PHILIPPI MARIAE RENAZZI ... ELEMENTA JURIS CRIMINALIS LIBER 1. [-5.]: PHILIPPI...

Filippo Maria Renazzi

PHILIPPI MARIAE

RENAZZI

ADVOCATI ET ANTECESSORIS ROMANI

ELEMENTA

JURIS CRIMINALIS

LIBER IV.

DE DELICTIS ET POENIS SPECIATIM.

RECENSITUS ET EMENDATUS.

EDITIO QUARTA ITALICA.

SENIS M.DCC.XCIV.

EX TYPOGRAPHIA ALOYSII, ET BENEDICTI BINDI.
Superioribus Annuentibus.

PRAEFATIO.

Quod prudenter Medici facere solent, qui ad singulos humani corporis morbos investigandos exprimendosque, et ad indicanda atque exponenda remedia, quibus cuique morbo mederi potest, tunc demum accedunt; quando jam antea generalem morborum, remediorumque tractationem assumpserint, et quemadmodum ista parare, illisque depellendis adhibere oportet fuerint persequuti; id aeque profecto videbatur a Nobis esse praestandum, aggressis Elementa Júris Criminalis nova ratione tradere, et solidius, quam hactenus factum sit, splendidiusque enucleare. Cum enim Civilis Societatis, quae morale efficit corpus, velut morbi Delicta sint; Poenae autem instar remediorum ad ea removenda comparentur; quod demum fit Judiciis Criminalibus recte institutis, riteque peractis; necesse erat omnino, ut prius de Delictis, Poenisque generatim, ac de Criminalibus Judiciis dissereremus; quam singula crimina, et unicuique legitima forma probato facinori prae-

scriptas convenientesque poenas enumerare, atque exponere aggrederemur. Quod cum jam exequuti fuerimus tribus prioribus hujus nostri Operis libris, qui saepe typis recusi, et in alias etiam linguas translati pedetentim pervenerunt in manus hominum; restat ut quarto isto ac postremo Libro, quem nunc tandem in publicam lucem emittimus, de Delictis, Poenisque speciatim agere instituamus. Ac nullus quidem, ut verum fatear, in universa Criminali Jurisprudentia uberior patet campus, ubi Scriptor quicumque amplissime possit spatiari; quam singula explicare delicta, eorum poenas recensere, rationemque persequi, qua cujuslibet criminis inquisitio atque probatio peragenda est. Hinc fere omnes, qui in illo peragrando Nobis praeiverunt, argumenti, quod tractabant, ubertate et copia ita sunt delectati; ut magnis voluminibus non solum quod debebat, sed etiam quidquid poterat de eo dici laboriose quidem, sed inaniter inutiliterque complexi fuerint. Contra Nos operae pretium fore duximus ab hujusmodi Criminalium Scriptorum consuetudine recedere, cui potius quam inordinatae rudique scriptioni tribuendum, quod illorum libros pulvere situque squallentes nemo fere, nisi necessitate coactus, nunc legat. Itaque rectiori alia, atque expeditiori via progressi medium quiddam

sic

sic tenuimus; ut nec desiderari patiamur, quae scitu utilia sunt, dictuque necessaria; nec videamur vana ostentatione doctrinae supervacanea etiam, aut quae usum non habent, proferre. Tum vero curae Nobis magnopere fuit eum in singulis enarrandis delictis ordinem adhibere, qui uniuscujusque criminis propriae naturae, peculiari formae inquirendi, diversisque poenis luculentius explicandis, atque referendis foret accommodatior. Tandem visum est opportunum, immo vero necessarium scribendi genere uti dilucido, et quoad fieri potuit, ornato; ut hujusmodi quasi lenimento argumenti, in quo postremus hic Liber versatur, asperitatem molestiamque quodammodo mitigaremus.

Sed praeter delectum distributionemque rerum, et quemdam orationis nitorem, parum sane Nobis de Delictis, Poenisque speciatim disserentibus reliquum erat quod praestaremus. Quaecumque enim de singulis criminibus, deque poenis cuilibet flagitio respondentibus possunt quaeri, dici, atque disputari; ea fere omnia, etsi ut plurimum incondite, confuse, incompteque; jamdiu tamen quaesita, dicta, disputataque sunt. Quam ob rem necesse omnino fuit, ut ex Operibus illorum, qui ante Nos hujusmodi stadium ingressi sunt, non solum pleraque mutuaremur nostro more digerenda

da atque expolienda; sed nonnulla etiam prout jacent cogeremur transcribere, quae alia forma aliisque verbis melius clariusque nequibant prorsus efferri. Id autem voluimus hoc loco Lectores nostros monere; ut omnem plagii suspicionem prudenter fugeremus. Quis enim non indignatur nequaquam deesse qui aut audacter aliena pro suis venditant, aut arrogantia pleni erubescunt ingenue profiteri per quos profecerint; ut Auctor quidam nuper visus est erubescere profiteri se quidquid fere solidum luculentumque de rebus criminalibus scripsit, hausisse ex superioribus Operis nostri Libris, quorum idcirco ne mentionem quidem existimavit esse faciendam. Quod si quid novi a Nobis excogitatum, vel animadversum est circa aliquod crimen, ejusque probationes, et poenas legibus praescriptas, forensique usu receptas; id non nisi quam timide, et cautissime extulimus. Nam aestus nova solum proponendi, laudandi, docendi, quo omnes pene fervent, qui nostra hac aetate legislatoriae prudentiae, disciplinaeque criminalis praecepta tradere contendunt; ita eos non raro transversos abripit; ut serio putent quaecumque sibi meditando, commentandoque visa sunt recta, opportuna, necessaria minuendis cohibendisque delictis, ac gubernandis Civitatibus, eadem facili nego-

negotio posse sanciri legibus, fieri a Magistratibus, ad quotidianum fori usum traduci, et communibus Civium moribus accomodari; immemores non in Platonis Republica, quemadmodum Tullius *innuebat* (Epist. ad Attic. II. 1.), *sed in Romuli nos faece versari.*

Sic ergo tandem, juvante Deo, *cui omnia debent accepta referri, absoluta et perfecta erunt nostra haec Elementa Juris Criminalis, quibus elucubrandis evulgandisque non alia Nos caussa potissimum impulit; quam ut cumulatius impleremus obventam Nobis ejusdem Juris in patria Romana Accademia publice docendi provinciam, et quantum vires paterentur ingenii, communi aliorum hominum bono, reique publicae utilitati serviremus. Nemo enim jam est, qui haud intelligat, atque fateatur non civilis solum societatis, sed universi etiam humani generis summopere interfuisse; ut quae superioris aevi sive inscitia sive duritie diu falsis opinionibus, exitialibusque erroribus misere oppressa squallebat Scientia Juris Criminalis, unde incolumitas Rerum publicarum, Civium securitas, omnium hominum salus vel maxime pendent; ea e puris hausta fontibus, certis innixa principiis, ab errorum falsarumque opinionum faece repurgata, suo denique nativo restituta splendori, rursus*

caput

caput extolleret, et concinne solide, eleganterque traderetur. Id porro si Nobis, quemadmodum sedulo enixi fuimus; ita etiam aliqua saltem ex parte feliciter praestitisse contigerit; si nostro hoc ex Opere ad Criminalem Jurisprudentiam illuminandam nova quasi lux prodierit, cujus radii inter nostrates aeque ac externos diffusi clare splendescant; si demum prodesse miseris, qui in reatu pendent, potuerimus, et vim simul punientis Justitiae, atque humanitatis caussam tueri; jam nihil fere est quod ultra exoptemus. Quippe non patriae, non aliis hominibus inutiles vixisse laetabimur; istaque praeclara cogitatione, velut si amplissima essemus praemia consequuti, summas compensabimus difficultates, gravissimasque molestias delebimus, quas in suscipiendo toto hoc Opere nostro, prosequendo, perficiendoque, ac publici juris faciendo plurium annorum spatio patienter tulimus, et fortiter superavimus; Nobisque, ut apposite cecinit Sapiens *ille* (Gnom. Graec. Lit. φ. cap. 3. v. 6.):

Ἡδὺ *μεμνῆσθαι πόνον*

Suavis erit laborum praeteritorum memoria.

LIBRI IV.

QUI EST

DE DELICTIS ET POENIS SPECIATIM.

CONSPECTUS.

PARS I.

DE DELICTIS, QUIBUS RELIGIO VIOLATUR.

PARS II.

DE DELICTIS, QUAE BONIS MORIBUS ADVERSANTUR.

PARS

PARS III.

DE DELICTIS, QUIBUS REIPUBLICAE TRANQUILLITAS PERTURBATUR.

PARS IV.

DE DELICTIS, QUIBUS SINGULORUM CIVIUM SECURITAS LAEDITUR.

L E-

ELEMENTA JURIS CRIMINALIS

LIBER IV.

DE DELICTIS ET POENIS SPECIATIM.

PARS I.

DE DELICTIS, QUIBUS RELIGIO VIOLATUR.

INstituenti mihi postremo hoc Libro Elementorum Juris Criminalis graviora speciatim enarrare Delicta; quaeque frequentius ab hominibus committuntur, et Poenas simul referre, quibus illa coercentur; necesse est, ut quam suo loco (Lib. I. Cap. XV. §. II.) proposuimus criminum divisionem, ea heic tandem utamur. Divisimus autem universa delicta quatuor in genera, in illa nimirum I. quibus Religio violatur, II. quae bonis moribus adversantur, III. quibus Reipublicae tranquillitas perturbatur, IV. quae singulorum Civium securitatem laedunt, quemadmodum Lectores nostros meminisse arbitramur. Quod si hujusmodi divisione primum tribuimus locum delictis, quibus religio violatur; id jure ac merito a Nobis factum est. Nihil siquidem religione prius debet esse hominibus,

bus, nihil sanctius in civili societate. Etenim et ad bonos mores custodiendos, et ad tuendam reipublicae tranquillitatem, et ad civium denique securitatem sartam, tectamque servandam maxima est vis religionis. Profecto sanctissima veraque Christiana religio, quam singulari divino beneficio profitemur; non solum homines sibi mutuo conciliat, et vinculo omnium firmissimo simul in societate conjungit; sed etiam radicem ipsam circumcidit omnium delictorum (Lib. II. Cap. XIV. §. II.). Itaque nostram hanc tractationem de delictis poenisque speciatim exordiemur ab iis exponendis criminibus, quibus, ut alibi declaravimus (Lib. I. Cap. XV. §. II.), peculiari ratione laeditur Deus, Christianae religionis majestas, certitudo, sanctitas, divina auctoritas, et potissima quaedam ejus praecepta pessumdantur. Scio equidem nunc non deesse qui velint extra hominum animadversionem posita esse debere hujusmodi admissa; neque ignoro veteres illos Romani Juris magistros et quasi conditores olim dicere solitos (V. *Cujac. Observat. II.* 19.), quae Deum ipsum directe laedunt, Deum dumtaxat ultorem habere. Sed licet Deus solus par sit iis sceleribus puniendis, quae adversus eum fiunt; non idcirco tamen prophani ejusdem temeratores humanas poenas effugere debent. Nam quod non possint homines Dei injurias, ut infinita illarum gravitas fert, punire; ex tenuitate oritur humanarum virium; quod vel negligant, vel nolint; id vero non caret impietate. Huc accedit constare apud omnes statum civilis societatis (V. *Hug. Grot.* de

de jur. bell. et pac. lib. 2. §. 46.), cujus religio validissimum est fulcrum, si non quibusvis peccatis, quae haud obsunt publicae privataeque saluti (Lib. I. Cap. III. §. X.); procul dubio tamen iis gravissime labefactari delictis, quibus heic inquimus religionem violari: (1) unde hoc quoque ex capite illa oportet civilibus poenis (V. *Mably de la Legisl. ou princ. Liv. II. ch.* 2.) coercere, atque vindicare.

CAPUT I.

DE BLASPHEMIA.

I. *Quid sit Blasphemia?*

II. *Variae exponuntur ejusdem divisiones.*

III. *Cur blasphemia gravissimum, omniumque atrocissimum crimen est?*

IV. *Quantopere intersit sacrae, civilisque Potestatis in blasphematores inquirere, et animadvertere.*

V. *De Poenis, quae Jure Communi manent blasphemiae reos.*

VI. *Quid moribus fiat, et quid faciendum foret, ut blasphemandi, impiosque libros evulgandi licentia comprimatur.*

VII. *Quando augendae, vel temperandae adversus blasphemantes sint poenae.*

VIII.

---

(1) Sapienter gravissimeque *Imperatores Arcadius, Honorius*, et *Theodosius* in *Leg.* 4. *tit.* 4. *Lib. I. Cod.* asseruerunt *in omnium ferri injuriam, quod in religionem divinam committitur*.

VIII. *Quaenam circa hujus criminis probationes observanda?*

I. *Quid sit Blasphemia?*

Compertum est tot inter scelera atque facinora, quibus nefarii homines misere irretiuntur; nullum gravius esse, horrendiusque blasphemia flagitium. Quare operae pretium erit ab ea exponenda heic disserendi capere exordium. Est autem Blasphemia quidquid impie aut de Deo dicitur, aut fit adversus Deum. Etenim cum re, tum verbis blasphemiae crimen committi potest (V. *Decian. Tract. Crimin. tom. 2. lib. 6. cap. 2. n. 11.*); re quidem, si quae ad facilius humanis in mentibus excitandam divini Numinis ideam, cultumque fovendum adhiberi solent imagines animo malevolentia suffuso, et impietate inquinato commaculentur, percutiantur, lacerentur, vel si ea, quam dedeceat, ratione pingantur; verbis vero, quando Deus ipse ausu nefario, ut ita dicam, invaditur, et injuriis probrisque iniquissime afficitur.

2. Eae quoque contumeliae atque convicia, quae in Deiparam Virginem Mariam, Coelitesque audacter irreligioseque proferuntur latiori sensu pro blasphemiis accipi poterunt (1). Ut enim oppor-

(1) An vero injuriae quoque, maledicta, convicia in sacros Ecclesiae Antistites jacta tamquam blasphemiae *reductive* saltem, ut loquuntur et contendunt nonnulli Juris Canonici interpretes habendae atque appellandae erunt? V. *Amoen. de delict. et poen. tit.* 5. §. 2. Si quis eorum divinitus constitutam potestatem dignitatemque inficiaretur; ille non blasphemus, sed haereticus foret dicendus: Ex altera autem parte horror minuitur adversus crimen omnium gra-

portune docet D. Thomas, maledicta (2. 2. *qu.* 13. *art.* 1.) et injuriae, quibus improbi homines non raro sanctos Heroes lacessunt, Deum quoque afficiunt: quemadmodum iis tributae laudes ad ipsum referuntur, cujus summo ac singulari munere ad sanctitatis fastigium, gloriamque feliciter pervenerunt.

II. *Variae exponuntur blasphemiae divisiones.*

1. Bifariam profani homines virulentam linguam in Deum acuere solent. Etenim aut negant quae Deo insunt conveniuntque attributa, et illa contra eidem affigunt, quae a perfectissima sua divina natura sunt quam maxime aliena; aut per summam amentiam mali aliquid Deo imprecantur. Hinc orta est prima, et communior blasphemiae divisio in enunciativam, et imprecativam (V. *Auct. novis. Inst. Canon. lib.* 3. *tit.* 16. §. 20. *Neap.* 1776. *ap. de Dominic.*). Si quis perire, exempli gratia, Deum appeteret, idque diceret se exoptare; blasphemiae imprecativae reus foret. Huc vulgo refertur illorum audacia, qui veri quidem aliquid de Deo assererent, sed convicii contemptusque caussa, quae etiam blasphemia dehonestativa ab hujusmodi rerum Scriptoribus appellatur (1).

1. Duplex vero species distinguitur enunciativae blasphemiae (*Gonzal. in cap.* 2. *de Cleric.* male-

vissimum, si ad convicia quoque pertrahatur, quae in homines proferuntur.

(1) Hujus generis blasphemiam praeseferunt verba a *Judaeis* in *Christum* morientem jacta = *Vah qui destruis templum Dei, et triduo reaedificas illud!* Matth. XXVII. 40.

maledic.). Et solet blasphemia attributiva vocari, quando quis Deo tribuit quod ei repugnat, exempli gratia, crudelitatem; derogativa vero blasphemia nominatur, quando quis ea negat, quae insunt conveniuntque Deo, veluti justitia. Sic *Cotta* ille Epicureus, qui apud *Tullium* (*de nat. Deor. lib.*) inficiabatur Deum providum esse, resque mortalium curare, in eum, qui providentissimus est, injurius erat, et stultissime blasphemabat.

3. Tandem cujuscumque speciei blasphemiae sint, eae a rerum criminalium Scriptoribus in simplices, et haereticales generatim dividuntur (*Alphan. Jur. Crimin. lib. II. tit.* 1. *cap.* 1. *p.* 51.). Si blasphemiis insit error repugnans dogmatibus hortodoxae religionis, eaeque haeresim sapiant ac praeseferant, haereticales sunt; ceterae vero blasphemiae simplices habentur, et nuncupantur.

III. *Cur blasphemia gravissimum, omniumque atrocissimum crimen est?*

Cur autem cetera humana facinora blasphemiae crimen sua et gravitate et atrocitate vincat (§. I.), quisquis facile potest intelligere. Nam Numen esse quoddam conditorem, opificemque mundi, a quo humana omnia pendent, reguntur, conservantur, sic cuilibet se ipsum, universarumque rerum naturam intuenti statim mente obversatur, ac veluti in oculos vividissime incurrit; ut ejus idea atque notitia non tam tracta a sensibus, et reflexione acquisita; quam in hominum animis quodammodo impressa, al-

teque

reque infixa esse videatur. Ex quo fit neminem adesse qui vel solo rationis lumine illustratus non agnoscat cum animo amandum colendumque esse Deum, tum ore jugiter laudandum, summasque ei gratias referendas; contra vero nefario, omniumque indignissimo scelere se contaminare, qui audeat Deum injuriis conviciisque prosequi, et iniquissime blasphemare. Itaque blasphemiae crimine non solum divinitus revelata, quam fortunate noscimus et profitemur; sed naturalis quoque humanis in pectoribus quasi insita religio violatur. Quandoquidem utraque docet jubetque casta Deum mente, purisque sceleris manibus colendum esse ab hominibus; qui quidem cultus non intra animum contineri solum debet, ibique latere (*Heinec. Elem. Jur. N. et G. lib.* 1. §. 136.); sed ex eo oportet, ut in externas quoque erumpat actiones, seque sermonibus prodat ac verbis, quibus cumuletur perpetuis laudibus Deus, atque extollatur, eique maximae perennesque gratiae referantur.

IV. *Quantopere intersit sacrae, civilisque Potestatis in blasphematores inquirere, et animadvertere.*

1. Quamquam blasphemiae crimine praecipue, ac directim religio violetur; simul tamen eo stabilitas concutitur socialis status, cujus illa est basis, atque validissimum fulcrum (Lib. II. Cap. XIV. §. II.). Quae enim contempto Numine, et qua illud coli debet, reverentia, religioneque violata hominum societas institui, diuque incolumis vigere posset? Huc accedit ob hujusmodi facinus vehementissime Deum hominibus irasci,

atque, ut commemorat *Imperator Justinianus* (*Novel.* 77. *cap.* 1.) fame, terrae motu, pestilentia, aliisque saevissimis calamitatibus ab eo civitates castigari, et penitus etiam deleri (1). Quare non solum sacrae, sed etiam civilis Potestatis interest maximopere homines a tanto scelere avertere, et in blasphematores judicia instituere, poenarumque vim exerere.

2. Hinc moti omnes fere Scriptores rerum criminalium (V. *Dahomuder. prax. crim. cap.* 61. *n.* 20.) tradiderunt blasphemiam mixtum crimen esse, seu mixti fori, cujus nempe cognitio et animadversio ad saeculares aeque, ac ad ecclesiasticos Judices pertineat (2). At iis in locis ubi, quemadmodum apud nos, Tribunal viget, quod vocant S. Inquisitionis, illi pluribus Romanorum Pontificum constitutionibus peculiariter tributum est jus, commissaque cura (*Bordon. manual. san. Offic. tom. I. cap.* 26. *num.* 23.) cognoscendi de crimine blasphemiae haereticalis, ejusque reos coercendi.

V. *De poenis, quae Jure communi manent blasphemiae reos.*

1. Si autem contra homines factae blasphemiae, (ver-

(1) Hanc ob caussam idem Imperator *Justinianus cit. novel.* alearum ludos severissime prohibuit, unde frequentissima blasphemandi nascitur occasio; cujus severitatem Chrisriani Principes hac in re utique nunc imitarentur.

(2) Sed alicubi civilis solum Magistratus in blasphematores inquirit, et animadvertit. In *Regno Neapolitano* Judices laici *privative* quaerunt de crimine blasphemiae, illudque puniunt ex *pragm.* 3. *de jurisd. invicem non turband.* nisi res sit de blasphemia haereticali, cujus judicium Episcopo defertur. V. *Sanfelic. decis.* 232.

(verbis utar *Imperatoris Justiniani*, cujus supra (§. IV.) meminimus) impunitae non relinquuntur; multo magis qui ipsum Deum blasphemant digni sunt supplicia sustinere. Quod justum necessariumque visum est omnium fere gentium Legislatoribus, qui prophanos divini Numinis temeratores graviter corripiendos, puniendosque esse voluerunt (V. *Gonzalez in cap. 6. n. 2. de blasph.*). Jure quidem Romano sacrilegii poenae manent blasphematores. Etenim eo Jure blasphemia speciem audit criminis sacrilegii; quod crimen omnia complectitur quae violant legis divinae sanctitatem: eam autem blasphamiae vel maxime violant. Tandem novissima laudati *Imperatoris Justiniani* constitutione poena ultimi supplicii diserte imposita est in blasphematores (1).

2. Antiquitus sacri Canones depositionis poenam in clericos blasphematores indixerant, laicos vero excomunicationi subjecerant (*Can. 12. quaest. 1.*). Sed Jure Canonico recentiori in hujusmodi poenarum locum aliae subrogatae sunt coercitiones; ac teste celeberrimo *Gravina* (*Instit. Canon. lib. 3. tit. ult.*) nostro nunc blasphematores publica poenitentia damnati ad fores Ecclesiae producuntur.

3. Ceterum unaqueque fere Europea gens, quae christianam religionem profitetur, suas habet leges, quibus peculiares poenae adversus blasphematores praescribuntur. *Germaniae* legibus ad ultimum usque supplicium perducta est hujus cri-

(1) Jampridem Mosaicis legibus poena mortis apud *Hebraeos* manebat blasphematores, qui lapidibus obruendi erant ab universo populo, ut habetur *Levitic. cap.* 24.

minis poena: In *Hispania* fit notatio labiorum ferro candente. Qui saepe convicti fuerint blasphemasse tandem inter *Gallos* (V. *Bohemer. El. Jurispr. Crim. sect.* 2. *cap.* 2. §. 39.) linguae tanti sceleris administrae abscissione multantur. Ad triremes ut plurimum blasphematores in *Italia* damnantur. Apud nos iis edictis perpetuis, quae nuncupantur *Bandi Generali*, vices enumerantur, quibus quis ut blasphemiae reus in judicium delatus fuerit; et pro prima vice poena pecuniaria, et *della berlina*, altera vice trium ictuum funis, tertio demum poena damnationis ad triremes in praescriptum tempus, atque etiam in perpetuum imponitur.

VI. *Quid moribus fiat, et quid faciendum foret; ut blasphemandi, impiosque libros evulgandi licentia comprimatur.*

1. Sed deferbuit adeo inter homines pietas erga Deum atque religio, ut nullibi fere amplius praescriptis in sontes a legibus poenis animadvertatur; unde fortasse rerum criminalium Scriptores occasionem arripuerunt affirmandi hujus criminis poenam moribus arbitrariam evasisse. Quod eorum nonnulli jure ac merito nequaquam tollerandum esse scribunt; quin immo censent posse ac debere Judices legitimas transgredi poenas, atque ad extremum usque supplicium irrogandum pervenire (*Clar.* §. *blasph. n.* 3. *Farinac. quaest.* 20. *n.* 64.), si blasphemia horrenda et gravissima sit, reusque egregie improbus, ac diu blasphemare assuetus. Profecto quis aequo animo ferat tanta cura ac severitate quaeri de inju-

riis

riis et contumeliis, quibus homines ab aliis hominibus afficiuntur; si vero homines in Deum insurgant, eumque audeant blasphemare, id supine negligi, atque aut nihil aut levissime puniri? Hinc enim fit, ut nullum blasphemia frequentius sit scelus, quodque latius grassetur per civitates summo cum dedecore christiani nominis.

2 Neque vero immorigeri solum homines, atque ex faece plebis blasphemandi vitio, ut antea, contaminantur; sed familiare nunc istud factum est viris quoque honestioris conditionis, quique nec doctrina carent nec animi cultu. Nonne vehementer dolendum nostra hac aetate haud paucos numero inveniri, qui non ita quidem ruditer atque aperte; quemadmodum faciunt vulgares homines, sed pari tamen scelere, ac saepe fortasse majori audacia blasphemant, et de Deo rebusque divinis impudentissime loquuntur? Nonne copia jam fere librorum opprimimur, quibus nihil fere aliud sibi nequissimi Auctores proposuisse videntur, quam atrocissimas in Deum blasphemias evomere, easque modo elatas declamatorio stylo, modo tectas sub callido verborum involucro legentes docere? (V. *Valsech. la Religion Vincitrice* §. I. n. V. *pag.* 9.) Quid quod? Eo usque nefarie loquendi scribendique licentia furorque pervenit, ut (quod videretur incredibile dictu, nisi tristi esset experientia compertum) non desint, qui non solum blasphemare Deum, sed etiam eum existere inficiari haud vereantur, atque Atheismum perfricta fronte sermonibus, scriptisque profiteri. Oh tempora! oh mores! Ac tempus jam foret, ut tandem expergiscantur qui prae-

praesunt civitatibus, nec amplius sinant horribilem ac religioni et reipublicae exitialem pestem latius serpere, atque ad juveniles praesertim animos suo veneno inficiendos propagari. Revocandae igitur ad usum sunt poenae, quae pie prudenterque omnium Christianarum nationum legibus praescriptae sunt in blasphemos; nemini liceat impium esse (1), impietatemque impune efferre; observandum denique sedulo est quinam, quibusque doctrinis referti libri sive edantur, sive spargantur in vulgus; ne pietas et obsequium erga Deum, religionis cura atque cultus languescant, et paullatim ex civium animis evellantur, ac simul pax et stabilitas corruant civilis status.

VII. *Quando augendae, vel temperandae adversus blasphemantes sint poenae.*

Quandoquidem impunitae relinqui non debent blasphemiae, et oportet in blasphematores animadvertere (§. VI.); jam quaeramus quando juxta communem Scriptorum Criminalium doctrinam hujus criminis exasperandae sint poenae, quando vero mitius cum reis agi possit. Ac primo quidem recte ab eis traditum est debere Judices in illos esse severiores, qui improbam blasphemandi consuetudinem contraxerunt, quique nefario Deum contemnendi, injuriisque afficiendi

(1) Id vel solo rectae rationis lumine ducti veteres Sapientes probe agnoverunt. Gravissime *Tullius de nat. Deor.* I. 3. scripsit. „ pietate adversus Deum sublata, et contempta aut deleta, qua is sancte pieque ab hominibus colendus est, religione, perturbatio vitae sequitur et magna confusio, ac fides etiam, et societas humani generis tollatur oportet. “

di consilio blasphemarunt; aliquanto vero mitius agere posse cum illis, qui praeter more m et subito excandescentes verba blasphema fuderint. Nam semper primo casu fit locus exasperandis (*Matth. ad lib.* 48. *Dig. tit.* 10. *cap.*6. *n.* 7.) altero autem leniendis poenis (Lib. II. Cap. V. §. VI.). Quod pertinet ad temulentos, par distinguendi ratio obtinet. Si quis enim praeter expectationem, et vini suarumque virium ignarus inciderit in ebrietatem, atque haud amplius sui compos blasphemaverit, huic quodammodo videtur esse ignoscendum. Contrà vero nihil justi rigoris remittendum est iis, qui ex more poculis indulgent, et quotidie fere inebriantur: quin immo isti tanto severius corripiendi sunt, quanto impudentius frequentiusque se blasphemandi periculo objiciunt (Lib. II. Cap. V. §. V.). Tandem audiri non merent, qui poenas a se deprecantur ob consuetudinem regionis, ubi nimirum hujusmodi impietas communis evaserit atque familiaris (*Clar.* 5. *sent.* §. *blasph.*). Quid ne licebit impune Deum blasphemare quod plures numero sint scelestissimi homines, qui tanto se facinore polluunt? An impia consuetudo praesidio erit blasphematoribus adversus vim legum, quibus derogari sine piaculo nequit?

VIII. *Quaenam circa hujus criminis probationes observanda?*

Multa circa blasphemiae probationes animadverti debent, multaque rerum criminalium Scriptores comminiscuntur, quae heic postremo breviter referenda sunt, atque ad examen revocanda. Principio de corpore delicti constare potest, quan-

quando agitur de blasphemiis, quae re commissa scriptisque elata sunt ex ipsis extantibus prophanis seu pictis tabulis, seu editis libris. At quando agatur de blasphemiis sermocinando prolatis, bene notant memorati Scriptores eas nullum post se, ut ajunt, sui vestigium relinquere: quid enim tam volucre atque inane, quam vox? Itaque non aliter, quam per testes hujusmodi blasphemiae probari possunt. Testes autem sive rudes sint, sive aliqua exculti doctrina, distinctione omnino rejecta, quam inter eos *Caballus* (*resol. crim.* 180. *n.* 7.) invexit, debent mea quidem sententia, ipsa eadem a se audita verba in judicio referre, quae ut blasphema redarguuntur. Praeterea non ita absolute, quemadmodum vulgo traditur; tenendum est testibus singularibus blasphemiae crimen satis probari; sed solum permitti poterit, ut eorum testimoniis deferatur, cum res sit de pluribus ab uno eodemque reo, varioque tempore emissis blasphemiis. Secus vero testibus singularibus, licet numero multis et morum probitate spectatis, nequaquam standum erit (1); nec semel prolata blasphemia videri poterit idonee legitimeque probata. Res siqui-

(1) Quid ergo dicemus de municipalibus iis quarumdam Civitatum legibus, quae idonei unius testis testimonium una cum accusatoris delatione ad blasphemiae crimen probandum satis esse edicunt? Equidem laudamus sedulam legislatorum curam, qui id sanxisse videntur; ne probationum inopia aut difficultate temeratores Divinitatis humanis se poenis facile eriperent; jurisprudentiam vero cogimur improbare; cum iniquum sit accusationem pro probatione censeri, nec possit unius testimonio fides haberi, ut jam suo loco (Lib. III. Cap. XII. §. X.) luculentissime demonstravimus.

siquidem est periculi plena, atque pessimi exempli unius dumtaxat fidere testimonio (Lib. III. Cap. XII. §. X.). Ceterum tanto nonnulli Doctores flagrarunt ardore adversus blasphemiae reos; ut non dubitaverint affirmare (V. *Boer. decis.* 301. *n.* 12.) eos audiendos non esse, si velint se excusare, atque se defendendi jure multandos. Sed illi dum student divinum cultum ardentius tueri, in gravissimas incidunt difficultates. Quippe Deus ipse praeceptis exemplisque suis homines sanctissime docuit, neminem inauditum indefensumque damnandum esse.

CAPUT II.

DE PERJURIO

I. *De Jurejurando*.
II. *Quid Perjurium, et quotuplex sit?*
III. *Quando nec ne illud committatur*.
IV. *Perjurium quam grave sit crimen exponitur*.
V. *De poenis Pejerantium*.
VI. *Quid circa eas nunc usu observetur?*
VII. *Animadversio*.

I. *De Jurejurando*.

Quandoquidem toties fieri potest perjurio locus, quoties intercesserit jusjurandum; propterea prius de isto quaerendum est, ut quid illud sit postea cognosci commode valeat. Est autem jusjurandum (1), ut *Tullii* verbis utamur

(1) Jusjurandum, idem est ac juramentum, de cujus postremae vocis latinitate, atque usu Grammatici certant. Et siquidem religio intercedit in omni juratoria affirmatione;

mur, religiosa adfirmatio cum quid quasi Deo teste aut sponsore asseritur, vel promittitur (*Offic. lib. III.* 29.). Ac Deus quidem adhibetur velut in testem, quando quis fidem, quam fortasse non invenit apud alios homines, sermoni verbisque suis divino in medium prolato testimonio, tanquam certissimo argumento vult comparare. Cum verò homines ut plurimum alii aliis diffidant, quae promittunt se procul dubio impleturos Deo invocato, et tamquam fidejussore dato spondere solent; hoc postremo casu jusjurandum non inopportune ab Interpretibus (V. *Ursaya Inst. Crim. lib.* 3. *tit.* 2. *n.* 7.) promissorium dicitur, priori autem casu assertorium vocatur.

II. *Quid perjurium, et quotuplex sit?*

1. Quid ergo Perjurium sit jam liquido patet. Atque istud nihil est aliud, quam contempta, quae in jurejurando inest, religione (§. I.) Deum aut in falsae rei testem adducere, aut quae ipso veluti sponsore dato promissa sunt vel non implendi animum usque ab initio habere, vel haud unquam revera praestare, seu ut pressius perjurium definiit *Bohemerus* (*Elem. Jurisp. Crim. sect.* 2. *c.* 3. §. 40.), est dolosa juramenti violatio.

2. Quemadmodum autem jurisjurandi, ita etiam duplex distingui debet perjurii genus, assertorium alterum, alterum promissorium: Committitur assertorium, cum falsa res tamquam vera interposito jurejurando affirmatur: at promissorium perjurium, siquidem jurans animum fallen-

emit-

---

idcirco saepe occurrunt apud latinos Scriptores usurpatae formulae *religio Judicum*, *religio militum etc.* Etenim Judices jurati judicabant, milites sacramento rogabantur etc.

di habet (1), statim contrahitur ac jusjurandum emittitur; secus tunc solum cum jurans promissa non implet, fidemque non solvit, vel solvere atque implere detrectat (*De Angel. de delict. par.* I. *cap.* 106. *n.* 3.).

3. Ceterum donec non constat eum, qui juravit aut mentitum, aut perfidum esse, non poterit ipse traduci ut reus perjurii, de quo detecto demum mendacio (V. *Otton de perjur. per gen. Princ. c.* 11. §. 2.), vel patefacta perfidia fit locus in foro quaerendi.

III. *Quando nec ne perjurium committatur?*

Sed non semper, quod interponitur jusjurandum, justum est, vimque obligandi habet. Hinc quando jusjurandum initio nutare, nullumque esse deprehenditur; perjurus non erit, qui illius interjecta religione quod promisit, postea implere detrectat. Ac primo quidem perjurium non committitur, si ea praestari abnuantur, quae vel contra bonos mores, vel adversus reverendam legum auctoritatem promissa sunt. Nam hujusmodi juramenta servare turpius est, quam violare (*Lampred. Jur. publ. un. par.* 1. *cap.* 9.). Tum etiam cum in omni jurejurando ea tacite insit conditio, nisi Superioris auctoritas, vel imperium negotio perficiendo obsistat; de perjurio quis

(1) Solet non raro evenire, ut homines lingua tantum jurent, mentem vero agant injuratam; idque sibi licere putent absque piaculo: quod familiare olim fuisse Romanis notat *doctissimus Mazzochius in Campan. Amphiteat. cap.* 6. Sed falsam hujusmodi, et a pietate alienam doctrinam merito Ecclesia improbavit, ut liquet ex propositione 26. inter damnatas a *san. mem. Pontif. Innocentio XI. Constit. edit. an.* 1679.

quis redargui nequit, si illius, qui legitimo jubendi jure potitur, voluntas officiat, quo minus adimpleat quae jurejurando spoponderat. Quod si necessaria prius adhibita fuerit cura atque sedulitas, et nihilominus non possit quod sacramento solemniter promissum est adimpleri; tunc fieri nequit perjurio locus (*Clar. §. perjur. n.* 10.). Nemo enim quod natura impossibile, vel quod in sua potestate non est, tenetur praestare (1). Quid vero de iis censendum erit, qui vi metuque coacti jurarunt se aliquid facturos, aut praestaturos, an perjurio obstringuntur, si nec faciant deinde, nec praestent quod promiserunt? Quamquam hi insontes fortasse futuri non sint apud Deum, quem testem et vindicem compellarunt; immunes tamen a perjurio habentur juxta humanas leges. Metu siquidem extorta juramenta ab eis irrita esse declarantur, quemadmodum Jure praesertim Romano diserte cautum est (*Cod. lib.* 2. *tit.* 4. *Leg.* 41.). Sic quoque tenendum quando quis alterius dolo circumventus juraverit se facturum, quod deinceps cognita fraude agere abnuit.

IV. *Perjurium quam grave sit crimen exponitur.*

1. Jam vero si nefas est venerandum sanctumque Dei nomen frustra, vel non ea, qua decet, reverentia pronunciare; quod quaeso erit scelus aut Deum ipsum, qui est veracissimus, et a quo, tamquam a fonte, verum omne dimanat, in falsi testem

(1) Recte observat *Mattheus ad lib.* 48. *Dig. tit.* 16. *cap.* 1. *num.* 7. eum, qui impossibile aliquid, aut certe ejusmodi, quod non erat in ipsius potestate interposito jurejurando promisit, coercendum videri propter temeritatem jurandi.

testem inducere, aut fidem ejus invocato numine datam non servare? Ac parum quidem a blasphematore differt perjurus. Qui enim jurisjurandi religionem contemnit ac violat, is quodammodo inficiari videtur patere Deo hominum cogitationes, eumdemque humana facinora ulcisci (*S. Thom.* 2. 2. *quaest.* 98. *art.* 2.).

2. Cum autem mutuae fidei, velut cardini, tota fere innitatur moles cujuscumque humanae societatis; cumque nullum vinculum ad adstringendam inter homines fidem arctius jurejurando sit; idcirco nihil hominum paci securitatique inimicius, nihil reipublicae saluti et stabilitati exitialius, quam fallere fidem, et quidem jurisjurandi interposita religione solemniter datam. Itaque perjurio non solum peculiariter, et quam maxime Deus offenditur; sed etiam gravissimum vulnus humanae societati (1) irrogatur. Atque his ex caussis factum est, ut apud omnes pene gentes (V. *Alex. ab Alex. gen. dier. lib.* 5. *c.* 10.) turpe semper reputatum sit mentiri: turpissimum vero, ac pro magno crimine habitum fidem Deo perfidiae vindice advocato datam fallere.

V. *De poenis pejerantium.*

1. Quoniam igitur gravissima injuria Deum afficiunt, et tam male de humani generis societate merentur Pejerantes (§. IV.); propterea non solum recentium, sed etiam antiquorum populorum

(1) Hinc receptum est, ut perjurium mixtum crimen sit, seu mixti fori. Nam ad utramque pertinet sacram, civilemque Potestatem coercere audaciam improborum hominum, qui datam frangunt fidem, et divini Numinis majestatem pejerando contemnunt, ut bene observat *Van-Espen Jur. Ecclesiast. univers. part.* 3. *cap.* 5. §. 20.

lorum legibus severissimae in eos poenae constituae deprehenduntur. Constat (*Levit.* XXIV. 14.) sane *Hebraeos* lapidatione animadvertisse in perjuros. *Aegyptii*, *Scytae* perjurium morte delinquentium expiabant: Ac de *Graecis* refert *Harmenopolus* (*Prompt. lib.* 1. *tit.* 7.) eos poena crimini aptissima linguam pejerantibus abscidisse. Ea autem Quiritium pectora initio imbuta erant pietate; ut fides, ac jusjurandum propulso poenarum metu civitatem regerent. Itaque Decemviri legibus XII. tabularum non aliam humanam perjurii poenam esse voluerunt, quam dedecus, quo nihil homini Romano gravius videbatur, magisque metuendum (1). Interea Censores nulla alia de re diligentius Romae quaerebant, quam de perjurio; et si quos invenissent cives tanto flagitio foedatos, severe in eos animadvertebant. Sed postquam Censores creari desierunt (*Aul. Gell. noct. att. III.* 18.), cum iniquum videretur prorsus impunita abire perjuria, etsi non constet quo tempore, quove Principe; certum tamen est illa extra ordinem coepisse juxta diversam personarum conditionem levius modo (*Hansen de jurejur. veter. cap.* 25.), modo gravius puniri (2).

(1) Quantopere veteres Romani, praesertim antequam imperii opumque amplitudine et felicitate corrumperentur, sancte inviolateque fidem et jusjurandum servaverint *indicant*, ut scribit *Tullius Offic. III.* 31. *leges in XII. tabulis, indicant sacra, indicant foedera, quibus etiam cum hoste devincitur fides; indicant notiones animadversionesque Censorum, qui nulla de re diligentius, quam de jurejurando judicabant.*

(2) Plures doctissimus *Matthaeus ad lib.* 47. *Dig. tit. ult. cap.* 1. *n.* 1. leges recenset, quae occurrunt in libris Juris

2. Neque vero mirari oportet, si ex veteri sacro Jure ad perjurium expiandum severissimae poenae imponerentur, nec illud inter ac homicidium ullum fieret discrimen (*Can.* 12. *distinct.* 81.). Nam Christianis eo gravius prae reliquis populis visum est perjurium, quod praeter rationis lumen ad tanti facinoris turpitudinem nequitiamque detegendam, divinae fidei splendore illustrati sunt. At juxta recentiores sacros Canones poena pejerantium laicorum excomunicatio esse videtur; clericorum depositio, et ad laicam communionem rejectio (*Cap.* 10. *de jurej.* V. *Morin. Exerc. II.* 21.). Praeterea perjuri arceantur a testimonio dicendo, et tandem infamia notantur.

VI. *Quid circa eas nunc usu observetur?*

1. Ubique fere municipalibus, ac peculiaribus legibus nunc constituae sunt poenae adversus pejerantes. Et in Germania quidem ex notissima constitutione criminali *Imperatoris Caroli* V. perjuris abscindendi sunt digiti manus, quibus jurarunt (*Bohemer. El. Jur. Crim. sect.* 2. *c.* 3. §. 49.); in regno autem Neapolitano manus ipsa olim amputanda erat; et inter nos iis perpetuis edictalibus legibus, quae pro Romanae Ecclesiae ditioni subjectis provinciis conditae sunt, falsum in civili negotio jurantes quinquennio, in causa criminali septennio ad triremes damnantur. Quod si odio consilioque nocendi reo pejera-

Justinianei, ex quibus colligitur tam generatim aliquam esse perjurii poenam, quam speciatim perjuros nunc infamia notari, nunc exui dignitate, tandem fustibus caedi superaddito elogio: ***petulanter ne Jurato.***

jeratum sit; ea poena in pejerantem irrogatur, quae illum mansisset.

2. Sed extincta fere prisca erga Deum reverentia fit, ut cum homines nihil frequentius agant, quam se mutuo fallere ac pejerare; tamen nunquam pene de perjurio in foro quaeratur. Ac plerique rerum criminalium Scriptores (*Carpzov. prax. crimin. par.* 1. *q.* 94. *n.* 45.) tradunt moribus arbitrariam evasisse hujus criminis poenam; nec defuerunt inter eos, qui scripserint impunita prorsus relinquenda esse perjuria (*Clar. sent.* 5. §. *perjur. n.* 11.); unde nemini damnum aut obvenire potest, aut re ipsa (1) obvenerit.

VII. *Animadversio*.

1. Quamquam postulet pietas erga Deum, atque Reipublicae expediat; ut opportuno poenarum exemplo pejerantium audacia coerceatur; nemo tamen diffitebitur sedulo curandum fore, ut quantum fieri potest, pejerandi occasiones removeantur. Id autem pie et commode fiet, si non levi qualibet ex caussa, non ob quodcumque privatum negocium, sine ullo personarum delectu cuivis indiscriminatim, licet nequam ancipitisque famae homini, jusjurandum deferatur, quemadmodum hodiernis, moribus publicisque institutis fieri videmus. Neque enim certior ulla faciliorque ratio est cavendi, ne homines pejerent

(1) Scite pieque *Cl. Creman. de Jur. Crim. Lib.* 1. *par.* 3. *cap.* 2. §. 32. prophanam hujusmodi perniciosamque refellit doctrinam. Sed quoniam non omnia, quae bonis moribus, legique naturali adversantur oportet civilibus poenis coercere; idcirco, ut ipse subjungit, vel nunquam vel raro civiliter in eos animadvertitur, qui pejerando nemini nocent.

jerent; quam eos sacramento nequaquam obstringere. Quod praesertim observare oportet cum iis, quorum summopere intersit pejerare, ut grande aliquod sibi imminens periculum damnumque declinare valeant, cujusmodi, exempli gratia, sunt Rei (V. *De Martin. position. de jur. Civit. cap. 6. §. 161.*). Ut alibi siquidem (Lib. III. Cap. IX. §. VI.) opportune monuimus, improbari meret, atque penitus abrogari consuetudo illa, quae adhuc viget nonnullis in locis, jusjurandum reis antequam interrogentur, solemniter deferendi; ut illius injecta religione crimen suum facilius fateantur. Nonne enim manifesto pejerandi periculo improvida hujusmodi consuetudine objiciuntur rei, quibus aut contemnenda jurisjurandi religio, ut vitam fortunasque suas tueantur; aut occumbendum, crimen suum confitendo metu perjurii?

2. Cum autem ipsi, qui memoratam consuetudinem invexerunt, vel laudarunt, criminales Doctores probe intellexerint raro admodum inveniri homines, qui potius eligant mori, quam foedari; idcirco tradiderunt perjurii poenas minime reposcendas a reis, quos criminis convictos constet pejerasse (V. *Alphan. Jur. Crim. lib. 3. tit. 1. cap. 1. p. 48. Clar. §. fin. quaest. 45.*). Ac re quidem vera quis memor humanae imbecillitatis non ignoscendum iis esse duxerit, qui sanguinem suum qualiter qualiter redemptum voluerunt. Sed nonne convenientius aequiusque foret omnem, hujusmodi consuetudine abrogata, auferre reis pejerandi occasionem (1); quam hac

 ipsis

(1) „Le meilleur secret pour obvier aux perjures c' est

ipsis objecta veniae locum dare, quemadmodum sapienter apud nos jam alibi (Lib. III. Cap. IX. §. VII.) monuimus esse receptum?

CAPUT III.

DE APOSTASIA

I. *Quale Apostasia, quantumque sit crimen?*
II. *Quinam ejusdem Rei evadunt?*
III. *Quae poenae maneant Apostatas?*
IV. *De alio peculiari genere Apostasiae.*

I. *Quale Apostosia, quantumque sit crimen?*

Apostasia, quae Graeca vox latine redditur desertio, ab *Imperatoribus Gratiano, Valentiniano, et Theodosio* facinus appellatur violatae (1) ac desertae Christianae religionis (*Cod. lib.* 1. *tit.* 2. *Leg.* 2.): Quo quidem crimine nullum est profecto ingentius, et christiano homine indignius. Nam, ut laudati *Imperatores* innuerunt, fidem Deo datam polluere, prodere divinum mysterium, in prophana migrare, res est adeo nefaria atque impia; ut nihil supra a christiano ho-

„ de ne point exiger des sermens. Je ne voudrois méme pas „ sans necessité interroger quelqu' un, que je soupçonnorois „ capable de mentir, et interéssé à le faire: car c' est lui „ fournir l' occasion. „ *Les Mœurs par.* 2. *chap.* 8. *art.* 1. *§.* 1.

(1) Haec vulgo appellatur Apostasia *perfidiae*, ut distinguatur ab altera, quae dicitur *irregularitatis*, et de qua infra (§. IV.) dicemus. *Miglioruc. Inst. Jur. Canon. Lib. IV. tit.* 4. *n.* 171.

homine fieri possit (V. *S. Basil. ad Amphil. c.* 3.). Ac divino ipsiusmet *Christi* oraculo pronunciatum est homini, qui perspectam antea amplexamque veritatem rejicit postea, turpiterque relinquit; longe opportunius fore, si nunquam ejus lumine illustratus fuisset.

II. *Quinam ejusdem Rei evadunt*?

1. Is autem vere est apostata, qui Christianam Religionem, quam sancti baptismatis ablutione amplexus, professusque erat, omnino abdicat, penitusque relinquit. Nam si unum, alterumque ejus dogma quis respuat, non erit habendus apostata, sed haereticus reputabitur (*Melch. Can. de loc. Theo. cap.* 9.). Ac haereticus, ut opportune scribit *Mancinus*, veluti fur aliquid intercipit quidem ex verbis Domini, atque contrectat; reliquum vero servat incolume (*lib.* 1. *de tripl. Iur. col. cap.* 176.). Sed apostata praedonis instar subripit totum, et quasi fugitivus servus suavi et sanctissimo Christianae religionis jugo se prorsus subtrahit.

2. Apostatae primis Ecclesiae saeculis, aevoque Martyrum vel ad Judaeos, vel ad Ethnicos secedebant. Et inter hos postremos alii idololatria polluebantur (V. *Cyril. Instit. Can. Lib.* IV. *cap.* 1.), quos *Sacrificatos* vocabant; alii autem se Christianos non esse professi, libellos securitatis a Magistratibus impetrabant; unde *Libellatici* vocabantur. Porro utrosque Ecclesia tanquam scelestissimos christianae religionis proditores semper detestata est; praesertim vero qui impia Idolis sacrificia obtulissent; quoniam longe gravius eorum videbatur esse peccatum.

III. *Quae poenae maneant Apostatas?*

1. Summa initio erat severitas ecclesiasticae disciplinae adversus eos omnes, qui a Christiana religione defecissent, praesertim si non metu suppliciorum perterriti, sed sponte sacra christiana repudiassent. His enim, quamquam morientibus venia denegabatur (*Can.* 1. *et* 36. *Concil. Illiberit*). Verum postea indultum est, ut ii perpetuam agentes poenitentiam, quando in vitae discrimine versarentur, veniam acciperent; et Ecclesiasticae communionis participes fierent. Jure autem Canonico recentiori, quae in haereticos praescriptae sunt poenae, eaedem Apostatas manent, in primis excommunicatio (*Cap. contra de haeret. in* 6.).

2. Christiani quoque Principes severissimas edixerunt poenas in reos apostasiae: et imperatoriis quidem constitutionibus, praesertim *Theodosii et Valentiniani*, Apostatae, qui sanctam fidem produnt, et baptisma prophanant, utraque testamenti factione privantur, inuruntur infamia perpetua, et suis dignitatibus spoliantur, eorumque bona fisco addicuntur; tandem si alios transduxerint ex cultu christianae religionis in nefandam sectam ritumque, capite puniuntur (*Cod. Theod. et Iustin. tot. tit. de Apost.*). Sed juxta ecclesiastica instituta obtinuit, ut Apostatis, qui admissi sceleris dolore correpti christianam religionem rursus profitentur, venia indulgeatur (1), so-

(1) Ita cum Apostatis resipiscentibus agit Tribunal Inquisitionis, cui soli, ubi viget, Pontificiis constitutionibus peculiariter attributum est jus cognoscendi de apostasia. V. *Rieger. Jurispr. Ecclesiast. part. IV.* §. 315. *et seq.*

solumque salutaris imponitur poenitentia in carcere peragenda (*Cap. excomun.* §. 1. *de haeret.*). Quod si quis rursus christianam religionem ejuraverit, nullus patet amplius indulgentiae locus; sed Civili Magistratui traditur, legitimis poenis (*Cap.* 13. *de haeret.*) afficiendus.

IV. *De alio peculiari genere Apostasiae.*

1. Sed praeter defectionem a christiana religione, apostasiae nomine illud quoque crimen invaluit designari, quod ab iis admittitur, qui ad laicalem statum regredientes clericalem, vel regularem deserunt ordinem, cui nomen dederunt: De quo quidem delicto breviter heic aliquid subnectemus; ut Scriptoribus, qui nobis hoc in cursu praeiverunt, morem geramus.

2. Jam vero nemo Christifidelium debet meliorem quam fecerat electionem, ut monet D. *Leo Papa* (*Can.* 1. *caus.* 3. *quaest.* 4.), relinquere, et ea non semper praestare, quae Deo se perpetuo praestaturum promiserat, nec a professione perfectioris status sponte suscepta recedere. Itaque Clerici sacris majoribus ordinibus initiati, si clericalem statum, habitum, rationemque vivendi deserant, infames fiunt; et si ter prius moniti non resipiscant, ammittunt privilegium, quod vocant, canonis et fori, ac tandem deponuntur (*Cap. contigit de sent. excom.*). At Monachi, ceterique regularium ordinum, quibus solemniter nomen dederant, desertores varias in poenas incidunt, seu Jure communi canonico sancitas, seu monasticis statutis, et peculiaribus summorum Pontificum constitutionibus praescriptas

ptas

ptas (1), inter quas praecipua est excomunicatio latae sententiae, in quam non solum ipsi incurrunt apostatae, sed etiam qui eos receperint, occultaverint, atque defenderint.

CAPUT IV.

DE HAERESI.

I. *Quid sit Haeresis enucleatur?*
II. *Quinam Haeretici dicendi, atque existimandi?*
III. *Variae referuntur Haereticorum divisiones.*
IV. *Nonnulla observantur circa rationem haeresis crimen probandi.*
V. *Ad quos spectat de Haereticis judicare.*
VI. *Cur Haeresis tam ingens sit crimen, et non Religioni solum, sed etiam Reipublicae perniciosum.*
VII. *Quae Canonicae Haereticorum poenae?*
VIII. *Quaenam poenae Civiles?*

I. *Quid sit haeresis enucleatur?*

1. SAcrum Christianae fidei depositum, quod Apostasia funditus dissipat (Cap. III. §. II.), haeresi ex parte disperditur. Haeresis Graeca vox est, quae latine redditur secta (2). Sed antiquis-

(1) Si quis velit distinctius cognoscere quemadmodum, et quando, et quibusnam poenis coerceantur Apostatae a regularibus Ordinibus, consulere poterit *Rodriguez Tom. I. quaest. regul. et De Amoeno Tract. de Delict. et Poen.* qui fuse de hujusmodi argumentis disseruerunt.

(2) Hoc sensu vox haeresis adhibetur a *Tullio init. Paradox.* cujus auctoritatem Scriptores omnes heic certatim adducunt „ *Cato* scribit, *perfectus mea sententia Stoicus etc. in ea haeresi est, quae nullum sequitur florem orationis.* „

tiquissima Scriptorum Ecclesiasticorum consuetudine haeresis nomine intelligitur quidquid (*Galiard. Inst. Can. lib.* 4 *tit.* 14. §. 1.) christianae orthodoxae Religionis dogmatibus adversatur.

2. Quamquam quid haeresis sit, ut testatur *D. Augustinus*, definitione comprehendi difficillime possit (*Praef. lib. de haeres.*); unanimi tamen consensu Theologi omnes, et Canonistae haeresim esse definiunt errorem voluntarium circa fidem: quae quidem definitio sic enucleatius, luculentiusque potest efferri: Haeresis est error intellectus circa fidem, seu christianae orthodoxae religionis dogmata, cui voluntas pertinaciter adhaeret. Re enim vera creditur intellectu, quemadmodum et erratur. Quam ob rem haeresis, quae error est, gignitur intellectu, atque exseritur. Oportet vero errorem, unde constat haeresis, circa doctrinam et dogmata catholicae fidei versari: (*Can.* 24: *quaest.* 1. *D. Thom.* 22. *q.* 11. *artic.* 2.) Secus enim error, quicumque is demum sit, nunquam poterit ut haeresis haberi, atque redargui (1). Ceterum error, humanae germen ignorantiae, delicto adscribi non potest; nisi voluntas ipsum amplexetur, foveat, eique pertinaciter adhaereat. Itaque non alius error ut haeresis traduci potest, quam ille, a quo voluntas pertinaciter impedit, quin intellectus recedat, et quem quis ex nequitia vult sequi. Pertinax

(1) Hinc evenit, quemadmodum aliquando evenisse testantur historiae, ut imbecilles indoctique homines id non raro haeresis nota inurant, quod cujuscumque haereticae labis omnino expers esse constat apud probos eruditosque viros V. *S. Augustin. Epist.* 122. *ad Quod vult. Deus S. Gregor. Lib.* 9. *Epist.* 39. *Van. Esp. Jur. Ec. p*[illegible] *tit.* 4. *de del. eccl.*

tinax profecto in errore perseverandi voluntas adeo requiritur ad haeresim conflandam; ut si illa desit; jam nullum haeresis crimen intercedere intelligatur, nullumque peccatum. Quo allusit laudatus *D. Augustinus* scribens (*Lib.* 1. *de Trinit.*) „*errare quidem potero, sed haereticus non* „ *ero* „ quod scilicet cognito errore haud pertinaci voluntate eidem adhaesurus foret.

II. *Quinam haeretici dicendi, atque existimandi.*

1. Ab haeresi est haereticus; quod nomen illis solum convenit Christifidelibus, qui superbe renuunt suum intellectum captivare in obsequium fidei. Etenim dum falsas, ut ait *D. Augustinus* (*lib. de utilit. creden. ad Donat.*), ac novas opiniones praeseferunt iis contrarias, quas immota fide credendas Catholica Ecclesia proponit, non quam ex ejus auctoritate acceperunt, sed quam suo sibi ingenio effinxerunt, et elegerunt sententiam de christiana Religione profitentur.

2. Atque in haereticorum censum ii quoque jure ac merito referuntur, qui scientes prudentesque de dogmatibus dubitant orthodoxae religionis (V. *Gonzal. in cap.* 1. *de haeret. n.* 3.). Quippe hoc ipso deficiunt a fide de iis dubitantes, quae extra omnem dubitationem esse posita certissimum est Christianae fidei dogma. Quo sensu intelligi debet vulgatissima illa *Stephani Papae* sententia (*Cap.* 1. *de haeret.*), dubium scilicet in fide esse infidelem. Nam quos contingit dubiis circa fidem irretiri, si illa neque foveant, neque rata habeant, ii nequeunt tamquam infideles censeri. Quod tunc praecipue tenendum est, quando dubia sciscitandi, vel discendi, docen-

cendique alios, ut saepe fit, caussa proponantur; vel denique praeter voluntatem mente obversentur. Utroque enim casu stat fides incolumis, nullumque deprehenditur intercedere vitium voluntatis, quae exortis dubiis improbe adhaerescat, quemadmodum ad contrahendam haeresis labem necessario requiritur (§. I.).

3. Qui vero „ sententiam suam, quamvis falsam nulla pertinaci animositate defendunt, „ nequaquam sunt inter haereticos deputandi: „ unde invaluit apud Canonistas axioma illud „ nempe „ non errorem, sed erroris pertinaciam „ haereticum (1) facere „ (*Van-Esp. Jur. Eccl. par.* 3. *tit.* 4. *n.* 25.) Quae cum ita sint jam constat multo minus haereticos eos dijudicandos esse, qui de iis quae nondum proscripsit, aut fidei dogmata esse Ecclesia definivit ita disserunt atque disputant; ut proferendo ab ipsa judicio obsequi prompti sint (2). Tandem diligenter oportet

(1) Concilium Lateranense damnatis opinionibus *Abbatis* Joachim, immunem eum ab haeresi declaravit, quod „ *omnia scripta sua Nobis*, ut inquit *PP. Innocentius III. in cap.* 2. *de sum. Trinit.* „ *assignari mandaverit Apostolicae Sedis judicio approbanda, seu etiam corrigenda.* „

(2) Illustre hujus rei praebet exemplum controversia super validitate baptismi ab haereticis collati, quae medio saeculo III. inter D. *Cyprianum*, *Firmilianum*, *Episcoposque Asianos atque Orientales*, *et D. Stephanum Romanum Pontificem*, ac *Occidentales Episcopos* diu exarsit. Quippe Divus Ciprianus, aliique Episcopi acerrime contendentes haereticos et schismaticos, qui ad catholicae Ecclesiae unitatem redirent, rebaptizandos esse, etsi sententiam tuerentur apostolicae traditioni contrariam: tamen quia quid esset de hujusmodi controversia sentiendum Ecclesia nondum definierat, nemo unquam dubitavit, quin ii immunes fuerint ab om-

tet dogmata ab Ecclesia Christifidelibus ad credendum proposita ab opinionibus diversarum scholarum sectarumque secernere, quae in Theologiam irrepsere, et a singularium Theologorum, Doctorumque sententiis distinguere (*Bossuet Exposit. de la Foi*); ne, qui his refragantur, perperam et invidiose haeresis criminentur. Haeretici enim ii solum sunt, ut opportune innuerunt *Imperatores Gratianus*, *Theodosius*, et *Valentinianus* (*Cod. lib.* 1. *tit.* 2. *leg.* 6.), qui a judicio Catholicae Religionis et tramite detecti fuerint deviare.

III. *Variae referuntur Haereticorum divisiones*.

1. Ceterum plures occurrunt apud Theologos et Canonistas haereticorum divisiones, quae heic referendae sunt. Principio enim animadverti debet eos peculiariter haereticos nuncupari, qui errores profitentur, quos circa catholicae fidei dogmata alii invexerint (*Can* 24. *q.* 3. *Albit. de incon. in fid. par.* 1.*cap.* 17. *n.* 8. 9.): qui vero errorum auctores fuerunt, aut illos docent ac defendunt, haeresiarchae appellantur. Omnes autem haeretici in natos, ut ajunt, et in factos dispertiri solent. Haeretici nati sunt illi, qui vitales auras iis in locis hauserunt, ubi sanctissima Christiana Religio haeresibus misere polluitur, quique errores cum vita a parentibus acceperunt. At qui integrum, quod maximo Dei beneficio ipsis concreditum est, christianae fidei depositum ex parte disperdunt, atque in haeresim

haeresis, atque schismatis labe. V. D. *August. de unic. Baptism. Lib.* 1. *cap.* 18. *et Lib.* 2. *cap.* 4.

sim labuntur, ii haeretici facti nuncupantur (V. *Gagl. Inst. Can. lib.* 4. *titul.* 14. *n.* 27.).

2. Plures autem postremi hujus haereticorum generis species distinguuntur. Non enim infrequentes sunt, nostra praesertim aetate semidoctis, liberiorisque ingenii viris feracissima; qui gravissimis circa fidem erroribus mente taciti adhaerent; quin eis imbutos se atque implicitos esse verbis factisque demonstrent. Hos non inopportune vocaveris haereticos mentales, qui si Ecclesiae animadversionem evadunt; haud tamen terribile effugient Dei judicium, cui corda hominum, latentesque patent humanarum mentium cogitationes. Ceteri, qui externis praeterea actionibus ostendunt, quibusnam erroribus animo adhaerescant, in haereticos manifestos, et in suspectos de haeresi dividi solent. Nam qui factis, verbis, scriptis palam evidenterque indicant se haeresi laborare, ii haeretici manifesti reputabuntur: Contra vero qui nullam haeresim peculiariter profitentur, sed sic agunt, sic loquuntur, ut fidei suae suspicionem injiciant, hi suspecti de haeresi dicentur (*Decian. Tract. Crimin. lib.* 5. *cap.* 50. *n.* 1.).

3. Verum enim vero suspicio haeresis, quae in aliquem cadit, vel levis est, vel vehemens. Levis suspicio oritur ex parvi momenti conjecturis, quae impares sunt indole sua, ut is existimetur haereticus, qui levi hujusmodi suspicione laborat (V. *Gothofred. comment. ad Leg.* 28. *Cod. theod. de haeret.*). Quid quod? Non ne hominum partim nequitia, partim praejudicatis opinionibus saepe haeresis apud vulgus insimulan-

lantur qui sunt vel maxime orthodoxi? Sed vehemens suspicio ex pluribus proficiscitur, iisque gravibus argumentis, quae ubi adsint, satis caussae erit cur aliquis tamquam suspectus de haeresi habeatur, atque in eum agi possit (1). Sic Jure Canonico qui sepeliunt haereticos in loco sacro (*Cap.* 3. *et* 7. *de haeret. in* 6.), quique eos occultant, fovent, defendunt, vehementer suspecti de haeresi habentur, et instar haereticorum canonicae inquisitioni, et animadversioni subjiciuntur.

IV. *Nonnulla observantur circa rationem haeresis crimen probandi.*

1. Age nunc; si de quocumque delicto nemo Reus debet pronunciari, quem evidenter non constiterit deliquisse (Lib. III. Cap. XVIII. §. II.); id profecto in crimine haeresis diligentissime animadvertere oportet. Difficillima enim una omnium est probatio haeresis, cujus crimen non tam seu ex factis seu ex verbis scriptisque constat, quae haereticalem labem praeseferant (*Van-Espen. Jur. Eccles. par.* 3. *tit.* 4. *n.* 27.); quam pendet ex animi sensu illius, qui ut haereticus accusatur (§. II.). Animi autem sensus cognosci, et assequi haud facile potest. Ac non raro fit, ut longe alia quam verba sonent, mens animusque Scriptoris, aut illius sit, qui loquutus est. Ver-

(1) Nuperrime quoque S. *Concilium Tridentinum sess.* 25. *cap.* 3. *de reform.* praescripsit, ut „ *in fidelem excommunicatum, qui post legitimas monitiones non resipuerit etc. et obdurato animo censuris innexus, in illis per annum insorduerit, etiam contra eum tanquam de haeresi suspectum procedi possit.* „

Verba quidem audiuntur, leguntur scripta; animum autem nosse, intueri quis potest? Hinc bene conclusit *Amoenus* (*de delict. et poen. tit.* 2. §. 7. *n.* 17.), et adversus turbam criminalium Scriptorum fortiter propugnavit, haeresis crimen haud unquam plene, ut ajunt, posse probari.

2. Quod si tanta est in crimine haeresis ambiguitas probationum, tantaque debet cura adhiberi, ut nemo, nisi legitime evidenterque convictus, tamquam haereticus condemnetur; jam quis cordatus vir, rejecta illorum Interpretum opinione, qui testibus singularibus hujusmodi delictum legitime abundeque probari volunt, non alteram amplectatur a gravissimis Doctoribus proditam sententiam, qua requiritur; ut Testes de his quae testantur conformes sint, atque inter se consentientes: Qui quidem Testes, licet ex illarum personarum vulgo sint, quae a dicendo testimonio generatim repelluntur, ut perjurii, socii criminis, infames etc. (Lib. III. Cap. XII. §. III.); tamen Jure Canonico singulariter invectum est; ut in crimine haeresis recipiantur (1) atque audiantur (*Cap. in fidei*, *Cap. accusatus de haeret. in* 6.). Cum autem eodem Jure expresse cautum non invenerim filium in patrem, uxorem in virum, fratrem in fratrem cogen-

(1) Sed prudenter *Gloss. ad cit. Cap. in fidei verb. deponitur de haeret. in* 6. notat ex duobus hujusmodi furfuris Testibus perfectam numerisque omnibus absolutam probationem nequaquam coalescere posse; nisi aliorum quoque testimoniis, variisque conjecturis, quae ab iis testificata sunt, comprobentur: quod generatim, locum habere debet in probatione quorumcumque criminum, ut alibi (Lib. III. Cap. XII. III. et V.) docuimus.

gendos esse ad testimonium ferendum si alii Testes deficiant; Nos non tam adhaerebimus nonnullis rerum criminalium Scriptoribus, qui id in crimine haeresis faciendum docuerunt, quam auscultabimus naturali pietati, quae vetat, ne inter hujusmodi conjunctissimas personas quid simile fiat.

V. *Ad quos spectat de Haereticis judicare.*

1. Pertinet autem solum ad Episcopos de haeresi cognoscere: unde inter delicta, quae Ecclesiastica dicuntur, quoniam a Judicibus ecclesiasticis peculiariter cognoscenda sunt (Lib. I. Cap. XIV. §. VIII.), praecipuum locum haeresis obtinet; neque fas est laico Magistratui de ea judicium exercere (*Cap.* 18. *de haeret. in* 6.). Cum enim haeresis sit error circa fidem seu Christianae orthodoxae Religionis dogmata (§. I.); jam ejus cognitio sacris dumtaxat competit Antistibus, quorum est ministerii, ut inquit *D. Ambrosius*, de dogmatibus (1) judicare (*Epist.* XXXII.) Quod non impedit, quin Civiles quoque Magistratus de illis, quos ab Ecclesiasticis Judicibus haeresis damnatos deprehenderint, cognoscant, atque in eosdem agant pro tuenda Religionis inte-

(1) Quicumque historiam haeresum, atque Conciliorum consulat; id a prima usque Ecclesiae aetate servatum deprehendet. Ex quo eorum refellitur error, qui Episcopos olim putant ex Christianorum Imperatorum placito, et constitutionibus consuevisse quaestionem juris definire, utrum scilicet doctrina, opinio, sententia, de qua quaereretur, haeresim saperet, an non: quaestionem vero facti, utrum quis in crimen haeresis incidisset, unde damnandus, vel absolvendus foret: usque ad saeculum VIII. apud Civiles Magistratus discussam fuisse. V. *Gagliard. Instit. Jur. Canon. Lib. IV. tit.* 14. §. 15.

integritate, et Reipublicae pace, quemadmodum paullo infra (§. seq.) notabimus.

2. Ceterum saeculo XII. quo haereticorum, praesertim Albigensium, ingens multitudo acerrimum bellum Religioni indixerat, praeter Episcopos, novi alii Summorum Pontificum auctoritate constituti sunt Judices, qui in catholicae fidei integritatem custodiendam incumberent; atque de haeresi, ac haereticis judicia exercerent (*Spondan. ad Baron. ann.* 1208. *Natal. Alex. Hist. Sa. ec.* XIII. *cap.* 7. *art.* 5.). Illorum Tribunali, quod S. Inquisitionis vocatur, iis in regionibus, ubi viget, ac praesertim apud nos, multis eorumdem Pontificum Constitutionibus peculiariter tributum jus est cognoscendi de crimine haeresis, atque in haereticos animadvertendi.

VI. *Cur haeresis tam ingens sit crimen, et non Religioni solum, sed etiam Rei publicae perniciosum.*

1. Quandoquidem dogmatibus divinitus revelatis, atque ab Ecclesia ad credendum propositis Catholica fides innititur et superstruitur; ideo haeresis, qua quidpiam perhibetur eisdem repugnans (§. I:), tam atrox peccatum esse jure ac merito existimatur; ut illud *D. Ambrosius majus adulterium* denominandum esse contendat (*Sermon.* 2. *de Christ. accusator.*). Gravius est enim sanctam orthodoxam Religionem adulterare, quam alienam uxorem; et longe iniquius integritatem divinae doctrinae violare, quam conjugalem fallere fidem.

2. Neque vero Ecclesiam solum, cujus unitas novis falsisque opinionibus dissolvitur; sed etiam civi-

civilium rerum statum haeresis magnopere perturbat propter semina discordiarum, quas inter Cives serit dissensio religionis. Qua in re qui secum discrepant, se mutuo tamquam hostes intuentur, atque alius alium contra sentientem sacrilegum, ac impium arbitratur (V. *Rieger. Jur. Eccl. par.* IV, 290. *et seq.*). Et saepe quidem evenit, ut qui moliri aliquid adversus Reipublicae statum tentaverint, atque legitimam Principum auctoritatem evertere; ii a novis coeperint haeresibus in Ecclesia invehendis, propagandis, atque defendendis. Nemo ignorat quot urbes, quot florentissima Regna civili bello impio, atque teterrimo diu exarserint nequitia astuque illorum suscitata, qui haeresibus favebant, ut suae ambitioni cautius validiusque satisfacere possent.

3. Quae cum ita sint, mirum esse non debet si Ecclesia a suis usque incunabulis severissime in haereticos animadverterit, et Principes quoque christiani gravissimis indictis poenis haereticorum audaciam coercendam esse praescripserint. Ac Christiani quidem Principes non solum, ut publicae tranquillitati consulerent, haereses improbandas extirpandasque esse prudenter censuerunt; sed etiam ad munus suum pertinere sunt rati propositis in haereticos poenis (1) Reli-

---

(1) *Nemo sit qui objiciat*, ut graviter opportuneque scribit *Claris. Creman. de Jur. Crim. Lib. I. par. 3. cap. 2. §. 20. not. 1.* „ *errantis poenam tantum esse doceri, nec unquam errori sceleris nomen datum esse. Nam erroris promulgatio res est, quae a voluntate proficiscitur; ac proinde dolosa esse potest; et eo quandoque comparata, ut seditiones excitentur. Ex quo magis magisque planum sit errorem, qui ad haeresim pertinet, civiliter quoque esse puniendum; prae-*

Religionis Ecclesiaeque, quarum patroni defensoresque esse debent, integritatem unitatemque tueri. Quid ne? nefas erit sine poena abire contemptum civilium legum, bonorumque morum violationem; impune vero licebit orthodoxam doctrinam corrumpere (V. *Fleury Inst. Can. lib.* 3. *cap.* 8. *n.* 1.), et in divina Christianae Religionis dogmata insurgere? Sed tandem sigillatim poenas recenseamus, quae juxta sacros Canones, civilesque Leges haereticos manent.

VII. *Quae canonicae Haereticorum poenae.*

Prima, et praecipua inter poenas, quae a sacris Canonibus adversus haereticos praescribuntur, est anathema, seu major excommunicatio, et quidem latae sententiae, quam illi una cum suis defensoribus, fautoribus, et receptatoribus statim ipsoque jure incurrunt (*Can.* 13. *caus.* 24. *q.* 3.). Ac certe ab apostolica institutione promanat; ut ne totus Christi grex corrumpatur, morbidae oves ab eo separentur. Quod si ille, qui in haeresis crimen incidit, clericus sit, ab omni officio, et beneficio ecclesiastico deponitur. Tum vero haeretici ipso jure infames fiunt, atque irregulares (*Can.* 17. *caus.* 6. *q.* 1. *cap.* 2. *de hae-*

 ret.

sertim quum heic ponatur errantem esse pertinacem, nec velle, licet monitum, resipiscere „ Cum D. *Augustinus* experiundo cognovisset civilium poenarum metu multos, qui a recto fidei tramite deviaverant, ad resipiscendum adduci, et ad bonam frugem rediisse magnopere laetari; haud quaquam amplius dubitavit approbare morem sua aetate inolescentem propositis civilibus poenis haereticos ab errore revocandi, et ad semel amplexam catholicam fidem, jugiter retinendam compellendi. *V. ejus Epist. ad Bonifac.* 185. *et Epist.* 100. *ad Donat. Procons. Afric.*

ret. in 6.). Ac irregularitas non modo haereticos, et qui haereticis favent; sed etiam illorum filios afficit per paternam quidem lineam ad gradum usque secundum; per maternam autem tantum ad primum gradum. His poenis hae aliae quoque poenae adjunguntur, scilicet interdictio sepulturae in loco sacro, prohibitio testimonium ferendi in causa ecclesiastica, et tandem vetatio paternam acquirendi haereditatem (*Can.* 22. *Cod.Can. Afric.*).

VIII. *Quaenam poenae civiles.*

1. Jam vero plures quoque sunt poenae, quae Imperatoriis Constitutionibus, communique civili Jure manent haereticos, quaeque fere omnium orthodoxarum Gentium legibus olim adscitae, ratihabitaeque fuerunt. Ac primo quidem haeretici notantur infamia; unde fit, ut a quocumque publico sive civili, sive militari munere exercendo arceantur (*Cod. lib.* 1. *Leg.* 4. *tit.* 6.). Tum interdictum est haereticis testamenta condere, donare, contrahere, atque ex alienis testamentis, ac donationibus quidquam acquirere. Bona universa amittunt haeretici, quae modo publicantur, modo cedunt propinquis orthodoxis (*Cod. lib.* 1. *leg.* 9. *tit.* 6.). Tandem poena mortis in haereticos constituta est, quorum peccatum quandoque etiam publicum delictum involvit; idque ad exemplum illorum qui inciderint in crimen laesae majestatis humanae generatim invectum videtur notissima *Friderici II.* constitutione (*Auth. Credentes Cod. de haeret.*), quae tamen nec semper, nec ubique recepta est, sive usu servata.

2. Ac

2. At quemadmodum Apostasia (Cap. III. §. III.), sic etiam crimen haeresis poenitentia expiatur. Haeretici siquidem errorem suum confitentes, ac ejurantes evadunt civiles poenas. Solet tamen eis poenitentia aliqua a Judice ecclesiastico imponi, ac ut plurimum carceri in perpetuum mancipantur (*Cap.* 15 *de haeret.*). Quod si ii rursus in haeresim labantur, haud amplius veniae locus manet (1), sed puniendi traduntur Civili Magistratui (*Cap.* 9. *de haeret. in* 6.).

CAPUT V.

De Schismate

I. *Quid Schismatis nomine veniat?*

II. *Qualia ex Schismate mala in Ecclesia nascantur?*

III. *Quibus Schismatici poenis afficiendi, et cui jus sit de eorum crimine cognoscendi?*

I. *Quid Schismatis nomine veniat?*

Haeresi affine est Schisma, de quo propterea crimine nunc agere oportet. Schismatis Graeca vox scissuram Latine significat, seu divisionem, ac separationem. Quaecumque igitur divisio, et a quacumque societate separatio potest

(1) Ad bene observat *Gonzalez in cit. cap.* 9. *de haeret.* in 6. num. 6. „ quod licet relapsis venia non concedatur, ut „ mortem aut relaxationem evitent; petentibus tamen poe„ nitentiam quoad salutem spiritualem Ecclesia non dene„ get; quia nemini claudit gremium. *Can. dico caus.* 23 „ *quaest.* 4. „

potest schisma vocari (1). Verum enim vero veteri more ecclesiasticorum Scriptorum (*Gonzalez. in cap. 2. de Schism.*) schismatis nomine peculiariter venit divisio a communione Ecclesiae Catholicae, id est universalis. Et quoniam Romana Ecclesia ob ei adnexum universalis Ecclesiae primatum est centrum catholicae unitatis (*D. Thom. 2. 2. q. 39. art. 1.*), ejusdemque Antistes Romanus Pontifex *D. Petri* Apostolorum Principis successor, et verus *Jesu Christi* Vicarius, divinitus est constitutus mystici Ecclesiae corporis caput; idcirco toties ab universalis Ecclesiae communione divisio facta intelligitur; quoties a communione disceditur Romanae Ecclesiae, atque ab obedientia erga Romanum Pontificem, quo cum, ut innuit *D. Hyeronimus* (*Can. 25. caus. 24. q. 5.*), qui non colligit, spargit.

2. Ceterum aliae non desunt in Ecclesia species divisionum, quae quasi schismata reputantur, et quarum plura occurrunt exempla in ecclesiastica historia. Etenim non raro olim eveniebat, ut nonnulli Christifideles sponte suoque arbitrio se dividerent a peculiari Ecclesia, cui erant addicti, et schisma cum ea facerent (2): Saepius vero Episcopi, et particulares Ecclesiae cum aliis Episcopis, et particularibus Ecclesiis communicare recusabant (*Can. 11. Concil. Sardic. V. Cyril. Inst. Can. lib. IV. tit. 11.*); unde schismata

(1) Hoc sensu excommunicatio quoque, qua quis a Christifidelium consortio separatur, schisma dicitur in *Can. sacer. quaest. 1.*

(2) De his, eorumque poenis agitur in *Can. vulgo Apostol. 7. et Can. 2. Concil. Antiochen.*

oriebantur; quale illud fuisse videtur, quod controversiae caussa utrum una in Deo, an tres hypostases deberent admitti, saeculo IV. inter Episcopos Ecclesiasque Orientales exarsit.

II. *Qualia ex schismate mala in Ecclesia nascantur?*

Constat autem schismatis crimen inter gravia delicta referendum esse. Eo enim quemadmodum haeresi, unitas Ecclesiae dissolvitur. Dissipatur quidem haeresi fidei depositum, et dogmata subvertuntur, quibus orthodoxa religio superstructa est: at schisma eam extinguit, quae mutuo inter omnes christifideles fidei unitate consociatos intercedere debet, charitatem, et ecclesiasticae disciplinae vim evertit. Hinc schismatici a Pontifice *Gelasio* (*Can.* 43. *caus.* 23. *q.* 5.) dicti sunt *corpus Christi lacerare*. Etsi autem schismaticos non diversa fides; ut loquitur *D. Augustinus* (*cap.* 2. *in Matth.*), sed communionis abrupta societas faciat; tamen nullum est schisma, praesertim diuturnum, quod non aliquam sibi confingat haeresim (1), ut recte ab Ecclesiae unitate recessisse videatur. Quin immo pervicacia ipsa, qua schismatici unitati Ecclesiae, atque obedientiae erga Summum Pontificem adversantur, indicat manifesto credere eos posse se, extra utramque, adipisci aeternam salutem; quod absque haeresi (*Extravag. unam sanct. de maj. et ob.*) affirmari non potest.

III. *Qui-*

(1) Id asserit D. *Hieronymus in Cap.* 2. *Epist. D. Paul. ad Tit.* idque experientia confirmatur schismatis Novatianorum, Donatistarum, Graecorum, aliorumque recentiorum quoque schismatum. et praesertim Angliae, quae narrantur ab omnibus Ecclesiasticae historiae Scriptoribus.

III. *Quibus schismatici poenis afficiendi, et cui jus sit de eorum crimine cognoscendi?*

1. Quae cum ita sint, jam patet cur eaedem fere a sacris Canonibus adversus Schismaticos impositae sint poenae, quas ab iis in haereticos inflictas esse suo loco (Cap. IV. §. VII.) narravimus.

2. Nemo autem inficias ibit jus de crimine schismatis cognoscendi peculiare esse Judicum ecclesiasticorum: Id tamen non impedit, quin etiam juxta sacrorum canonum censuram (*Can.* 23. *quaest.* 5.) Civiles Magistratus possint de hujusmodi delicto quaerere; praesertim si Judices Ecclesiastici negligant munus suum adversus schismaticos exequi, vel isti Ecclesiae judicium poenasque audacter contemnentes in schismate perseverent (V. *Decian. Tract. Crim. lib.* 5. *cap.* 67.). Ceterum schismatis cognitionem atque animadversionem peculiariter spectare ad tribunal Inquisitionis juxta summorum Pontificum constitutiones tradit *Bordonus* (*Lib. IX. Sac. Trib.*) idque ibi servari deprehenditur, ubi illud viget.

CAPUT VI.

De Sortilegio, et Magia

I. *Etymologia, acceptiones, divisionesque Sortilegii.*

II. *Divinatorium sortilegium quid, et quae ejus species.*

III. *De sortilegio malefico seu venefico, et de amatorio sortilegio.*

IV. *Quid Magiae nomine veniat apud Scriptores rerum criminalium?*

V. *De poenis illorum, qui Sortilegii, et Magiae criminibus irretiti habeantur.*

VI. *Quae in hujuscemodi delictis coercendis, probandisque oporteat cavere.*

I. *Etymologia, acceptiones, divisionesque sortilegii.*

SI nominis etymologia spectetur, Sortilegium eam solum divinationem designat, quae per sortes fit. Sed usu criminalium Scriptorum sub nomine sortilegii generatim venit genus omne superstitionis, artiumque (1) magicarum (*Ursay Inst. Crim. lib.* 3. *hoc tit.*). Sic latissime acceptum sortilegium ii in divinatorium distinxerunt, in maleficum seu veneficum, et denique in amatorium. Quodcumque vero sortilegium rursus a memoratis Scriptoribus divisum est in sortilegium, quod manifestam haeresim adjunctam praesefert, atque in illud, quod est haeresis expers (*Damohud. prax. crim. c.* 61.). Qua quidem altera partitione id innuere voluisse videntur, in conflandis nempe sortilegiis quandoque actiones admitti, ex quibus apparet illorum auctores haeresi manifesta laborare; veluti si in sortilegiis parandis conficiendisque daemonis imploretur auxilium, sacrae res temerentur, atque adhibeantur.

II. *Di-*

(1) Sortilegii nomen in latissima hujusmodi acceptione usurpavit *Plinius Hist. Nat. Lib. XXVIII. cap.* 4. et adhibitum quoque occurrit in *Can. si per sortiarios* 33. *quaest.* 1.

II. *Divinatorium sortilegium quid, et quae ejus species.*

Scriptores rerum criminalium illud esse definiunt divinatorium sortilegium, quo quis futuras res vaticinari contendit. Plures vulgo numerantur species hujus sortilegii, quae ex diversis rebus, ex quarum superstitiosa futilique inspectione divinatio erueretur, diversa quoque nomina sumpserunt (*Alphan. Jur. crim. lib. II. tit.* 1. *cap. de sort.* §. 55.). Sic *Necromantia* appellatur ea divinatorii sortilegii species, qua ad divinationis perficiendum opus Daemones evocantur, et Lemures, idest, mortuorum animae in specie acciuntur. Species autem illae ejusdem sortilegii, quae ex siderum motu atque adspectu praesagia educunt *Astrologia*, *Aeromantia* quae ex aere, *Hydromantia* quae ex aqua, *Pyromantia* quae ex igne, ac demum quae ex terra *Geomantia* dictae sunt (1). Quod si ex lineis manuum, aut oris configuratione futuros eventus quis colligat; tunc *Chiromantia*, et *Metoscopia* hujusmodi divinatorii sortilegii species vocantur.

III. *De sortilegio, malefico seu venefico, et de amatorio sortilegio.*

1. De sortilegio malefico, seu venefico traditum est a Scriptoribus criminalibus institui illud atque comparari ad mala quaevis tam hominibus, quam brutis animantibus, atque inani-

(1) Auguria, quando scilicet ex avium volatu cantuque; Haruspicia, quando ex caesarum hostiarum extis futurae res conjiciuntur, nec non omina, vaticinationes, hariolationesque; quae omnes aliae species divinatorii sortilegii magno olim apud veteres Romanos in usu erant, atque celebritate, huc referri possunt. V. *Thiers Trait. des superst. Tom. I.*

mis etiam rebus irroganda (*Carpzov. prax. crim. part.* 1. *quaest.* 48.) sive diris carminibus, sive praeparatis pharmacis, sive praestigiis impiisque deprecationibus obcantationibus, atque defixionibus. Hinc hujusmodi sortilegio fieri illi dicunt, ut calamitates morbique gignantur, quibus saepe vires corporibus adimuntur, et aliquando nunc repente, nunc pedetentim post graves diuturnosque labores mors denique infertur. Contra vero quidquid ad maleficia solvenda, expellendos morbos, sanitatemque recuperandam, repellendas tempestates, attrahendum imbrem, impendentia quaecumque mala amolienda futiliter aeque ac superstitiose adhibetur (V. *Del Rio disquis. magic. lib.* 2. *quaest.* 6.), veluti numismata, cereae imagines, potiones narcoticae, arcana verba, amuleta; id omne juxta eosdem Scriptores ad hanc sortilegii classem referri debet.

2. Quo tandem sortilegio foeminae, aliquando etiam mares in libidinosum amorem proclives fieri dicuntur; illud a rerum criminalium Scriptoribus amatorium sortilegium appellatur (1).

IV. *Quid Magiae nomine veniat apud Scriptores Rerum criminalium?*

1. Etsi Magia, quae Persica vox est, sapientiam atque doctrinam proprie significet; vulgi tamen consuetudine, usuque criminalium Scriptorum alio sensu usurpatur, et peculiariter adhibetur ad crimen denotandum illorum, quos ferunt commercium cum Daemone habere (*Bohem. Elemen.*

(1) Veteres adeo persuasi fuerunt de vi hujusmodi amuletorum, ut quemadmodum *Marcellinus Lib. VI. cap.* 18. testatur, *illa quondam medicinae admiserit auctoritas*.

Elemen. Jurisp. crim. sect. 2. *c.* 4. §. 57.). Hujusmodi porro commercium memorati tradunt Scriptores nunc tacito, nunc expresso cum Daemone inito pacto a Magis, lamiis, ceterisque maleficis sortilegisque iniri. Et expressum quidem cum daemone pactum tunc, ut pergunt illi narrare, ineunt omnes hujusmodi sycophantae, quando Deo religioneque juratis sese totos ii subjiciunt daemoniacae potestati, obsequium daemoni pollicentur; ut ipso adjuvante quaecumque optant ac volunt sortilegiis suis magicisque artibus agere, et consequi valeant (1). Ac nihil est arduum adeo atque prodigiosum, nihil tam impium atque nefarium, quod plerique rerum criminalium Scriptores facere illos non posse reentur (*De Amoen. de del. et poen. tit.* 8. §. 6. *Berlich. par.* 7. *concl.* 3.), qui amicitiam foedusque cum daemone pepigerint. Scribunt enim magos strigesque poris esse quascumque aerumnas hominibus inferre praestigiis artibusque suis, transmutari in hyrcos, volitare per aera, cum incubis vel sucubis cacadaemonibus amatorios ludere lusus, et ne persequar omnia, statis noctibus ad inferna celebranda mysteria simul convenire.

2. Tacitum vero cum daemone pactum contrahere censentur ex doctrina criminalium Scriptorum.

(1) Si fides eisdem adhibeatur Scriptoribus, quorum antesignani sunt *Tritthem. in antipal. malefic.* et *Martin. Del Rio disquisit. magic.* expressum cum Daemone pactum in conventu Magorum (Sabbathum vocant) solemniter stipulatur, infernisque initiato misteriis character quidam imprimitur, veluti tessera daemoniaci foederis.

ptorum reliqui omnes Sortilegi, qui licet commercii cum daemone expertes, tamen iis sortilegiis peragendis dant operam, quae non vi propria, sed daemoniaca solum opera censentur praeconceptos gignere effectus.

V. *De poenis illorum, qui sortilegii et magiae criminibus irretiti habeantur.*

1. Quondam Jure Romano poena capitali punitos qui de salute Principis, vel summa reipublicae vaticinati essent J. C. *Paulus* meminit (*Sentent. V. cap.* 21.); ceteros vero divinatores inflicta prius fustium correctione civitate pulsos fuisse. Sed tandem Christianorum Imperatorum constitutionibus in sortilegos omnes, augures, aruspices, vates, ariolos, incantatores poena ultimi supplicii indiscriminatim imposita habetur (1). Hujusmodi enim hominum genus, ut *Tacitus* scribit (*Annal.* 2. 32.), potentibus est infidum, sperantibus fallax, quorum responsis leves animi ad novas res facile impelluntur ingenti cum pernicie publicae tranquillitatis. Quicumque vero magiae, aut magicis artibus operam dantes ex recentiori *Imp. Constantii* constitutione peste ferali, id est, vivicomburio absumendi sunt (*Cod. lib.* 9. *tit.* 1. *leg.* 6.). Leges quoque Ecclesiasticae severe admodum in eos omnes

(1) Poena capitalis apud *Hebraeos* quoque mosaicis legibus indicta erat in sortilegos omnes atque divinatores, qui ab universo populo lapidibus obruendi erant. *Deuteron. IX.* Refert *Plato lib. II. de Legib.* ex antiquiorum gentium institutis morte multatos quicumque ausi essent improbis sacrificiis et maleficis incantationibus hominum vitas oppetere. De Persis narratur a *Plutarco in Artaxers.* illos cervicem fregisse studiosis artium maleficarum.

omnes animadvertunt, qui sortilegas artes exercent. Ii enim contendentes futuros eventus nosse atque divinare impiis artibus, futilibus signis accitaque daemonis opera; non solum frustra et irreverenter divinae providentiae secreta pulsant; sed etiam gravissimis erga Deum infidelitatis sacrilegii apostasiae sceleribus obstringuntur. Et laicos quidem excommunicatio manet, clericos autem degradatio; et si sortilegium, manifestam, ut ajunt, haeresim praeseferat, Reus haereticorum poenis subjicitur.

2. Tandem tradunt criminales Scriptores (*Carpzov. quaest.* 50. *n.* 89.) arbitraria poena plectendos qui daemoniaci commercii expertes superstitiosis solum artibus, sigillo, cribro, ligaturis maleficia fascinationesque depellunt. Qui autem damnum hominibus, aut jumentis intulerint sive carminibus, sive diris imprecationibus, sive pharmacis praeparatis, sive alio quovis magico artificio, eos capite plectendos docent. Quod si quis expresso inito pacto commercium cum daemone inierit, ut magi lamiaeque; tunc ab eisdem Scriptoribus (*Berger. Elem. crim. c.* 11. *Struv. Dissert. crim.* 7. §. 14.) horrendum facinus feralibus flammis expiandum esse affirmatur.

VI. *Quae in hujusmodi delictis coercendis probandisque oporteat cavere.*

1. Sed quod spectat ad poenas, quibus plerorumque rerum criminalium Scriptorum traditione mox retulimus illos esse afficiendos, qui magicis artibus operam navant, et inito foedere commercium cum daemone habent, non admodum liquet, an eis ita facile nunc locus rite recteque

cteque esse possit. Non enim defuerunt unquam, multoque minus nostra hac desunt aetate, probi et doctissimi viri, gravissimique Jurisprudentes (1), qui, ut de priscis quibusdam Romanis refert *Horatius* (*Lib. 2. ep. 6.*)) somnia, timores magicos, miracula, sagas, nocturnos Lemures portentaque Thessala ridentes, aliquam magicis artibus indole sua vim esse inficiantur; ac propterea contendunt nullum proprie magiae crimen extare, et quaecumque de daemoniacis foederibus, de magis strigibusque sive narrantur, sive leguntur, inter vulgares errores technasque referenda (2) esse (*Scot. detect. art. mag. Wier. de praestig. Daemon.*). Certe si blasphemia, superstitio, stellionatus, veneficium, aliaque similia facinora magiae nomine traducantur; oportebit ea sedulo discernere, et reos legitimis meritisque poenis devovere, perversamque eorum voluntatem superstitiosis nefariisque actionibus mani-

nife-

---

(1) En verba *Arnoldi Vinnii* emunctae naris Jurisconsulti in notissimis *Comment. ad instit. lib. 4. tit. ult. §. Item lex Cornelia* „ Multa nimis temere credi, multa illis (Magiae „ accusatis) vane affingi, multa falsa per tormenta illis ex„ primi, nec paucos per injuriam ignibus tradi mihi persua„ sum est. „

(2) Non vacat nobis hoc loco magnis animis inter doctissimos Scriptores haud multis abhinc annis agitatam quaestionem de vi artium magicarum ad trutinam revocare, quorum alii summam illam daemoniaca opera esse affirmabant; alii vero futilem nullamque prorsus contendebant V. *Maffei Art. magica dilegu. Tartarot. del Congres. notturno delle Lamie.* Id enim jam nos abunde praestitimus *singulari Libro de Sortilegio, et Magia*, qui an. 1792. Venetiis apud Fratres Coletios typis evulgatus, deinde statim recusus in *Tom. Italic. Collection. Opuscul. Ferrarens.* rursus exhibebitur *Tom. V.* hujusce Senensis nostrorum Operum editionis.

nifestatam castigare. Nullo autem horum, similiumque criminum extante, quod mereat pro communi exemplo puniri, caute admodum cum iis, qui fortasse de magiae crimine accusarentur, procul dubio erit agendum; ne justa illorum reprehensio incurratur, qui idem crimen extare mordicus impugnant, deque ipso accusatos, nisi de impio eorum animo, noxiisque factis (1) liquido constet, contendunt Medicis potius tradendos, ut dieta helleboroque curentur (2); quam carnifici, ut igne misere crudeliterque exurantur. Ac re quidem vera inficias iri nemo potest eos, qui magna vi pollent phantasiae, ut foeminae potissimum, rustici, robustior vulgus, sibi facile persuadere, se quae nunquam fecerant, nec facere poterant, maleficia patrasse.

2. Atque hinc prono velut alveo sequitur in hujusmodi crimine tantam habente perplexitatem atque obscuritatem nequire Judices auscultare iis rerum criminalium Scriptoribus qui docuerunt indiciis atque argumentis satis illud probari, fidendum esse testibus etsi rudibus, indoctis, praejudicatisque vulgi opinionibus imbutis (*Speus Cauth. crim. Dub.* xx.). In primis vero erit aequi prudentis solertisque judicis nosse confessiones ipsas illorum, qui de magia accusantur non

(1) Inter noxia hujusmodi, impiaque facta merito referenda sunt magica sortilegia, in quae sacra Tribunalia inquirunt, et animadvertunt.

(2) *Illustr. aulic. Archiat. Antonius de Haen in Rat. meden. part. xv. Diss. de mag. par.* 3. *cap.* 3. non semel ita nuper factum Vindobonae providissimo consilio, felicique exitu narrat.

non illico amplectendas esse atque pro veritate tenendas; sed oportere eas cum omnibus cognitis facti circumstantiis convenire (Lib. III. Cap. X. §. IV.).

CAPUT VII.

DE SIMONIA.

I. *Simonia unde dicta, et cur summopere detestanda?*

I. Crimen illorum, qui res spirituales vel quasi commercio hominum exemptas audent venales habere, Simonia vocatur. Quod quidem nomen notissimum est ei venisse a *Simone Mago*, qui in ipso nascentis Ecclesiae exordio potestatem impartiendi Divini Spiritus dona, atque charismata pretio oblato ab Apostolis comparare adnisus est, ut quaestui haberet (*Act. Apost. cap.* 8.): Profecto hujusmodi re nihil excogitari poterat turpius, nihilque fieri scelestius. Divinus siquidem Ecclesiae fundator *Christus* sacram potestatem, quam Apostolis gratuito contulerat, gratis quoque ab eis exercendam, aliisque communicandam esse diserte praecepit (*Matth. c.* 10. *vers.*

vers. 8.); ne si pretio aestimaretur apud homines vilesceret (1). Hinc Ecclesia simoniacam labem semper gravissime detestata est, et instar sacrilegii atque haeresis jure ac merito habuit (*Can.* 11. *caus.* 1. *quaest.* 13.). Fieri enim vix posse videtur, ut sacras res vendere, ac emere non vereantur; nisi qui a fide aberraverint. Huc accedit quod ex simonia, tamquam ex infecto fonte, innumera propemodum ingentia mala in Ecclesiae agrum redundant. Ac ea inter illud quidem summum est, atque exitialissimum, quod a sacris muneribus, ac ministeriis ii procul arceantur, qui ab urbano aulicoque strepitu extorres necessariis doctrinae, gravitatis, vitaeque sanctimoniae ornamentis splendent; contra vero ad officia obrepant, dignitatesque ecclesiasticas qui omnium fere virtutum expertes audacia pollent, potentium virorum patrocinio fruuntur, divitiisque affluunt (*Van Esp. Jur. eccl. par.* 2. *tit.* 30. *cap.* 30.). Ex quo fit, ut Christi grex pessimis pastoribus regendus tradatur, qui nec exemplo, nec doctrina, nec animi robore ovibus suis prodesse, easque tueri possint.

II. *Quae simoniae definitio, communiorque divisio?*

1. Solet Simonia communiter definiri studiosa voluntas emendi, vendendique pro temporali praetio aliquid spirituale, vel spirituali adnexum. At expeditius concinniusque recentissimus quidam *Auctor* simoniam esse scripsit pactionem rei

(1) Gravissime D. *Gregorius M. Lib.* 7. *Ep.* 114. *quis veneretur*, inquit, *quod venditur, aut quis non vile putet quod emitur*.

rei temporalis pro re spirituali (*Instit. Canon. lib.* 3. *tit.* 16. §. 27. *Neap. ap. de Dominicis*). Profecto simoniae crimen, de quo heic quaerimus, constat solum et coalescit ex promissione pacto contractu, quicumque is demum sit, quo convenit de permutatione rei spiritualis cum re temporali: si pactio desit, jam nullum adest crimen simoniae. Quamvis enim multis in mentem veniat spirituales sibi res comparare simoniacis artibus, quo casu simonia mentalis, ut vocant, habetur; si tamen nunquam ii audeant cum aliis de hujusmodi rebus pacisci, peccato quidem irretientur, cujus ad Deum pertinet ultio; sed nequaquam poterunt teneri de crimine cognoscendo in foro, atque puniendo (*Cap.* 33. *et* 34. *de simon. Fleur. Inst. du Dr. Canon. par.* 3. *chap.* 1. *n.* 3.).

§. 2. Ceterum pactio, qua simoniae crimen conficitur, vel sine ullo exitu evanuit, vel ab uno tantum ex paciscentibus, vel utrimque impleta est. Primo, et altero casu simonia dicitur conventionalis; postremo autem realis vocatur, quae praecipua est simoniae divisio, quam Interpretes Juris canonici exponunt. Et realem quidem simoniam prae conventionali sacri Canones vehementius insectantur, quorum censura non solum contrahentes; sed etiam proxenetae, depositarii, ceterique, quorum opera eadem patrata est, aeque simoniaci habentur. Ad simoniam conventionalem illa alia poterit referri simoniae species, quam confidentialem (1) appellant (*Gra-*

(1) Multifariam admitti posse simoniam confidentialem declarant notissimae constitutiones *Summorum Pontificum Pii IV. et S. Pii V. incipien. Romanus Pontifex*, et *Intollerabi-*

vin. Inst. can. lib. 3. *tit ult.*); quaeque hoc nomen ideo sortita est, quod ipsa alterius fidei penitus innitatur.

III. *Quot modis simonia committatur?*

1. Quoniam vero in permutatione rerum temporalium ac spiritualium, vel quasi simonia versatur (§. II.); idcirco operae pretium nunc erit quaenam eaedem spirituales, ac temporales res sint breviter indicare. Res omnes incorporeae, quae proficiscuntur a Deo, vel quae ad Deum referuntur, tamquam aeternae futurae hominum beatitudinis auctorem, largitoremque spectatum a Scriptoribus ecclesiasticis spirituales dicuntur (V. *S. Thom.* 2. 2. *quaest.* 100. *art.* 2.). Multiplex harum genus Theologi et Canonistae distinguere solent, quemadmodum et rerum quasi spiritualium, sive quae spiritualibus rebus adnexae sunt; quarum omnium enumerationem persequi nec hujus loci, neque nostri est instituti. Res autem temporales *muneris* nomine designantur apud memoratos Scriptores, qui de simonia tractantes illud accipiunt pro praetio, quod in rei spiritualis permutatione rependitur (*Van. Esp. Jure eccl. par.* 2. *tit.* 30. §. 1.). Ac triplex vulgatissimi hujus muneris genus esse perhibetur, munus scilicet a manu, a lingua, et ab obsequio. Est munus a manu pecunia, cujus nomine non solum aes publica auctoritate cusum venire docent Jurisconsulti: sed etiam res omnes sive cor-

---

lis adversus eam promulgatae: et praecipue cum quis beneficium aliquod recipiat, aut retineat; ut illud postea alteri resignet, ut illius fructus, pensionemque super eo impositam sine Apostolica auctoritate alteri solvat.

corporales sive incorporales, quae ab hominibus possidentur (*Dig. lib.* 50. *tit. Leg.* 178.). Ad munus a lingua pertinent blanditiae, assentationes, laudes ad colligendam illius benevolentiam profusae, qui res spirituales, vel quasi impertiendi potestatem habet: Munus tandem ab obsequio constat famulatu seu servitute ei praestita, a quo rem spiritualem, vel quasi se quis obtinere posse (1) sperat.

2. Atque ob triplex hoc muneris genus trifariam quoque simoniam committi posse a Theologis, et Canonistis traditum est: Et munere quidem a manu patratur potissimum simonia quando res spiritualis emitur soluta pecunia; munere vero a lingua, si res spiritualis vel quasi alterius gratia, rogatu, precibusque concedatur (*Cap.* 20. *de Sim. Cap.* 6. *de pact.*). Tales enim preces succedunt loco praetii, ut bene *Glossagraphus* notavit. Hinc licet spirituales res collatae fuerint viris, qui iis augeri mereantur; tamen si non tam hanc ob caussam, quam metu, vel gratia rogantis id factum sit, simoniaca labes aderit. Tandem munere ab obsequio contrahitur simonia, subjectione, nimirum, ut ait *D. Gregorius M.*, ac servitute indebite impensa *Can.* 117. *caus. et quaest.* 1.); quia idem est quod aliquis det rem spiritualem pro aliquo obsequio temporali exhibito vel exhibendo; ac si daret ali-

(1) Bene igitur solideque B. *Petrus Damian. Lib.* 11. *Epist.* 1. nonnullos exagitat sibi coevos clericos aulicarum artium studiosos, qui quamvis beneficia aucuparent obsequio, quod eos dedeceret, nihilominus se simoniacae labis immunes penitus esse perperam existimabant.

pro pecunia data vel promissa, qua illud obsequium aestimari posset.

IV. *Quando haud contrahitur simoniae labes?*

Jam vero nihil interest utrum ante, an post collatas res spirituales oblatum munus accipiatur. Nam bene eos, qui sophistica calliditate divinum *Christi* praeceptum, gratis, scilicet, accepistis, gratis date, eludere conantur, redarguunt sacri canones, quibus declaratur „ acci- „ pere esse quandocumque accipere „. (*Can*, 21. *caus.* 1. *quaest.* 1.) Itaque si pactio intercesserit sive tacita, sive expressa; quocumque tempore tam praestare, quam accipere simoniae vitio non carebit. Quod longe secus se habet, quando munera sponte offerantur. Tunc enim illa praestare, atque accipere vacuum prorsus est a simoniaca labe. Non prohibentur siquidem sacri Ecclesiae ministri, quae spiritualis officii gratia a Christifidelibus eis sponte offeruntur (1) recipere (*Cap.* 30. *de simon.*); quemadmodum *Christus* ipse a piis mulieribus ei ministrantibus non est dedignatus oblatas sibi res accipere, quibus vita sustentatur. Quin immo cum, ut inquit divinus idem humani generis Reparator, dignus sit operarius mercede sua; atque aequitas postulet, ut D. *Paulus* Apostolus innuit, eos metere tem-

(1) Nemo ignorat a primis usque Ecclesiae incunabulis invectum receptumque fuisse usum oblationum, quae ad altare fieri dicebantur, quaeque sacra inter mysteria, et sacramentorum administrationem a Christifidelibus ultro Sacerdotibus tradebantur; ut ex illis omnes clericali ordini adscripti alerentur, et Ecclesiae necessitatibus prospiceretur. V. S. *August. Serm.* 205. *de temp. Christian. Lup. Dissert. de simon. cap.* 11.

temporalia, qui spiritualia serunt; ideo a simoniaca labe immune esse constat non solum accipere; sed etiam in judicio persequi retributiones veteri observantia, legum auctoritate, et municipalibus statutis ad sacros ministros alendos, sustentandosque praescriptas (*Fleur. Instit. dù Dr. canon. Liv.* 3. *ch.* 11. §. 5.). Quae cum ita sint prohibitum quaestum, interdictumque mercimonium distinguere oportet a spontaneis oblationibus, permissaque retributione (1). Sed in his quoque accipiendis sacri canones sedulo cavendum esse jubent; ut ab ecclesiasticis viris procul absit quidquid vel sordidi, vel nimium cupidi appetentisque animi notam praeseferre videatur: qua de caussa non semel iisdem canonibus interdictae leguntur nonnullae oblationum species (*Can.* 104. *caus.* 1. *quaest.* 1.). Decet enim clericali ordini, sacrisque ministeriis addictos viros non solum ab omni avaritiae reprehensione immunes esse, sed nec ejus suspicione apud laicos laborare.

V. *Quibus poenis simoniaci afficiantur?*

1. Ceterum non eadem in simonia rerum spiritua-

(1) Hinc liquet annatas, ceterasque praestationes, quae veteri consuetudine, et totius Ecclesiae orthodoxae consensu summo Romano Pontifici rependuntur a quavis simoniae nota immunes esse; atque injuria ab haeterodoxis, et quibusdam aliis in Apostolicam sedem male animatis Scriptoribus ut simoniaca notari. Nam habentur instar subsidii, quod jure ac merito illi praebetur, qui tamquam B. Petri Apostolorum Principis successor, et Christi Vicarius regimini praeest, curamque sustinet universae Ecclesiae; quam ob caussam assiduos ingentesque erogat sumptus. V. *Gerson. de stat. Eccles. Tom. I. Nat. Alexand. Histor. Eccl. saec. xv. et xvi. dissert. de annat.*

ritualium ratio debet haberi, ac rerum quasi spiritualium, seu spiritualibus adnexarum. Res enim spirituales permutare cum temporalibus rebus jure divino interdictum est, quod nequit immutari; hae autem jure tantum humano, nempe ecclesiastico cum illis permutari prohibentur (V. *Iv. Carnot. Epist.* 236.). Ac graves quidem justaeque caussae interfuerunt, cur Ecclesia rerum temporalium, ac rerum quasi spiritualium permutationem vetaret, et simoniae nota inureret. Itaque sive spirituales res, sive quasi spirituales fuerint cum temporalibus rebus permutatae; quod commissum est simoniae crimen pluribus poenis Jure Canonico coercetur.

2. Antiquitus cum clerici sacra ordinatione alicui Ecclesiae, in qua ministerium suum exercerent, addicerentur, participesque simul fierent proventuum atque oblationum, quae illi obveniebant; frequentissima erat Patrum, et Conciliorum de simoniacis ordinationibus querela. Sed beneficiorum institutione sejunctis deinceps a sacra ordinatione ecclesiasticis redditibus, Canones ut plurimum conditi sunt de simonia; quae in beneficiorum collatione committitur; quemadmodum *eruditissimus Cyrillo* opportune observavit (*Instit. can. Lib.* 4. *tit.* 3.). Et ex vetere quidem Ecclesiae disciplina ordinator aeque ac ordinatus deponebantur (1), atque in monaste-

(1) Depositio haec, de qua etiam agit *Imp. Justinianus in Novel.* 6. *cap.* 1 perpetua erat, perpetuamque inducebat irregularitatem; quam passi nec post actam poenitentiam ad Sacerdotii exercitium restitui poterant, ut liquet ex *Can.* 5. *caus.* 1. *quaest.* 17. *Vid. Christ. Lup. Dissert. III. proem. praefix. tom.* 3. *Scholior. cap.* 17.

rium detrudebantur ad crimen suum perenni poenitentia expiandum: Laicis vero, qui sese simoniacis immiscuerint ordinationibus, excommunicatio imminebat. Eaedem poenae locum habebant in simoniacis beneficiorum collationibus (*Can. 9. caus. 1. quaest. 3.*). Jure canonico recentiori quicumque simoniae rei in excomunicationem incurrunt latae sententiae, cujus absolutio Romano Pontifici reservata est, et infames fiunt. Praeterea qui simoniace ordinati sunt, suspenduntur ab ordinum exercitio; quemadmodum et qui illos simoniace ordinaverint. Simoniacae enim ordinationes, quamvis illicitae; tamen juxta communem Theologorum sententiam validae sunt. Secus autem se res habet in simoniacis beneficiorum ordinationibus (*Extravag. detestabilis de simon.*), quae statim, ac ipso jure nullae, ac irritae esse censentur. Itaque beneficia simoniace acquisita cum omnibus perceptis fructibus, etiam ante judicis sententiam, debent redhiberi; simoniaceque electi vel provisi incapaces evadunt quaecumque alia beneficia in posterum adsequendi ex novissima constitutione (*in Bul. Rom. incip. Sanctum*) *Xisti V. Pontificis Maximi*.

CAPUT VIII.

De Usura

I. *De Usurae nomine, atque natura.*
II. *Quinam contrahant crimen Usurae?*
III. *Usura cur probrosa, atque prohibita?*
IV. *Quae Canonicae poe nae maneant Usurarios?*

V. *Quid*

V. *Quid Jure Romano olim obtineret circa Foeneratores, et quibus nunc ii civilibus poenis subjaceant?*

I. *De usurae nomine, atque natura.*

1. Usurae nomen cujuscumque rei usum significat, et partam quoque ex re utilitatem (1). At metaphorice usura sumitur pro lucro, quod ex mutuo capitur, seu ad denotandum quidquid solvitur pro usu foenebris pecuniae; quo sensu usurae nomen a Theologis et Canonistis adhibetur (*Gagliard. Inst. can. lib.* 4. *tit.* 17. §. 4.), atque a nobis heic usurpatur: ipsa autem pecunia sub usuris hinc data, illinc accepta foenus vocari solet (V. *Salmas. de usur. cap.* 4.).

2. Nihil refert vulgo traditas usurae definitiones hoc loco commemorare, cum quid ea sit a summo totius Ecclesiae Doctore discere liceat. Itaque immortalis memoriae *Pontifex Benedictus XIV.* „ usuram, quae in contractu mutui pro„ priam suam sedem habet et locum, in eo po„ sitam esse pronunciavit (*in Encyclic. ad Epist.* „ *Ital. tom.* 1. *Bul.* 243.), quod quis ex ipsomet „ mutuo, quod sua natura tantumdem reddi po„ stulat, quantum receptum est, plus sibi red„ di velit, quam est receptum; ideoque lucrum „ aliquid ultra sortem ratione mutui sibi debe„ ri contendat, „ Quae quidem sapientissimi Pon-

(1) *Tullius de Senectut.* „ *terram nec unquam quod accepit sine usura, id est utilitate reddere dixit.* „ *et* Plautus *in Trinum: ait* „ *nec adeo hasce emi mihi, nec usurae meae*, nempe meo usui.

Pontificis doctrina illam antiquorum Conciliorum enucleatius praesefert; quorum canonibus usuram esse compendiose edicebatur „ (*Can.* 4. *caus.* 14. *quaest.* 3.) ubi amplius requiritur (su„ baudi ex caussa mutui) quam datur. „

II. *Quinam contrahant crimen usurae?*

1. Si exposita Usurae definitio (§. I.) prae oculis habeatur, jam facile apparebit quinam ejus crimen contrahant. Principio usurae rei generatim sunt quicumque ultra sortem aliquid lucri ex mutuo capiunt. Praeter hos, ii quoque censeri debent usurarii, qui quamvis pecuniam, resque fungibiles aliis re ipsa mutuentur; nihil minus tamen, quam mutuum se iniisse simulant, diversis in speciem legitimis stipulatis contractibus; ut criminosum lucrum occultius tutiusque arripiant. Interpretes Juris canonici, rerumque criminalium Scriptores (V. *Ursay. Inst. crim. lib.* 3. *tit.* 7. *n.* 35.) usuram *apertam* vocant, quae ex mutuo provenit; *palliatam* vero, quae nascitur ex aliis fictitiis contractibus. Et haec quidem aeque ac illa criminosa habetur juxta rectissimam Juris Romani regulam praescribentem, ut plus valeat quod agitur, quam quod simulate concipitur.

2. Verumtamen nemo inficias ibit (laudatum *Pontificem Benedictum XIV.* docentem heic rursus appellabo) „ posse quandoque una cum mu„ tui contractu quosdam alios, ut ajunt, titu„ los, eosdemque ipsimet universim naturae mu„ tui innatos et intrinsecos forte concurrere, ex „ quibus justa omnino legitimaque caussa con„ surgat quiddam amplius supra sortem ex mu-

„ tuo

„ tuo debitam rite exigendi. Neque item negatur posse multoties pecuniam ab unoquoque suam per alios diversos prorsus a mutui natura contractus recte collocari et impendi, sive ad proventus sibi annuos conquirendos, sive etiam ad licitam mercaturam, et negotiationem exercendam, honestaque indidem lucra percipienda. „ Hinc diversae usurae species vulgo distingui solent. Alia enim lucratoria appellatur, quae solius lucri caussa convenitur, quaeque ea est, de qua tamquam criminis labe infecta hoc Capite disserimus; alia punitoria vocatur non propter lucrum petentium, ut ait J. C. *Paulus* (*Dig. lib.* 22. *tit.* 1. *leg.* 17.), sed propter moram solventium irrogabilis; alia denique compensatoria, qua aestimatur, seu sarcitur id quod interest dominum rem suam non habere: Atque postremae hae species usurae non solum immunes sunt ab omni criminosa macula (1); sed etiam nihil pugnant cum naturali aequitate (V. *Genet. Tom. I. tract.* 4. *cap.* 4.), si nonnullae intercesserint conditiones, quas Theologi, et Jurisconsulti fuse exponunt.

III. *Usura cur probrosa, atque prohibita?*

1. Jam vero quae in contractibus omnibus intercedat oportet aequalitas; ea cum a mutuo absit si plusquam dederit mutuans, a mutuatario

(1) Plures requiri conditiones, ut compensatoria usura licita sit, nemo ignorat; praesertim vero necesse est, ut vel quid lucri cessaverit, vel damni creditori non ficte: sed vere reque ipsa emerserit. Sed haec satis erit isto loco indicasse; persequi enim, et explicare nostri nequaquam est instituti.

rio deinde accipiat, in caussa est; ut usura ex mutuo proveniens probrosum quiddam, ac injustum natura esse videatur (1). In aliis enim contractibus quod eorum deest aequalitati, id pecunia suppletur. At si quidpiam in mutuo ultra sortem accipiatur; tunc nec pecunia pecuniae, neque rei fungibili fungibilis res aequaretur. Quin immo quod, teste *Tullio* (*de Offic. Lib. III.*) Natura non patitur, eveniret; ut cum alterius nempe jactura, ac detrimento mutuans fieret locupletior. Huc accedit quod inter officia humanitatis, et beneficentiae, quae inter se invicem praestare homines debent, illud praecipuum sit, ut res innoxias, quae aliis prosunt, nobis vero non sunt necessariae, earumdem indigi ultro libenterque largiamur. Quo quidem tamquam fundamento, contractus omnes gratuiti, inter quos mutuum principem habet locum, innituntur. Quam ob rem non inopportune *D. Thomas* (*disp. de mal. quaest.* 13. *art.* 4.), omnesque fere orthodoxi Theologi docent usuram naturali justitiae adversari, naturaque sua rem turpem esse, atque interdictam.

2. Quamvis vero fuerit quondam permissum Hebraeis usuram cum alienigenis exercere, vel quod jure belli irreligiosarum Gentium bona Deus ipsis addixerit, vel ne avaritia abrepti inter se foenerarentur; tamen vetitum prorsus erat eisdem *abs proximo* accipere usuram (*Levit.* 25.

(1) *Seneca* quoque, etsi idololatriae tenebris circumfusus; id tamen agnovisse videtur. *Quid* enim scribit *lib.* 7. *de benefic. foenus Kalendarium, et usurae; nisi humanae cupiditatis extra naturam quaesita nomina?*

35. *Deut.* 23. 19.). Quod cum de contribulibus solum Hebraei intelligerent; postea *Christus* sapientissimus, verusque divinarum legum interpres; et lator docens *proximi* nomine universos homines cujuscumque demum gentis fuerint ac religionis venire, diserte praecepit (*Luc.* VI. 34. X. 29.); ne mutuum dantes quidquam ex eo lucri sperarent.

IV. *Quae Canonicae poenae maneant Usurarios?*

Itaque Ecclesia *Christi* obsequens praecepto usuram semper execrata est, errorisque redarguit doctrinam illorum, qui inducentes divinum humani generis Reparatorem consulentem solum, non etiam praecipientem, usuram neque natura turpem, neque jure divino prohibitam esse tradiderunt. Quin immo severe veteres Canones animadvertebant in clericos foeneratores, qui nullo gradus discrimine deponendi; nec non in laicos, qui separandi erant (*Can.* 20. *Conc. Illiberit. can.* 17. *Concil. Nicoen.*). Quamvis autem Concilia, Patresque sine ulla personarum, quae foenerarentur, distinctione usuram damnaverint; ecclesiasticas tamen poenas non aeque in laicos, ac in clericos inflixerunt; ne praeter necessitatem civiles leges improbare viderentur, quibus Orbe romano Gentilibus adhuc referto usurae commerciorum caussa permittebantur (V. *D. August. Epist.* 54. *ad Maced.*). At Jure canonico recentiori liberius actum est ab Ecclesia; et primo quidem praescriptum, ut laici excommunicarentur, clerici autem ab officio beneficioque suspenderentur (*Cap.* 3. *et* 7. *de usur.*). Praeterea in Concilio Lateranensi cautum est, ne recipiantur obla-

oblationes usurariorum, ne hospitio excipiantur, neve aedes iis locentur, et mortuis ecclesiastica sepultura nequaquam tribuatur. Hae porro poenae manifestos solum manent foeneratores. Sed tam ii, quam qui non manifesti sunt usurarii, instar furum, ac raptorum, quibus juxta sacros Canones aequiparantur (*Cap.* 1. *et* 16. *de usur. in* 6.), reddendarum usurarum obligatione tenentur.

V. Quid Jure Romano olim obtineret circa Foeneratores, et quibus nunc ii civilibus poenis subjaceant?

1. Quoniam vero olim Romae permissae erant usurae, quarum modus juxta temporum vicissitudines nunc crevit in immensum, nunc certos intra limites cohiberi debuit; idcirco Jure Romano criminis poenarumque expertes habebantur. Cum prisca quidem vitae severitas adhuc vigeret inter Quirites, memoriae prodidit *Livius* (*Hist. rom. lib.* x.) improbiores quosdam foeneratores ab Aedilibus curulibus accusatos fuisse, et damnatorum multas in publica opera erogatas. Verum corruptis postea urbanis moribus, qui usuras ultra legitimum modum exigerent, improbumque foenus exercerent, infamia solum inurebantur, nec ulla in eos extraordinaria aderat accusatio. Id tantum constitutionibus imperatoriis cautum invenio, ut nimirum quod quis ultra legitimum modum exegerit, vel imputare sorti, vel debitori restituere (1) deberet (*Cod.*

(1) Varii apud Romanos circa usuras juris historiam sedulo persequuti sunt *Salmasius*, *Gronovius*, et postremo *Gherardus Noodtius* scriptis duobus de foenore libris, quibus quidquid pertinet ad hujusmodi argumentum amplissime collegit, atque exposuit.

lib. 4. *tit.* 32. *leg.* 25.). Nec res aliter se habuit sub christianis Imperatoribus, quorum quoque legibus permissae usurae, atque a criminis nota immunes habitae. *Basilius* quidem *Macedo*, qui in Oriente imperavit saeculo IX. veteres omnes, quae usuras exercere sinebant, leges abrogavit veluti a praeceptis abhorrentes christianae religionis. At ejusdem filius *Leo Imperator* usuram trientis centesimae rursus permisit (*Novel. Leon.* 83.), quod pecuniosi homines videantur ita difficiles et immites esse in egenos, quoties nulla eis sit spes ex mutuo lucrandi; ut pejerare non dubitent se pecunia carere, quae ab indigis mutuo petatur.

2. Tandem dedecere visum est, ut usura, quam evangelica praecepta, sacrique canones interdicebant, civili Jure permitteretur; idcirco novissimis christianorum Principum legibus ea prohibita est, civilesque etiam poenae in usurarios constitutae fuerunt. Quod non solum christianae pietati convenientius; sed etiam constat longe opportunius esse civili hominum societati fovendae, atque tutandae. Nihil enim magis impedit commerciorum propagationem, amicitias distrahit, simultates parit, cives in pauperiem redigit usurae licentia, quam recte proinde *Lucanus* voracem appellavit (*Pharsal. lib. I.*). Profecto quicumque vel parum in Romana historia versatus non ignorat, quod vetus Urbi erat foenebre malum, creberrimam illud extitisse caussam seditionum atque discordiarum. Apud nos iis edictalibus legibus, quae *Bannimenta Generalia* appellantur quicumque contractus, quibus usura
etiam

etiam nec manifesta subsit, iniri interdicuntur imposita poena dupli, et amissionis rerum in contractum deductarum. Tum vero contrahentes infamia perpetua inuruntur; poenis quoque corpus affligentibus coercendi, si ita res ferat: (V. *Bandi Gen. cap.* 29. *e* III.): quibus omnibus poenis obnoxii sunt etiam consiliarii, proxenetae, et notarii, qui scienter foeneratitios contractus stipulati fuerint.

PARS II.

DE DELICTIS, QUAE BONIS MORIBUS ADVERSANTUR.

PLato eloquentissimus, atque idem gravissimus auctor, *Socratem* suum non aliter de amore rebusque amatoriis disserentem inducit, quam submissa voce obtectoque vultu (*in Socrat. n.* I.); ut hac exhibita a tanto viro pudoris significatione ostenderet neminem, nisi caute et verecunde in hujusmodi tractandis argumentis versari oportere. Profecto unusquisque intelligit honestatis, quae sola, ut ait *Tullius* (*de Fin. II.* 47.), in vita expetenda est, non agendo solum; sed etiam scribendo habendam esse rationem. Neque enim audiendi sunt poetae canentes decere ipsos esse castos; versiculos autem necesse nihil esse (V. *Catul Carm.* XXX.). Bonos siquidem mores, quos humanae societatis summopere interest sancte custodiri, constat tam impudicis sermonibus, quam impudentibus scriptis corrumpi:

Quam

Quam ob rem de delictis, quae bonis moribus adversantur juxta propositam suo loco divisionem (Lib. I. Cap. XV. §. IV.) nunc verba facturi, sedulo dabimus operam, ut honestatem; cujus natura ipsa homines jubet studiosissimos esse, atque appetentissimos, conservemus, et nostro alienoque pudori parcamus. Id autem magna cum proborum virorum offensione non admodum cordi fuit plerisque rerum criminalium Scriptoribus, dum de hujusmodi flagitiis, quae, barbaris, sordidisque usi vocibus delicta carnis appellarunt, disserere aggressi sunt (V. *Farinac. de del. carn. n.* 1. *Bonfin. ad Ban. gener. cap.* 6. *num.* 12.). Cum enim existimarent hujusmodi delicta omnes, ut scribunt, tangere, et praesertim Jurisconsultos (1); idcirco fortasse non admodum sibi oportere visum est, ut casta, et verecunda oratione uterentur. At Nos ita rationes subducemus, ut quantum instituti nostri, rerumque exponendarum indoles patietur, obscuriores potius tyronibus esse videamur, quam peritis liberiores. Quod si nihilominus defuturi non sint qui

(1) Cur rerum criminalium Scriptores gravissimo signanter Jurisconsultorum ordini hujusmodi notam affinxerint, non facile ratio reddi potest; nisi dicamus vitia, quibus ipsi laborabant, contendisse alieno exemplo excusare. Consulantur quae de *Farinaccio* retulimus *in Praef. Lib. I.* Contra vero se res habere deberet. Nam legendi ac meditandi labor, jugisque studiis vacandi contentio, quibus Themidis Sacerdotes se totos devovent; in caussa est, ut ipsi, quemadmodum reliqui solertes scientiarum cultores, minus proni sint in libidines. Nihil quippe magis corpus debilitat, ejusque vires conterit, quam vita assidue in studiis litterisque peracta. Fractis porro corporis viribus atque enervatis, quis non intelligit ardorem etiam cupiditatum restingui potius, quam inflammari?

qui difficilioris severiorisque ingenii scirpum in nodo quaerant, nobisque velint malitiose succensere; ii monendi sunt perinde boni ac mali exempli res, si sapienter utare, prodesse discentibus posse. Nam illae quid agendum; hae quid vitandum, fugiendumque sit docent.

CAPUT I.

De Stupro

I. *Stupri significatio, atque definitio:*

II. *Recte illud dividitur in voluntarium, et in violentum.*

III. *Cur non leve flagitium sit stuprum exponitur?*

IV. *Quibus poenis Jure Romano stuprantium compressa licentia:*

V. *Et quaenam canonicis legibus hodiernisque moribus vigeant poenae adversus hujus criminis reos?*

VI. *An stupri poenas incurrat qui corruperit impudenter ornatam, vel liberioris ingenii foeminam.*

VII. *Quando stupri poenis exasperandis sit locus?*

VIII. *De stupro violento.*

IX. *De stupro Virginis Deo sacrae, seu de Sacrilegio, ejusque poenis.*

X. *Quid conatus nomine intelligendum in stupro, ceterisque venereis flagitiis?*

XI. *An, et quatenus in stupro constare possit de corpore delicti?*

XII. *Frequentiora, ac vulgatiora stupri indicia referuntur, atque examinantur.*

XIII. *Quid circa Accusantis, Accusatique personas spectandum; et quamdiu Jure Romano duret Stupri accusatio?*

I. *Stupri significatio, atque definitio.*

1. QUoniam delicta, quae bonis moribus adversantur, et corporis turpitudinem secum ferunt, et famae jacturam; ea proinde omnia sub nomine Stupri generatim veniunt. Stuprum enim vox est, quae dedecus notamque significat non corporis modo, sed etiam famae, atque dignitatis (*Dolet Com. Ling. Lat. V. Stupr.*). Sed propter distinctionem delictorum Stupri nomen peculiariter quoque adhibetur ad impermissam criminosamque corruptionem significandam virginis, vel viduae honeste viventis. Porro etsi corruptionis vocabulum ad animum aeque ac ad corpus referatur; tamen et ad Stuprum peculiariter pertinet (*Matth. ad tit. 3. lib. 48. Dig. cap. 5. n. 2.*), quemadmodum Graeci quoque per φϑορὰν Stuprum speciatim intelligunt. Neque aliter Stuprum habet locum, quam si agatur de mulieribus, quae honestam vitam traducant. Nam Jure Romano, cui hodiernae quoque Leges moresque adstipulantur, meretricium, quae apud Aediles licentiam stupri profitebantur (1): consuetudo extra crimen poenasque

(1) *Lipsius Exerc. ad Tacit. Annal. lib. II. litt. C.* jampridem observavit Aedilium curae olim Romae fornices, popinas, cauponas, aliasque Bacchi, Venerisque palestras commendatas fuisse. Si qua ergo corpus venale haberet, cujus nomen in albo Aedilium non legeretur; ipsorum erat hujusmodi procaces foeminas mulcta, exilio, aliisque etiam gra-

que (1) erat (*Cod. lib. 9. tit. 9. leg. 22.*). Ac quamvis nefas sit cuicumque mulieri, praeter propriam uxorem, consuescere; tolerandi nihilominus sunt in civitate amores lususque meretricii, ut virgineo pudori, et matronali pudicitiae prospiciatur (V. *Wltuys. de toller. mal. in Civit.*). Quid enim non auderet impotens virilis libido, si nullum sui frangendi furoris aditum reperire possit?

2. Verum enim vero perperam Jus Romanum instar meretricium habere videtur humiles, abiectasque personas. Cum his siquidem, si corrumpantur, quemadmodum et cum illis eo Jure neque stuprum, neque adulterium committi intelligitur (*Cod. lib. 9. tit. 9. leg. 25.*). Humiles olim abiectaeque personae existimabantur praeter ancillas, foeminae obscuro in loco natae, filiae ludionis, tabernarii, lenonis, arenarii, quae praepositae essent publicis mercimoniis, ac denique

F 2 liber-

vioribus poenis coercere. Exempla habentur apud *Livium lib. 10. cap. 31.*

(1) Perperam nonnulli apud *Leys. sp.* 581. *med.* 14. contendunt priscos Romanos non solum habuisse immunes a crimine, sed laudi etiam tribuisse amores lususque meretricios. Foeminae siquidem meretriciam ineuntes vitam statim notabantur infamia, atque, ut scribit *Ovidius*,

Solaque famosam culpa professa facit.

Viros vero vaga venere gaudentes Bonorum omnium reprehensio manebat. Quin immo Legibus ipsis ii a meretriciis amplexibus evellebantur, quae praemiis poenisque propositis Quirites ad casta legitimaque conjugia ineunda impellebant. V. *Heinec. Com. ad Leg. Jul. et Pap. Pap. lib.* 2. Quod si *Cato Censorius* notum quemdam hominem e fornice exeuntem, ut narrat *Horatius lib. I. satyr.* 2. commendavit, non eo respexit quia laude dignam rem esse duxerit frequentare lupanar; sed quod illuc aequius juvenes impudicos descendere, quam alienas permolere uxores.

libertinae; quarum proinde omnium amplexus venerem tutam, concessaque furta *Ovidius* esse cecinit (*de art. amand. lib.* 1. *v.* 30.). Cur enim corruptores mulierum honestae conditionis grande flagitium contraxisse videbuntur; nullum vero in crimen eos incidisse existimabitur, qui viles foeminas seduxerint, atque violaverint? An illis gravior, quam istis, erepto pudore infertur injuria, damnumque irrogatur? An magis interest honestioris, quam humilioris conditionis foeminas esse pudicas? Profecto aequiores fuerunt, atque hac in parte sapientiores reliqui omnium fere Europae Gentium Legumlatores, castioresque nostri sunt mores, qui foeminarum cujuscumque conditionis, modo eae honestam duxerint vitam, habent ut criminosam, poenisque luendam. Neque enim quisquam in civili societate videri debet tam vilis (V. *Senec. de clem. II.* 16.), ad cujus probra Leges moresque conniveant.

II. *Recte Stuprum dividitur in voluntarium, et in violentum.*

Ceterum quacumque ratione seu vi, seu dolo, seu blanditiis, seu muneribus vir virginem viduamque honestam tentaverit, atque corruperit; semper hic in stupri crimen incurrit. Quin immo tunc quoque stupri reus vir erit, cum aut foemineis fortasse irretitus illecebris cupidini cesserit, aut ultro fuerit a procaci muliere invitatus ad fructus decerpendos amoris. Scelera enim non solum nunquam aggredienda consulto; sed nec invite sunt audenda; ut *Senex Comicus* apud *Terentium Militi Glorioso* sapienter objecit

jecit (*Mil. Glor. Act. V. Sc. V.*). Quamquam sive illatum sit stuprum; eo casu stuprator longe criminosior evadit: Neque enim solum bonos mores violavit; sed civium quoque securitatem, communemque pacem suo facinore laesit. Hinc duplex a rerum criminalium Scriptoribus stuprum recte distinguitur (V. *Ursaya Inst. Crim. lib. 3. tit. 5. n. 30.*), voluntarium alterum, alterum violentum (1). Mulier vero quoties provocaverit, vel sponte cesserit; ipsa quoque, ut vir, stupri rea erit (*Cod. lib. 9. tit. 9. leg. 18.*); quo casu stuprum videbitur esse voluntarium. At quae vi, aut dolo, qui speciem juris praeseferebat, compressa est; neque irretitur delicto, neque amittit pudorem.

III. *Cur non leve flagitium sit stuprum exponitur?*

Age nunc, quantum facinus stuprum sit videamus. Conjugium instituit natura non solum ad damna rapacis fati nova semper sobole reparanda; sed etiam ut certae haberentur personae, in quas illius incumberet educatio. Stuprum igitur si non procreationi hominum, saltem propositae sibi a Natura in conjugio liberorum educationi (2) adversatur (*Heinec. Jur. N. et G. lib. II.* cap.

(1) Non bene, ut Ego quidem arbitror, doctissimus alioqui *Antonius Matthaeus ad lib. 48. Dig. tit. 4. cap. 2. n. 7.* nihil fere differre vult raptum a stupro violento; quia cum qualibet violentia raptio quaedam concurrat. Nam raptum distinguit a stupro violento non tam nomen, quam diversa delicti qualitas, seu diversitas facti criminosi, quod intercedit; etsi stuprum sequutum non sit, quemadmodum inferius Part. IV. Cap. VI. late exponemus.

(2) Hinc liquet cur naturali jure improbetur uxorum communio, quam sua in Republica civibus *Plato* permisit, ut notavit *Aristoteles Politic. II. 2.*

cap. 2. §. 28.); quoties qui se illo contaminant, nihil aliud intendere solent; quam ut libidinosas suas expleant cupiditates. Praeter quam quod omnis, qui sapit, haud velle censendus est suum vel suorum corpus, animumque corrumpi. Sed non ne ipsamet Natura jubet quod tibi tuisque fieri non vis, alteri non esse faciendum? Quamvis vero prima fronte videatur vim hujusmodi naturalis dictati locum in amantibus nequaquam habere, qui ambo sponte mutuo amori respondere voluerunt; generatim tamen nemo, qui recta utatur ratione, animoque agat affectibus vacuo, intelligendus est sibi quidquam fieri velle, quo infelicior fiat. At infelicior sane fit qui ad voluptates libidinesque pellicitur; unde ratione voluntatis laeditur, nempe corrumpitur ejus animus. Huc accedit, quod hujusmodi furtivis amoribus laeduntur parentes, et cognati illius, quae se tradidit in amatoris sui potestatem; et saltem, quod ad eos attinet, manifesto violavit stuprator memoratum illud Juris naturae praeceptum, quod tibi tuisque fieri non vis, alteri ne feceris: Quin immo gravem eisdem injuriam intulit puella ipsa passa foedari, cujus virginitas, ut cecinit *Catullus* (*Carmin.* XIX.), non tota ejus est, sed ex parte parentum est. Itaque a stupri flagitio sanctissima Naturae lex semper abstinendum esse jubet; tum vero praesertim ubi vis adhibeatur ad alicujus pudicitiam expugnandam. Profecto si regnante *Tarquinio* nulla Romae scripta lex erat de stupris; non idcirco non contra legem sempiternam *Sex. Tarquinius* vim *Lucretiae Tricipitini* filiae intulit. Erat enim, ut monet

Tullius

Tullius (*Lib.* 2. *de Leg.*), ratio profecta a natura, et ad recte faciendum impellens, et a delicto avocans.

IV. *Quibus poenis Jure Romano Stuprantium compressa licentia.*

1. Quae cum ita sint, sapienter *Augustus* lata lege Julia de adulteriis (1), qua maculosum omne edomuit nefas, stupri quoque licentiam Romae compressit (*Horat. Carm. lib.* 4. *od.* 5.). Ea siquidem lege stupratores, si honestae sint conditionis, dimidia bonorum parte publicata multantur; humiliores vero, quales servi, infames corpore coercentur; sive ut *Hottomannus* et *Vinnius* interpretantur, verberibus caeduntur: Quas in poenas aeque incidere foeminas, quae pudorem suum supposuerint alienae libidini tam aperte declarant nonnullae, quae adhuc extant, Imperatoriae constitutiones; ut merito miretur *Matthaeus* (*Ad lib.* 48. *Dig. tit.* 3. *cap.* 5. *n.* 6.) Interpretes fuisse, qui scripserint mulieres ob stuprum Jure Romano impunitas dimitti. Quid ne lata demum adversus propudiosam venerem lege muliebris impudentia poenis ea in civitate soluta fuisset, in qua nulla adhuc extante civili sanctione non raro parentes filiarum dedecus earumdem sanguine expiarunt; ut *Valerius* (*Lib.* 6. *rer.*

(1) Nullius ante Legem Juliam Legis memoria extat, quae de stupris, et adulteriis ageret. *Jo. Guil. Hoffman. ad Leg. Jul. de adult. lib.* 1. *cap.* 1. §. 21. suspicionem movet de vetustiori quadam lege Servilia, seu etiam Cornelia. *Sed Heineccius Jur. Crim. Elem. lib.* 2. *tit.* 24. §. 137. opportune monet ad eam confirmandam suspicionem accuratiori opus esse disquisitione.

6. rer. mem. cap. 1.) narrat de *Pontio Aufidiano*; et de *P. Attilio Philisco* (1)?

2. Ceterum qui de stupro damnarentur, Lege Julia fiebant infames, quemadmodum et aliis publicis Judiciis condemnati. Praeterea nequeunt aliquid sibi invicem testamento relinquere, eisque relicta auferuntur tamquam indignis (*Dig. lib.* 40. *tit.* 1. *Leg.* 7.). Viduae vero quae intra annum luctus pudicitiam abjecerint, quaecumque ipsis prior vir reliquerit, ammittunt. Sed an dote quoque, et donatione propter nuptias Viduae priventur se passae stuprari, vehementer secum certant Interpretes Juris Romani. Et de donatione quidem propter nuptias dubitari nequit, quin eam Vidua ammittat. Difficilior super dote quaestio esse videtur: At cum eam non amittat juxta novissimam *Imperatoris Justiniani* constitutionem (*Novel.* 39. *cap.* 2.), quae intra annum luctus nupsit, propterea accurate arguit *Matthaeus* nec viduam amittere, quae illo tempore stupro cognita est.

V. *Quaenam Canonicis legibus, hodiernisque moribus vigeant poenae adversus hujus criminis reos.*

1. Sed quae olim Mosaicis Legibus poena con-

(1) Veteres illi excusandi quodammodo esse videntur, si tam severe ulti sunt violatam pudicitiam, quam ipsi sancte custodiebant. Verum quis ferat *Horatium* mulieriosissimum hominem, et virili jugo quoque imparibus inhiantem puellis censorio supercilio edicere quod

. . . *levis una mors est*
Virginum culpae? Lib. 3. Od. 27.

Profecto sic solet ut plurimum in vita contingere; ut in aliis severe animadvertamus, quae nobis ultro permittimus.

constituta erat in eos, qui virginem stupraverint, ut illam et dotarent et ducerent in uxorem; eamdem Jus Canonicum (1) rursus invexit (*Cap. 1. de adult. et stupr.*). Quod si pater nolit stupratori filiam tradere in matrimonium; tunc iste pecuniam dumtaxat doti congruam rependere tenebitur. At quando pater nuptiis adsentitur; si stuprator illas inire recuset, corpore poenas dabit, et excommunicatus arbitrio Judicis detrudetur in monasterium (*Cap. 2. de adult. et stupr.*).

2. Verum enim vero moribus tandem invaluit, ut liberum sit stupratori corruptam aut ducere, aut dotare; quemadmodum Legibus Atticis quondam cautum fuisse celeberrimus *Gravina* noster testatur (*Orig. Jur. lib. 3. §. 97.*). Porro id recte potuit usu disjungi: Quid enim si virgines fiducia sacrarum legum licentius peccent, ut in Hollandia suo aevo contigisse *Grotius* narrat (*Lib. III. manud. cap. 35.*), nonne justa haec disjunctionis caussa reputabitur? Sed si nuptiarum spes data fuerit, intercesseritque promissio matrimonii, multoque magis si stupro raptus praecesserit; his in casibus stuprator ad solvendam fidem, nuptiasque ineundas cogendus erit. Quod si ne-

(1) Non desunt Jurisconsulti gravissimi contendentes canonicis sanctionibus nihil esse Juri Civili derogatum circa poenas stupri. V. *Wesembech. com. ad leg. Jul. num.* 21. Sed aliter ubique fere christianarum gentium in foro observari notat *Odeltoph. contra Carpzov. dec. 2. qu.* 3. Adversus vero foeminas stupri reas nulla Jure Canonico invenitur constituta poena: etsi videatur earum fornicationem non extra mosaicae legis poenam fuisse. *Genes.* 38. 24. *Reg.* 1. 14. 24. Filia sane summi Sacerdotis moechans, igne punienda habetur *Levit.* 20. 9.

que ducere, neque dotare ille possit; tunc a Judice extra ordinem coercebitur.

3. Quaeret quis forte hoc loco, quaenam dos a stupratore in poenam sit constituenda puellae, cujus virgineum florem decerpserit. Bene respondent plerique rerum criminalium Scriptores (V. *Damohud. prax. crim. cap.* 92.) debere Judices pendendae dotis quantitatem juxta morem regionis, et conditionem stupratae ac stupratoris suo arbitrio definire. Oportet autem, ut ii simul aestiment quanto carius integrae, quantoque, vilius vitiatae puellae elocentur. Id ne autem tunc quoque prae oculis erit habendum, cum pauperes vilesque foeminae pudore abjecto divites honestaeque conditionis adolescentes primum accedunt amore, deinde tentant, tandem non invitis quandoque parentibus ad stuprum pelliciunt; ut si non immeritas nuptias, grande saltem compendium ex impudenti sua vafritie referant? Me non latet fuisse qui scripserint procaces puellas, quae meretricio veluti more viris inhiaverint, nullatenus esse dotandas. Sed donec castior severiorque jurisprudentia muliebres coerceat dolos, perspicacis Judicis erit eam dotem a stupratore solvendam edicere, quam pater constituere potuisset; ne et ipse et filia ex suis flagitiis marsupium faciant. Mulier vero etiam extraordinaria poena tunc esset coercenda. Receptum siquidem est moribus ratione circumstantiarum poena pecuniaria, vel carceris in stupratam aeque, ac in stupratorem posse animadverti (*Bohem. Elem. Jur. Cr. hoc cap.* §. 290. *Berlich. concl.* 336. *n.* 122.). Verum enim vero ut plurimum

mum non aperte interpellant puellae, sed ornatu, vultu, blanditiis, id subdole agunt; ut appellentur: Atque hoc etiam casu ad eas eludendas nihil opportunius, quam ut non majorem paterna dotem accipiant. Quo pacto nec stuprator ipse prorsus impunitus abibit. Nam viri cavillari semper possent captos se fuisse earum *blanditiis, atque mundiciis*, quae ut *Comicus* ait, *illecebrae sunt animo amantium*.

4. Ceterum quod cum vidua non inhoneste vivente commissum est stuprum, juxta canonicas sanctiones mulcta, et poenitentia punitur (*Cap. 2. de cexcess. Praelat.*). Sed moribus hujusmodi stuprum omnium poenarum expers evasit. Sane *Julius Clarus* testatur nunquam illud vidisse puniri (*Lib. V. Sent. §. stupr. v. ceter.*): Ipsa quoque infamia, quam paullo ante meminimus de stupro damnatos manere, consuetudine sublata est, unde viduae subactori, atque etiam virginis, neque haec poena nunc est pertimescenda (1). Quod etsi undique gliscenti morum licentiae sit tribuendum; tamen ex parte saltem ratione non caret. Honestae enim foeminae, virique bono pollentes nomine, quorum copia redundamus, rariusculi fortasse essent, si quot quot hujusmodi ludos luserunt, haberentur infames.

VI. *An stupri poenas incurrat qui corruperit impudenter ornatam, vel liberioris ingenii foeminam.*

1. Solet hoc loco quaestio moveri, an in stupri

(1) Stupratorem ne quidem a collegio Senatorum, tamquam infamiae nota inustum, excludi posse scribit *Mev. ad Jus. Lubeccent. lib. IV. tit. 5. art. 1.*

pri poenas, quas mox persequuti sumus (§. V.), incurrat qui virginem viduamque corruperit comptas cultu meretricio. Cui quidem instituendae quaestioni rerum criminalium Scriptoribus ansam praebuisse videtur uberrima, quae saeculi vitio, ejusmodi mulierum seges latissime luxuriatur. Neque enim in foeminam tam facile incidas, quae ob necessitatem, vel dignitatem solum vestibus nunc utatur; quarum rerum caussa illae primum inventae, adhibitaeque deinde fuerunt. Sunt certe non pauci numero Doctores (*De Angel. de del. par.* 1. *cap.* 124. *n.* 41. *Sarn. prax. crimin. cap.* 10.), qui tuentur nullis hoc casu stupratorem poenis fieri obnoxium, ea innixi ratione, quod mulier talis praesumitur, qualem ipsam esse indicat (1) ornatus (*Dig. lib.* 47. *Leg.* 15. *tit.* 10. *V. Kornan. de Jur. Virg.*). Re enim vera quomodo honesta reputabitur foemina, quae inverecunda vestitus forma meretrici magis, quam matronae similis mavult videri?

2. Id autem fortasse de iis quoque quaeri posset, qui quidpiam in foeminas admiserint, quarum ingenium liberius est, et mores totaque vita sic composita; ut non levem sui ingerant suspicio-

(1) Mulieres, quae non honestam vitam agerent, diversa a pudicis foeminis vestitus forma ubique fere gentium distintas fuisse pluribus collectis exemplis erudite illustrat *Gothofred. in not. ad leg.* 13. *Dig. de injur.* Romae certe stupri licentiam professae togam loco tunicae sumere, ac gestare debebant; ut a matronis distingueretur, quae vestis meretricia a *Ulpiano* in mox *cit. leg.* 15. appellatur. Hujus disciplinae vestigia adhuc apud nos deprehenduntur in Edictis perpetuis (vulgo vocant *Bandi Generali*) Praefecti Urbis, quibus §. 120. meretricibus interdicitur, ne audeant *portare guardinfante sotto sacco o mantò*.

spicionem. Cum nunc videas, ut impudentissimo *Horatii* saeculo, motus doceri jonicos maturas virgines, artibusque fingi, et de tenero ungui incestos meditari amores, atque eligere cui donent impermissa raptim gaudia, et fuco meretricio turbam ad se amtorum allicere; putabis ne eas posse servare pudorem; nec cogeris ex honestarum mulierum censu (1) exturbare? Sic olim Romae *Posthumia Virgo Vestalis* in suspicionem venerat propter cultum amaeniorem, ingeniumque liberius, quam virginem deceret; et ideo quamvis crimine innoxia, causam dicere coacta est.

VII. *Quando stupri poenis exasperandi sit locus?*

1. Ceterum Stupri poenis, quas supra (§. IV. V.) retulimus, tunc solum patet locus; cum illud voluntarium est, atque ob circumstantias, vel conditionem personarum non ingravescit. Ac primo non desunt magni nominis Jurisperiti, a quibus traditum est poenas vehementer in eum esse exacerbandas, cujus improbior fuerit dolus in stupro inferendo, veluti si valde honestas illecebris, donis circumvenerit, pravisque persuasionibus expugnaverit. *Quem* enim, ut cecinit *Ille*, (*Juvenal. sat. VI. v. 90.*) *non excitat ignem vox blanda, et nequam?* Hinc factum est, ut lege *Solonis* gravius puniretur persuasio, quam violen-

(1) Quicumque foemineos nostrae aetatis mores, et nullo pacto excusandam parentum plerorumque oscitantiam in puellis custodiendis, longeque a virorum oculis manibusque educandis consideraverint; illis prudentiae consiliique plenae poterunt ne non videri leges quarumdam cultissimarum Europae gentium, praesertim vero Gallorum, quibus tenui dumtaxat aere viri damnantur virgineos expiare amplexus?

violentia; quoniam violentia corpus dumtaxat, persuasio vero et animum corrumpat. Sed licet id, quemadmodum observavit *Alciatus*, (V. *Paradox*. 15.) non abhorreret a placitis Juris Romani; acerbius fortasse est, atque inclementius, quam admissi natura patiatur; nec nostrorum morum sive lenitati sive remissioni nunc convenire videtur (1).

2. Verum enim vero recte exasperantur poenae adversus Tutorem pupillam suam corrumpentem, qui jure Romano in insulam deportatur (*Cod. lib.* 9. *tit.* 10. *Leg. un.*). Gravissimum siquidem facinus est ab ea non abstinere, quam debeas intemeratam a domestica labe, et ab externis insidiis immunem servare. Sic quoque Romanis Legibus stupri poena summopere ingravescit, cum servus ausus fuerit in dominae amplexus ruere, thorumque penetrare. Huic siquidem amputatur caput; ille flammis imponitur. (*Cod. lib.* 9. *tit.* 11. *Leg. un.*) Opportunus quidem rigor compescendae licentiae ingenuarum mulierum (2), et frenandae audaciae vilissimorum hominum;

(1) Raynaldus *Observ. crim. cap.* 23. §. 1. *n.* 92. notat *quod si stuprum persuasionibus commissum puniretur poena mortis; multi sine capite ambularent*, et refert *Bossium* scripsisse, quod *si aliter diceretur, posset capite puniri universus fere mundus*.

(2) Quod pertinet ad ingenuas mulieres alienorum servorum amore bacchantes, eae si invito domino, ancillae; si isto autem consentiente in illorum contubernio perseverarent, libertae olim efficiebantur decreto, et adjudicatione Praetoris ex S. C. Claudiano, *Paul. recept. sent. II.* 21. Sed *Imperator Justinianus*, ut sequiori sexui, in quem *Theodorae* uxoris, scenicae mulieris cura indulgentissimus, faveret; vim illius S. C. parum certe prudenter, abolevit *Leg. unic.*

minum; sed nimia haec legum Romanarum saevitia in disparibus castigandis amoribus reprehensa est a multis, qui non tantum civili conditionum discrimini tribuendum esse jubent; ut communis naturae, atque humanitatis obliviscamur. Quid quod? hac ipsa ex caussa moti nonnulli graviores rerum criminalium Scriptores non probant, quod quampluribus placuit Interpretibus Juris Romani, scilicet severissime esse puniendum, et quidem morte igne inferenda, qui cum muliere hebraea veneri indulserit. Sed ab omnibus jure, ac merito unanimi consensu traditum est augendas (*Tulden. ad tit. Cod. de mul. quaa se propr. serv.*) esse poenas in Commentariensem, qui carceri inclusam mulierem violaverit; quemadmodum et in alios quoscumque, qui sui muneris auctoritate abutentes sibi obnoxias foeminas temeraverint (*Cabal. cap.* 283. *n.* 11. *Carpzov. part.* 2. *quaest.* 68. *n.* 23.). Populus Romanus in *Appium Claudium* vehementer exarsit, ac gravissime animadvertit, quod decemvirali male usus potestate tentaverit *Virginiam* in servitutem asserere, probroque foedare.

VIII. *De Stupro violento.*

1. Quando autem vi adhibita stuprum illatum esse constat; tunc sane illius crimen gravissimum evadit, postulatque, ut multo severioribus poenis coerceatur. Atque eo casu ex censura Juris Romani, quam sequutae sunt Leges omnium fere cultiorum Europae gentium, delinquens non so-

---

Cod. de S. C. Claud. tol. Ingenuis enim foeminis liberam eo ipso, viam aperuit ad impares, et valde impudicas nuptias.

solum stupri; sed etiam vis publicae delicto (1) tenetur (V. *Bohem. El. Jur. Cr. sect.* 2. *tit.* 6. §. 120.). Poena autem Legis Juliae de vi publica erat deportatio, quae proinde violenti quoque stupri reum manebat (*Dig. Lib.* 40. *tit.* 4. *Leg.* 10.). Cumque raptor mulieris ex eodem Jure Romano extremo afficiatur supplicio, licet effectu sceleris potiri nequiverit; nihil vetare arguit *Matthaeus*; quin eadem poena possit juxta Romanum Jus in violentum stupratorem animadverti (*ad lib.* 48. *ff. tit.* 3. *cap.* 5.). Sic placuit recentiorum Nationum Legislatoribus; sicque cavetur nostris municipalibus atque edictalibus legibus.

2. Quod si Juri Romano adhaereamus, patebit standum non esse Interpretibus, qui distinguunt inter vim armis, et sine armis illatam in stupro patrando; ut severius primo, mitius altero casu delinquens puniatur (*Clar.* §. *Stupr. n.* 9. *Coler. decis.* 176. *n.* 80.). Nam sive arma intervenerint, sive non; utroque casu stuprator vis publicae reus evadit, inciditque in legem Juliam de vi publica. Verum non quaecumque vis stupro violento efficiendo par debet reputari; sed ea dumtaxat, cui resisti non potest, vel cui difficul-

(1) Impudentiae jure ac merito notatus est *Decius*, qui *Com. ad lib.* 47. *tit.* 19. *Dig.* scripsit Meretrices cogi posse ad faciendam corporis copiam, sicut caupones recipere coguntur viatores. Nam caupo rei licitae dat operam; meretrix non tam licitum facit, quam tollerandum opus. Aedes vero cauponis quemadmodum fas non est effringere viatori; ita nec illae meretricis queunt a proco expugnari. Hinc rectissime nostra Bannimenta generalia Praefecti Urbis §. 113. et Status Ecclesiastici §. 10. exilio multant irruitionem in aedes meretricis vi factam, et poena damnationis ad triremes decennio puniunt violentam meretricis subactionem.

ficulter resistitur, quaeque non injustum nec levem metum inducat (V. *Bohem. loc: cit.* §. 128.). Nam animadvertere oportet vis, metusque aliam in viris, aliam in foeminis habendam esse rationem. Foeminae enim, quoniam viris longe imbecilliores sunt corpore; minus quoque animi habent, qui ab illius compage, roboreque potissimum pendet (Lib. I. Cap. I. §...). Verum enim vero sic ut plurimum solent cum amatricibus suis audaciores agere amantes; ut eae ad obsequendum vi quodammodo videantur adductae. Sed etsi hanc amatorum audacium foeminae vim appellent, dum facili saevitia negant quae a poscente magis gaudent eripi (1); ea tamen vis proprie non est, de qua modo quaeritur. Hujusmodi enim vi ea resistere nequit, quae nolit; quod si haud unquam fere resistitur, inde evenit; quia testante *Nasone*, eximio harum rerum magistro, *grata est vis ista puellis*.

3. Tandem Scriptores rerum criminalium (*Farinac. qu.* 147. *n.* 45. *Narbon. de aet. quaest.* 14. *n.* 1.) unanimi consensu docent violentum praesumendum esse stuprum infanti, quae nempe septimum praetergressa non fuerit annum aetatis suae, illatum, cujus neque velle est neque nolle; ac proinde iisdem poenis ulciscendum, quae stupri violenti reos manent. Sed an sicut infantis, ita etiam impuberis stuprum ut violentum traduci, punirique debeat iidem Scriptores inter se

(1) Graphice idem Ovidius fictum hunc amantium foeminarum pudorem descripsit *Lib. I Amor. Eleg.* 5.

Quae cum ita pugnaret, tamquam quae vincere nollet,
Victa est non aegre proditione sua.

dissentiunt. Ego vero putarem in hujusmodi definienda quaestione non tam aetatis, quam habitus corporis habendam esse rationem. Quare si puella corrupta nondum sit viripotens, stuprum violentum poterit existimari, quod ejus, hac saltem in re, par sit ratio ac infantis. Atque hoc casu delinquentem non inopportune stupri violenti poenae manebunt; praesertim cum excusari nullo pacto possit, qui in tanta maturae uvae copia immitis cupidinem noluerit ex animo abjicere. At non videtur pro violento traducendum esse stuprum puellis illatum, quae etsi nondum attigerint pubertatis annos Jure communi definitos; tamen praecoces sunt, paresque viri jugo ferendo. Nam hae neque velle carent neque nolle, ac stimulis excitatae amoris quandoque et cupiunt viros, et proterve petunt. Mulieris etiam vel mentecaptae, vel ebriae, vel dormientis par censenda est conditio ac infantis, virginisque immaturae (*Leyser. de stupr. viol. n.* 24. *Caravit. Inst. Crim. lib.* 4. §. 1. *cap.* 44. *n.* 46.). Re enim vera ejus, quae mente laborat, sicut illarum, nulla est voluntas; nec quae vino somnoque oppressae sunt, tunc velle posse intelliguntur. Itaque si his omnibus stuprum irrogetur, recte delinquens stupri violenti poenas dabit. Neque enim desunt impudentissimi homines, qui morigeras foeminas, quae recusant foedari, vel quas renuituras intelligunt, data opera obruant vino somnoque (1); ut eis sine impedimento potiantur.

IX. *De*

(1) Dormienti stuprum posse inferri patet ex casu, quem refert *Linck. decis. LXXX.*

IX. *De stupro Virginis Deo sacrae, seu de sacrilegio, ejusque poenis.*

1. Ceterum si virgo Deo sacra violetur non ne personae corruptae caussa stupri crimen quam maxime augebitur, et acrioribus poenis erit vindicandum? Ac certe si nobis Christianis nefas quamcumque virginem temerare; longe gravius debet videri illam probro afficere, quae suam pudicitiam Deo peculiariter, solemniterque devovit (1). Hinc Jure Romano rapiens „ vel sollicitans, vel corrumpens Ascetriam, aut Diaconissam, aut Monasteriam, aut aliam quamlibet foeminam venerabilem habitum habentem capitale periculum sustinere debet „ ut his verbis edicitur constitutione *Imperatoris Justiniani* (*Novel.* 123. *cap.* 43.). Et quamvis nonnulli *Doctores* scripserint flammis reum esse imponendum; aliis tamen id fieri non oportere visum est (*Thesaur. de poen. cap.* 7.); nisi vis adhibita fuerit, vel alia gravior intercesserit circumstantia, veluti nocturna in monasticas aedes irruptio.

2. Jure autem Ecclesiastico stuprum Virginis Deo sacrae Sacrilegium audit, quemadmodum Theologi, et Canonistae unanimi consensu docent.

G 2

(1) Veteres Romani, quamquam superstitiosae falsaeque religionis offusi tenebris; tamen virginum Vestae sacrarum violationem nefarium scelus esse existimarunt; et crudelissimo ac inusitato supplicii genere puniverunt. Nam ex antiquissima Regis *Numae Pompilii* lege sacerdotalibus vestibus, sacrisque victis exutae humi vivae sepeliebantur, earumque prophanatores morte mactabantur. V. *Dyonis Halicarnas.* Lib. VIII. Cap. 103. *Everard. Ott. Jurispr. Symbol. exercit.* 2. *cap.* 15.

cent. Et juxta ejusdem Juris censuram laicos tanti facinoris reos poena manet excommunicationis (*Can.* 27. *quaest.* 1.), quam simul non conveniunt Interpretes utrum latae, vel ferendae sententiae debeat reputari: poenae clericorum sunt depositio, infamia, detrusio in Monasterium. Tandem Virgines Deo sacrae se pollui passae carceri monastico mancipantur modo in perpetuum, modo ad tempus, vocem, ut ajunt, activam et passivam amittunt (*Sperel. decis.* 136. *n.* 53. *par.* 2.), ceterisque iis juribus spoliantur, quae inter monasticae vitae sectatores locum habent.

X. *Quid conatus nomine intelligendum in stupro, ceterisque venereis flagitiis?*

1. Sed non omnes qui impotenti libidine aestuant, aut coeco aguntur amore; possunt effraenes suas explere cupiditates. Tentant quidem plures virgineum demetere florem, sed alii metu non audent, alii inopinato aliquo eventu prohibentur optati voti compotes fieri. Quid ergo dicendum de iis, qui conati sunt stuprum virgini inferre, quorumque tamen audacia in irritum cessit? Ac facile patet quod si fructu audacis amoris potiti nequaquam fuerint, neque stupri rei erunt dicendi, neque stupri poenas incurrent: Idque consentaneum est censurae Juris Romani. Lex enim Julia non de tentato, sed de illato stupro, atque adulterio loquuta est (*Dig. lib.* 46. *tit.* 5. *Leg.* 12.):

2. Verum enim vero quid conatus nomine in stupro, quemadmodum et in ceteris venereis flagitiis, venire debeat, quidque Nos heic intelligamus, sedulo oportet enucleare, ac definire.

re. Recte conatus cujuscumque criminis vulgo dividitur in conatum remotum, et in conatum praetergressum, ut ajunt, ad actum proximum (Lib. I. Cap. IV. §. X.). Age nunc, conatus nomine in venereis delictis ille solum conatus Nobis venit, quem rerum criminalium Scriptores de hisce criminibus disserentes, remotum appellant. Sic qui foeminam melliti sermonis, captiosarumque promissionum illecebris inductam ad abigendum pudorem coeperit blandiri, prostraverit etiam, sed jam jam in eam irruiturus ab ipsa permolenda destiterit; hunc quidem non stuprum, aut aliud venereum flagitium admisisse, sed stuprare dumtaxat adnisum esse dicemus. At conatus, juxta eosdem Scriptores ad actum proximum praetergressus (V. *Amoen. de del. et poen. tit.* 4. §. 4. *n.* 38.) non tam pro conatu, quam pro ipsomet crimine habendus, accipiendusque nobis esse videtur. Itaque foeminam concutere aggressus, si interrupto repente venereo opere se temperaverit a suprema amoris voluptate libanda; tamen is non praetergressus solum audaci nisu censebitur ad actum proximum sive stupri, sive similis alterius flagitii, ut traditur a rerum criminalium Scriptoribus; sed crimen ipsum contraxisse debet existimari (1), haberique tamquam

(1) Spadones, et Gastrati semen naturae vitio non solent effundere. Si igitur ii, quorum natio salacissima est, et quos foeminae avidissime appetunt, quia nullum praegnationis periculum ex illorum amplexibus imminet, atque, ut ait Juvenalis *Satyr. VI. abortivo non est opus*; mulieres subegerint, existimari nequibunt stuprum vel adulterium patrasse; sed solum dicentur ad actum proximum stupri accessisse, quod eas semine non irrigaverint. Nihil autem hujusmodi re in-

quam reus ausi facinoris. Quis enim qui rem paullo diligentius consideret, non illico percipit turpem injustamque actionem legibus interdictam, et juxta diversas correorum personas modo stupri, modo adulterii, modo incestus nomine notatam, non tam in semine voluptuose effuso foemineis in locis consistere, quemadmodum vulgus docet criminalium Doctorum (*Carpzov. crim. qu.* LXXV. *n.* 25.); quam in mutua sexuum conjunctione, atque contrectatione? Etsi enim se vir abstineat a perficiendo veneris opere, nec foeminea loca semine irriget; sola nihilominus concussio (1) marem foeminamque foedat, ac polluit; idque est quod legibus prohibetur, et ex quo constat venereum qualecumque flagitium. Quae cum ita sint qui fuerit ausus praetergredi ad actum proximum sive stupri, sive adulterii, sive

---

choerentius absurdiusque dici, aut statui posse nemo sane arbitror erit, qui non intelligat. At id necessario sequeretur, si juxta vulgarem Interpretum, Scriptorumque criminalium doctrinam non aliter venerea flagitia perfici absolvique censeantur, quam virilis seminis effusione foemineis in locis.

(1) Quaedam sunt hominum actiones, quae nequeunt velut in partes dividi, atque diduci, quarumque diversi gradus ad unguem metiri nemo potest. Hujusmodi generis procul dubio esse videtur veneris opus; sed intelligitur virile foemineumque corpus (de animo heic non loquimur) statim pollui ac sexus conjunguntur, fitque mutua concussio; quin oporteat quoto gradu corpora polluantur definire. Ac sagax quidem lector facile assequutus erit verbum *polluere* non stricto proprioque, sed generali latoque sensu a Nobis heic usurpari. Porro ex corporum pollutione sic amplissime accepta constare venerea delicta paullo supra declaravimus. Quod si Nos nostra haec fallit jurisprudentia, ei saltem castae, morumque honestati validius tuendae peridoneae laus denegari non poterit.

sive incestus, id est foeminam concutere coeperit, illorum criminum reus jure ac merito esse existimabitur, legitimasque poenas persolvet. Contra vero qui mulierem adortus, extemplo substitit, neque ad eam concutiendam accessit; hic quidem stupri vel adulterii incestusque criminum, poenarumque expers debet dijudicari; sed quoniam conatus est stuprare, ac similia flagitia committere; neque insons erit, neque impunitus prorsus evadere debebit. Decet enim coercere eos, qui adnisi fuerint foemineum violare pudorem; ne muliebris pudicitia deficiente saepe praeda fiat audacioris. Hinc recte jubent rerum criminalium Scriptores Judicis arbitrio pro audaciae modo, diversisque personarum circumstantiis libidinosos aggressores extra ordinem puniendos esse: Ac scimus ex *Amoeno* (*Loc. cit.* §. 5. *n.* 23.) eos, qui conati fuerint stuprare, modo exilio, modo officii privatione, aliquando etiam fustigatione, ac relegatione punitos fuisse.

XI. *An, et quatenus in stupro constare possit de corpore delicti?*

1. Id modo superest, ut quemadmodum soleat, possitque stuprum in Judicio probari, exponamus. Quod nisi methodus isto in Capite adhibita postulasset; tamen data opera in extremum hunc locum rejecissem. Hujusmodi enim argumenti tractatio, cum difficilior, tum vero gravior est, quam vulgo putatur.

2. Principio igitur stuprum, de quo querela vel accusatio proponatur, an re ipsa illatum sit virgini investigandum monent rerum criminalium Scriptores, scilicet quaerendum de corpore, ut ajunt,

ajunt, delicti (V. *Alphan. Jur. Crim. lib. II. tit.* 2. § 5. *n. II. et seq.*): De quo quidem ii fere omnes constare volunt inspectione muliebrium locorum, quae forensi usu obstetricibus peragenda committitur. Censent enim stupri puellae illati et manere conspicua, et certa deprehendi posse vestigia. Ac vetus sane est opinio non vulgi solum, sed etiam totius ferme turbae Medicorum atque Jurisprudentium (V. *Schurig. parthenolog. sect.* 3. *c.* 7.), quasdam natura ipsa proditas esse notas, expressaque signa, quibus si adsint, incolumis; si vero desint, violata puellarum virginitas manifestissimo appareat. Sed quaenam hae notae sint, atque signa secum Medici non consentiunt, quos, ut cuique magis arrisit, sequuti sunt rerum criminalium Scriptores. Nemo ignorat plerisque visum virginitatis praecipuum atque certissimum signum esse *hymenem*, seu membranam instar diaphragmatis initio vaginae transverse ductam (*Wiler. Observ. lib. I. Heister compend. anat. p. m.* 81.), rimulaque intersectam modo sphericae modo oblongae figurae, qua tenujori in impuberibus, crassiori in adultis foeminis, in aliquibus angustiori, paullo ampliori in aliis sic intercluditur uteri aditus; ut quae integrum habent hymenem, eae intemeratae; contra vero corruptae debeant reputari, quibus hymen deest, discerptusque inveniatur. Plures autem adsunt medicae artis Periti, a (*Dion. Anat. demonstr. IV. sect.* 2. *Pempl. fund. medic. II. cap.*9.) quibus affirmatur prope uteri osculum quatuor prominere *carúnculas* membranula simul constrictas atque compactas, quas *myrthoides seu*

myr-

myrtiformes appellant. Atque in hujusmodi caruncularum compagine, et cohaerentia quemadmodum stare foeminei corporis virginitatem docent; sic et violationem innotescere tradunt ab earum distractione atque dilatatione. Quid quod? aliis alia placuit virginitatis signa quaerere, atque in medium afferre (V. *Schurig. cit. Op. et loc.*), quorum opiniones medicinae studiosis vix notae, commode heic possunt silentio praeteriri. Sed non paucis numero, magnique etiam inter Medicos nominis, atque auctoritatis, visum est nullam natura proditam esse notam virginitatis. Testantur enim se foemineis in locis innuptarum mulierum cujusvis aetatis, quarum multa sane cadavera dissecuerunt, neque carunculas deprehendisse, neque hymenem; et si quando membranulam ibi invenerint, eam affirmant morbosam fuisse ac praeternaturalem (V. *Pinaeus de not. virg. Riolan. lib. II. Anthopograph. cap.* 38. *Bohn. de offic. Med. Par. II. cap.* 6.). Quare concluserunt virginitatem non ea quidem, quae virtus est praestantissima animi cujuscumque expertis impudicitiae, sed quae accipitur pro phisica qualitate, scilicet integritate locorum muliebrium, in quae vir nemo fructus decerpturus amoris penetraverit, non alibi extare, quam in praejudicata hominum opinione; vehementerque mirati sunt tot Medicos adfuisse, qui hymenis propinata fabula vulgarem de ea, veluti certo intemeratae virginitatis signo, errorem confirmassent, generique humano tamdiu illusissent. Quae si vera forent, ut isti contendunt, nae actum jam esset in stupro de corpore delicti? Nulla siquidem ex-

extante nota, seu signo virginitatis qui posset ex inspectione muliebrium locorum constare, an illa fuerit erepta, virgoque violata?

3. Verum enim vero qui nostra aetate anatomes peritia omnium concessu ceteris longissime praestiterunt, ii solemniter testati sunt membranam hymen inesse muliebribus in locis, quasi clypeum pudoris, natura ipsa fabricatum (1), tesseramque virginitatis (*Ruysch. Obs. anat. Chir. n.* 22. *De Graph. de mul. organ. cap.* 5. *Svammerdam. de uter. mulieb. fabr.*) quibus si fides potius, quam superioribus illis adhibeatur; tandem quaestio tanto sibi invicem pugnantium opinionum conflictu a Medicis agitata dissolvetur (2). Sed qui sua

(1) Qui hymenis figuram delineatam exhibuerunt, eam in puellulis intemeratis formam referre censent calicis parvae rosae; unde fortasse ab Antiquis *flos* dicta virginitas, *derivataque* phrasis *deflorare virginem*, quod pudicitiam expugnare significat. De virgineo hoc flore eleganter cecinit Catull. *Carm. XXI.*

Ut flos in septis secretus nascitur hortis,
Ignotus pecori, nullo contusus aratro,
Quem mulcent aurae, firmat Sol, educat imber:
Multi illum pueri, multae optavere puellae:
Idem cum tenui carptus defloruit ungue,
Nulli illum pueri, nullae optavere puellae:
Sic virgo dum intacta manet, tum cara suis: sed
Cum castum amisit polluto corpore florem,
Nec pueris jucunda manet, nec cara puellis.

(2) Meret profecto audiri *Joannes Baptista Morgagnius* Profess. Patavin. Anatomicorum nostrae aetatis facile princeps, qui *Adversar. anatom. par.* 1. *pag.* 39. se hymenem in integerrimis virginibus deprehendisse testatur, affirmatque a celeberrimo anatomico Bononiensi *Valsalva* bis intra unius anni curriculum organum hoc desideratissimum palam fuisse ostensum in theatro anatomico Bononiensis Accademiae. *Heisterus* quoque hujusmodi membranam, quam invenit in puella 17. annorum descripsit in *Ephemer. nat. curios. cent.*

sua duce experientia tuentur naturalem hymenis existentiam, ii ipsi ingenue professi sunt persaepe contingere, ut quae numquam virile jugum passae sunt puellae, in earum locis vel desit hymen, vel non appareat; contra vero fieri posse aliquando, ut hujusmodi membrana praesens conspiciatur in foeminis viri amplexus expertis, atque etiam praegnantibus (1). Profecto non ambigitur, quin ob irregularem muliebrium partium conformationem, aut propter tenuitatem mollitiem laxitatem hymenis; vel deficiat hujusmodi membrana, vel in oculos non incurrat. Aliquoties ea corroditur aut affluxu acrium humorum, aut morbo, aut casu aliquo, puta, ictu, saltu. Quin immo petulco digito, vel alio instrumento libidinis administro procaces puellae hymeni vim inferunt, eumque dilacerant: unde fit, ut raro admodum ab anatomes professoribus hanc membranam in adultis puellis integram reperiri perhibeatur. Quae cum ita sint, licet ultro admittatur hymenem natura foemineis locis inesse indicem virginitatis; si tamen ille desit, vel

---

VII. Sed qui fortasse plura de hac re desiderat consulere poterit *clariss. De Haller Access. ad Boherav. method. Stud. medic. pag.* 382. *et Huber. de vagin. uter. struct.*

(1) Cur, et quomodo fieri possit ut incolumi hymene puellae priapo litaverint, et in uterum receperint late exponit *Gerard.* Blasius *Observat. anatom. pratic. pag.* 23. *tab.* 2. *fig.* 9. quarum exempla refert Schurigius *Spaermatolog. cap.* 10. §. 19. Nicolaus Venette *de la generation part.* 2. *art.* 2. *pag.* 85. „ *Une servante n' avoit pu estre defloré par tous ses écoliers; et une autre jeune femme d'un orfeure de Paris devint grosse, sans que l' hymen fust dechirè; n' estoient pas plus vierges l' une que l' autre, quoiqu' elles eussent des marques de virginité.* „

vel non appareat; neque semper, neque tuto certissimeque colligendum puellam virilem impetum sustinuisse (*Trichmeyer. Instit. Med. Legal. cap. 6. quaest. 3. in fin.*). Quod non fugit doctiores Interpretes Juris Romani, ac praesertim magnum *Cujacium* (*Observ. XVII. 27.*) qui diserte tradidit arduam, immo vero non assequendam rem esse puellarum virginitatem, vel corruptionem nosse. Hinc suo marte sequitur ex inspectione muliebrium locorum, quae ad investigandum, an stuprum puellae sit illatum, juxta Fori praxim ab obstetricibus fieri solet, non posse de corpore delicti sic liquido, quemadmodum necesse foret, constare. Idque praesertim quum obstetrices foeminae sint ut plurimum vilis conditionis, quae non difficile possunt corrumpi, quaeque omnes necessaria carent anatomes peritia. Porro haec in caussa fuerunt, ut sapientissimi Juris Canonici conditores edixerint saepe falli manus oculosque obstetricium (*Can. falli*. 5. *quaest.* 15.); neque earum testimonio incunctanter esse deferendum. Si igitur ex inspectione muliebrium locorum, quae natura prudenter voluit latere, non facile, non tuto, non sine magno errandi periculo constare potest in stupro de corpore delicti; cur tandem non exploditur impudentissimus usus ea subdendi oculis manibusque vilissimarum obstetricium, et aliquando etiam rudium Medicorum? Profecto violatur virginitas, cujus virtutis custodia puellae potissimum commendandae (V. cl. *Buffon. Hist. Nat. Tom.* 3. *de l' hom. art. Puberté*); dum ea foemineis in locis quaeritur impudenter; omnisque actio, corporis-

que

que positio, cujus virgo cogitur erubescere, ingentem infert pudicitiae cladem.

XII. *Frequentiora, ac vulgatiora stupri indicia referuntur, atque examinantur.*

1. Quoniam aut nequaquam, aut obscure solum et ambigue in stupro constare potest de corpore delicti (§. antec.); illud propterea Doctores scribunt referendum inter crimina esse, quae difficile admodum probantur, et de quibus non aliter fere, quam ex indiciis et praesumptionibus probatio potest haberi (V. *Zacch. quaest. med. leg. lib. IV. tit.* 2. *q.* 3. *n.* 14.). Non est nostrum hoc loco singula persequi stupri indicia atque conjecturas, quas rerum criminalium Scriptores operoso, nec inutili labore recensent, atque exponunt. Itaque graviora solum et frequentiora breviter nunc attingemus, quaeque Nobis videbuntur peculiari aliqua animadversione prosequenda.

2. Cruentatio apud criminales Scriptores praecipuum obtinet locum inter stupri indicia (V. *Farinac. prax. crim. qu.* 14. *n.* 148.). Hi scilicet auctoritatem sequuti quam plurium, praesertim veterum Medicorum, affirmant non sine sanguinis effusione virgines primis vicibus viriles impetus sustinere. Si igitur subuculae, si tunica, sudaria, vestes personarum, quae aut intulisse stuprum, aut subiisse dicuntur, vel statim vel non multo post veneream pugnam cruore respersae rubentesque appareant; id perspicuum esse volunt, certissimumque indicium expugnatae prostrataeque virginitatis, seu commissi stupri (1). Sed

(1) Qui cruentationem pro signo certissimo virginitatis habent, ii sententiam suam tueri student auctoritate *Deuteron.*

Sed jampridem a sagacioribus Medicis (*Sennert. pract. lib.* 4. *par.* 2. *sect.* 3. *cap.* 1. *Riolan. Anthropogr. lib. II. cap.* 35.) traditum est fieri posse, ut sanguinis nihil effundat virgo quando primum a viro comprimitur; contra vero non infrequenter contingere, ut copiosa rursus ab ea sanguis in veneris palestra spargatur, quae jam saepe antea virile jugum subierat. Observarunt enim puellas graciles, male affectas, fluxibus albis obnoxias, vel quarum genitalia loca sive naturali conformatione lata atque exporrecta, sive casu aliquo morboque, sive demum petulco digito, quave alia impudica ratione divulsa et amplificata sunt; eas omnes in prima venerea pugna aut parum,
aut

---

cap. 22. ubi praescriptum a parentibus puellae nuptui traditae virginitatem probandam expansis coram senioribus civitatis linteis, quae ipsa primo cum Sponso congressu sanguine suo tinxerit. Sed sacri Interpretes non una ratione hunc locum exponunt. Plerique metaphorice ibi loquutum *Moysem* censent, quibus visum nequaquam decuisse secretas hujusmodi foedasque res palam apud Judices manifestare; nec proinde illius verba ut sonant intelligenda. Sed quamcumque sequamur interpretationem; liquet conciliari omnino debere Moysis verba cum experimentis recentium Medicorum non perpetuum neque universale hujusmodi signum esse tradentium; ita ut et illius divina auctoritas stet incolumis, et horum doctrina non repudietur. V. *Schurig. Parthenolog. sect.* 8. *cap.* 3 Praesertim quum qui bene norunt foemineos dolos, doceant fieri artificio, paratisque remediis; ut jampridem corruptae foeminae sanguinem rursus coeuntes emittant, sicque rerum venerearum tyronibus imponant, ab eisque sese defloratas esse contendant. Ceterum eumdem internoscendae virginitatis morem invaluisse olim apud Romanos innuere videtur *Claudianus*, cujus sequentes versus laudantur;

Et vestes tyrio sanguine fulgidas
Alter virgineus nobilitet cruor:
Tum victor madido prosiliat thoro,
Nocturni referens vulnera praelii.

aut nihil prorsus sanguinis emittere. At mulieres, quarum florentior est aetas, quaeque tereti utuntur succique pleno corporis habitu, si tamdiu a concubitu sese abstineant, quamdiu opus est ad genitales partes denuo conglutinandas; hae iterum vehementer compressae sanguinem, quo redundant, spargere rursus non desinent. Quare colligendum esse videtur cruentationem, quemadmodum non necessario juxta Medicos demonstrare antea extantem virginitatem; sic apud criminales Doctores haberi non posse pro stupri indicio tam certo, ut nunquam fallat.

3. Quod si thorus, in quo vir puellaque cubasse sint visi, sanguine comperiatur infectus, quid ne erit dicendum? (V. *Ros. prax. crim. par.* 3. *cap.* 7.) Profecto vel ipsa sola cubatio manifestum stupri indicium rectissime praebet (1). Quis enim erit tam hebes ingenio, aut in judicando tam timidus, qui juvenem puellamque mutuo incensos amore, simulque in eodem lecto cubantes *arma virumque cecinisse* putet, aut diu optatum frustra terisse tempus; non vero veneris gaudia sumpsisse? Ac licet qui impermissis amoribus daturi sunt operam, satagant claudere faenestras, velis rimas tegere, jungere ostia, tollere lumen; ut testes abigant, concupitaque praeda tranquille fruantur; aliquando tamen aut vehementiori cupidinis aestu abrepti, aut ne fugax abeat occasio, minus curant sibi cavere, furtaque sua aliorum oculis diligenter subtrahere. Si ergo

(1) Rot. Rom. *decis.* 304. *n.* 4. *Tom.* 1. *cor. Caprar.* „ *Valet consequentia: Talis fuit in lecto cum muliere: ergo eam cognovit.* „

ergo testes in medium proferantur affirmantes vidisse juvenculam procumque aequo animo exercentes veneris opus, non ne ex illorum, si fidem mereantur, testimonio non tam stupri indicium, quam luculentissimam probationem prodire cuilibet cordato viro videbitur (1)? Quod ego velim animadversum heic esse adversus nonnullos rerum criminalium Scriptores (*Hector. Aemil. de test. verb. Test. adult. n. 9. Farinac. quaest.* 136. *n.* 6.), qui censent hujusmodi testimonium falsi suspicione non vacare, quod de ea re proferatur, quae an fuerit perfecta operantibus solum, haud vero intuentibus possit procul dubio constare.

4. Ceterum quando mulierem innuptam gerere uterum vicinia miretur, parere tandem familiares, quos non facile solent domestica probra latere, audiant videantque; quis amplius eam pro virgine reputaverit, ac non stupro pollutam dixerit? Scio equidem non defuisse inter medicae artis peritos, qui contenderint conceptionem fieri posse sine virili congressu incolumique virginali claustro, praesertim in atretis; idque nonnullis etiam rerum criminalium Scriptoribus suasum iverunt (*Schurig. Parthenolog. et Trac. de concep. Matth. Sanz. contr.* 53. *n.* 11.). Sed quidquid illi dicant, proculdubio reendum praecessisse stuprum si venter intumuerit, si foetus in lucem prodierit.

(1) Sic narrat Ovidius *de art. amand.* lib. 2. constitisse *Vulcano* de uxoris cum *Marte* adulterio.

Fabula narratur toto notissima Coelo
Mulciberis capti Marsque Venusque dolis
Indicio Solis: Solem quis fallere potest?
Cognita Vulcano conjugis acta suae.

rit. Hoc enim casu experientia docet sophisma non esse argumentari: *post hoc, ergo propter hoc*.

5. Tandem non sum praeteriturus amatorias epistolas, suavia verba, liberiores jocos, blanditias, illecebras, oscula ipsa futuri potius ut plurimum praeludia, quam praecedentis stupri indicia esse. Neque vero infrequentes sunt, qui ut curas omnes aerumnasque caute declinent, id solum, ut cecinit *Ille*, contenti sunt petere atque accipere,

Quod poterat salva virginitate rapi.

Sed si fortasse eveniat, ut qui hilari in convivio, vel laeta corona puellam assectatur, omnique vehementiori prosequitur amoris significatione, se extemplo cum ea subducat ex sociorum oculis, deinde in horum conspectum ambo redeant, juvencula quidem incompto crine, rubicundo ore, oculisque, ut ait *Poeta* (*Juven. satir*. 11. *v*. 188.), trementibus, vir vero laetitia gestiens, at corpore remissus, magna certè adstantibus stupri suspicio ingeretur. His enim indiciis refert *Svetonius* existimatum esse foeminam consularem, quam *Augustus* e triclinio viri coram in cubiculum adduxerat, ab eo initam esse.

XIII. *Quid circa accusantis, accusatique personas spectandum; et quamdiu Jure Romano duret stupri accusatio?*

1. Restat, ut pauca quidem animadvertamus circa personas tam accusantis, quam accusati, sed quae multum conferre poterunt ad criminalem stupri quaestionem prudenter recteque instituendam, atque exercendam. Quamquam ne-

fas sit credere fatenti suam turpitudinem; tamen invaluit, ut eae ipsae ad accusandum in foro admittantur, quae flagitii sociae fuerunt. Ac eo non raro muliebris vafrities, ac impudentia producitur; ut foeminae quos subdolis artibus allexerunt ad stuprum, eos (1) accusare postea non vereantur, suumque dedecus evulgare. Sed quantum hujusmodi querelis sit deferendum, quam faciant stupri conjecturam Judices habere debent perspectum, qui eis assidue fatigantur. Certe sola puellae se stuprum passae querentis accusatio nullius fere ponderis esse debet ad persequendum trahendumque in Judicio accusatum; nisi pluribus ea, probabilibusque conjecturis ac praesumptionibus juvetur; quemadmodum bene rerum criminalium Scriptores adnotarunt (*Boss. tit. de Indic. n.* 160. *Ricc. part.* 2. *decis.* 236.). Quod tunc diligentius cavere oportebit, quando scilicet vi sibi stuprum illatum accusatrix contendat. Neque enim hac in re foeminis facile deferendum quae ut a se culpam amoliantur, semper vi cedere se coactas esse objiciunt: aliunde vero satis constat virginem, quae non ficte, sed re ipsa nolit, haud quaquam posse corrumpi. Itaque videndum, ne virilis audacia, cui foeminae simulant se velle resistere, cum vi confundatur, unde stupri crimen summopere ingravescit (§. VIII.); prae-

(1) Nemo tam graphice, quam *Seneca in Hypol. vers.* 322. *et seq.* nefarias hujuscemodi muliercularum artes pinxit:

Nefanda juveni (mulier) *crimina insonti parat:*
In scelere quaerit crine lacerato fidem:
Decus omne turbat capitis, humectat genas:
Instruitur omnis arte foeminea dolus.

praesertim si quae de vi sibi illata queruntur, mulieres vilis sint conditionis, aut liberioris ingenii. Hisce siquidem sagax Judex sic recte poterit cum *Comico* (*Terent. in Eunuch. Act.* IV. *sc.* 6.) occurrere:

Scio istud; sed tu quod cavere possis, stultum admittere:
Malo ego nos prospicere, quam hunc ulcisci accepta injuria.

2. Porro inter praesumptiones, quibus accusatricis querela fulciri potest, multum est tribuendum malae famae, corruptisque moribus viri, qui de stupro accusatur. Quae quidem praesumptio vehementissime urgebit, quando is alias fuerit similium criminum postulatus. Quippe qui soluta venere delectantur, ii vix unquam inducunt animum; ut ab illa se abstineant, seu potius jugum subeant hymenis. Hanc tamen praesumptionem vir eluere poterit, proditamque adversus se accusationem elidere, si excipiat accusantem aliorum quoque virorum amplexus expertam esse. Neque enim hoc casu amplius de stupro res erit, cum a meretrice nihil aut parum distet puella, quae facilis ingenii plures solata est amatores. Sed omnes id probandi in ipsum accusatum incumbit. Nam leges (*Cap. si seduxerit de adult. Clar.* §. *stupr. verb. sed pone*), in judicando hominibus longe timidiores, intemeratas semper esse praesumunt mulieres, quae legitimas nuptias haud quaquam inierunt.

3. Jus civile accusando virginis stupro quinquennium praescripsit a die admissi flagitii computandum (*Dig. lib.* 78. *tit.* 5. *leg.* 19.). Aliter statuit

tuit de vidua, de cujus stupro intra sex menses utiles stupri debet fieri postulatio, sic computandos; ut non excedant quinquennium continuum. At quoties vi adhibita stuprum fuerit illatum; toties hujusmodi temporis praefinitio non attenditur. Oportet tamen Reos intra annum vicesimum accusare (*Dig. lib.* 78. *tit.* 10. *leg.* 12.) vel apud civilem, vel apud ecclesiasticum Judicem (nam inter crimina mixti fori Doctores stuprum recensent) a die admissi delicti similiter computandum.

CAPUT II.

DE STUPRO PUERI, SEU SODOMIA

I. *De nomine, et indole hujus criminis:*
II. *Quae species ad illud referendae?*
III. *De ejusdem criminis turpitudine, atque gravitate.*
IV. *Quid in eo probando cavere, quidve oporteat observare?*
V. *Quibus poenis juxta sacros Canones animadvertendum in Reos?*
VI. *Et quaenam civilibus legibus poenae illos maneant?*
VII. *An ulla unquam caussa occurrat has temperandi vel remittendi? Animadversio.*

I. *De nomine, et indole hujus criminis.*

1. SI virginem viduamque violare, ut superiori Capite vidimus, non leve est flagitium; gra-

gravissimum sane turpissimumque facinus jure ac merito esse existimatur puerum corrumpere, eique pudorem auferre. Utinam de hujusmodi crimine idem dici posset, quod olim de altero immanissimo scelere sapiens inquit *Lacaedemoniorum* legislator *Lycurgus*, se nempe nihil de eo legibus suis cavisse, quod rceretur a nemine unquam admissum iri. Sed quoniam eo usque homines transversos rapit vesana libido, ut nihil s t tam turpe, atque nefandum, quod non audeant perpatrare; vel inviti cogimur in obventa nobis provincia versari, resque alto perpetuoque silentio premendas heic breviter persequi.

2. Ac jure quidem Romano stupri nomine, ut innuit *J.C. Modestinus* (*Dig. lib.* 48. *tit.* 5. *leg.* 34.), pueri quoque corruptio venit. Quod nomen minus nunc frequentatur. Nam criminalium aeque ac canonicarum rerum Scriptores illud vocant *Sodomiam*, quo etiam nomine audit in vulgus. Quippe constat ex sacris litteris infames Sodomae incolas hujusmodi labe aspersos fuisse universos (*Genes. XVIII.* 20.).

3. Memores autem nostri, lectorumque nostrorum pudoris praeteribimus definitiones omnes hujus delicti, quas parum verecunde liberiorique stylo excuderunt legum romanarum Interpretes, Doctoresque Criminales, ejusque descriptionem modestiae plenam mutuabimur ab ipsis *Imperatoribus Constantino* et *Constante*, qui, ut auribus honos haberetur, data opera illam perplexitate verborum involverunt. Tunc porro castissimi Principes peculiari edita constitutione

cri-

crimen, de quo disseritur, fieri inquiunt (*Cod. lib.* 9. *tit.* 9. *leg.* 6.), „ cum vir nubit in foemi- „ nam viris porrecturam quod cupiatur, ubi se- „ xus perdidit locum, ubi venus mutatur in al- „ teram formam, ubi amor quaeritur nec vide- „ tur (1) „. Atque hujusmodi crimine qui agunt aeque tenentur, ac qui patiuntur (2). Par enim utrorumque scelus est; et horum quidem, quod sexum suum turpiter produnt, alienum expetunt; illorum vero, quod naturae metas transgrediuntur, et ibi semen profundunt, ubi radices agere nequit (V. *Plat. de LL. lib.* 8): unde quatenus ipsis fas est, intercipiunt spem animantis, generique hominum propagando dedita opera obsistunt.

II. *Quae species ad illud referendae?*

1. Quamvis Jure Romano marium dumtaxat cor-

---

(1) Variae occurrunt hujus celeberrimae Imperatoriae Constitutionis lectiones, de quibus fuse agunt eruditi omnes Interpretes Juris Romani. V. *Gothofr. Comm. ad Lib.* 9. *Cod. Theodos. tit.* 7. Sed sic ut retulimus cum *Gravina* nostro legerim, atque emendaverim initium ejusdem Constitutionis, cujus haec est explicatio: cum vir foemineo ritu corpus suum viro appetenti subjicit. *Casellius I. Variar.* 2. monet in veteri membrana legi ubi amor quaeritur nec invenitur, quae lectio responderet *Petronii* phrasi de eadem re in *Satyric. quaerit se natura, nec invenit*. Interea legi meret eruditissima *Diatriba* in dict. Constit. Costantini, *Neapoli* typis evulgato an. 1790. a doctiss. *J. C. et Advoc. Neapol. Jo. Ant. Cassitti*, qui in amicitiae pignus eam Nobis eleganti Epistola nuncupavit. Ea enim nova luce Costantiniam hujusmodi Constitutionem luculentissime illustravit.

(2) *Paedicones* dicebantur Latinis masculorum aggressores; *Pathici* qui eis muliebrem patientiam praestarent. V. *Catul Carm.* 9. 15. *Cicero Orat. in Pison.* 20. *Gabinium vocat Catilinae* laternarium, quod ut heri pueros, qui laternas gestant a tergo sequuntur; sic Catilina Gabinio adolescenti quasi laternario perpetuo affixus esset a tergo.

corruptio sub hoc crimine veniat; nihilominus unanimi consensu Interpretes juris Romani, Scriptoresque Criminales eam quoque nefariam libidinem ad illud retulerunt, quando mas foemina abutitur praeter naturam (*Clar. V. sent. §. sodom. Raynald. Obs. crim. Tom.* 2. *cap.* 21. §. 1. *n.* 180.). Quae quidem communis traditio Fori usu jure ac merito comprobata est. Utrumque enim probrum ejusdem indolis est, et quemadmodum illud; sic etiam hoc alterum naturalem intervertit veneris usum, et proposito a natura generis humani propagationis fini adversatur. Itaque tam mulier tanta se patiens turpitudine injuriaque affici, quam vir illam non veritus inferre; ambo tamquam infamis sceleris rei habendi erunt.

2. Si auctoritatem sequamur eorumdem Interpretum Scriptorumque ad crimen, de quo agimus, revocanda quoque foret improba libido foeminarum se mutuo ineuntium atque subagitantium, vel in masculo turpiter lascivientium (*Amoen. de del. et poen. tit.* 4. §. 11.). Verum enim vero non ita facile ad illud trahi posse videntur hujusmodi species muliebris impudicitiae, ut legitima interpretatione bene trahitur avversa venus, quam mares cum foeminis exercuerint. Omnis certe foeminea libido abhorret a natura, et ad delicta pertinet, quae bonis moribus adversantur. Hinc de his quoque libidinis speciebus paullo infra suo loco (Cap. VI. §. II.) dicemus. Sed non est committendum, ut latius quam juris postulat analogia, porrigatur nefandum delictum

lictum (1), cujus vel ipsum nomen perenni forет oblivioni tradendum.

3. Ceterum quo casu videretur hujusmodi crimen legitima interpretatione proferendum, eo vulgus Interpretum criminaliumque Scriptorum illud contrahit. Plerique enim docent exercitam avversam venerem, nisi semen emissum fuerit intra posteriores pathici partes, traducendam non esse pro crimine, de quo heic quaeritur, perfecto; sed habendam solum pro ejus conatu. Quoniam vero jam supra monuimus (Cap. antecedеn. §. X.) in venereis flagitiis conatum proximum a Nobis accipi pro delicto absoluto, neque ab ipso distingui; idcirco quoties avversae veneri data sit opera, toties intelligendum erit affuisse crimen, cujus nunc mentio fit; quamvis nulla memoratis in locis effusio seminis intercesserit; quod (*Clar. loc.cit. n.* 8. *Sarn. prax. crim. cap.* 12. *n.* 43.) et a nonnullis Doctoribus video prudenter jampridem traditum fuisse.

III. *De ejusdem criminis turpitudine, atque gravitate.*

Jam vero non multis opus est verbis, ut possit quicumque intelligere nullum obscaenius, atque homine, praesertim christiano, indignius esse

(1) Hac adamussim de caussa quamplures sunt Theologi morales, qui docent non solum foeminarum inter se vel in masculos praeter naturam lascivientium peccatum; sed etiam venerem aversam cum muliere exercitam non esse sodomiam; ne scilicet ultra divinarum humanarumque legum sententiam tantum facinus proferatur. Azo *par.* 3. *lib.* 3. *cap.* 19. *qu.* 3. *Floron. de cas reserv. par.* 2. *cas.* 7. §. 1. *n.* 9. *Belloch. eod. tit. par.* 2. *qu.* 1. *n.* 219. *Mazzuchel. de cas. reserv. disp.* 2. *cap.* 22. *n.* 29.

esse flagitium; quam, ut iisdem *Imperatorum*, quos mox laudavimus verbis nunc quoque utamur (*Leg. non patiamur Cod. Theod. ad L. Jul. de adult.*), quod cunctis sacrosanctum esse debet, temerare hospitium virilis animae, aut foemineo corpore extra naturalem usum turpissime abuti. Ac jure quidem meritoque a *Platone* (1), reliquisque veris Sapientibus hujusmodi crimen contra Naturam esse existimatur. Cum enim ipsa veneream cupiditatem ad generis propagationem habendam procuderit; si ea masculos appetierit, vel impares procreationi foeminei corporis partes, perimit generationem, quod ejusdem Naturae maximum est opus, unicumque consilium; idque in humani generis cederet interitum. Nec naturae solum adversatur nefanda venus; sed civilem quoque ordinem intervertit, plurimumque obest publico commodo. Quandoquidem mares virilibus artibus, ac generosis exercitiis pro Patriae gloria, aliorumque civium tutela instituen-

di

(1) Plato *cit. lib. VIII. de Legibus* „ Abstinendum a maribus jubeo; nam qui istis utuntur genus hominum dedita opera interficiunt in lapidem seminantes, ubi radices agere quod seritur nunquam poterit. „ Castissima haec sanctio *Platonem* a macula abstergit infamis hujus vitii, quo fere omnes Graeci Philosophi male in vulgus audiebant. Ac inficiari quidem nequit apud Graecos tantum olim a natura descitum esse; ut puerorum amores in leges moresque transierint. Quamquam *Gravina* noster Graecae sapientiae admirator imitatorque studiosissimus magna vi molitus sit tantum dedecus a Graecis avertere *Orig. Jur. Civil. Lib. II. §. 79.*; ejus tamen opera incassum cessit. Quemadmodum enim jampridem acute animadverterat doctissimus *Hugo Grotius de verit. Relig. Christ. Lib. II. §. 13. in id laboratum videri a Graeciae Philosophis, ut rei turpi honestum nomen imponeretur.*

di (V. *Salvian. lib. 7. de gubern*), per hujusmodi turpitudines assuefiunt vivere molliter, et impudice, eorumque animi a virili ingenio transferuntur in muliebre; foeminis vero tali foeditate inquinatis nullus reliquus esse potest pudor; quo amisso nihil boni speres ab eis, nihil mali non metuas.

IV. *Quid in eo probando cavere, quidve oportead observare?*

Sed si contingat de hoc crimine quaestionem in foro institui quid in eo probando cavere, quidve observare oportebit? Ac primo, si fieri possit ac deceat, curandum erit, ut constet de corpore delicti. Nam stupri tenellis praesertim pueris illati solent, ut plurimum vestigia manere, quae inspectione posticarum partium a Chirurgiae Professoribus peragenda deprehenduntur (*Teichmeyer Inst. Med. Leg. cap.* IV. *n.* 6.). Qua tamen in re opus est magna acribia, et cauthela. Aliquando siquidem ex naturalibus caussis fit, non vero solum ex stupratione; ut anus excorietur, inflammetur, procidat, ac rhagadiis verrucisque repleatur (1). Hinc prudenter Interpretes Juris Romani, rerumque criminalium Scriptores (*Mascard. de prob. lib.* 3. *concl.* 1313.) hujusmodi crimen, quemadmodum et cetera venerea fla-

(1) Hujusmodi verrucosae cristae, quae stuprationem sequuntur, *mariscae* et *ficus* ab Antiquis appellabantur. *Juvenal. Sat. II.*

. . . . . *sed podice levi*
Caeduntur tumidae Medico ridente mariscae
Martial. Epigr. Lib. I.
Dicemus ficus, quos scimus in arbore nasci,
Dicemus ficus Caeciliane tuos.

flagitia, recensent inter delicta, quae difficillime possunt probari. Quod in caussa esse debet, ut gravissima et validissima argumenta requirantur ad opportunam ejus probationem habendam (Lib. III. Cap. XI. §. VIII.); unde videtur non facile esse fidendum levibus, vagisque praesumptionibus, quibus magnopere deferre video plerosque criminales Scriptores. Rejicienda vero prorsus sunt quae ipsi horrore tanti flagitii comprehensi tamquam singularia, ut loquuntur, in eo probando induxerunt (V. *Sabell. sum. dict. tract. §. sodom. n. 9. Salzed. ad Diaz. cap.* 88.), exempli gratia, quod procedi possit per inquisitionem, quod testimonia valeant personarum ad testificandum imparium, quod testes audiantur reo non citato. Haec enim, aliaque hisce similia soli eorum innituntur auctoritati, abhorrentque a legitimis regulis Criminalium Judiciorum (Lib. III. Cap. XII. §. III.). Praesertim vero sedulo caveant Judices a correorum accusationibus, quibus aut nihil, aut parum deferent, nisi plura et gravissima adminicula simul concurrant; ne calumniatoribus, quorum nunquam copia defuit, facilis pateat aditus ad insontium virorum famam laedendam, periculumque innocentiae creandum(1).

V. *Quibus poenis juxta sacros canones animadvertendum in reos?*

Quandoquidem christianos homines, quos ca-

(1) Merent heic recoli, quae de *Imperatore* Justiniano refert Procopius *Histoir. secret.* = *Justinien. publia une loi contre ce crime; il fit rechercher ceux, qui en étoient coupables non seulement depuis la loi; mais avant. La déposition d' un' enfant suffisoit; sur tout contre les riches, et contre ceux, qui étoient de la faction des verds.*

stimoniae laude oportet florere, nihil magis dedecet, quam turpissimi vitii infamia laborare; idcirco ecclesiasticis legibus severissimae poenae praescriptae fuerunt adversus illos, qui non erubuerint tanta se macula foedissime inficere. Ac primo eos feriunt excommunicatione, maxima canonicarum poenarum magisque timenda, infamesque declarant, atque incapaces testimonii ferendi (*Cap. Clerici de excess. Praelat.*). Et si uxorem habeant qui in istud crimen inciderint, jubent eos tamquam adulteros thori separationem sustinere sive passi sint se inquinari probro, sive ausi illud inferre (*Can.* 32. *quaest.* 7.). Clerici autem, qui immemores castissimae vitae, cui se adstrinxerunt, turpissimo se flagitio foedaverint ex canone Concilii Lateranensis deponendi omnino sunt, ac detrudendi in Monasterium ad perpetuam poenitentiam agendam. Sed posterioribus Apostolicis Constitutionibus *Divi Pii V.* severius multo actum cum clericis hujus facinoris reis (*Bull. Rom. Const. S. Pii V. incipien. Cum primum, et Horrendum*). Quippe *Sanctissimus Pontifex* non solum omni officio et beneficio privavit; sed etiam diserte jussit, ut ii a suis ordinibus solemniter degradati Curiae saeculari traderentur puniendi. At non defuerunt Doctores, qui tradidere hujusmodi Constitutionum sanctionibus locum esse non adversus eos, qui semel (V. *Barbos. de off. Ep. par.* 2. *alleg.* 44.), sed solum adversus illos, qui pluries consueverint tanto se coeno inficere.

VI. *Et quaenam civilibus legibus poenae illos maneant?*

1. Romae olim haud paucis ante legem Juliam an-

annis lata est adversus nefandum crimen Scantinia lex, qua, si fides habeatur *Quintiliano* (*Inst. orat. IV.* 2.), ingenuorum puerorum corruptores, ipsique sponte foedari se passi adolescentes decem millibus nummum damnabantur. Postea lex Julia imparem tanto facinori poenam auxit, ut docet *Imperat. Justinianus*, ad ultimum usque supplicium (*Instit. de publ. Judic.* §. 4.). Quod *Gothofredus junior*, aliique Interpretes Juris Romani accipiunt de stupro vi pueris illato. Etenim eum, qui puerum poedicasset non invitum, dimidia bonorum parte multatum fuisse tradit *J. C. Paulus* apud *Auctorem* collationis legum Mosaicarum. Sed nihilominus tantum est Romae deinceps a virtute descitum, bonisque moribus; ut jam amplius probro non duceretur in pueros lascivire. Ac eo quidem usque masculae libidinis furor pervenit; ut publicis etiam in locis ea palam, et absque metu exerceretur; atque exemplo *Neronis*, aliorumque huic monstro non dissimilium Principum, adolescentes officia muliebria usurparent, et quasi sexum omnino mutassent pigmenta faciei, vestimenta mulierum sibi adhiberent, seque viris in concubitum flagitiosissime traderent (*Minut. Fel. in Octav. c.* 28.). Quam vesaniam, et a natura ipsa abborrentem morum corruptionem *Christiani Imperatores* non tulerunt; sed gravissimis poenis compescere, atque emendare aggressi sunt. Nam primum *Constantinus* et *Constans*, deinde *Valentinianus Theodosius*, et *Arcadius* exquisitioribus suppliciis, id est ultricibus flammis, tantum facinus sanxerunt esse expiandum (*Leg. 6. Cod. Theodos. ad L. Jul. de adult.*).

Quo

Quo respexit *Imperator Justinianus*, qui ipse etiam in hujusmodi flagitium exardescens edixit acerbissimas poenas Reos subituros, quos suae pravae consuetudinis cito non poenituerit (*Novel.* 7. *et* 142. *cap.* 1.).

2. Verum enim vero funestior acerbiorque visa est deinceps poena ignis Romano Jure praescripta in masculorum concubitores. Itaque moribus invaluit eos primum laqueo suspendere (1), mortuos deinde flammis absumendos tradere. Quod genus supplicii forensi usu etiam adhibetur in viros ausos foemineo corpore praeter naturam abuti, nec non in mulieres passas tanto se probro foedari (*Clar. et Raynald. loc. sup. cit.*).

3. Ceterum qui Judicis sententia nefandi criminis damnati fuerint, infames fiunt: An vero ex Romanis Legibus bonorum quoque damnationem subire debeant, Interpretes dissentiunt. At cum *Imperator Justinianus* novissima sua Constitutione solum crimen exceperit majestatis, in quo servari voluit veteres leges de confiscatione bonorum; ambigendum non est, quin huic poenae non sit locus in avversae veneris reos. Quod quidem rerum criminalium Scriptores (*Guazzin. de confisc. bon. concl.* 13. *limit.* 45.) tradunt forensi consuetudine comprobatum esse.

VII. *An ulla unquam caussa occurrat has temperandi vel remittendi? Animadversio.*

1. Quaesitum est de adolescentioribus, qui muliebrem patientiam impudicissimis viris non inviti

(1) Viris nobilibus de hoc crimine damnatis non gula laqueo fracta, sed caput amputatum fuisse refert *Farinaccius* harumce rerum peritissimus *quaest.* 148. *n.* 7. *et seq.*

viti praestiterint, quibus poenis coercendi sint. Quoniam minor aetas semper legitimam praebet caussam temperandi poenas (Lib. II. Cap. V. §. VII.), recte responderunt rerum criminalium Scriptores pro modo doli, ac aetatis eos esse citra vitae discrimen puniendos non levi, puta, saepiusque repetita fustigatione, ac diuturno carceris squallore. Sic quoque mitius aliquanto agi poterit cum iis, qui nisi fuerint tanto se scelere polluere; dummodo conatus eo sensu accipiatur, quo accipi a nobis in venereis delictis alibi (Cap. antec. §. X.) declaravimus. Nam et Jure Romano minus severe punitur qui stuprum puero persuaserit imperfecto flagitio, ut *J C. Paulus* luculenter respondit (*Dig. lib.* 48. *tit. de ex. c. Leg.* 1.). Sed non ita facile *Farinacio* adhaerendum, qui docet mulierem tollerantem foedam viri libidinem ab omni poena eximi propter praesumptionem metus a reverentia profecti (*cit. quaest.* 148. *n.* 8.). Certe nequit inficiari viros vitiorum coeno immersos aliquando vi quoque adhibita ad sibi obsequendum uxores cogere; quae si parvo sint animo, debilique ingenio non audent virili audaciae, iraeque resistere: Hoc quidem casu misereri oportebit muliebris imbecillitatis. Quod si non vis illata, non metus injectus, sed nefandae virili cupiditati uxor morem facile gesserit, neque reluctans; tunc non erit permittendum; ut quae praepotenti naturae stimulo, vocique non auscultavit tantam foeditatem redarguenti, conjugalis obsequii excusatione quamcumque animadversionem evadat.

2. Severior autem est *Farinaccio* turba reliquo-

quorum criminalium Scriptorum, qui jubent infames pathicos, ac paedicones nunquam eripiendos esse legum vindictae, quamvis eorum ingens multitudo alioqui exposceret poenarum rigorem aliquanto remitti (Lib. II. Cap. V. §. XIII.). Quorum quidem Scriptorum justam severitatem quis non laudaverit, studiumque tuendi bonos mores castigatione impudicissimorum nebulonum? Sed severitas, si sola adhibeatur, atque sejuncta a deligentissima cura juveniles animos caste verecundeque instituendi, parum sane proficiet ad turpissimum vitium eradicandum (1). Quin immo prudenter metuendum videretur, ne publica poenarum exempla noceant potius, quam prosint tuendae morum pudicitiae (Lib. II. Cap. V. §. XV.). Expedit siquidem ignorare bonos quam parva eorum sit manus, idque concedendum videtur publicae honestati, et innocentium pudori; ut nec severe vindicata ad castas aures perveniant haec generis humani dedecora.

CAPUT III.

De Adulterio

I. *Quid Jure Romano Adulterii nomine veniat?*

---

(1) Montesq. *Espr. des Loix Liv. XII. chap.* 6. „ Que l'on „ ne prépare point ce crime; qu'on le proscrive par une po„ lice exacte, comme toutes les violations des mœurs; et „ l'on verra soudain la nature ou defendre ses droits, ou „ les reprendre. Douce, aimable, charmante; elle à repan„ du les plaisirs d'une main liberale; et en nous comblant „ des delices elle nous prépare par des enfans, qui nous „ font, pour ainsi dire, renaitre à des satisfactions plus „ grandes, que ces delices mémes. „

II. *Quando canonicis legibus, communibusque moribus adulterium intelligatur commissum?*
III. *Cur a quibusdam personis hujus criminis nota exulet?*
IV. *Quinam velut rei teneantur de adulterio?*
V. *De accusatione adulterii;*
VI. *Necnon de ejus probationibus.*
VII. *Cur adulterium turpe sit, gravissimumque flagitium?*
VIII. *Quibus poenis Adulteri Jure Canonico plectendi?*
IX. *Et quae eosdem poenae maneant Jure civili?*
X. *Sequitur enumeratio hujusmodi poenarum, ubi de amissione dotis.*
XI. *Quid municipalibus legibus, quidve moribus nunc receptum in puniendo adulterio?*
XII. *De jure occidendi.*
XIII. *De Divortio.*

I. *Quid Jure Romano Adulterii nomine veniat?*

Quamvis stupri, et adulterii nomina a Latinis Scriptoribus interdum promiscue adhibeantur; veteres tamen Jurisconsulti, qui prae aliis satagebant distinguere voces, iis utuntur ad designandas species. Porro id discriminis *Papinianus*, *et Modestinus* inter utrumque intercedere docuerunt (*Dig. lib.* 48. *tit.* 5. *Leg.* 6. *et* 34.), quod stuprum φθορεῖν, id est corruptio in virgine, vel vidua, vel puero; adulterium vero in nupta committitur propter partum

ex altero conceptum (1) composito nomine. Hinc Jure Romano adulterium est vitiatio ejus, quae alteri nupta est, seu, ut apertius dicam, concubitus cum aliena uxore, quae nihil intererat justa ne esset, an injusta, ducta nempe contra leges, et cum qua connubium iniri legibus interdiceretur. Nam celeberrima Lex Julia de adulteriis coercendis (2) ex *Sexti Caecilii* sententia omnia matrimonia spectabat. Ac licet cum injusta uxore non intercederet connubium, quod sine solemnitatibus, et formula juris minime consistebat; tamen erat matrimonium (*Cujac. III. Observ.* 3.), quia usu a viro habebatur ut uxor, velut si peregrina a cive, aut filia familias invito patre ducta sit. Quod de ea quoque uxore *J. C. Ulpianus* affirmat (*Dig. lib.* 48. *tit.* 5. *Leg.* 13.), quae vulgaris fuerit, scilicet, ut Ego quidem interpretor, quae ante matrimonium impudicam professionem exercuerit, sed postea nubens honestam

(1) Nonnulli adulterium inde dictum docent, quod adulter uterum alterius terat. *Matthaeus ad lib.* 48. *Dig. tit.* 3. *cap.* 1. *n.* 3. observat pudicius tradidisse *Alciatum* 7. *parerg.* 5. quod fit ad alterius thorum, vel ut alii brevius, ad alterum ire; quae etymologia habetur ex Festo.

(2) Hac Lege uxorum dumtaxat adulteria vindicantur: nam Jure Romano adulterii crimen in maritis non cadit, quos lascivientes cum innuptis de adulterio accusare nequeunt uxores; sed tantum possunt actione injuriarum agere, et petere hanc ob caussam divortium: *Leg. Cod. ad Leg. Jul. de adult.* „ Ratio autem, ut docte observat *Clariss. Creman. de Jur. Crim. lib. I. par.* 3. *cap.* 6. §. 162. *not.* 1. cur Romani Juris conditores plus tribuerint viro in uxorem adulteram, quam uxori in adulterum virum, ea fuisse videtur; quia vir adulter laedit solum fidem conjugalem; uxor autem et fidem conjugalem laedit et insuper ponit maritum in periculo, ut debeat alere prolem alienam.

nestam vitam inierit; cum qua proinde committebatur adulterium.

2. Contra vero cum ancillae uxores proprie non essent, sed contubernales, quae Romanis moribus legibusque cujuscumque connubialis juris habebantur expertes; idcirco cum eis non committebatur adulterium (V. *Matth. ad lib.* 48. *Dig. tit.* 3. *cap.* 1. *n.* 8.). Quae quidem disciplina locum habebat etiam circa concubinas, quae utcumque uxores imitari videantur; nihilominus uxoris honestate carent, et nomine, et dignitate. Eam solum jure tantum extranei de adulterio postulari permissum, quae se in concubinatum tradidisset patrono; si matronae nomen, matrisque familias honestatem conservasset.

3. Ceterum non in omnibus indiscriminatim, quae nuptae essent, cadebat crimen adulterii; sed in iis solum, quae juris nexibus detinerentur, et matrisfamilias nomen obtinerent. Nam quas vitae vilitas dignas legum observatione non fecit; cum eis Jure Romano adulterium minime intelligebatur esse commissum. In hunc censum in primis veniebat, quae priorem impudicitiae professionem post nuptias non desereret, quaeque meretricio more vivens passim venalem formam exhiberet (*Cod. lib.* 9. *tit.* 9. *Leg.* 22.). Proximae his erant quae famularentur in cauponiis, nec non quaecumque ignominiosae foeminae, quae stola matronali, id est pudore abiecto, artem ludicram, lenociniumque facerent (1), ope-

 rasve

(1) Eo quondam muliebris licentia Romae pervenerat, ut multae nobiles etiam foeminae ad evitandas legis poenas scenicam artem, lenociniumque profiteri non vererentur.

rasve suas in scenam saltandi vel canendi caussa locarent. Cum enim famae antea fuerint prodigae, atque pudicitiae; placuit eas infra legum curam esse debere, neque de adulterio teneri (*Dig. lib.* 23. *tit.* 2. *Leg.* 44.).

4. Tandem quamvis adulterium proprie committatur cum nupta; tamen Jure Romano innuitur illud etiam cum sponsa patrari posse. Sapienter enim visum est Romanis legislatoribus (*Dig. lib.* 48. *tit.* 5. *Leg.* 13.) par crimen esse existimandum sive matrimonii sanctitas violaretur, sive illius spes falleretur, quam sponsalia praeseferunt.

II. *Quando canonicis legibus, communibusque moribus adulterium intelligatur commissum?*

1. At Jure Canonico, cui mores legesque omnium christianarum gentium cohaerent, adulterium est non solum si aliena uxor violetur; sed etiam si vir conjugatus mulierem ineat innuptam (*Cap.* 1. *de adulter.*). Hinc adulterium vulgo definitur violatio fidei conjugalis, quae concubitu fit. Violatur autem conjugii fides tam a viro, quam a foemina alteri nuptis; quoniam ambo servandae fidei conjugalis sibi invicem datae obligatio apprehendit. Periniquum enim esse videtur, quemadmodum *J. C. Ulpianus* jam gravissime adnotaverat (*Dig. lib.* 48. *tit.* 5. *Leg.* 13.); ut vir ab uxore pudicitiam exigat, quam ipse non

---

Cui quidem compescendae licentiae S. C. sub *Tiberio* edito, cautum est, ut quae in fraudem legis id fecissent; nihilominus poenis adulterii tenerentur; V. *Sveton.* in *Tiber.* additumque deinde, ut quaestum exercere; licentiamque stupri apud Aediles profiteri vilioribus dumtaxat atque plebeis liceret, non vero honestioribus. V *Tacit. II. Annal.*

non exhibeat (1). Ex quo sequitur adulterium bifariam committi, primo cum uterque delinquentium conjugali vinculo tenentur; deinde quando sive unus, sive alter nupti sunt. Prius adulterium non incommode vocaveris *duplex*, quod unusquisque Reorum et datam suo conjugi fidem abrumpit, et alterius thoro injuriam infert: posterius bene *simplex* dixeris; quoniam illo unius tantum delinquentis conjugium thorusque violantur.

2. Quin immo juxta sacros Canones, receptosque mores omnis exulat penitus apud christianas gentes distinctio conditionis mulierum nuptarum, quae pudicitiam suam prostraverint. Itaque nunc vitiatio foeminae nuptae cujuscumque conditionis sive liberae sive servilis, sive honestioris, sive vilioris, quae nupta sit alteri, adulterium est (*Cap.* 1. *de conjug. serv.*). Nam si matrimonia Natura introduxit, cui civile conditionis personarum discrimen penitus ignotum; jam ea semper nefas violare inter quascumque personas consistant (2). Quid quod? an adlectam vitae

(1) *Plautus* quoque Juris civilis hac de re constituti iniquitatem redarguit, cum in *Mercator.* sub persona *Syrae* ita quaeritur:

Ecastor! lege dura vivunt mulieres,
Multoque iniquiore miserae, quam viri.
Nam si vir scortum duxit clam uxorem suam,
Id si rescivit uxor, impune est viro:
Uxor si clam egressa est foras,
Viro fit causa, exigitur matrimonio.

(2) Huc accedit, quod matrimonium ex naturali, civilique contractu a Christo Domino ad Sacramenti dignitatem est evectum. Quapropter sive mas sive foemina cujusvis conditionis fidem sibi mutuo datam prodant, eo ipso Sacramen-

vitae sociam sibi intactam habere pluris faciunt liberi atque honestiores, quam servi atque viliores; eaque cura magis illos coquit, quam istos? Ut enim ex *Homero* (*IX. Iliad. v.* 340. *et seq.* refert paullo ante laudatus *Ulpianus*.

Οὐ' μόνοι φιλέυς ἀλόχυς μερόπων ἀνθρώπον
Ατρεΐδαι

*Non soli amant uxores diversivocorum hominum
Atridae.*

III. *Cur a quibusdam personis hujus criminis nota exulet?*

1. Verum enim vero non semper adulterii possunt redargui qui non conjugalibus, sed alienis amplexibus indulserint. Si enim ab eis dolus abfuerit; jam nullus factus est adulterio locus. Sic vir, qui cum crederet uxorium colere arvum, errore deceptus fundum non suum aravit; sic mulier, quae fraudis nescia alteri, quam viro, se fruendam concessit; ambo nulla rectissime censebuntur adulterii labe inquinati, qua procul dubio aspergentur qui utrumque improbe, vaferrimeque fefellerint (*Matth. ad lib.* 48. *dig. tit.* 3. *cap.* 2. *num.* 5.).

2. At quid statuendum erit de illo, qui innuptam existimans, quae nupta erat, forte quod prostaret in lupanari, aut pro stola togam gestaret, veneri cum ea litaverit, aut cognoverit quam legitime a viro suo repudiatam putaret? Quamvis hic illaudandae, illicitaeque rei utroque casu operam dederit; jure tamen civili pro reo

ri sanctitatem violant; seque gravissimi peccati reos faciunt *Can.* 32. *Quaest.* 4. *Cap. transmissae de eo qui cognov. consang. uxor.*

reo adulterii nequaquam habebitur; quoniam non dolo sibi proposuerat adulterare: Contra vero si quis pro nupta, qua se potiri authumabat, forte deceptus ineat innuptam; ab hoc quoque adulterii accusatio exulabit (*Dig. lib.* 48. *tit.* 5. *leg.* 43.). Lege enim Julia de adulteriis, ut bene *Matthaeus* animadvertit (*loc. cit. n.* 6.), dolus non accipitur pro ipso facto, sed factum ipsum exigitur, alienae nimirum uxoris corruptio.

3. Tandem qui priori uxori, quam legitime habet, aliam superinduxerit; gravius quidem stuprum juxta Romanas leges commisisse videbitur, haud vero adulterium (*Cod. lib.* 9. *tit.* 9. *leg.* 44.). Aliter tamen obtinet in mulieribus, quae adulterii tenentur, si se duobus viris nuptui tradiderint. Quippe alia ab eis necessario exigitur ratio pudicitiae ad habendam liberorum procreationem, educationemque (*Novel.* 111. *cap.* 2.): Quin immo quantocumque tempore vir abfuerit, semper adultera existimabitur uxor, quae novas nuptias inierit; nisi constet non ex vagis rumoribus, sed ex legitimis probationibus illum obiisse. At jure Canonico quicumque extante priore matrimonio alias contraxerit (*Cap.* 1. *de secund. nupt.*) nuptias, adulter habetur, quae species *Polygamia* vulgo appellatur (1).

IV.

(1) Plures habere maritos *Poliandria* proprie dicitur, quae apud omnes fere gentes olim quoque impermissa, atque punita. *Polygamia* vero vocatur plures ducere uxores, quam nemo ignorat et quondam, et nunc quoque obtinere multas inter Asiae praesertim et Africae nationes, quibus in more positum est uxorum greges habere; eam *Deum* quoque Opt. Max. in Israelitarum gente tolerasse constat: unde plerique Interpretes Juris Romani post *Accursium* collegerunt poly-

IV. *Quinam velut rei teneantur de adulterio.*

1. Ceterum multae enumerantur personae, quae licet nihil turpe egerint cum alienis uxoribus, nec propterea adulterae proprie sint; ex jure tamen Romano de adulterio tenentur. Atque inter eas primo loco veniunt lenones, qui suaserunt adulterium; quique adulterantibus faverunt, domum, nempe balneum, ubi convenirent, parantes commodantes; nec non qui ope sua consilio doloque malo egerint; ut vir mulierque in adulterio deprehensi pecunia, aliave se pactione redimerent (*Dig. lib.* 48. *tit.* 5. *leg.* 12.). His succedunt qui post tres denunciationes ipsis a marito missas, ut a sua uxore sectanda, conveniendaque sese abstinerent; cum ea nihilominus deprehensi fuerint sermocinare. Praeterea lege Julia tenentur tam quae nupserit damnato adulterii, quam qui sciens aliquam istius criminis damnatam; tamen duxerit in uxorem, si nimirum id fiat intra quinquennium a die damnationis. Post hoc enim temporis spatium novissimo jure Justinianeo damnatis de adulterio facultas con-

gamiam adulterii speciem indole sua non esse. Cum enim adulterii prohibitio perpetua sit divino tam naturali, quam positivo Jure indicta; nunquam duas uxores ducere toleraturum fuisse Deum iis visum est; si hujusmodi res adulterium includeret. V. *Menoch. II. de arbitr. cas.* 420. *n.* 103. Sed quomodocumque se res habeat diversa obtinet apud diversos populos Bigamorum poena. In Germania Bigami capite puniuntur ex Constitutione criminali *Imperat. Caroli V.* Inter Hispanos stigmate inuruntur in fronte: Gallis superiori aevo furca erat in usu. V. *Mornac. in Leg.* 1. *Dig. de his qui not. infam.* Sed postea mitius, longeque opportunius placuit cum colo et lana, instar mulierum, Bigamos spectantium oculis in foro exponere.

conceditur novas ineundi nuptias (*Novel.* 22.*c.*5.).

2. Sed neminem lex Julia vehementius persequitur, quam maritum, qui si non socordia vel patientia nimiaque credulitate, sed dolo sui thori injurias silentio praetereat, multoque magis si uxoris turpitudini aperte conniveat, tamquam adulterii consors habetur. Quin immo eo usque lex Julia processit, ut juxta eamdem adulterii teneatur ille quoque vir (*Dig. lib.* 48. *tit.* 5. *leg.* 2.), qui deprehensam in adulterio uxorem non statim dimiserit, sed apud se tacitus retinuerit (1).

3. Postremo lege Julia de adulteriis singulari jure tenentur Tutor, qui pupillam suam sibi junxerit in matrimonium; neque enim fas illi esse debet ulla ratione pupillae animum blandiciis mollire, atque ad nuptias secum ineundas parum honeste pertrahere. Sic quoque singulari jure legis Juliae rei fiunt Christianus, qui Judaeam, quive Judaeus Christianam duxerit in uxorem (*Cod. lib.* 1. *tit.* 9. *Leg.* 5.): quod jus Interpretes juris Romani, rerumque criminalium Scriptores opportune porrexerunt ad matrimonia Christianorum cum Mahumedanis, aliisque a christiana religione extorribus gentibus. Nam quibus ex caussis connubia cum illis interdicta fuerunt (V. *Farinac. qu.* 139. *cap.* 1.); eaedem urgent, ut cum istis quoque Christianorum nuptiae intelligantur esse prohibitae.

V.

(1) Est et alia species, quae ad legem Juliam pertinet. Si enim vir infamandae uxoris suae caussa adulterum subjecerit, ut ipsum deprehenderet; et uxor et vir adulterii crimine tenentur ex S. C. de ea re facto, cujus meminit *Scaevola* *in Leg.* 14. §. 1. *Dig. ad Leg. Jul. de adult.*

V. *De accusatione adulterii*.

1. Multa Jure Romano, et quidem singularia constituta habentur circa accusationem adulterii, quae jampridem magna ex parte exoleverant, et fere omnia nunc in usu esse desierunt. Ac olim cuique jus erat accusandi sive adulterum, sive adulteram; uterque enim simul accusari nequibat; excepto minore viginti quinque annis, ut aetatis imprudentia bene consentientia matrimonia non turbaret (*Dig. lib.* 48. *tit.* 5. *Leg.* 15.); nisi sui matrimonii injuriam persequeretur. Quod quidem jus accusandi, et mulieri quoque denegatur (1), quamvis de suo matrimonio violato queri velit (*Cod. lib.* 9. *tit.* 9. *Leg.* 1.). Sed *Imperator Costantinus M.* extraneos omnes repulit a proponenda accusatione adulterii, de quibus metuendum; ne potius vulnere saepius acceptae a muliere repulsae, quam ulciscendae publicae labis studio adducerentur ad accusandas alienas uxores; jusque accusandi ad eas solum coercuit personas, quas verus tangit dolor violati thori, vel foedatae familiae (*Cod. lib.* 9. *tit.* 9. *Leg.* 30.), nempe, patrem, fratrem, patruum, avunculum, atque in primis virum, qui accusare potest tam jure mariti, quam jure extranei (2). Ceterum facto

---

(1) Rationem hujus constituti juris si quis requirat „ ut „ scribit doctissimus *Anton. Matthaeus ad Lib.* 48. *Dig. tit.* 3. *cap.* 4. *n.* 1. „ ex disparitate injuriae petenda videtur; „ major est injuria, quae fit marito ab uxore adultera, quam „ quae fit uxori ab adultero marito. Ad haec sexus iste ad„ modum querulus est, quemadmodum omne infirmum. Ita„ que ne omnis dies accusantem mulierem, reum maritum „ audiret, fraenum impatientiae muliebri fuit injiciendum „.

(2) Longa est inquisitio, ac disputatio quidnam inter se differrent juxta Romanas leges accusatio, quae a marito fie-

facto divortio reviviscere jus extraneorum contendit *Cujacius*, quia tunc deficit matrimonium, quod non licet ex *Constantini* lege vexare, sed solum superest crimen, cujus persequutio in publicum bonum comparata est. Hanc tamen *Cujaci* doctrinam, quam *Gravina* quoque est sequutus; repugnare verbis ipsis laudatae legis, solide *Cremanus* ostendit (*Jur. Crim. lib.* 1. *par.* 3. *c.* 6. §. 166. *not.* 1.). Sed quidquid de hujusmodi re ex censura Juris Romani videatur esse sentiendum; nihilominus cum matrimonii vinculum inter nos orthodoxos adulterii caussa nequaquam dissolvatur; locus fieri nequit extraneorum accusationi, neque inquisitioni Magistratus; nisi a legitimis personis de hoc crimine accusati inter reos jam sint relati: quod quidem juxta Canonici Juris principia tunc solum fallere docent rerum criminalium Scriptores, quando adulterium famosum est, longe lateque pervagatum magna cum proborum hominum offensione. Tandem novissima *Imperatoris Justiniani* constitutione cautum est (*Novel.* 117. *cap.* 8. §. 2.), ut constante matrimonio, factaque in crimen inscriptione uxorem maritus accuset; nec eam dimittat abs se, nisi convictam. Possunt autem simul cum reis adulterii accusari fautores criminis, qui cura-

runt

ret jure mariti, et accusatio, quae ab ipso institueretur jure extranei. Maritus dicitur accusare jure mariti, si accuset intra duos menses a die divortii facti caussa adulterii. Post hoc tempus non aliter accusationem instituere potest, quam jure extranei, scilicet jure quod ante editam Costantini legem cuilibet e populo competebat; post vero illius promulgationem pertinet ad proximas solum, et necessarias personas. V. *Hoffmann. Com. ad Leg. Jul. de adult. cap.* 6. §. 3.

rant, vel ut admitteretur flagitium, vel ut reus illud redimeret pecunia, sive transactione, quae pro adulterio omnino Jure Romano prohibetur.

2. Porro quod spectat ad tempus instituendae accusationis adulterii, id circa eam Romanis legibus speciatim obtinet, quod scilicet quinquennio hujus criminis accusatio perimitur (*Dig. lib.* 48. *tit.* 5. *Leg.* 31.). Praeterea in accusatione adulterii singulariter marito indultum est, ut non teneatur libellum accusationis trepidanti stylo subscribere; cum aliis publicis Judiciis semper cogatur actor inscribere in crimen. Hinc objectum uxori adulterium marito nequaquam probante non fit locus quaerendi de calumnia; nisi evidenter constet eum calumniandi animo accessisse ad accusandum; quo in casu *Cujacius* interpretatur *J. C. Scaevolam* respondisse maritum calumniae periculum non evitare (*Dig. cit. lib. et tit. Leg.* 5.). Sed hujusmodi privilegium indultum maritali dolori ad alios porrigi nequit, quibus reservatum est jus accusandi, quique minus aegre, quam maritus, ferre solent istius thoro illatam injuriam.

VI. *Nec non de ejus probationibus.*

1. Postquam rite instituta sit adulterii accusatio, oportet, ut accusator crimen legitime probet; alioqui calumniae periculum, poenasque subibit. Hoc autem opus, hic labor, et quidem gravissimus est. Nam adulteria parietibus concluduntur, teguntur que tenebris; et idcirco, ut contingit in reliquis venereis flagitiis, difficillime probari possunt. Ac de corpore delicti non aliter constare posse tradunt rerum criminalium

Scri-

Scriptores, quam ex confessione utriusque Rei, unde liqueat, quod aliunde nequaquam liqueret. Quod si desit Reorum confessio, interrogandi sunt servi, ancillae (1), familiares, qui ut plurimum norunt furtivos dominae amores, illosque conciliant juvantque. Postremo necesse est ad indicia praesumptionesque confugere, quae si plures numero sint, natura sua graves atque vehementes, legitimeque probatae in caussa esse possunt; ut de adulterio accusatae personae non abeant impunitae.

2. Et primo quidem magna inde oritur adulterii praesumptio, si scilicet postquam uxor bis terque a marito monita fuerit (idem dic de alio quoquam, cui sit monendi potestas) ne alicujus familiari consuetudine uteretur; interdictam tamen amicitiam pervicaciter colat. Quae praesumptio in immensum crescit, quoties ad fraudem viro suo faciendam uxor cum amico inventa sit intempestivo tempore, secreto in loco colloqui, et familiariter agere. Quando autem adulterii vir mulierque accusati judicium declinaverint, quod inter se conjuncti sanguine essent, ac postea soluto matrimonio ipsi nuptias simul inierint; tanta ex hujusmodi facto antecedentis flagitii praesumptio nasci visa est *Imperatoribus Theodosio, Arcadio, et Honorio*; ut edixerint ambos,

(1) Ne facile eriperentur Judici, sive Accusatori criminis probationes olim Jure Romano prohibitum erat mulieribus, vel earum haeredibus servos manumittere; atque hoc pacto quaestioni tormentisque subducere. Quod si diutius protraheretur cognitio criminis; manumissiones quoque eam ob caussam protrahendae erant. *Leg. 3. Cod. ad Leg. Jul. de adult. Gravin. Orig. Jur. Civ. Lib. II. cap.* 86.

bos, velut confessos convictosque, puniendos esse. Praeterea quis non intelligit quam vehementem adulterii praesumptionem oscula ingerant, quae uxor sibi figi passa sit a cupido amatore, quaeque ipsa tumentibus labiis huic inusserit? Certe quando civili judicio agitur pro thori separatione obtinenda, docent Interpretes Juris Romani mulierem ex sola osculatione de adulterio convictam haberi, et amittere dotem.

VII. *Cur adulterium turpe sit, gravissimumque flagitium?*

Age nunc, videamus quantum facinus sit adulterium. Recte illud turpe natura esse *J. C. Ulpianus* pronunciavit (*Dig. lib.* 50. *tit.* 16. *Leg.* 42.). Nam sacris Naturae dictatis vel maxime refragantur extranei amores, amplexusque alieni, quibus illa animorum corporumque conjunctio dirimitur, quam ipsa introducto matrimonio ad humani generis propagationem, mutuumque sexuum adjumentum sanctam, intemeratamque voluit perseverare. Quid quod? nullum fortasse est flagitium, quo publica privataque pax vehementius perturbetur, quam adulterium. Constat enim per labem proprii thori virorum animos adeo exasperari; ut ii flagrantes odio totis familiis exitium interminentur, civitates distrahant in seditiones atque tumultus, et gentem suam universam aliquando provocent ad ultionem (V. *Brisson. Lib. sing. de adult.*), bellumque alteri genti inferendum incendant; ut memoriae proditum est de Graecis, qui raptam adulteratamque *Helenam* armis, Trojaeque discidio ulti sunt. Praeterea non ne uberrimam parere solet scelerum mes-

messem uxoriae pudicitiae prostratio? Hinc enim incesta oritur seminum commixtio, suppositio adulterinorum, morum corruptio; hinc insidiae pullulant caedesque (1), hinc demum familiae probro, Civitates dedecore afficiuntur. Quod si non tam civilia instituta, quam Naturae leges consulantur; liquebit parem in conjugii fide servanda esse debere virorum ac mulierum conditionem, neque has solum, sed illos quoque peccare furtivis amplexibus debacchantes. An non Natura ipsa damnantur vagi, vel occulti illorum amores, qui belluarum instar uni explendae intenti venereae cupiditati, hac expleta suarum obliviscuntur sociam voluptatum, fructusque negligunt insontis affectus? Quod apud omnes Christianos longe damnabilius esse comperitur, quorum vera castissimaque Religione matrimonium a naturali constitutione, et civili contractu ad Sacramenti sanctitatem, atque amplitudinem divinitus est evectum.

VIII. *Quibus poenis Jure Canonico rei adulterii plectendi?*

Severissima erat vetus Ecclesiae disciplina adversus prophanos temeratores sacramenti matrimonii: Publicae enim poenitentiae, et quidem diuturnae gravissimaeque ii subjiciebantur (*Can.* 23. *quaest.* 1.): Qui autem in adulterio perseverassent ab Episcopis excommunicabantur, ut tandem

(1) Quae maleficia secum trahat uxoria impudicitia graphice describit *Auctor Rhetor. ad Heren. Lib.* 4. Enim vero olim M. *Catonis* dictum hujusmodi laudabatur *nullam adulteram, non et veneficam esse*, quod tristis persaepe experientia confirmat.

dem aliquando resipiscerent: Quod novissime praescriptum est quoque a S. Synodo Tridentina, quae sanxit (*Cap.* 8. *Sess.* 24. *de refor.*), ut Episcopi eos omnino excommunicatione percellant, quos ter ante facta monitio non averterit a turpi adulterii consuetudine. Clerici autem, si ausi sint se tanto scelere inquinare, deponi debent, et in Monasterium detrudi ad perpetuam poenitentiam agendam; quod tamen haud usu frequentari testantur nonnulli rerum criminalium Scriptores (V. *Panimol. decis.* 24.), dolentque nunc clericos adulteros poena arbitrio Judicis infligenda coerceri. Postremo circa foeminas adulterii reas Jus Canonicum sequutum est sanctiones Justinianeas, quarum mox meminimus, statuitque; ut (*Cap. Gaudemus de conv. conjug.*) eae in Monasterium detrusae (1), ibi maneant flagitium suum perpetua poenitentia expiaturae; nisi a maritis reposcantur.

IX. *Et quae eosdem poenae maneant Jure civili?*

Nullum fere est delictum, in quo severe puniendo tantopere sibi leges consenserint priscarum gentium, quam crimen adulterii. Ac ut ceteras omittam, nemo est qui ignoret usque ab initio apud Quirites *Romuli* ipsius lege marito datam fuisse potestatem adulterii convictam uxorem, cognita prius coram propinquis caussa, necan-

(1) Cum experientia compertum sit minus decere, remque esse periculi plenam, si mulieres adulterae, ceteraeque se passae a viris corrumpi, in Monasteria detrudantur, atque honestis virginibus consocientur; idcirco ubique fere constituta sunt receptacula hujusmodi mulierum, ubi regularem poenitentemque vitam ducant; sin minus cogendae sunt solum vertere. V. *Van-Esp. Jur. Eccles. part.* 3. *tit.* 4. *cap.* 4.

necandi (V. *A. Gel. lib.* 10. *cap.* 13.). Sed quousque Romae viguit antiqua vitae probitas ac disciplina, rara admodum erant adulteria, quae morum undique gliscente licentia frequentissime committi coeperunt. Hinc celeberrima lege Julia ab *Augusto* lata ad munimentum pudicitiae, omneque compescendum genus propudiosae libidinis; praecipue actum est de adulterio. Quaenam poena maculosum hujusmodi nefas maneret, non admodum liquet. Certe eam non usque ad ultimum protractam supplicium, sed relegationem, puta, fuisse tam historiarum monumentis probatur, quam colligitur etiam ex pluribus locis, qui adhuc prostant in jure Justinianeo (V. *Matth. ad lib.* 48. *Dig. tit.* 3. *cap.* 2.). Re enim vera constat legislatorem ipsum *Augustum* filiam, et neptem adulteriis famosas relegasse; et cognoscente Imperatore *Trajano Gallita* quaedam Tribuni uxor ob adulterium cum Centurione commissum una cum adultero secundum legem Juliam relegata est. Quare eruditiores juris Civilis Interpretes a communi Doctorum recessere opinione, qui *Imperatoris Justiniani* fidem temere sequuti (*§. Item Lex Jul. Inst. de pub. Jud.*), tradiderunt lege Julia in adulteros gladii poenam indictam fuisse. Verum posteaquam senescentem Juliam legem rursus, sed nullo fructu, tulit *Domitianus* (1); quippe qui, ut ejus auctor ipse

(1) Sane mirabitur *Domitianum* tanto apparatu legem renovasse de adulteriis, et severa adversus pudicitiae temeratores judicia exercuisse, qui legerit apud *Svetonium* eum omnium libidinum coeno turpissime inquinatum fuisse. At vero simul saeculi licentiam vehementer oportet mirari, quo stupra atque adulteria pro lusu habebantur, ut *Domitiano*

Augustus, Deorum adulteria lusisse credebatur; haud raro facti gravitas a Principibus capitalem poenam expressit in reos adulterii. In dies vero ingravescens morum corruptio, et adulterandi libido in caussa fuit, ut Imperatoriis constitutionibus capitalis poena (1) in adulterii crimen praescriberetur; nisi, quemadmodum non immerito suspicatur doctissimus *Cujacius* (*Obser. VI.* 11. *et* 19.), quae in iis leguntur de poena capitali a *Triboniano* adjecta sint, atque sumpta ex posteriori *Imperatoris Costantini M.* lege. Nam ambigi nequit, quin Costantinus exemplo juris Mosaici, quo poena mortis in adulteros diserte imposita erat, gladio ultore violatam matrimonii fidem, sanctitatemque puniendam esse jusserit (*Cod. lib.* 9. *tit.* 9. *Leg.* 30.): Quod *Justinianus* pro maribus hujusce criminis reis confirmavit; sed gladium a tenera mulierum, quae fidem co-

adulaturus cecinit *Martialis lib. II. Epigr. VI.*

Lusus erat sacrae connubia fallere taedae,
Lusus et immeritos execuisse mares:
Utraque tu prohibes, Caesar, populisque futuris
Succurris, nasci quod sine fraude jubes.

(1) Constat Jure Mosaico tam in marem, quam in foeminam reos adulterii poenam impositam fuisse extremi supplicii. *Levitic.* 20. 10. *Deuteron.* 22. 22. quod receptum quoque fuit apud alias gentes, scilicet Lydiis, Arabibus, Gothis, Longobardis, Burgundionibus visum adulteros morte punire. *Aelian. lib.* 12. *Procop. lib.* 1. Aegyptii non morte quidem, sed plagis adulterum afficiebant; adulterae vero truncabant nasum; ut qua parte maxime placuisset, ea fieret deformissima. Apud veteres Germanos, ut narrat *Tacitus de mor. Germ.* poena praesens et maritis permissa. Accisis crinibus nudatam coram propinquis expellit domo maritus, ac per omnem vicum verbere agit; publicatae enim pudicitiae nulla venia; non forma, non aetate, non opibus adultera alium maritum invenerit.

conjugalem violaverint, cervice removit, volui que solum; ut eae verberibus caesae detruderentur in Monasterium, facta viris potestate easdem, si vellent, intra biennium inde revocandi, et rursus recipiendi in geniale thorum (*Novel.* 134. *cap.* 10.): quo tempore transacto tandem ipsas et habitu monastico amiciri praecepit, et Monasterio in perpetuum mancipari.

X. *Sequitur enumeratio hujusmodi poenarum, ubi de amissione dotis.*

Ceterum praeter hactenus relatas aliae quoque poenae jure Civili manent eos, qui se adulterii scelere obstrinxerint. Nam primum qui adulterii damnantur infames fiunt, et privilegiis privantur hominum integrae frontis (*Dig. lib.* 48. *tit.* 5. *leg.* 24.): hinc eis interdictum dicere testimonium; et mulieri, ut indignae aufertur, quod ipsi ab adultero relictum esset. Deinde vero de adulterio damnati sustinent jacturam bonorum (*Dig. lib.* 34. *tit.* 9. *leg.* 13.). Ac constat sane etiam ante latam legem Juliam uxori adulterae partem dotis ablatam esse, quae cederet lucro mariti. Sed post legis illius rogationem mulieres adulteras placuit dimidia dotis parte multare: Tandem *Imperatorum Theodosii, et Valentiniani* constitutione universa dote mulieres privatae sunt, eaque marito addicta (*Cod. lib.* 5. *tit.* 7. *Leg.* 9.); nisi profectitia dos sit; aut adventitia, et quidem data ab extraneo, qui expresse caverit facto divortio dotem sibi reddi. Antiquitus cum in viri potestate esset uxorem adulteram aut publici judicii ream facere, aut civiliter convenire, actione nempe de moribus; poterat ille civili judicio

dotem adipisci. Sed postquam *Imperator Justinianus* constitutione sua actionem de moribus sustulit (*Cod. iisd. lib. et tit. Leg. ult.*), cum sola criminalis injuriae persequutio viro pateat; dotem non aliter ipse adsequetur, quam si criminaliter agat (1). Nec solam dotem novissimo jure Justinianeo lucratur maritus, sed tantum ex parapherniis, quantum respondet tertiae parti dotis; retinebitque praeterea donationem propter nuptias (*Novel.* 117. *cap.* 8. *et* 10.). Reliqua vero universa mulieris substantia deferretur Monasterio, in quod detrusa fuerit; nisi liberi supersint, quibus bes, vel ascendentes, quibus triens bonorum addicitur. Quod si adulterii reus vir evaserit, tunc uxor praeter suam dotem, et donationes propter nuptias, tantum ab illius reliquis bonis accipiet, quantum patet tertia pars donationis: nam cetera bona sibi vindicat Fiscus (*Gudelin. de jur. nov. lib.* 5. *cap.* 18.), quando non extent descendentes ad tertium usque gradum, necnon ascendentes, qui Fiscum excludunt.

XI. *Quid municipalibus legibus, quidve moribus nunc receptum in puniendo adulterio.*

Quod pertinet ad leges, moresque hodiernos plerarumque Europae gentium, constat illis partim magnopere mollitas, partim vero poenas adul-

(1) Sed totam ne dotem Jure Romano, an dumtaxat certam dotis partem sibi olim retinuerit maritus non admodum liquere tradit *Matthaeus*; qui tamen videtur existimare sextam solum partem huic concessam ob graviores mores uxoris, nempe adulterium. Igitur quod *Horatius* ait *cruribus hic metuet, doti deprehensa etc.* tropica locutione dictum censebimus, qua totum ponitur, pars intelligitur.

adulterii jure civili indictas penitus esse sublatas. Nunc enim viri quoque adulteri abeunt immunes a poena gladii, quam Imperator Justinianus vigere edixerat pro virili sexu (§. IX.), iique ut plurimum aere, quandoque exilio, aut aliter extra ordinem coercentur (V. *Jul. Clar.* §. *Adult. n.* 7.); foeminae autem haud continuo detruduntur in Monasterium; sed solent plerumque fustibus corripi, aut in exilium agi. Alicubi quidem, veluti apud nos, veteres poenae rursus indictae sunt in crimen adulterii. Sed eo ubique fere pervenit morum corruptio; ut recentiorum quoque legum severitatem vicerit. Hinc ortae tot gravissimae Scriptorum querelae de remisso rigore adversus adulteros; nec desunt, qui monent Christianarum rerum publicarum Rectores, officio suo eos graviter deesse, si adulteria sinant abire impunita (V. *Matth. ad lib.* 48. *Dig. tit.* 3. *cap.* 2. *n.* 4.), negligantque poenarum terrore impudicam nationem arcere a matrimonii sanctitate violanda (1). Ego vero haud diffiteor rursus oportere acrioribus aliquanto, quam nunc fit, poenis procacium mulierum, quarum ubique messis est satis ampla, licentiam reprimere, et matronalem simul pudicitiam a virili audacia tutiorem praestare (2). At haec omnia, ut effica-

(1) Apud nos Constitutione Xisti PP. V. alia Constitutione deinde *a Ven. Pontif. Innocentio XI.* confirmata capitalis poena diserte denuo sancita est in crimen, reosque adulterii: quod tamen in Judicio nunquam observatum esse de suo aevo *Farinaccius*, et de huic nostrae propiori aetate *Ursaya* testantur.

(2) Certe mulctam, quae usu caepit frequentari adversus adulteros apud plerasque Europae Gentes, imparem prorsus

cacius certiusque assequi possint, necesse est simul publica auctoritate curare, ut faciliores civibus ad nuptias ineundas aditus pateant, ut mitior leviorque reddatur connubiorum conditio, ut denique accuratior castiorque sit cum publica, tum domestica educatio, unde cives arripiunt mores suos. Ut enim cecinit sapienter *Horatius* (*III. Od.* 24.):

Quid leges sine moribus
Vanae proficiunt?

XII. *De jure occidendi.*

1. Sed ad jus Civile redeamus, quo si pater, si maritus, si cognati injuriae magnitudine perciti, justique doloris impatientia victi reorum sanguine conjugalis thori labem ulti fuerint; id extra crimen, atque animadversionem prorsus erit. Ac initio quidem vel *Romuli* ipsius lege cautum *adulterii convictam vir et cognati uti volent necanto* (V. *Dyonis. Halicar. lib.* 2.). Sed postea lex Julia hujusmodi indefinitam facultatem aliquantisper coercuit. Nam ea patri dumtaxat, maritoque datum est praesentem poenam irrogare, non matri, non avo, reliquisque cognatis. Ac patri quidem, qui filiam in potestate habet, adulterum vel domi suae, vel generi deprehensum occidere licet; dum tamen una occidat filiam: non enim potest adultero caeso parcere adulterae. At vero nequit maritus quemlibet

---

tanto flagitio poenam esse nemo non intelligit. Ac bene notavit *Alciatus in Leg. probrum Dig. de V. S.* in Civitatibus male institutis majorem pecuniae, quam morum haberi rationem; fures laqueo strangulari, adulteros mulctari pecunia.

libet interficere, sed vilem solum personam, veluti lenonem, arenarium, libertum suum etc. nec alibi quam domi suae in adulterio deprehensum: ei vero fas non est uxorem necare: adultero autem occiso, statim ipse jubetur uxorem dimittere. Diversi inter patrem, et maritum juris ratio in promptu est. Nam patria charitas mite consilium pro liberis plerumque capit; at mariti impetus, pietatis ut plurimum expers, refraenandus erat. Porro quod vix permittitur patri in filiam ejusque adulterum, atque in istum marito; id porrigendum non est ad internuncios etiam, et ministros adulterii, qui, nisi vim faciant, occidi non debent. Sic quoque patri et marito occidere tunc solum licet, quando reos in ipsa turpitudine deprehenderint; non vero in praeludiis praenunciisque flagitii. Nam triste nimis, ac exemplo grave est privatis ferrum porrigere, quo suas ipsi injurias ulciscantur. Itaque legis Juliae permissionem oportet, quo fieri potest arctius cohibere, strictiusque interpretari. Sed si in vindicanda matrimonii fide violata nimis indultum fuerit dolori, limitesque legis Juliae sint praetergressi; vix, ac ne vix quidem fieri poterit locus extra ordinem animadvertendi in interemptores.

2. Ceterum quibus jure civili licet occidere, multo magis debet intelligi permissum alia quavis deprehensum in adulterio afficere contumelia, non tam verbis inusta; levior enim foret pro admisso, quam re et manu illata, ut si quis pugnis vel loris concidatur, nudus exigatur domo, aut simile quidpiam coactus sit sustine-

re

re (1). Quis sane non percipit cum lex permiserit quod plus est, nempe interficere; videri etiam permisisse quod est minus; scilicet habere ludibrio.

XIII. *De Divortio*.

1. Praeter ea, quae huc usque narravimus, moechis imminere pericula poenasque; ex adulterio unius conjugis alteri conjugi potestas defertur divortium faciendi. Divortium, ut tradunt Jurisconsulti Romani, vel a diversitate mentium dictum est, vel quod diversas in partes eunt (*Dig. lib.* 50. *tit.* 16. *Leg.* 191.), qui distrahunt matrimonium. Et jure quidem civili divortium solemnem praesefert matrimonii dissolutionem eo animo factam; ne divertentes unquam ad prius vitae consortium reverterentur. Lex Julia viris necessitatem imponit uxorem in adulterio deprehensam dimittendi; alioqui lenocinii damnabantur; nisi non tam consilio, quam taedio judiciorum, ac negligentia proprii pudoris inultam reliquerint uxoris libidinem (*Dig. lib.* 48. *tit.* 5. *Leg.* 3.): quod etiam facere cogitur maritus, ut supra adnotavimus, qui adulterum occisit; ne majorem vindictae, quam honestatis rationem habuisse

(1) Multa occurrunt apud Latinos Scriptores exempla illorum, quibus fraudi non fuit irae indulsisse, et non uno contumeliae genere affecisse in adulterio deprehensos. V. *Valer. Max. Mem. lib. VI.* quorum quidem varios tristesque casus graphice describit suo more *Horatius lib. I. Satyr.* 2.

Hic se praecipitem tecto dedit, ille flagellis
Ad mortem caesus, fugiens hic decidit acrem
Praedonum in turbam, dedit hic pro corpore nummos,
Hunc permixerunt calones; quin etiam illud
Accidit, ut cuidam testes caudamque salacem
Demeteret ferro; jure omnes, Galba negabat.

buisse videatur. Quin immo fas non erat viro accusationem adversus adulterum, vel uxorem instituere; nisi hanc ante dimiserit. Verum uxori ob laesam a viro conjugalem fidem accusationem adulterii adversus eum instituere non licebat (1); solum poterat ipsa actione injuriarum petere divortium (*Cod. lib.* 9. *tit.* 9. *Leg.* 1.

2. Jure autem Canonico etiam ex caussa adulterii divortium fieri permittitur, non quoad vinculum, ut ajunt, sed dumtaxat quoad thorum, nimirum incolumi matrimonio, quod nisi quam morte nunquam solvitur, secessio tantum fit inter conjuges a convictu, cohabitatione, omnique conjugali societate. Nec canonicae leges ullum statuunt discrimen inter maritum et uxorem (*Can.* 32. *quaest.* 5.); sed utrique par jus tribuunt divertendi ab altero conjuge adultero. Hac solum re ab uxore differt Maritus, quod iste cogitur illam non occulti, sed pervagati in vulgus adulterii ream dimittere (*Cap.* 3. *de adult.*); ne turpis patientiae suspicionem ingerens aliis caussam praebeat offensionis.

(1) Quamvis periniquum videatur, ut pudicitiam vir ab uxore exigat, quam ipse non exhibeat; tamen Romanae leges voluerunt mulieres extorres esse a jure maritos de adulterio accusandi. Iis enim legibus longe gravius, et exitialius illarum censetur esse peccatum: aliunde vero quotidie fere perstreperent Fora uxorum quaerelis, et accusationibus in viros suos; nisi fraenum impositum fuisset muliebri impotentiae.

CAPUT IV.

De Lenocinio.

I. *Quid sit Lenocinium, et quando committatur?*
II. *Quinam de hoc crimine teneantur?*
III. *Quando simplex, quando qualificatum dicatur lenocinium?*
IV. *De poenis lenonum Romano jure praescriptis.*
V. *Quam flagitiosa, exitialisque ars sit lenocinari; ubi quid moribus obtineat circa lenocinantium poenas.*
VI. *Qua ratione possit lenocinii crimen probari?*

I. *Quid sit Lenocinium, et quando committatur?*

1. Etsi homines, quos in illicitam venerem rapit coeca libido, satis industria ingenioque ut plurimum valeant in procuranda ratione, qua effraenas suas cupiditates possint explere; non adeo tamen frequentia forent stupra, atque adulteria; nisi haec plerumque aliena opera conciliarentur. Jam vero qui suppetias ferre veniunt impotenti aliorum impudicitiae, et commodum parant, praebentque peccandi, ii dicuntur *Lenones* (1); quoniam adolescentium animos deliniendo seducunt (*Prisc. in* 4. *Isid. lib.* 10.). Eo-

(1) Leno olim et in bonam partem pro mediatore accipiebatur *Isidoro* teste. *Justin. lib.* 2. *cap.* 3. „ *Praemissis lenonibus, qui hostibus parendi necessitatem imponerent.* „ Sic quoque lenocinii vox plures obtinebat significationes; sed ut plurimum ponitur pro exercitio lenonis, ut habetur ex *Ulpiano Leg.* 43. *Dig. de rit. nupt.*

Eorum ars atque officium vocatur *Lenocinium*, quod, si ut solet, quaestus caussa exerceatur, ingens praesefert flagitium, quo boni mores non violantur solum, sed etiam penitus evertuntur. Ac licet latiori sensu lenones mereant appellari quicumque consilio aut ope praesto sunt stuprare, vel adulterare cupientibus, iique sese magno dedecore obruant; nihilominus lenocinii crimen, cujus in praesentia quaerimus, tunc solum contrahitur, cum quis alienam prostituit pudicitiam, ut ex turpi officio lucrifaciat (*Farinac. qu.* 144. *n.* 68.). Quapropter ex proposito fineque lucrandi, quod intenditur a lenone, sic lenocinium constare docent rerum criminalium Scriptores; ut eo deficiente, jam delictum evanescat, de quo nunc res est (1); nisi agatur de exceptis quibusdam personis, quas paullo infra recensebimus.

2. Ceterum nihil interest fuerit ne pacto expresso cautum de lucro, an tacite illud intelligatur conventum. Lucrum vero aeque potest in pecunia consistere, ac in alio quovis commodo et emolumento, quod ex lenocinio referatur (*Bohemer. El. Jur. Crim. sect.* 2. *cap.* 30.). Quin immo etiamsi forte contigerit, ut neque consequi lucrum, neque commodo frui potuerit leno; tamen lenocinii crimen contrahitur. Quippe hujusmodi delictum non tam constat ex relato lucro, quam coalescit ex proposito fineque lucrifaciendi exercitio turpis officii.

3. Quid

(1) *Carpzov. prax. crim. part.* 2. *quaest.* 71. *n.* 52. contrarium judicasse refert Scabinos Lipsienses, innixos peculiari censurae juris municipalis Saxonici.

3. Quid vero si lenocinium effectu caruerit, et adhibitae artes incassum ceciderint? Scilicet mulier rarae virtutis non tulit se nec promissis nec muneribus, nec blandi sermonis illecebris a lenone expugnari, pudoremque solvere noluit (1); aut casu aliquo nequivere lenocinio conciliata stupra atque adulteria ad exitum perduci; an tunc lenocinii crimen contractum commissumque esse videbitur? Nemo, arbitror, inficias ibit hoc etiam casu constare de crimine lenocinii. Hujusmodi enim facinus in turpi dumtaxat haeret lenocinandi exercitio, cui quaestus caussa data sit opera. Verumtamen tradunt *Doctores* (*Cabal. resol. crim. cas.* 171. *num.* 15.) lenocinium, quod caruit effectu non pro perfecto et absoluto, sed pro tentato solum incoeptoque reputandum esse, ac proinde extra ordinem puniendum.

II. *Quinam de hoc crimine teneantur?*

1. Rei sunt lenocinii primo, qui mulieres (idem intelligendum quoque de pueris) undique conquisitas dolis promissisque seductas apud se alunt, ut ex earum scortationibus lucrum capiant. Hi proprie dicuntur lenones jam olim Romae in suo edicto a Praetore infamia notati, et in quos *Imperator Justinianus* tantopere invectus est. Nec refert, ut bene notavit *J. C. Ulpianus*, utrum principaliter hoc negotium gerant, an alterius

---

(1) Mulier formosa et pudica, si credimus *Juvenal. Satyr.* V.; est:

Rara avis in terris, nigroque simillima cigno.

At non desunt exempla mulierum, forma simul et pudicitia praestantium, quae nonnulli collegerunt notissimi Scriptores de tuenda gloria amabilioris sexus solliciti.

accessione utantur, veluti si caupones sint vel stabularii, et mancipia talia habeant ministrantia, et occasione ministerii quaestum facientia. Deinde lenocinii delicto tenentur ministri omnes, internuncii, medii seu pararii alienarum libidinum. Tandem in lenocinii crimen incidunt qui scientes prudentesque connivent, dissimulant, qui suadent, opem praebent, vel, quod gravius est, alios impellunt ad turpia flagitia.

2. Atque ad hos postremos pertinet in primis Maritus (1), qui jure Romano non solum cum pecuniam, vel quid aliud commodi retulit, obligationis puta liberationem, ex adulterio uxoris suae, leno juxta legem Juliam dicitur ac reputatur; sed etiam quando deprehensam in adulterio uxorem retinuit, adulterum vero dimisit (2).

3. His omnibus, qui hactenus enumerati sunt, lenonibus proxime accedunt domum agrum vineam balneum praebentes adulterio vel stupro; nec non scienter lenoni domum locantes, eumque cum primum qualis inquilinus sit subolue-rint,

(1) Mariti conniventes suo dedecori, Italice nominantur: *Becchi contenti*, cujus appellationis originem referunt *Ursaya Instit. Crimin. tit. de adult. et Amoen. de del. et poen. tit.* 9. Eos *Juvenalis* absolute *lenones* vocat *Satyr.* I. *v.* 55. *et seq.*

„ Cum *Leno* accipiat moechi bona . . .
„ . . doctus spectare lacunar;
„ Doctus et ad calicem vigilanti stertere naso.

(2) Non semper pro lenone habendus maritus, qui uxoris adulterium dissimulat, vel premit. Nam, ut prudenter animadvertit *Damhouderus prax. crim. cap.* 92. „ et hoc singu- „ lis a Natura recto dictamine insitum est; ut domesticos omnes, atque adeo uxoris propriae vitia tegant, et probita- „ tem tueantur, sicubi possint, et valeant. „

rint, non expellentes; qui quidem et ipsi lenocinii crimine irretiuntur.

III. *Quando simplex, quando qualificatum dicatur lenocinium.*

1. Sed magni refert spectare, quam erga sua libidinosa mancipia personam sustineant qui lenocinantur. Hinc siquidem gravis exoritur, et maxime opportuna criminis lenocinii distinctio (*Creman. de Jur. Crimin. lib.* 1. *par.* 3. *cap.* 6. *art.* 8.). Si enim qui non verentur lenocinari parentes sint, aut mariti mulierum, quas prostituunt; lenocinium *qualificatum* videbitur. Quod jure ac merito censendum est quoque de lenocinio ab iis exercito, in quos civilibus institutis alienae tutandae et custodiendae pudicitiae peculiaris cura atque obligatio incumbit, ut Tutores, Pedagogi, Magistratus. *Simplex* vero dicetur lenocinium, cui qui dant operam nullo cum personis, quas ad peccandum alliciunt, neque civili neque naturali vinculo obstringuntur.

2. Scriptores rerum criminalium contendunt oportere aliquem non semel tantum, sed saepe lenocinatum esse; ut de hoc crimine teneatur (*Farinac. qu.* 144. *n.* 36. *De Angel. de delict. par.* 1. *cap.* 92. *n.* 16.). At si parentis vel mariti personam gerat qui accusatus est; tunc ultro assentiuntur ei fore delicto adscribendum vel una dumtaxat vice lenocinium exercuisse. Ego vero pluries lenocinari nihil aliud esse arbitror, quam idem lenocinii crimen vicibus singulis repetere; tantum abest ut pervulgatae huic illorum Scriptorum doctrinae calculum meum adjiciam. Ea enim non solum nulli legum auctoritati innititur;

tur, sed immo contra earumdem scopo repugnat, viamque sternit bonis moribus corrumpendis. Quare sive simplex fuerit lenocinium, sive qualificatum; semper censebitur contractum esse delictum, ubi quis vel semel alienam pudicitiam quaestus caussa prostituerit.

IV. *De poenis lenonum Romano jure praescriptis*.

1. Antiquitus Romae lenocinium exercebatur impune. Nam veteres illi boni, ac sapientes Romuli nepotes satis poenarum adversus lenones, lenasque esse putabant in ipsa professione turpissimi officii (1). Hinc tamquam infames personae a *Praetore* in suo edicto notati ab accusando, ac testimonio dicendo repellebantur (*Dig. lib.* 2. *tit.* 2. *leg.* 4.). Quin immo omnia fere jura civilibus integrae frontis communia ipsis denegata constat exemplo *Q. Metelli Praetoris Urbani*, qui *Vecilio* cuidam lenoni bonorum *Juventii* possessionem secundum tabulas denegavit. Nam, ut scripsit *Valerius Max.* (*rer. mem. lib. VIII. cap.* 7. existimavit vir nobilissimus et gravissimus fori, ac lupanaris separandam esse conditionem; nec aut factum illius comprobare voluit, qui fortunas suas in stabulum contaminatum projecerat; aut huic tamquam integro civi

---

(1) Quidquid honesti erat Romae adeo abhorrebat a lenonibus lenisque, ut *Plautus in Curcul. Act. IV. Scen.* 2. *vers.* 13. *et seq.* scribere non dubitaverit,

Idem genus est lenonium inter homines, meo quidem animo,
Uti muscaeque, culicesque, pedesque, pulicesque
Odio, et malo, et molestiae; bono usui estis nulli;
Nec vobiscum quisquam in foro frugi consistere audet:
Qui constitit, culpant eum, conspuitur, vituperatur;
Eum rem fidemque perdere, tametsi nihil fecit, ajunt.

civi jura reddere, qui se ab omni honesto vitae genere abruperat. Interea tamen maritus, quem lenocinii turpitudo collutulabat, lege Julia coercebatur poena adulterii (*Dig. lib.* 48. *tit.* 4. *Leg.* 2.) quemadmodum et reliqui omnes, qui suaserint adulterium vel stuprum, qui adulterandi commodum praebuerint, qui opem tulerint hujusmodi flagitiis operam dantibus, quique dolo curaverint, ut vir foeminave in adulterio deprehensi pecunia, aliave ratione se redimerent.

2. Sed lenocinii licentiam, quae sub paganis Imperatoribus (1) Romae late gliscebat, sequuti Principes qui, verae castissimaeque Christianae religioni nomen dedere severissime coercuerunt. Primus Imperat. *Costantinus M.* legem tulit (*Cod. Theodos. Leg.* 1. *tit. de rapt. virg.*) ut nutricibus puellas earum custodiae traditas ad se prostituendum instigantibus „ meatus oris et faucium, quibus prophana hortamenta protulerunt, liquentis plumbi ingestione occluderetur. Postea *Imperatores Theodosius et Valentinianus* Constantini sanctionem renovantes patria, dominicaque potestate privarunt parentes, et dominos filiarum ancillarumque prostitutores; concesso interea cuilibet jure eas in libertatem vindicandi (2). Tandem interdictum penitus est a lauda-

(1) De *Tiberio* tamen, quod vehementer mireris, refert *Svetonius in Tib. c.* 35. *et* 44. eum exilio multasse qui lenocinii conditionem profiterentur.

(2) Quod persequutionum aestu fervente ludibrii genus frequenter imminebat Christianis mulieribus, ut ad postribula amandarentur; illo domini pagani utebantur odio christianae religionis jam late triumphantis; ut ancillas christianas in lupanaria seu lustra detruderent. Sed *Imperat. Costantius* tan-

laudatis Imperatoribus lenocinii exercitium (*Cod. lib.* 1. *tit.* 4. *Leg.* 12. *lib.* 11. *tit.* 40. *Leg.* 7.) cui qui dederit operam, si humilior, coercitus in metallum damnaretur, si honestior bona et dignitates amitteret sive civiles sive militares. De publicis lenonibus egit quoque ex professo *Imperator Justinianus*, imitatusque priscam *Solonis* (*Prat. Jur. pr. vet. ad Leg. Solon.* 79.) Atheniensium legislatoris severitatem eos jussit capite puniendos esse: quod extremum supplicium maritos quoque voluit sustinere quaestus caussa uxorum copiam aliis clanculum permittentes (*Novel.* 14. *et* 134.), una cum scelestissimis tanti flagitii parariis, atque administris.

V. *Quam flagitiosa, exitialisque ars sit lenocinari; ubi quid moribus obtineat circa lenocinantium poenas.*

1. Nemo reperietur vir probus, ac frugi, qui non existimet in quacumque bene instituta civitate sedulo esse curandum, ne lenocinii licentia gliscat; cavendumque, ut a flagitiosi officii exercitio infames homines, vilesque mulierculae gravibus indictis poenis arceantur. Bene sapienterque J. C. *Ulpianus* aeque foedum pronunciavit esse flagitium proprio corpore quaestum facere, ac exercere lenocinium (*Dig. lib.* 23. *tit.* 2. *Leg.* 43.): Quin immo si turpe omni se collutulare libidinum coeno; nonne longe turpius debet videri

tam labem detersit facta ecclesiasticis viris potissimum, et cuilibet christiano homini potestate ancillas a gentilibus dominis prostitutas redimendi soluto pretio, quibus necessitatem imposuit illas vendendi. *Leg.* 1. *Cod. Theodos. de lenon. ubi Gothofred.*

dare operam, ut protervis viris, procacibus foeminis, impuris adolescentibus, ratio, atque opportunitas constet effraenes suas explendi cupiditates? Ac certe sancta lenocinio pudoris solvuntur jura, innocentes inficiuntur animi, corrumpuntur boni mores, universa civitas dedecore obruitur, ac ut vere de se dixit ille apud *Terentium* (*Adelph. Act. II. scen.* 4.):

Leno sum, fateor, pernicies communis adolescentium;
Perjurus, pestis.

2. Verum enim vero Romanorum Principum, ac praesertim *Imperat. Justiniani* vigilantia, atque severitas in damnandis lenociniis, compescendisque lenonibus, neque diu, neque magnopere profuit (*Lib.* 5. *sent. quaest.* 68.). Quippe *Julius Clarus* testatur poenam capitis esse obrogatam sive hujusmodi delicti frequentia, sive corruptione morum, lenonesque nunc extra ordinem exilio, puta, aut publica fustigatione Judicum arbitrio puniri. Ac prudenter ab *Amoeno* animadversum est debere Judices ex diversis personarum, quae lenocinatae sint, et ipsius lenocinii circumstantiis poenas in reos exasperare, ut in maritum (1) vi minisque uxorem ad sui copiam aliis faciendam adigentem, vel in eos, qui pueros supposuerint alienae libidini (2), ce-

(1) *Cabal. cas.* 171. *n.*9. narrat „ quod in Alemannia le„ nones uxorum insidentes asino versa facie per universam „ civitatem turpiter circumducuntur, acclamantibus sequaci„ bus: *sic fit lenonibus*.

(2) Mediolani lenonem puerorum sententia Senatus reste suspensum, combustumque fuisse idem testatur *Amoenus Follerius* apud *Cabal.* loc. cit. refert patrem consuetum filiae lenocinari flammis consumptum.

terosque hujus furfuris nebulones. Apud nos decreto *Pauli PP. IV.* lenones puerorum, virginumque invitarum, quemadmodum et suasores ministrique delicti, vita multari sequuto flagitio; secus vero relegari jubentur: scienter lenonibus domos locantes, dominio aedium privandi, coercendique pecuniaria poena. Hujus pontificii decreti summa translata est in edicta perpetua *Praefecti Urbis*, quibus poena mortis, et confiscatio bonorum omnium indicitur lenonibus lenisque, ac reliquis, qui pueros virginesque seduxerint, si crimen perfectum sit; eo imperfecto lenae fustigatione, et exilio; lenones damnatione ad triremes in septennium coercentur. At patrem, matrem, maritum, qui filiae vel uxori non erubuerint lenocinari, morte plectendos esse edita constitutione *Xistus V.* sanxit, ad quam infligendam requiri vult *Ursaya* (*Instit. Crim. lib.* 3. *tit.* 5. *numer.* 102.), quod uxor filiaeque pluries a parentibus, ac marito prostitutae fuerint.

VI. *Qua ratione possit lenocinii crimen probari?*

Quemadmodum lenocinii crimen in judicio probetur omnes fere silent rerum criminalium Scriptores. Sed illud difficillime probari posse, ut contingit in venereis delictis, quibus sternit viam, monet *Amoenus*; a quo proinde traditum est lenocinium non aliter, quam praesumptionibus conjecturisque probari (*de del. et poen. tit.* 9. §. 4. *n.* 9.). Quod non est diffitendum praecipue locum habere in probando lenocinio mariti, qui simulans stertere vigilanti naso, nec omnibus dormiens; quaestus tamen caussa patitur procos ad uxorem suam accedere. Ceteros autem sive

domesticos, sive extraneos lenones seductae accusatio in criminis suspicionem adducet, aliorum opportuna testimonia (1), qui rem noverint, viderint, audiverint, convincent, propria denique confessio damnabit. Illorum vero crimen, qui palam mulieres prostituunt, et meretrices habent venales satis probatur infamia facti, qua vulgo laborant, multis experimento comperta. Ceterum lenocinii probatio magna ex parte pendet a probatione stupri vel adulterii, quod illo conciliatum confectumque reprehendatur. Quandoquidem communi Interpretum juris civilis doctrina in Foro recepta, de qua supra (§. IV.) meminimus, si lenocinium effectu caruerit, nec stuprum vel adulterium sequutum sit; illud magis tentatum, quam admissum perfectumque crimen reputabitur.

CAPUT V.

De Incestu.

I. *Notatio nominis, definitio criminis.*
II. *Quando jure Naturali, seu moribus gentium, et quando jure Civili committatur incestus?*
III. *De hujus flagitii turpitudine, atque improbitate.*
IV. *Quibus poenis Canonico Civilique jure Incestuosi sint afficiendi?*

V. *Quid*

---

(1) Edicta perpetua, vulgo *Bandi Generali* Praefecti Urbis §. 115. declarant, quod ex testimoniis puerorum virginumque lenocinio seductarum probatio criminis in Judicio satis constabit. Quod an stare possit consulere oportet quae superiori Libro Cap. . . . §. . . . late exposita sunt.

V. *Quid usu Fori, quidve nostris peculiaribus legibus receptum circa hujus criminis reos?*

VI. *Cur temperandae, aliquando etiam remittendae Incestuosis poenae?*

I. *Notatio nominis, definitio criminis.*

1. SEd e diverticulo redeamus in viam, ceteraque properemus exponere flagitia, in quae homines rapit effraenis, ac nefaria libido. Et hoc quidem Capite *de Incestu* agamus, quod nomen Scriptores nonnulli a ζώνη césto (1) derivant, id est cingulo Veneris, quo in honestis nuptiis Antiqui utebantur ad mutuum inter conjuges conciliandum amorem. Turpes enim nuptias ideo incestas dici observat vetus *Statii Scholiastes* (*ad Lib. II. v.* 283. *Thebaid.*), quia in iis cingulum illud non adhiberetur tessera legitimarum nuptiarum. At *Latini* incestum non solum vocabant crimen, de quo nunc tractare instituimus; sed hujusmodi nomen ad alias quoque res transferebant, idemque incestare apud eos erat ac polluere et impurare (2). Hoc sensu *Imperatores* *Gra-*

(1) Fuit Cestus cingulus ille pulcherrimus, picturatus, efficax ad illectamenta Gratiarum et Amorum, quo Martem a Venere, ut a Junone Jovem sibi conciliatos Poetae fabulantur. *Martial. Lib. VI. Epigr.* 13. Sed potissimum cestus dicitur zona illa, qua nova Nupta nuptiarum die praecingebatur, a Sponso solvenda; unde apud Latinos derivata phrasis: *zonam solvere.*

(2) Plures extant Latinorum Scriptorum loci, in quibus vox incestus adhibita hujusmodi sensu occurrit. *Livius Lib. I. Hist. Plaut. in Poenul. Tacit. Lib. VI. Histor.* sed notissimus est sequens *Virgilii Aeneid. Lib. VI.*

Praeterea jacet exanimum tibi corpus amici,
Heu nescis! totamque incestat funere classem.

Gratianus, *Valentinianus*, et *Theodosius* oculos exercitus incestare dixerunt (*Cod. lib.* 12. *tit.* 36. *Leg.* 12.) milites, qui in ejus conspectu denudati prope fluminum ripas se laverint. Ego vero Festo potius fiderem, quo auctore Incestus a Graeco verbo *α'νη'κεςον* descendit, quo verbo scelus gravissimum et inexpiabile designatur (V. *Matth. ad lib.* 48. *Dig. tit.* 3. *cap.* 6.).

2. Re enim vera est Incestus personarum, inter quas alioqui non erat futurum legitimum matrimonium, conjunctio ac venerea commixtio contra pudorem, et reverentiam sanguini debitam (*Dig. lib.* 23. *tit.* 2. *Leg.* 39.). Matrimonium autem stare non potest inter consanguineos, et affines; qui proinde si audeant simul nefarie concumbere, incestu se conscelerant. Nec refert ex justis nuptiis cognatio descendat, an non, aut ex servili contubernio. Contra vero quamvis personae, inter quas civilis vel spiritualis cognatio intercedit, impediantur contrahere nuptias, tamen non haeret in eis, si simul concumbant, crimen incestus; quoniam hujusmodi cognationes non introduxit Natura, nec sanguinis commixtione sunt conglutinatae; sed a civilibus canonicisque legibus prudenter opportuneque naturalis cognationis instar invectae.

II. *Quando jure naturali seu moribus gentium, et quando jure Civili committatur Incestus?*

1. Incestus porro non solum illicito matrimonio contrahitur, sed etiam esse potest cum stupro vel adulterio conjunctus, veluti si consanguinea ineatur adhuc virgo, vel quae alteri nupta sit (*Dahomud. prax. crim. cap.* 194. *n.* 5.). U-

tro-

troque casu vel jure Naturae, et moribus gentium Incestus committitur, vel jure Civili. Quasdam enim personas inter se commisceri ipsa prohibet damnatque Natura, et omnium fere gentium consensu improbatur. Aliarum vero personarum venereae conjunctiones Jure Civili interdicuntur, et solo hominum placito sunt ad incestum relatae (*Cujac. paratitl. Cod. de inc. nupt.*). Committitur jure Naturae, ac moribus gentium Incestus inter ascendentes et descendentes in infinitum, atque inter eos, qui horum locum vel affinitate subeunt, vel adoptione (*Instit.* §. 1. *de nuptiis*). Sic inter vitricum et privignam, quam *Ovidius* pene filiam appellat, inter novercam et privignum, ac adoptivum patrem atque adoptivam filiam incesta jure Naturae est conjunctio; nec non inter socerum et nurum, socrum et generum (1); quoniam hi omnes imitantur liberos, atque parentes; quarum quidem personarum simulacrum etiam, ut eleganter scribit *Gravina* noster, naturali honestate munitur (*Dig. lib.* 23. *tit.* 2. *Leg.* 14.). At Jure Civili Incestus committitur inter ceteros cognatos, atque affines, veluti cum

(1) Eleganter, gravissimeque *Tullius* matris A. *Cluentii* nuptias cum Genero sic insectatur *Orat. pro Cluent. cap.* 5. „ Nubit genero socrus nullis auspiciis, nullis auctoribus, funestis ominibus omnium. Oh mulieris scelus incredibile, „ et praeter hanc unam, in omni vita inauditum! Oh libidinem effroenatam et indomitam, oh audaciam singularem non timuisse, si minus vim Deorum, hominumque famam; at illam ipsam noctem facesque nuptiales; non limen cubiculi, non cubile filiae, non parietes denique ipsos superiorum testes nuptiarum! Perfregit, ac prostravit omnia cupiditate, ac furore: vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia. „

cum amita, matertera, cum fratris vel sororis filia (1); cum quibus tamen Romae olim quandoque nuptias permissas fuisse liquet ex divalibus constitutionibus, quas *Imperator Anastasius* solemniter abrogavit (*Cod. lib.* 5. *tit.* 5. *Leg.* 9.).

2. Sed an fratrum sororumque conjunctiones Natura interdixerit, vel Gentium consensus, ac proinde num inter eas personas incestus jure Naturali prohibeatur, aut humanis institutis, quaestio est perobscura, quaeque in diversa distraxit Prudentes. *Matthaeus* (*ad lib.* 48. *Dig. tit.* 3. *c.* 6.), quem semper honoris caussa nomino, mordicus contendit naturam ipsam fratrum sororumque amplexibus adversari; idque manifestare mores omnium fere populorum, qui se ab hujusmodi conjunctionibus sancte abstinuerunt, et confirmari Poetarum tragoediis, sententiisque Sapientum (*Plat. de leg. lib. VIII.*), quibus traditum hujusmodi concubitus et Deo invisos, et hominibus funestos esse. Contra non desunt Scriptores, qui haud plane demonstrari posse censent sororias conjunctiones naturali jure prohiberi. Secus enim genus omne *Adae* nepotum, unde nos etiam profecti, derivaret ex turpi illius liberorum, incestaque conjunctione.

III.

(1) *Claudius Imperator Agrippinae* amore incensus impetravit primus, ut justae inter patrueles fratrumque filias nuptiae in posterum S. C. declararentur, quae in illud usque tempus habitae fuerant incestae. Sed nemo Imperatoris exemplum imitari sustinuit, praeter adulatorem Equitem Romanum unum. *Tacit. Annal. XII.* Quo jure postea *Domitiano* fratris *Titi* filia in matrimonium oblata fuit, ut narrat *Svetonius in ejus vit. cap.* 22.

III. *De hujus flagitii turpitudine, atque improbitate.*

1. Ceterum seu naturae praescripto, seu humanis institutis vetitus dicatur fratris sororisque concubitus; id certum est, scilicet, divinis positivis legibus illum sanctissime prohiberi. Quod enim propagandi humani generis caussa initio permitti potuisse videtur; hujusmodi deficiente necessitate non erat amplius ferendum (*D. Aug. de Civit. Dei lib.* XV. *cap.* 16.). Ac si paucissimas excipias gentes, quarum moribus sororis lectus fratri patebat, ut de *Aegyptiis*, de *Persis*, de *Atheniensibus* memoriae proditum est (1); constat profecto communi reliquarum omnium nationum consensu, et civilibus institutis nuptias inter fratres sororesque, ac ceteros, qui ex latere veniunt, recte sapienterque vetitas fuisse. Conducebat siquidem maximopere ad publicam socialis vitae felicitatem; ut extraneorum conjunctionibus latius spargerentur civium amicitiae, ac sancta simul servaretur et incolumis domestica castitas, nec dulcia furta fraterno sub nomine tegerentur, ut apud *Ovidium* fratri *Cauno Byblis* respondit (*Metamorphos. lib.* IX. v. 557.). At eas inter personas, quae parentum liberorumque locum inter se obtinent, vetita est conjun-

(1) *Assyrii* quoque sororum nuptiis non abstinebant. *Lucianus* siquidem *de sacrif. Jovem*, scribit, cum *Junone* foedus conjugale percussisse Persarum et Assiriorum legibus. Sed etsi apud plerosque populos monstrosae hae conjunctiones in usu fuissent; tamen non quid ab ignorantiae, falsarumque religionum tenebris offusis placuerit; sed quid cum recta convenit ratione, cum divino naturali positivoque jure cohaeret considerandum, atque sequendum est.

junctio communibus humani generis moribus, seu ut bene exponit *Cujacius* (*com. ad Leg.* 14. *Dig. de rit. nupt.*), jure naturali, quo praescribitur in matrimoniis inspiciendum esse pudorem. Pudet autem parentes, quos natura dedit fictores bonorum morum, castimoniaeque custodes, innocenti liberorum animo insidiari, et mentem eorum corpusque corrumpere. Quid enim tam pugnat, quam conjugalis amoris familiaritas, et paterna auctoritas veneratioque filialis? Hinc nulla inter parentes, ac liberos existere potest, nisi absurda prorsus et monstrosa conjunctio; cujus proinde Natura horrorem nobis ingeneravit, et a qua, ut testatur *Imperator Justinianus*, plura etiam abhorrere deprehenduntur irrationabilia animantia.

2. Itaque magnum, et nefarium crimen secumferunt nuptiae, ceteraeque conjunctiones incestae, quibus resolvuntur sacra pudoris jura, constitutus a natura ordo confunditur, finisque prorsus evertitur. Quod movit *D. Augustinum*, ut scriberet *adulterii malum vinci ab Incestu*. Res est enim longe scelestior cum matre, quam cum aliena uxore concubere. DEUS sane ab hujusmodi facinore adeo vehementer abhorret; ut illud ausos terribili sua execratione singulariter insectetur (*Levit.* XX. 2. *Deut.* XXVII. 20.). Leve porro visum est *Romanis Jurisconsultis* nomen incestus ad indicandas illorum nuptias, et conjunctiones, qui amant ultra terminum nobis traditum a natura. Quare eas dixerunt nefarias, illicitas, damnatas, et contrarias naturae; uno flagitio, ut animadvertit *Cujacius*, notato pluribus probrosis appellationibus.

3. Atque indoles incestus turpissima, atque nefaria in caussa fuit; ut Romani legumlatores hujus criminis accusationem, quamvis cum adulterio vel stupro conjuncti, quinquennio haud finiri voluerint, quemadmodum reliquorum similium facinorum accusationes, sed vicennio durare mandaverint (*Dig. lib.* 48. *tit.* 3. *leg.* 39.). Praeterea servi, qui regulariter in caput dominorum tormentis interrogari nequibant (*Dig. lib.* 48. *tit.* 18. *leg.* 5.), in hujus flagitii judicio torquebantur, atque interrogabantur.

IV. *Quibus poenis canonico, civilique jure incestuosi sint afficiendi?*

1. Quaenam olim Romae poena manserit crimen incestus, plane non liquet. Ea forsan fuit capitalis. Nam *Cicero* publicas leges in suas, quas effingebat, transferre solitus, voluit incestum summo supplicio a Pontificibus sanciri. Quin immo utrum incestus *lege Julia* (1) de adulteriis fuerit comprehensus, an non; id quoque ambiguum est apud Interpretes juris Romani. Verumtamen constat priscos Jurisperitos suas de incestu disputationes ad legem Juliam attexisse, et *J. C. Paulus* (*Lib.* 2. *tit.* 19. §. 5.) Incestus poenam huic legi diserte tribuit. Haec autem poena ad summum fuit deportatio, quam *Imperator Justinianus* retinuit, et confirmavit (*Novel.* 12. *cap.* 1.); quamvis ex nonnullis anterioribus Imperatoriis constitutionibus, quas temperavit *Imperator Arcadius*, colligi possit eam fuisse capita-

(1) Legis cujusdam *Peduceae* de Incestu meminit idem *Tullius Lib. III. de nat. Deor.*, quam *Hottomannus*, et *Calvinus* notarunt.

pitalem (1). Aliae praeterea occurrunt Romano jure in incestuosos praescriptae poenae. Nam primum si reus vilis sit conditionis flagris caeditur; deinde si per nuptias incestus fuerit commissus fisco caducae fiunt dos, et donatio propter nuptias (*Cod. lib.* 5. *tit.* 5. *leg.* 4.). Publicantur tandem omnia bona propter incestum contra jus naturae patratum. Sed postea cum sanxerit *Imperator Justinianus* ex nullo alio crimine bona fisco cedere (*Auth. bona dum nat. Cod. de bon. proscript.*), nisi propter laesam majestatem, et haeresim; ea servantur filiis ex justo matrimonio susceptis (2), quibus deficientibus demum publicantur (*Brugiot. Inst. crim. lib.* 3. *tit.* 15.).

2. Jure Canonico, ut Interpretes tradunt, aliter cum laico, aliter cum clerico, agitur reis incestus. Ille enim sive per nuptias, sive conjunctim cum stupro vel adulterio incestum commiserit, excomunicandus erit (*Clem.* 1. *de cons. et affin.*): hic vero deponitur, et beneficiis privatur. Quod *Pignatellus* ad clericum quoque porrigit, qui rem habuerit cum muliere spirituali cognatione sibi conjuncta. Quicumque demum sive laicus, sive clericus incestus macula pollutus, fit infamis (*Can.* 3. *quaest.* 4.): Ex quo sequi-

(1) Certe inter *Hebraeos* Incestuosi plectebantur capitali supplicio, quod Deus in illos infligendum demandaverat *Levit. XX.* licet aliquando non capitalis fuerit incestus poena pro diversitate casuum; quos diligenter distinguunt *Talmudici in Cod. Sanhedrin. cap.* 7.

(2) Hinc graviter errasse colligitur vulgum Interpretum, qui recentissima Justiniani sanctione priorem de publicandis Incestuosorum bonis constitutionem haud revocatam esse tradunt. V. *Amoen. de delict. et poen. tit.* 4. §. 6.

quitur, ut omnis incestuosus irregularis quoque evadat (*Thesaur. verb. Incest. n.* 2.): quemadmodum *Doctores* certatim adnotarunt.

V. *Quid usu fori, quidve nostris peculiaribus legibus receptum circa hujus criminis reos?*

Scriptores rerum criminalium unanimi consensu docent distinguendum esse ab incestu Juris civilis incestum jure naturae, seu gentium commissum; Quam quidem distinctionem *Papinianus*, splendidissimum illud sydus Romanae jurisprudentiae, jampridem invexerat (*Dig. lib.* 48. *tit.* 3. *leg.* 38.). Ac si mas et foemina incestum jure naturae seu gentium commiserint ex laudati Jurisconsulti doctrina, illorumque traditione gravius puniuntur; adeo ut in foro receptum esse *Clarus* testetur sontes summo supplicio mactare (1): Idque inter nos speciatim cautum a *Pontifice Xisto V.*, cujus constitutione jam fortasse posita extra usum, capitalis poena decernitur in subactores matris, filiae, duarumque sororum (*Farinac. quaest.* 149. *n.* 108.), necnon in mulieres se a patre, filio, aut a duobus fratribus passas iniri, quamvis meretriciam vitam palam exerceant. Quod si incestus cum adulterio, vel stupro conjungatur; tunc quoque augebitur poena; quo-

(1) Rerum judicatarum exemplis id confirmat *Petrus Aerodius lib.* 8. *tit.* 2. *c.* 1. *rer. jud.* et refert *Caravita Inst. Crim. hoc tit.* in furcis animam egisse virum improbissimum, qui duas filias compresserat. Sunt nihilominus non pauci Doctores, qui sustinent incestum non posse gladio puniri, hac adducta ratione, nimirum „ deficit lex, ergo nobis non licet occidere quemquam. „ *Pistor. par.* 3. *quaest.* 9. *Jacobi Novel. prax. cr. pag.* 113. *n.* 11. *Thomingius decis.* 45. *n.* 1. *et seq.*

quoniam ubicumque duplex est admissum flagitium, ibi locus fieri debet poenae graviori. Jure Justinianeo extremum supplicium, cui subsunt Adulteri, multo magis maneat eos oportet; quando cum adulterio insuper concurrit incestus. Et licet capitis periculum foeminis *Justinianus* remiserit propter adulterium; hanc tamen imperatoriam lenitatem a mulieribus experiundam nequaquam esse contendit *Matthaeus* (*ad lib.* 48. *Dig. tit.* 3. *cap.* 6.), quae una cum adulterio incestum commiserint jure naturae prohibitum.

VI. *Cur temperandae, aliquando etiam remittendae Incestuosis poenae?*

Incestus, sicut reliqua omnia delicta, non aliter quam dolo contrahitur (Lib. I. Cap. V. §. III.). Hinc fit, ut tamquam hujus criminis rei nequeant reprehendi, qui nescientes cognationem, qua invicem constringerentur, bona fide se se commiscuerint (*Novel.* 12. *cap.* 1.). Poenae igitur, quae supra (§. V.) enumeratae sunt, nullatenus manent eos, qui simul concubuerint suae conditionis ignari (1); sed infligendae sunt iis, qui scientes prudentesque non dubitaverint tanto se flagitio foedare. Et quamvis ignorantia juris ad hujusmodi crimen eliminandum, poenasque evitandas haud facile debeat admitti; tamen non immerito iis ignoscitur, qui mente sunt non adeo compotes, vel abalienati (*Bohemer. Elem. Jur. Crim. sect.* 2. *cap.* 29. *§. II.*). Sexus quoque, ac aeta-

(1) Quid vero censendum erit, si unus sciverit cognationem, alter vero ignoraverit. Rectissime respondit *Creman, de Jur. Crim. lib.* 1. *part.* 3. *cap.* 6. *§.* 278. damnari oportere scientem, ignarum vero absolvi.

aetatis oportebit habere rationem in reposcenda Incestus poena; eaque semper extra ordinem dictanda erit in illos (*Dig. lib.* 48. *tit.* 3. *leg.* 38.), qui non naturali sanguinis, sed civili dumtaxat legum cognatione simul adhaerent, (*Farinac qu.* 149. *n.* 22.) quales liberi arrogati, et adoptivi.

CAPUT VI.

De Venere monstrosa.

I. *Turpitudo, atque improbitas hujus criminis prae ceteris venereis delictis exponitur.*
II. *De Trybadibus.*
III. *De concubitu cum cadaveribus humanis, aut cum brutis animantibus.*
IV. *Quid scriptum, traditumque vulgo sit de daemoniaco venereo commercio?*
V. *De Mastupratoribus, aliisque foedissimas libidines sectantibus.*
VI. *De Onanismo.*
VII. *Quando, et quomodo castigandi, qui turpiter lasciviunt.*

I. *Turpitudo, atque improbitas hujus criminis prae ceteris venereis delictis exponitur.*

NUllum est inter delicta, quae bonis moribus adversantur, monstrosa venere turpius, improbiusque flagitium. Nam cetera venerea facinora iis tantum non cohaerent modis, atque cauthelis, quae in decerpendis voluptatibus hominum procreationi conjugatis naturali honestate, civilique sanctione praescribuntur (V. *Gomes.* *L.T.*

L. T. 80. *n.* 32. 35.). At quot quot sunt species monstrosae veneris, quas hoc Capite cogimur enumerare; eae omnes Naturae ipsi repugnant. Scopum siquidem evertunt, cujus caussa veneream cupiditatem Natura procudit, atque hominibus attribuit. Qui enim monstrosae veneri indulgent, fines trasgrediuntur a natura sibi propositos in promovenda, firmandaque hominum propagatione; et quantum ad eos spectat, spem intercipiunt rationalis nascituri animantis; eoque pacto sunt in genus humanum impii atque crudeles (1). Quid quod? non ne in semetipsos injurii sunt, qui non erubescunt turpissimis hujusmodi rebus operam dare; cum violent corpus suum (V. *D. Paul. Epist. ad Corinth. cap.* 6.), animumque, simulacrum divinitatis, sordidissimarum libidinum coeno inficiant?

II. *De Trybadibus*.

Principio ad venerem monstrosam referendum est stuprum pueri, de quo cum jam supra (Cap. II.) peculiari tractatione egerimus, nihil hoc loco dicere restat. Dicendum tamen est de foeminis, quas non solum alias inire foeminas, sed mares quoque avversa venere appetere sic contingere posse narratur: Scilicet nonnullae reperiuntur mulieres, quibus caruncula quaedam, seu nymphus perexiguae natura sua molis adeo ingenter ali-

(1) Sapide, et vere *Martialis Ponticum* quemdam insectatur tali nequitia infamem *Epigram. lib. IX.* 15.

Hoc nihil esse putas? scelus est mihi crede, sed ingens
Quantum vix animo concipis ipse tuo.
Ipsam crede tibi naturam dicere rerum
Istud quod digitis, Pontice, perdis, homo est.

aliquando augescit; ut extra muliebria loca se exerat, forisque promineat. Anatomes periti eum nymphum, seu carunculam vocant clytoridem (V. *Dominic. Tronchin. Dissert. de Clytor.*), organum in foeminis venereae voluptatis; quod cum praeseferat speciem quamdam sive formam virilis penis (1), fidem conciliavit fabulae Androgynorum ad nostram usque aetatem in vulgus pervagatae. Si igitur foeminae clytoride abutentes virilia tentent imitari, atque exercere officia (2); tamquam monstrosae veneris reae habendae, et castigandae erunt (*Clar. §. Fornic. n.29.*). Eas dixit Graecia *Trybades*, seu fictrices a τρὶβω id est tero, frico. Atque hoc nomine male audivit apud veteres *Sappho* (*Ovid. Epist. heroic.* VII.) Poetria Lyrica formae venustate, et inventi a se plectri, sapphicique carminis laude celeberrima.

(1) *Thomas Bartolinus Tab. Anatom. lib.* 1. *cap.* 34. scribit in Ethyopia, et in Aegypto foeminas nasci clytoride adeo prominenti; ut statim ab obstetricibus candenti ferro soleat aduri, ne postea virilem congressum impediat; additque Venetiis fuisse meretricem, cui clytoris erat instar colli anserini.

(2) Plures quoque Romae fuerunt fictrices foeminae ea tempestate, qua pudor prorsus recesserat ab infirmiori sexu, moresque ad summum corruptionis apicem pervenerant. Quod saepe Satyricis ansam praebuit nigro sale mulieres perfricandi; quos inter eminet *Juvenalis Satyr. VI. v.* 621. *et seq.*

Lenonum ancillas posita Laufella corona
Provocat, et tollit pendentis praemia coxae:
Ipsa Medullina frictum crissantis adorat.
Palmam inter dominas virtus natalibus aequat.

Neque vero nunc desunt, qui querantur aliquando foeminas ita se mutuo deperire; ut in amore vincere mares videantur. An mostrum (sic illi suspicari non dubitant) rursus enascitur, cui eo se confidentius jam tradunt puellae, quod abest foecunditas, et ut idem dixit *Juvenalis*, quod abortivo non est opus? V. *Cl. Tissot Onanism. Articl.* 1. *sect.* 5.

III. *De concubitu cum cadaveribus humanis, aut brutis animantibus.*

1. Sed (quod ne credi quidem ita facile potest) contigit aliquando, ut quis cadavera violaret, eisque libidinose abuteretur. Atque insolens quoque hujusmodi, et impudentissimum facinus ad monstrosam venerem debet omnino referri (*Muscatel. de cognit. delict. tit. de adult.*).

2. Quid quod? eo usque rapit homines vesana libido, ut non raro tam mares inter, quam foeminas inveniantur qui immemores quantopere ipsi brutis animantibus naturae dignitate praecellant, sui copiam his nequissime foedissimeque facere non verentur (V. *Alphan. Jur. Crim. lib. 2. tit. 2. in fin.*), et genus humanum dedecorare universum. Theologi, rerumque criminalium Scriptores nefandum, immaneque istorum scelus *bestialitatem* appellant, cui inter species monstrosae veneris vel in primis locus est tribuendus (1). Ac generali quidem Europae gentium consuetudine receptum est, ut qui se homines esse non meminerunt, ab humani generis censu exturbentur, teterrimumque flagitium auctoris sanguine eluatur (*Damohoud. prax. crim. cap 96. num. 14.*). Quin immo, ducto a jure Mosaico exemplo, animal quoque interfici consuevit particeps sociumque nequitiae; non quia illud delinquendi capax de-

(1) In Orientalibus oris, quae prae ceteris calidissimae sunt, non infrequens hoc crimen fuisse antiquissimis quoque temporibus colligitur ex *Mosaica legislatione*, qua de eo cavetur impositis severissimis poenis. *Levit. c. xx. v.* 15. 16 *Qui cum jumento, et pecore coierit morte moriatur; pecus quoque occidite; Mulier, quae succubuerit cuilibet, simul interficietur cum eo: Sanguis eorum sit super eos.*

debeat reputari; sed ut homines territi intelligerent quantopere sibi abstinendum sit a tanto facinore; neque contaminatum nefario crimine animal admissi sceleris memoriam suo aspectu renovare videretur (Lib. I. Cap. VII. §. X.).

IV. *Quid scriptum, traditumque vulgo sit de demoniaco venereo commercio.*

Si bestiis, si cadaveribus humanis commisceri nemo potest, quin tantae foeditatis horrore comprehendatur; certe fortissimo, et impavido animo praeditos eos esse oportet, qui cum inferis spiritibus amatorios, ut vulgo creditur, gaudeant ludere lusus. Scilicet nonnulli affirmant rerum criminalium Scriptores genus Daemonum reperiri (Italice vocant: *Spiriti Folletti*) qui aliquando foeminas marium instar perdite deperiunt, easque postulant ad concubitum (1): Praeterea asserunt Lamiis pacto expresso caveri, quando prophanis initiantur mysteriis; ut quandocumque velint daemoniacis potiri, ac frui amplexibus possint. Daemones virile officium cum foeminis exercen-

 tes

(1) Solet ab hisce Scriptoribus laudari, atque ad expositas res confirmandas in medium afferri auctoritas, D. *Augustini* qui *Lib. XV. de Civ. Dei c.* 23. sic scribit. = *Et quoniam creberrima fama est, multi se expertos, vel ab eis qui experti essent, de quorum fide dubitandum non est, audivisse confirmant Sylvanos et Faunos, quos vulgo incubos vocant, improbos saepe extitisse mulieribus, et earum appetisse, et exegisse concubitum. Et quosdam Daemones, quos Dusios Galli nuncupant, hanc assidue immunditiam et tentare et efficere plures talesque asseverant, ut hoc negare impudentia videatur.* „ Verum enim vero quid de hujusmodi rebus nobis videatur esse censendum et jam supra (Part. I. Cap.... §....) cursim attigimus, et ex professo praeterea egimus *singulari Libro de Sortilegio et Magia*, qui infra *Tom. V.* hujus Senensis editionis recusus exhibebitur.

tes incubi ab illis vocantur; sucubi vero, qui muliebrem patientiam praestant Magis, veneficis, aliisque nequam hominibus, qui forte hujusmodi delectarentur blanditiis. Et quoniam bene cordatis viris (V. *Tartarot. del Congres. not. del. Lam.*) scrupulus aliquis de hisce rebus idcirco nascitur, quod daemones spiritus esse creduntur cujuscumque expertes materiae; unde tam facile non percipitur quemadmodum possint humanis admisceri corporibus; propterea memorati Scriptores non omittunt hunc scrupulum removere narrantes sive foemineum sive virile, ut fert necessitas, cadaver invadere, vel corpus effingere aereum, cujus ope praesto sint venereis suorum asseclarum voluptatibus explendis (V. *P. Massar. del. Relig. rivel. lib.* 111. *c.* 36.). Quae si vera forent, ut vulgo dicuntur, ad monstrosam venerem procul dubio pertinebit concubitus cum daemone habitus, flammis ultricibus juxta eorumdem Scriptorum censuram expiandus.

V. *De Mastrupratoribus, aliisque foedissimas libidines sectantibus.*

Succedunt nunc qui suis manibus, aut instrumento aliquo in id comparato, se polluunt. Hi solitarium agere dicuntur hymeneum, eo magis reprehendendi, et vituperandi, quia quantum in se est, spem intercipiunt futuri hominis (V. *Clar. Tissot. Trait. de l' Onanism.*). Quam quidem improbam turpemque rem inveniuntur etiam, qui cum aliis audent nequiter exercere. Eo nomine potissimum infames sunt irrumatores, fellatoresque inhiantes spurcissimae foeditati alto premen-

dae

dae silentio (1), quorum tam mares, quam foeminas olim plures Roma tulit. Atque hos omnes Vetustas merito dixit Mastrupratores (2); quoniam ipsi sibi stuprum inferunt (V. *Caball. cas.* 16.), eaque ratione monstrosae veneris rei evadunt.

VI. *De Onanismo*.

Postremo ad monstrosam venerem non inopportune referri poterit nequam illorum cum foeminis concumbendi ratio, qui jam pene perfecturi venereum opus, illud extemplo abrumpunt, semenque spargunt extra loca muliebria. Cui detestandae rei *criminis onanitici* nomen inditum est ab *Onan* filio *Judae*, qui, ut narratur in sacris litteris (*Genes. c.* 38. v. 8. *et seq.*); ne semen suscitaret fratris sui, sic cum illius concumbens uxore nequiter peragebat. Et id ne eae gravidentur, quarum furtivis fruuntur amplexibus, solent non raro facere cautiores amasii. Quin immo eo usque processit industria salacium hominum in delinquendo; ut levissima veste seu membranula, in qua effundendum semen recipiatur, penem totum obvolvant, sicque veneris opus aggrediantur atque absolvant; unde nec subactae gravidationis (3), nec subactori periculum immineat contrahendae venereae luis, quae merita qui-

---

(1) Horum foeditati allusit *Juvenal. Satyr. IX.* scribens:
Quid sibi cum vultu, qualem deprehensus habebat
Ravola, dum Rhodopes uda terit inguina barba.

(2) Alii Masturbatores scribunt, quasi effuso virili semine marem turbantes.

(3) Hoc commento Juvenis ille utebatur, ne amasia gravidaretur, cum qua concumbebat; ut ab ipso excepisse narrat *Amoen. de deliot. et poen. tit.* 4. §. 11. n. 13.

quidem, sed teterrima feralisque merces solet ex vaga venere ut plurimum referri.

VII. *Quando et quomodo castigandi qui turpiter lasciviunt.*

Quamvis forenses leges minus sollicitae fuerint de speciebus omnibus monstrosae veneris castigandis; tamen animadvertens *Matthaeus* hujusmodi flagitia, et Deum prosequi summo odio, et probos homines magnopere detestari, non dubitavit tradere mastupratoribus, ceterisque hujus furfuris viris coinquinatam animam eripiendam esse e sordido corpore (*ad lib.* 48. *Dig. tit.* 3. *c.* 6.). Quod magis scriptum ab eo videtur horrore foedi turpisque criminis; quam quia re ipsa existimaverit tantae severitati locum esse posse inter homines adeo corruptos. Frequentia enim opprimeremur accusationum, Forumque assidue perstreperet illorum damnationibus, qui fiunt sine foemina mariti. His de caussis nullam videmus hujus criminis comparatam accusationem, institutumque judicium. At si casus contingeret, ut reus aliquis ad judicem deferretur, docent rerum criminalium Scriptores poenam ipsius judicis arbitrio esse irrogandam; quam non male *Amoenus* (*de del. et poen. loc. cit.*) vult fustigationem esse debere. Neque vero abnuerim graviores etiam fustigatione poenas tunc a judice infligi posse, cum circumstantiis crimen maximopere ingravescat, velut si innocens ingenui pueri animus seductus, vel turpis res coram honestis personis peracta fuerit. Sed non oportebit reos palam corripere; ne poenae caussa pervulgata turpi rumore civitas universa dehonestetur (Lib. II. Cap. V. §. XV.).

CAPUT VII.

De Osculatione

I. *Quando mulierem deosculari pro peculiari crimine traducatur?*

II. *Quae tunc poenae communi traditione, nostrisque patriis legibus in deosculantes praescriptae?*

III. *Quid circa deosculatas mulieres sit observandum?*

I. *Quando mulierem deosculari pro peculiari crimine traducatur?*

Nostra haec omnis criminum venereorum tractatio tandem in Oscula (1) desinat, a *Donato* in quarta et ultimae proxima amoris linea collocata (*in Terent. Eunuch.*), unde illa ut plurimum incipere solent. Et jure quidem Romano oscula figere, si nihil ultra libatum, non praesefert distinctum et peculiare delictum; sed pro praeludio, nisu, atque apparatu habetur alicujus venerei flagitii, qui magis propter voluntatem

(1) Osculum quasi parvum os: metonymice pro suavio, seu basio accipitur, nam basiando os coarctatur, atque minuitur, et quasi ex ore osculum fit. Porro erudite notat *Matthaeus ad lib.* 48. *Dig. cap.* 4. *n.* 7. oscula, de quibus heic sermo habetur, secundum Gramaticos potius fuisse nominanda suavia. Nam *Donatus in Terent. Eunuch*, oscula officii, basia pudici affectus, suavia amoris vel libidinis esse adnotavit. Caeterum saepissime etiam pro basiis et suaviis usurpantur, ut apud *Ovid. Oscula qui sumpsit etc.* et apud *Martial. Qua moechum ratione basiaret etc.* Ipse denique *Donatus* eodem in loco amoris lineas dinumerans, quartam osculo tribuit.

tatem perniciosae libidinis, quam ex caussa perfecti cujusdam criminis extra ordinem punitur. *Bartolus* (*Com. ad Leg.* 1. *Dig. de extr. crim.*) enim docens conantem admittere venereum aliquod facinus poena ordinaria esse afficiendum, si jam oscula sumpserit, egregie deceptus est. Id enim jus Romanum praescribit in deosculatione solius ascetriae. Sed tam ex inolita consuetudine, quam ex peculiaribus legibus apud plerasque Europae gentes, et praesertim inter nos invectis, deosculatio mulierum vel ipsa sola pro crimine traducitur, gravissimeque punitur; si mulieres honestae, et oscula vi illata sint (1).

II. *Quae tunc poenae communi traditione, nostrisque patriis legibus in deosculantes praescriptae?*

1. Quod pertinet ad poenas, quibus virorum invitas mulieres ex abrupto deosculantium procacitas retundenda est, rerum criminalium Scriptores distinguunt, utrum palam osculum sumptum sit, et publico in loco; an clam, et uno vel altero, aut etiam nemine spectante. Hoc enim postremo casu non adeo severe cum deosculante agi posse concedunt. Sic vero graviter animadvertendum jubent adversus deosculantem; ut ejus poenam velint porrigi posse usque ad capitale supplicium (2); praesertim si magnum inter-

(1) Huc posset apte transferri quod mulier rapta ait apud *Ovidium*:
Cum sim rapta, meum quid nisi nolle fuit.

(2) *Neapoli* quoque, ac toto ejus Regno violenta mulieris deosculatio capitale crimen esse sancitur *Pragm.* 1. *de oscul. mul. circ. fin.*

tercedat deosculantem inter et deosculatam conditionis discrimen (*Farinac. quaest.* 142. *n.* 60.), vel oscula data sint ad dedecus mulieris familiae inurendum (1).

2. Leges quoque nostrae edictales osculantem vi honestam puellam animo ejus vel impediendi cum altero matrimonium, vel faciliores sibi nuptias parandi, vel denique parentes dedecorandi deosculatae, secernunt ab illo, qui percitus raptusque impetu amoris cucurrit ad osculandam amasiam. Quippe huic damnationis perpetuae ad triremes, et confiscationis bonorum poenas imponunt; illum capite etiam multari posse edicunt.

3. Verum enim vero monet *Matthaeus* (*ad lib.* 48. *Dig. tit.* 3. *c.* 6.) *Doctores* non esse laudandos, qui pro osculo vi palam libato tradunt summum supplicium esse inferendum. Vis enim ista non publica est, sed privata; nec reorum crimen adeo atrox esse videtur; ut debeat (2) eorumdem sanguine expiari. Quod quidem *Matthaei* monitum nostris etiam edictalibus legibus convenire non inepte quis dixerit. Nec quod diximus monere *Matthaeum*, caret exemplis, quibus possit illustrari.

(1) *Surdus de aliment. quaest.* 16. *tit.* 36. lepide scribit osculantem mulierem septuagenariam immunem esse debere a quovis delicto, atque animadversione. Quod non diffiteor, cum ipsi peractae rei satis superque poenarum insit.

(2) Scite, sapienterque non multis ab hinc annis mihi videtur egisse Neapoli Reg. Tribunal cum homine vilis conditionis, qui ausus fuerat nobili puellae osculum figere. Jussit enim, ut tamquam fatuus, alba veste indutus per totam duceretur civitatem, atque publico Xenodochio, ubi amentes curantur, servandus traderetur.

strari. Memoriae enim proditum est de *Pisistrato* Athenarum Tyranno, eum uxori vindictam expetenti, quod *Trasibulus* filiam in publico obviam esset exosculatus, respondisse „ si illos, „ qui nos amant habemus odio, quid faciemus „ iis, qui nos oderunt „? Digna quidem vox, quae a Tyranno de humanitate prodiret. Certe memoratis Doctoribus ii sunt proculdubio humaniores, a quibus traditum est (V. *Giurb. Consil. crim.* 47. *n.* 16.) exilium, vel multam sufficere ad coercitionem illorum, qui amoris vi victi oscula rapuerunt. Neque enim assentior nonnullis Scriptoribus, qui ignoscere prorsus oportere tradiderunt deosculantibus, ut ignem restinguerent amoris (V. *Ursay Inst. crim. lib.* 3. *tit.* 5.). Opportuna siquidem severitate a virili audacia, procaciumque adolescentium licentia virgineus pudor tuendus, et matronalis honestas liberanda: alioqui libidinosus quisque, atque protervus amoris impetu oscula sumpsisse contendet. Sic legimus (*Val. Max. mem. lib.* 6. *c.* 1.) olim Romae *Maenium* animadvertisse in libertum admodum sibi gratum, quod filiam suam annis jam nubilem fuisset deosculatus.

III. *Quid circa deosculantes mulieres sit observandum?*

Ceterum foeminae, quoniam pudor earum cupiditatibus fraenum injicit, nec generatim esse solent audaces ut viri; idcirco invitae semper praesumuntur oscula tulisse, neque consensisse alieno furto: Proinde quae osculationem a procaci aliquo, impudentissimoque viro passae sunt,

nul-

nullam contrahunt infamiam (1); praesertim apud cordatos homines, qui bene norunt pudicitiam virtutem non corporis esse, sed animi cujuscumque labis expertis. Si quis tamen contendat mulierem oscula invitam non accepisse, sed vel maxime consentientem; onus id probandi, propter adversantem juris praesumptionem, merito sustinebit (*Raynald. Sin. crim. lib.* 1. *c.* 11. §. 6. *num.* 17.). Quid vero si mulier non invita junxerit oscula, aut mutuo animo revera consenserit? *Bonfinius* testatur usu esse receptum, ne de hujusmodi re criminaliter omnino quaeratur (*ad Ban. gener. cap.* 7. *n.* 7.). Docent vero nonnulli rerum criminalium Scriptores, quod si procacior aliqua foemina ultro mares aggrediatur, iisque oscula figat (*Peguer. prax. crim. cap.* 25. *n.* 19. *De Angel. de del. cap.* 94. *n.* 6.); posse illam arbitrio Judicis extra ordinem castigari.

PARS

(1) Opportune cecinit insignis Poeta *Eques Guarinus Pastor fid. At.* 3. *Sc.* 6.

Bocca baciata a forza,
Se il bacio sputa ogni vergogna ammorza:

Sic Afflicti aetate egit vir quidam nobilis in civitate Neapolitana, ut idem refert *in Const. Reg. Si quis rapere*. Cum enim extraneus quidam homo ex abrupto filiam ejus, egregiae formae puellam, in Templo deosculatus fuerit; voluit ille, ut aqua admota eodem in loco statim virgini os lavaretur; quo pacto existimavit abstersam maculam omnem filiae suae ab osculo illatam.

PARS III.

De Delictis, quibus Reipublicae Tranquillitas perturbatur.

Ubi homines convenerunt in civitatem, sic portio fit suae quisque Reipublicae; ut ea incolumi pacata florente, salvi omnes debeant esse laeti, quietique. Contra vero nemo frui potest otio, atque pace; si Respublica civilibus discordiis, velut procellis, jactetur; vel si ejus regimen ordo aeconomia pravorum hominum audacia aviditate ambitione perturbentur, atque in discrimen adducantur (V. *Grot. de Jur. B. et P. lib.* 2. *cap.* 20.). Tranquillitas igitur reipublicae securitatem parit singulorum civium; quae duae res ita secum arcte nectuntur; ut una sine alia nequeat aut haberi omnino, aut diu perseverare. Hinc crimina, quae publicae tranquillitati obsunt, ea simul nocent securitati privatorum civium, quibus id illis adimitur, cujus adipiscendi retinendique caussa potissimum in civitatem coaluerunt. Quod si omnium interest rempublicam perenni tranquillitate gaudere, ex qua unusquisque intelligit suam proficisci securitatem; jam apparet cur apud universos populos prae ceteris gravissima, et maxima semper habita sint delicta (V. *Montesq. Espr. des Loix. Liv.* 12. *ch.* 4.), quibus illa seu *proprie* et *directim*, seu *indirectim* et *improprie*, perturbatur (1). Quare non solum

(1) Etsi diffitendum non sit neque pauca, neque levia ex institutione civilis societatis hominibus incommoda obvenis-

methodus, quam in enumerandis exponendisque singulis delictis sequendam statuimus (Lib. I. Cap. XV. § VI.); sed ipsa hujusmodi facinorum indoles, atque magnitudo postulare videntur; ut primum de eis heic disseramus, quam criminum securitatem privatorum civium laedentium tractatio a Nobis instituatur.

CAPUT I.

De Crimine laesae Majestatis.

I. *De majestate, quique ea potiantur.*
II. *Quid crimen laesae majestatis, atque adversus quos, et a quibus committatur?*
III. *Quibus modis in illud possit incurri.*
IV. *Enumerantur species, quae peculiariter veniunt sub crimine laesae majestatis.*
V. *De poenis.*

I. *De Majestate, quique ea potiantur.*

OMnes Populi, qui se ipsi regunt, ut fit in Democratiis, majestatem habere dicuntur. Ma-

se, quorum fortasse agmen ducit turba ista delictorum adversus Rempublicam, quae natura ignorat, quaeque ortum habent dumtaxat a civili statu; nihilominus nemo prudens iis auscultabit Philosophis, qui nimium ingenio suo velificantes contendunt oportere homines, si velint non adeo infelicem malisque refertam agere vitam, discedere a civili societate, et in pristinum naturalis libertatis statum redire. V. *Rousseau Discours sur l' origin, et les fondem. de l' inegalité parmi les hommes*. Neque enim desunt utilitates, et multae, et ingentes, quas capiunt homines ex civili societate, et quibus extra eam potiri fruique omnino nequirent. V. *Robertson Hist. de l' Ameriq. Liv.* I. Praeterquam quod nonne stulte agas quaerendo, docendoque quod consequi non possis in hac rerum humanarum conditione, quodque ubi consequaris, noceret fortasse magis, quam prodesset?

Majestas (1) porro heic accipitur pro publica potestate, summoque Imperio (2), seu ut loquitur *Guilelmus Grotius*, pro pleno jure imperandi civibus remque publicam gubernandi, quod nemini subsit, et sine quo nulla concipi, stareque potest civilis societas (*de princ. Jur. Nat. cap.* 6. *num.* 10.). Quod si Populus vel uni, nempe Principi, ut in Monarchia, vel pluribus, nimirum Optimatibus, quemadmodum in Aristocratia, tradiderit se aut permiserit regendum; tunc cui, quibusve publicam potestatem, summumque imperium ab eo datum est, majestas quoque eo ipso tributa deprehenditur. Neque vero solum qui late imperant; sed etiam ii, quorum imperium angustis finibus continetur, majestate pollent. Non enim amplitudine civitatis ac territorii, immensisque terrarum spatiis; sed imperandi jure metienda est majestas, vique publicae potestatis, quae eadem est sive in parvo, sive in magno imperio; ut elephas, juxta opportunam elegantissimamque a *Matthaeo* (*ad lib.* 48. *Dig. tit.* 2. *cap.* 1. *n.* 3.) adhibitam similitudinem, etsi immani corporis mole praeditus, non magis animal est, quam formica. Sic olim *Ulys-*

ses

(1) Vox majestatis venit, ut Festus tradit, a magnitudine, et communi obvioque sensu accepta cujusque rei dignitatem amplitudinemque significat; unde recte translata fuit ad explicandam publicam Potestatem, summumque Imperium, quo inter homines civili in statu viventes nihil majus est, atque venerabilius.

(2) De indole, atque essentia Potestatis Publicae, seu summi Imperii, deque partibus, quibus necessario constare debet Nos opportune disseruimus (Lib. III. Cap. I.). Quae scripta sunt ibi, ea heic rursus oculis suis lectores opportune subjicient.

ses Ithacae tenui pago imperans, aeque Rex erat, appellaturque ab *Homaero*, ac plurium populorum pastor, dominusque *Agamemnon* (*Odys. lib.* 2. v. 8.). Ita nunc majestate pari ratione fruitur in Italia nostra Lucensium, exempli gratia Respublica, quae inter minimas, si non virtute ac prudentia, saltem territorio numeratur; ac polleat Sardiniae Rex praestantissimus, qui florentes multas regiones, civitatesque sapienti felicique regit imperio. Qui autem Populus cum altero Populo non tam aequale, quam etiam inaequale foedus init, non amittit idcirco majestatem. Nam inaequale contrahitur foedus, ut Populus alterius potentioris Populi tuitione fruatur; non ut huic pareat, atque a se majestatem abjiciat (*Hug. Grot. de Jur. B. et P. lib.* 1. *cap.* §. 21.). Hujusmodi inaequali foedere cum Populo Romano multae erant olim conjunctae Nationes, ac Reges, qui in suos quidem summum exercebant imperium; illius tamen Populi, sapientia virtute potentia omnium gentium principis, majestatem revereri, et jussa quaedam facere tenebantur; *ut intelligeretur*, quemadmodum scripsit *J. C. Proculus*, *alterum Populum superiorem esse, haud vero alterum non esse liberum* (*Dig. lib.* 49. *tit.* 15. *Leg.* 7.) Sed si quae bello victa gens leges a victore Populo acceperit, ut Aetoli quondam a Romanis acceperunt; eo ipso libertatis et majestatis imminutionem passa videtur. Ac licet dignitatem habeant, quam possunt laesam vindicare; proprie tamen carent majestate Principes, et Populi quicumque (*Clar. lib.* 5. *sent.* §. *laes. majest. n.* 3. *et* 9.) Superiorem agnoscunt; quibus

nec

nec summa est, nec aliis nequaquam obnoxia potestas.

II. *Quid crimen laesae, majestatis atque adversus quos, et a quibus committitur?*

1. Jam vero moliri aliquid dolo malo adversus rempublicam, eosve qui Reipublicae praesunt; id generatim est majestatem violare (*Gudling. singul. ad L. Iul. majest. cap.* 1. §. 23.); cujus quidem laesae (1) crimen adversus eos solum committitur, qui habent majestatem: Qui igitur Principem violaverint inferiorem alteri majori subjectum Principi, delinquit sane, et graviter; sed reus non fit majestatis. Sic quoque hujusmodi crimine non tenetur laedens eum, qui summo se imperio abdicavit, vel quacumque alia ex caussa majestate jam caret, aut nondum praeditus est (*Dig. lib.* 48. *tit.* 4. *leg.* 13.).

2. Neque vero crimen majestatis a quocumque indiscriminatim committitur, sed solum ab iis, qui supremae alicujus potestati natura, aut jure subjecti sunt: Natura, qui subditi nascuntur; jure autem, qui in civitatem recepti, aut bello subacti sint. His incolae etiam adjungendi, qui ad habitandum se transtulerunt in aliquam regionem; aut quamvis in Oppido non morentur; agrum tamen intra ejus fines sic habent, ut in illum se, velut in aliquam sedem, recipiant. Quippe statim ac domicilium, et sedem

(1) Antiquiores Romani Jurisconsulti crimen majestatis absolute dixerunt. Primus, splendidissimum Jurisprudentiae sydus, *Papinianus in leg. quaestionis. Dig. ad leg. Jul. majest.* vocem adjecit laesae majestatis, cujus usui, atque auctoritati nefas ducimus refragari.

dem in aliqua regione sibi constituunt; etiam se imperio subjicere intelliguntur illius, qui regioni praeest (*Matth. ad Lib.* 48. *Dig. tit.* 2. *cap.* 1. *n.* 7.). Vassalli autem ex caussa Feudi et vassallagii non majestatis, sed feloniae tenentur, si quid moliantur contra Dominum, a quo investiti fuerunt de Feudo. Nam nec quicumque Feuda conferunt majestate praediti sunt; nec omnes, qui accipiunt, subditi illorum evadunt (*Consuet. Feud. tit. de his qui Feud. dar. pos.*). At si quis et vassallus simul et subditus sit, majestate vero potiatur, qui feudum dedit; utique ab illo in hunc committi potest crimen majestatis. Ceterum advenae, legati (1), iique omnes, qui e nostra civitate non sunt, proprie non incidunt in crimen laesae majestatis, ubi aliquid moliantur contra Rempublicam, Principemve, apud quem degunt, et in cujus territorio diversantur: neque enim subditi sunt; sed hoc casu ut hostes (*Grot. de J. B. et P. lib.* 2. *cap.* 18. *n.* 7.), aut proditores, exploratoresque habendi; de quibus ulcisci licet, ne opprimant, nisi opprimantur.

III. *Quibus modis in illud possit incurri?*

Ut igitur crimen habeatur laesae majestatis

(1) De Legatis non est ambigendum, quin nulla ratione Principi subjiciantur, apud quem exercent suum publicum munus. Fictione enim juris habentur, ac si in territorio morentur Principis, pro quo legatione funguntur. Si aliquod igitur crimen committant, puniri nequeunt; sed remittendi ad Principem erunt; a quo missi sunt, ut de iis, quod justum est, statuat. At ubi aliquid hostile in Rempublicam, Principemque aggrediantur; tunc constat inter rerum publicarum Scriptores excidere eos praerogativis legatorum, atque ut hostes habendos, et considerandos esse. *Alberic. Gentil. de legation. lib.* 2. *cap.* 4. *Bynkersoek. de for. legat. c.* 17.

duo haec intercedant oportet, nempe, ut aliquid fiat adversus Principem majestate praeditum; tum fiat ab eo, qui illi subditus sit. Non una autem ratione, sed diversis modis quid fieri a subdito potest adversus Rempublicam, Principemque suum. Nam aut irreverenter minuitur (1), seu violatur dignitas majestasque Populi, vel illorum qui summa potestate Populo praesunt: aut hostili animo ac more insurgitur contra statum et securitatem Reipublicae, eorumque, qui rempublicam repraesentant reguntque; aut jus aliquod usurpatur inhaerens summo Imperio, seu publicae Potestati. Hinc orta paulatim distinctio inter crimen majestatis, et perduellionis; quae ignota quondam Romanis ante *Syllae* tempora, (*Gudling. singul. ad L. Jul. majest. cap.* 1. §. 23.) sub Imperatoribus deinde jugiter adhibita, hodierno etiam usu communiter recepta videtur. Etenim et hodie obtinet, quod de sua aetate notavit J. C. *Ulpianus* (*Dig. Lib.* 48 .*tit.* 4. *leg.* 13.) non omnes scilicet, qui de laesa majestate tenentur, in eadem esse conditione. Ac hujusmodi Nos distinctioni insistentes, separatim de uno, ac de altero facinore agemus. Primum heic igitur crimen laesae majestatis exponetur a Nobis, sub quo speciatim ac peculiariter comprehenditur quidquid non hostiliter quidem, sed tamen irreverenter fit contra majestatem dignitatemque Populi, vel Principis, qui summo in Populum pol-

(1) Dilucide eleganterque *Tullius Lib. II. de Invent.* „ Majestatem minuere, *inquit*, est de dignitate, aut amplitudine, aut majestate Populi, aut eorum, quibus Populus potestatem dedit, derogare. „

pollet imperio; quod vulgo etiam appellatur crimen majestatis *ex secundo capite* (*Bohem. Elem. Jur. crim. p.* 2. *cap.* 5. §. 72.). Deinde vero agemus de Perduellione, quod crimen majestatis *ex primo Capite* vocant. Locus tandem fiet gravioribus enarrandis, frequentioribusque delictis, quibus propria summi Imperii jura usurpantur, seu publica Potestas turbatur.

IV. *Enumerantur species, quae peculiariter veniunt sub crimine laesae majestatis.*

Quoniam sub crimine laesae majestatis nunc peculiariter venit quidquid committitur adversus majestatem dignitatemque, splendorem atque existimationem Principis (§. I.); idcirco sequentes species ad illud referuntur. Ac primo si quis statuas, vel imagines Principi jam consecratas violaverit: Violat autem qui trahit, caedit, conspurcat, conflat. Deinde si quis pejeret per genium Principis (*Dig. Lib.* 48. *tit.* 4. *Leg.* 6. *et* 7.) multoque magis tenetur de laesa majestate qui adversus Principem carmen famosum scripserit, ediderit (1). Tandem reus erit laesae majestatis qui improbo petulantique maledicto nomen Principis lacessierit, aut temulentia turbulentus extiterit ejus temporum obtrectator. Hoc autem casu commendanda *Imperatorum Theodosii, Arcadii*, atque *Honorii* prudentia (*Cod. Lib.* 9. *tit.* 7. *leg. un.*) qui integris omnibus ad Principem rem deferendam esse edixerunt; ut ipse aestimet convicium puniendum ne sit, an contemnendum.

N 2 Quip-

(1) Primus fuit *Augustus*, qui cognitionem de famosis libellis specie legis majestatis tractari voluit; cum antea facta arguerentur, dicta impune essent; *Tacit. Annal. l.* 3.

Quippe lubricum linguae ad poenam facile trahendum non est (V. *Montesq. Espr. des Loix liv.* 12. *chap.* 78.). Hujusmodi enim crimen non in occasione saevitiae haberi debet, sed in veritate (*Dig. lib.* 48. *tit. Leg.* 7.). Atque nihil Principes aequos sapientes magnanimos tam a Tyrannis distinguit, quam injuriarum contemptus. Illi instar *Titi*, generis humani delicii, quae de se falso dicuntur, prorsus negligunt; quia nihil agunt quod reprehendi mereatur: ab iis quaecumque exciderit ex hominum ore justa querela, quidquid per imprudentiam vel levitatem animi gestum sit, statim habetur, puniturque veluti crimen laesae majestatis (1). Sic quondam Romae egerunt *Tiberius*, *Domitianus*, aliique hisce similes Imperatores, sub quibus crimen majestatis, ut scribit *Plinius* (*in Paneg. Trajan.*) singulare et unicum crimen erat eorum, qui crimine vacarent.

V. *De poenis*.

Si convicia, quae excidunt, si injuriae, quae fiunt inter privatos, a crimine non sunt extorres, nec impunitae relinquuntur; quidnam dicendum erit, ubi subditus eo usque prolabatur audaciae; ut Principem suum, quem debet revereri,

(1) Eo usque Romae mali Principes tyrannidem deduxerunt, ut vana a scelestis, dicta a maleficiis; quae quidem res inter se summopere differunt, nihil differre arbitrarentur: unde legimus majestatis accusatos damnatosque sub eis, qui proprias statuas altius quam Caesaris collocassent, qui juxta statuam Caesaris mutassent vestimenta, aut reddidissent urinam, qui annulo impressam Principis effigiem intulissent latrinae, aliaque hujus generis fecissent. *Sveton. in Tiber. et Neron.* ac *Tacit. Annal. Lib.* 2. *cap.* 72. 6.

ri, non dubitet maledictis prosequi, et contemptum habere? Licet sit optimi Principis, quae de se falso, aut irreverenter dicuntur prorsus negligere (1); tamen oportet ut Legibus poenae praescribantur in temeratores principalis majestatis. Postquam Romae legibus *Syllae*, *Caesaris*, atque *Augusti* invectum est crimen laesae majestatis, atque a crimine perduellionis secretum (*Gravin. orig. Jur. civ. Lib. II. cap.* 85.), nulla videtur inter utrumque constituta differentia poenarum; sed unius alteriusque facinoris rei interdictione aquae et ignis indiscriminatim multabantur. Deinde vero ab hujusmodi poena recessum J. C. *Paulus* testatur (*Lib. V. senten. tit.* 29.), ubi ait, *nunc vero humiliores bestiis objiciuntur vel vivi exuruntur; honestiores capite puniuntur.*

2. Hodiernis moribus ut plurimum extraordinariis poenis animadverti in reos laesae majestatis rerum criminalium Scriptores tradunt (*Carpzov. prax. crim. quaest.* 41. *n.* 119.). Interea scimus capitali etiam supplicio multatos, qui dicam Principi scribere ausi fuerint, et famosos libellos in eum pangere, atque in vulgus emittere. Rariusculi enim sunt, qui ita fortiter ferant injurias; ut ultionis, quam sumere possunt, obli-

(1) Digna est, quae heic referatur sententia *Imperatorum Theodosii, Arcadii, et Honorii in Leg. unic. Cod. si quis Imperat. maledix.* „ Si quis modestiae nescius, et pudoris „ ignarus improbo, petulantique maledicto nomina nostra „ crediderit lacessenda, ac temulentia turbulentus obtrecta- „ tor temporum nostrorum fuerit; eum poenae nolumus su- „ bjugari, neque durum aliquid, nec asperum volumus su- „ stinere; quoniam si id ex levitate processerit, contemnen- „ dum est; si ex insania, miseratione dignissimum; si ab „ injuria, remittendum. „

ti, probe norint eas vilescere contemptas, penitusque cito deleri.

CAPUT II.

De Crimine perduellionis.

I. *Notatio nominis, definitio criminis.*

PRima aetate Quirites perduellionis nomine generatim complectebantur atrociora quaecumque delicta; quod constat exemplo *P. Horatii*, qui ob sororis necem perduellionis accusatus fuit (*Liv. Hist. Rom.* I. 26.). Sed postea Perduellio dici peculiariter coepit facinus illorum, qui majestatem Populi Romani, ejusque securi-

tatem

tatem ausi essent violare, et in discrimen adducere. Atque nunc etiam est perduellio aliquid in patriam Principemque moliri; unde apparet quaenam praecipua inter crimen perduellionis, et laesae majestatis differentia intercedat; scilicet isto dignitas deminuitur Principis, illud cadit in eos qui summam Reipublicae labefactare, Principemque imperio (1) deturbare conati sunt. (*Duaren.* 11. *Disp. anniv.* 22.) Ac innumeris fere modis crimen perduellionis juxta Romanas Leges contrahitur, quos longum foret, atque etiam inutile heic persequi. Nos primum qui proprie Perduelles sint enarrabimus, deinde singillatim graviores tantum frequentioresque modos exponemus, quibus committitur crimen perduellionis.

II. *Qui proprie sint Perduelles?*

Etsi apud Jurisconsultos Perduellium nomine generatim omnes veniant aliquid in patriam, Principemque hostili animo molientes; proprie tamen Perduelles appellandi qui arma sumunt, et bellum Patriae Principique indicunt (*Fest. verb. Duel.*). Quos enim nos dicimus hostes, veteres Romani vocabant Perduelles; hoc nomine significantes eos, qui pertinaciter duellum, id est bellum retinebant. Quicumque igitur ipsi bellum comparant, Patriae Principique inferunt; ut statum Reipublicae labefactent, novam invehant regi-

(1) ***Hotomanus in Lexic. verb. perduel.*** plures alias notat differentias perduellionis et laesae majestatis, quae non pertinent ad mores hodiernos, sed vetera Romanorum instituta respiciunt, veluti quod majestatis crimen in foro apud suum Praetorem, perduellio a Populo Romano comitiis centuriatis in campo Martio cognoscebatur, illius rei exilio, hujus vero crucis supplicio multabantur.

regiminis formam, rerumque summa potiantur, proprie perduelles sunt, veluti *Catilina* ejusque socii, qui civilis belli flammis admotis Patricios extinguere, publica ad se trahere munia, eversione Reipublicae fractas fortunas suas sublevare conabantur (*Matth. ad lib.* 48. *Dig. tit.* 2. *cap.* 2. *n.* 9.). Par ratio est illorum, qui externos hostes concitaverint, eosque ad arma adversus Patriam Principemque capienda adduxerint; vel quorum dolo malo factum est, ut ex amicis hostes Patriae Principisque sui fierent. Aeque enim in patriam Principemque suum impii sunt qui civile (1), et qui externum bellum conflaverint; unde Reipublicae concuti status, ac penitus everti potest. Ceterum non omnes, qui quoquo modo causam bello dant perduelles judicandi; sed ii solum, qui hostili animo id fecerint; ut exemplum affert *J. C. Pomponius* (*Dig. lib.* 50. *tit.* 7. *leg. ult.*) de eo, qui hostium legatos pulsavit; quam injuriam si hostes ultum eant, non perduellionis ille damnatur; quoniam hostili in patriam animo caruit, sed hostibus deditur.

III. *De Conjuratione, et conspiratione.*

Si sub jurisjurandi fide, ac religione plures decreverint labefactare statum Reipublicae, atque insurgere in Principem; tunc *Conjuratio*; sin au-

(1) Recte post *Matthaeum cit. loc.* notavit Cl. *Cremanus de Jur. Crim. Lib.* 1. *par.* 3. *cap.* 3. §. 98. *not.* 1. quo sunt intestina odia acerbiora, eo gravius peccare qui civile, quam qui externum bellum exsuscitaverint: hinc lugubres semper existimatae victoriae, quae non alienigenarum sanguine, sed domestico civium cruore partae forent: ita ut apud veteres Romanos qui victor civili bello extitisset, ei nec ovatio, neque triumphus poterat decerni. *Val. Max. II. cap.* 8.

autem nullo interposito jurejurando una simul consenserint de perdenda Republica, Principeque tollendo; hoc casu *Conspiratio* (1) inita dicitur (*Jacob. Gothofr. ad Leg. Jul. maj. n.* 4.). In utraque societas ac veluti pactum intercedit, quod ex certa animi destinatione, ex praemeditato omnium, qui conjurationis vel conspirationis participes sunt, consilio oritur. Et quoniam clam cautissimeque conjuratio seu conspiratio iniri solet, ac praeparari, ut oblata occasione in tempore erumpat (*Scip. Gentil. de conjur. lib.* 2.); hinc metuenda magis est, quam vis hostilis, et bellum aperte illatum. Nam ei, qui se professus est hostis, potest dimicando resisti. At latentes conjuratorum insidiae difficile deteguntur, difficiliusque praecaventur; unde majus ex conjuratione, seu conspiratione periculum Reipublicae Principique imminet, quam ex impetu hostili. Quam ob rem inter species perduellionis singularem occupant locum conjuratio, et conspiratio (2); quarum auctores, participes, fautoresque veluti perduelles habentur, atque puniuntur.

IV.

(1) Apud veteres Latinos Scriptores conspirare pro consentire, conspiratio pro consensu eleganter usurpatur. *Cic. Philip. XI.* „ Tantus est consensus municipiorum, coloniarumque Provinciae Galliae, ut omnes ad auctoritatem hujus „ ordinis, majestatemque Populi Romani defendendam conspirasse videantur, „

(2) Quamvis conjuratio, et conspiratio effectu caruerint; tamen vel solum initum manifestatumque consilium in Principem Remque publicam insurgendi pro crimine perduellionis habetur perfecto, atque absoluto, ut late tradidimus Lib. I. Cap. IV. §. VI., ubi de Conjuratione peculiariter verba fecimus.

IV. *De Seditione, et Tumultu.*

Seditio quoque pertinet ad crimen perduellionis (*Cod. lib. 9. tit. leg.*). Ea non praeparatur, ut conjuratio; sed ex improviso erumpit instar incendii, quo multitudo conflagrat, statimque volat ad arma. Hinc bene definitur repens, et tumultuaria dissensio, qua alii in alios hostili animo feruntur (1). Ac nulla quidem seditio tendens ad exitium Principis, ejusque Magistratuum, atque ad mutationem Reipublicae oritur sine auctoribus, qui populum concitaverint ad arma capienda, publicumque detrectandum imperium. Hinc aequum esse visum est non omnes habendos puniendosque ut perduelles, qui se temere et coeco impetu rapi siverunt populari motu ad turbandam publicam quietem (*Decian. Tract. Crim. lib. 7. c. 19. n. 7.*); sed auctores dumtaxat, et principes seditionis. Cur autem severe tractandos concitatores seditionis, multitudini benigne parcendum praeter ceteras rationes, quas persequuti alibi (Lib. II. C. V. §. XIII.) sumus, hanc opportunissimam reddit *Vegetius* (*lib. 3. de Re mil. c. 4.*) quod nunquam ad contumaciam pari consensu multitudo prorumpat, quae, sicut mare, per se immobilis est; sed tamquam a procellosis ventis incitatur a paucis, qui vitiorum scelerumque impunitatem sperant peccando cum plurimis.

2. Quod si ex repentino metu popularis motus

(1) *Caravita* Instit. Crim. Lib. 1. §. 3. *cap.* 24. *num.* 36. a seditione factionem secernit, quam definit esse discessionem hominum in partes diversas. Movere hanc scribit optimates, quibus favet turba atque adhaeret; illam vero venire a vulgo faeceque plebis, ut a *Virgilio Aeneid.* 1. *v.* 148. *et seq.* elegantissime describitur.

tus nascatur; tunc non seditio erit, sed Tumultus. *Quid est enim tumultus, nisi perturbatio tanta*, quemadmodum ait *Tullius* (*Philippic. VIII.*), *ut major timor oriatur? Unde etiam nomen ductum est tumultus* (1). Neque vero hac solum ratione seditio distinguitur a tumultu; sed etiam quod seditio auctores habet et concitatores; tumultus etiam sine ducibus suscitatur. Sed facile, atque ut plurimum tumultus abit in seditionem; cum scilicet quis audax, atque facinorosus trepidanti populo se ducem praebet, atque rectorem.

V. *Proditores quinam reputandi, et de iis, qui quomodocumque hostes adjuvant.*

Constat omnes Cives sive expresso, sive tacito pacto teneri quacumque possunt ratione periclitanti Patriae opitulari, atque ubi opus sit, Principi suo praesto esse adversus communes hostes. Quod si loco unum defendendi, tuendique alteram aliquis Civium fidem fallat, quam debet utrique, et hostibus secreta patefaciat, proditor reputandus erit, reusque perduellionis (*Gigas de crimin. majest. quaest.* 21. *n.* 4.). Neque enim adhaerendum arbitror iis rerum criminalium Scriptoribus, qui hoc casu proditionis macula infici, crimineque perduellionis obstringi voluerunt illos tantum, qui Principi sunt a consiliis, vel a secretis (*Farinac. quaest.* 113. *n.* 217.); quorum non potest non hostis videri quicumque sit ille,

(1) Qui adductus est *Cicero eod. loc.* nos docet veteres Romanos proprie dixisse tumultum, illud, quod ob periculum imminentis hostis, bellum confestim parabatur. *Itaque Majores nostri*, ut idem prosequitur, *tumultum Italicum, quod erat domesticus, tumultum Gallicum; quod erat Italiae finitimus; praeterea nullum tumultum nominabant.*

le, qui dolo malo hostibus Patriae secreta prodit. Caeterum proditor aeque est, qui illis misit nuntios litteras, et qui tulit sciens quid litteris contineretur: Item qui litteras hostium, quibus exitiosa consilia praebebantur, recepit, nec indicium fecit. Qui autem non vi hostili, cui repellendae par non fuerit, sed dolo malo in bellis cesserit, aut arcem non tenuerit, aut castra concesserit (1), aut exercitum in insidias deduxerit, habebitur pro proditore, et perduellionis poenas jure ac merito persolvet (*Dig. lib.* 48. *tit.* 4. *Leg.* 10.).

2. Proditionis infamiam crimenque ad eos etiam porrigi non ambigitur, quorum opera, doloque malo hostes commeatu armis telis equis pecunia, aliave qua re adjuti sint. Nec interest hostili animo, an lucri gratia dumtaxat hostibus commeatum praebuerint, pecuniam crediderint (*Cad. lib.* 9. *tit. Leg.*). Nam id ipsum hostile, et abominandum debet existimari, scilicet lucri faciendi cupiditate hostibus suppetias ferre, vires addere ad opprimendam Patriam, et postponere auro salutem Reipublicae.

VI. *Crimen perduellionis atrocissimum est, proximumque sacrilegio*.

Multae aliae, praeter hactenus expositas, Ju-re

(1) Non solum proditionis animo, sed etiam ignavia et formidine quis cedere hostibus potest. Hoc autem casu erit ne ille tamquam proditor, perduellisque puniendus? Negat doctissimus *Matthaeus ad tit.* 2. *Lib.* 47. *Dig. cap.* 2. *n.* 15. quod ille dumtaxat sit perduellis, qui hostili in Rempublicam animo fertur. Hoc autem animo procul dubio non agit, qui ignavia, et formidine torpens hostibus cessit; unde concludit perduellionis diem ei non esse dicendam.

re Romano, hodiernisque etiam moribus species occurrunt, quae una cum illis referuntur a Doctoribus inter crimina majestatis, ut ajunt, *in primo capite*; veluti si quis Magistratum occiderit, aut Senatorem, aut Consiliarium Principis (1); si deseruerit exercitum, vel ad hostes perfugerit, si injussu Principis bellum gesserit, delectumve habuerit, si pro potestate Magistratuque sciens dolo malo quid fecerit, si denique confessum in judicio reum, et propter hoc in vincula conjectum, emiserit (*Matth. ad lib.* 48. *Dig. tit.* 2. *cap.* 2. *per tot.*). Et quoniam apud universos fere populos summum Imperium inviolabile semper habitum est, quique eo legitime potirentur sacrosancti jure ac merito reputati sunt (2); ideo pro-

(1) Observarunt doctissimi quidam Juris Romani Interpretes eos, qui hujusmodi illustres viros offenderint, non statim reos fieri perduellionis; sed tunc solum cum quid adversus illos committitur ex odio in Principem, atque ex caussa perturbandae publicae tranquillitatis. Secus vero si occasione litis privatae qui munere fungitur Senatoris vel Magistratus laedatur: unde *Gothofredus in Comment. ad L. quisquis Cod. ad Leg. Jul. majest.* necem virorum illustrium non veram et propriam, sed fictitiam precariam, et quasi speciem perduellionis appellat.

(2) Ille, cui legitime majestas inhaeret, summoque imperio praeditus est, suo quodammodo jure Civibus omnibus, subditisque suis sacrosanctus habebitur; quippe a quo potissimum pendent, et in quo communis salus reposita est. Non ergo oportet, ut faciunt rerum criminalium Scriptores, existimare sacrosanctos idcirco Principes esse, quod veterum Romanae plebis Tribunorum potestatem, quos violare nefas, ipsi usurpaverint. Fuit id prudenter, opportunissimeque primum ab *Augusto* factum, qui exuto *Lepido*, interfecto *Antonio* ante quam altius insurgeret et munia Senatus, Magistratuum, legum in se traheret, Consulem se tulit, et ad tuendam plebem tribunitium jus sibi adscripsit; quia tribunitia potestas sancta, et inviolabilis esset. *Dion.* Lib. LIII.

proximum seu simile sacrilegio veteres Jurisconsulti esse dixerunt crimen (*Dig. lib.* 48. *tit.* 4. *leg.* 1.), quod vocatur perduellionis. Ut enim sacrilegus est qui divina, et publica sacra violat; ita pro sacrilego quodammodo haberi debet qui aliquid in Principem molitur, cujus sacrosancta existimatur esse persona: Cumque insurgi adversus Principem, status Reipublicae immutari, Patria ipsa hostiliter impeti nequeat sine ingenti privatarum publicarumque rerum ac fortunarum periculo conversione atque jactura, doceatque historia nihil civili bello exitialius calamitosius crudeliusque esse (*Valer. Max. lib.* 11. *cap.* 8.); idcirco facinora fere omnia crimen perduellionis vincit atrocitate, ac damno, quod ex eo in Rempublicam, omnesque Civium ordines promanat. Mirum igitur videri non debet, si reliqua delicta, etiam quibus majestas laeditur, morte rei extinguantur; crimen vero perduellionis et mortuo reo perseveret (*Cod. lib.* 9. *tit. leg.* 6. *et* 7.), cujus memoria damnatur, ac bona in Fiscum rediguntur.

VII. *Voluntas sceleris in illo non distinguitur ab effectu, ubi de consciis.*

Atrocitas sceleris, et magnitudo periculi, damnique, quod ex crimine Perduellionis imminet Principi, atque universae Reipublicae in caussa est; ut in illo voluntas sceleris habeatur, puniaturque veluti facinus consumatum, atque perfectum (*Cod. lib.* 9. *tit. leg.* 5.); id est conatus non distinguatur ab ipso delicto. Quod non debet intelligi de voluntate, quae intra nudae cogitationis limites constitit, nec foras erupit; sed

quam

quam sequuta est inchoatio aliqua delicti; ut si quis vitae Principis insidias paraverit, sed effectu sceleris potiri nequiverit; scelestae factioni sacramentum dederit, aut alios sacramento adigere curaverit: item si quis seditiosa concione alios adnisus sit concitare ad hostilia, licet nemini persuaserit. Nec solum qui tentaverint aliquid adversus Rempublicam, Principemque; sed etiam eorum satellites, consciique pravorum consiliorum coeptorumque (*Bohem. Element. Jur. Crim. sect.* 2. c. 5. §. 76.), qui scilicet societate quadam et participatione facinoris innexi sunt, perduelles evadunt, poenasque perduellionis incurrunt. Nam quibus innotuit tantum conjuratio, si nec ullum sacramentum in factionem praestiterint, nec seditiosos uverint consiliis, aut opibus sustentaverint; eos nimis durum foret, immo etiam iniquum, veluti perduelles habere atque punire (1), quod instantis sceleris indicium non detulerint. Et quidem pudor alios, alios socordia, alios denique non habita indicibus fides abstrahere ut plurimum solent ab iis, quae comperterant indicandis; unde eorum reticentia, quamvis ob fidem, quam Principi debent, non videatur omni culpa prorsus vacua, tamen (*Matth.* *cit.*

---

(1) Scriptores fere omnes rerum criminalium heic meminisse solent, contentionis, quae intercessit duos inter notissimos Juris Romani Interpretes *Bartholum*, atque *Baldum* circa conscios in crimine perduellionis. Bartolus enim scripsit solam scientiam sufficere ad poenam hujus delicti: Baldus vero animam Bartoli ob hanc doctrinam in Inferno excruciari dixit. Utriusque rationes narrat, et doctissime suo more expendit *Matthaeus loc. supr. cit.* quem unusquisque consulere poterit.

cit. loc. num. 23.) longissime abest a crimine perduellionis.

VIII. *Variae apud diversas Gentes Perduellium poenae narrantur.*

Dicturus nunc de poenis perduellium, praestat initio monere nullum esse adeo acerbum supplicium, quod non inveniatur praescriptum, adhibitumque adversus illos, veluti perturbatores communis pacis, ac publicos hostes (*Gundl. ad Leg. Majest. c.* 3. §. 3.). Lacaedemone, atque Athenis ignominiosa crudelique morte afficiebantur, qui libertatem Populi opprimere, statumque Reipublicae immutare tentassent. Persae omni genere tormentorum ad necem usque Perduelles afficiebant; eademque saevitia ii apud Macedones morte multabantur (*Q. Curt. lib. VI. cap.* 11.). Plures Romae in reos perduellionis latae fuerunt leges, pluresque poenae in eosdem constitutae. Sub Regibus rei perduellionis obnubato capite, infelici arbori reste suspensi, verberibus ad mortem usque caedebantur (1). Parta Reipublicae libertate Perduelles vel publice in campo Martio cruci suffixi, vel e saxo Tarpejo praecipitati sunt; donec Lege Cornelia majestatis, quam tulit *Sylla* Dictator, aqua et igne interdici iis coepit, qui de perduellione damnabantur (*Gravin. Orig. Jur. lib.* 3. *cap.* 85.). Quam poenam retinuerunt *Caesar*, et *Augustus*, qui latis notissimis legibus Juliis

(1) Contendunt gravissimi Interpretes Decemviros transtulisse in XII. Tabulas legem de proditione a Romulo ipso Urbis Fundatore primum latam. Ceteras vero leges, quibus deinde perduellionis crimen varie coercitum Romae fuit recenset; illustratque prae aliis *Sigonius de Judic. Lib. II. cap.* 29.

Juliis de majestate tranquillitatem publicam, suamque privatam securitatem nova arctiori ratione munierunt. Sed sub sequentibus Imperatoribus loco interdictionis aquae, et ignis alias fuisse in perduelles usurpatas poenas diserte testatur J. C. *Paulus* scribens (*Lib. V. Sent. tit.* 29.) *antea iis in perpetuum igne, et aqua interdicebatur: nunc vero humiliores bestiis objiciuntur, vel vivi exuruntur; honestiores capite puniuntur.*

IX. *Refertur, illustraturque Constitutio Imperator. Arcadii, et Honorii in Leg. Quisquis Cod. ad Leg. Juliam majestat.*

1. Ceterum severiorem etiam, quam antea, circa crimen poenasque Perduellium jurisprudentiam *Imperatores Arcadius*, et *Honorius* postremo invexerunt. Ac eorum Constitutio quidem adeo immitis, atque acerba est; ut non tam atramento, quam sanguine scripta esse videatur. Hinc famosa evasit atque celeberrima, meruitque ab eruditioribus Juris Romani Interpretibus doctissimis commentariis peculiariter illustrari (1).

(1) Constitutionem hanc *Arcadii* et *Honorii*, quae est *Lex.* 3. *Cod. ad Leg. Jul. Majest.* prae ceteris commentati sunt singulari diligentia, exquisitaque doctrina *Antonius Matthaeus ad Lib.* 48. *Dig. tit.* 2. *cap.* 3. et *Jacobus Gothofredus peculiari Tract.*, qui contendit eam, licet utriusque Imperatoris nomen praeseferat: totam nihilominus manasse ab *Arcadio*, cui Oriens in Imperii divisione cesserat. Ferendae hujus acerbissimae Constitutionis ei auctor fuit *Eutropius*, primarius rerum gerundarum administer; ut non tam Principis saluti, quam privatae suae securitati consuleret. Nam metuens frequentes factiones, quae in suam perniciem oriebantur, curavit; ut ex Constitutione perduellionis rei declararentur, qui de nece virorum illustrium cogitassent, quosque velut socios Princeps elegerat in administranda Republica. V. *Scipio Gentili de Conjurat. lib.* 1. *pag.* 4.

Sanxerunt Imperatores (*Cod. lib. 9. tit. 4. Leg. 5.*), ut quicumque non solum ad exitum perduxerint crimen perduellionis, sed etiam illud quavis ratione tentari ausi fuerint, gladio, aliove mortis genere pereant. Idem supplicium manere debet omnes perduellium asseclas, socios, ministros, ceterosque factionis conscios, atque participes. Hactenus quod praecedentium Principum Constitutionibus invectum erat sua lege *Arcadius Honoriusque* edixerunt. At vero cum illis portio aliqua paternae haereditatis liberis perduellium concederetur; id novi a memoratis Imperatoribus introductum est, ut scilicet universa patris perduellis substantia Fisco addicta nihil prorsus ex ea filii capere possent. Quin immo excluduntur isti e materna non solum, vel avita, proximorumque; sed etiam ab extraneorum haereditate atque successione; ita ut iis perpetua egestate sordentibus vita supplicium esse debeat, mors vero solatium. Nam prohibentur praeterea ad quoscumque ascendere honores, dignitatesque pervenire; quippe quos semper infamia comitetur: vix filiabus concessum, ut ex maternis bonis falcidiam consequi possint.

2. Jam vero constat apud illos, qui non omnem prorsus exuerint sensum humanitatis, ferendam non esse hujusmodi Imperatorum saevitiam, qua voluerunt; ut paterni sceleris poenas filii quoquoque perduellium luerent. Repugnat enim rectae rationi, ac naturali aequitati filios puniri ob delicta parentis. Ubi siquidem nullum est peccatum, ibi nec poena esse debet (Lib. II. Cap. II. §. V.). Et quamvis, ut *Cicero* scribit

(*Epist.*

(*Epist. I. ad Brut.*) antiquum hoc sit, et multarum Civitatum legibus comparatum, quo liberorum charitas amiciores Reipublicae parentes redderet; tamen non quod Gentibus (1) placuit, sed quid rectum aequumque est, id sequi sapientes oportet, humanitateque praeditos Legislatores.

X. *Quibus hodie poenis in Perduelles animadvertatur.*

Quamquam a rigore Juris Romani recessisse hodiernas Christianas Gentes in puniendo crimine perduellionis scripserit *Matthaeus* testimonio innixus nonnullorum Interpretum Juris Romani; id tamen nec ubique, nec semper factum esse constat. Nam sive legibus, sive moribus severissime, recentiori etiam aevo, actum est cum perduellibus. Ac refert *Bohemerus* novissima (*Elem. Jurispr. Crim. sect. 2. cap. 5. §. 94.*) exempla perduellium in quatuor partes dissectorum, vel qui alia etiam crudeliori ratione morte affecti sunt, veluti forcipibus candentibus ustulati a carnifice, quousque ad patibulum pervenirent. Singulare est, atque atrocissimum supplicii genus, quod in Anglia usurpatur (*Covell. Instit. Angl. II. 19.*). Carnifex gladio pectus secat perduelli, praecordia extrahit, viscera exenterat,

(1) Omnis Antiquitas *Persarum*, et *Macedonum* leges, quibus ob noxam unius universae propinquitati pereundum erat, abominandas existimavit, et diritate exuperantes, *Ammian. Marcellin. Lib. XXIII. Q. Curtius Lib. VII.* cum narrasset Branchidas ab *Alexandro M.* deletos, quod majores eorum Miletum Xerxi prodidissent, concludit ita: *Haec si in ipsos proditionis auctores excogitata essent, justa ultio esse, non crudelitas videretur. Nunc culpam majorum posteri luere, qui ne viderant quidem Miletum, adeo Xerxi non potuerant prodere.*

atque eo non adhuc ut plurimum mortuo, in ignem projicit assumenda, corpus tandem in frusta excindit. Bona etiam nunc universa damnatorum de perduellione Fiscus occupat, atque eorum liberis infamia perpetua inuritur, omneque aufertur jus tam testatae, quam intestatae successionis (1). Nec post mortem parcitur Reorum memoriae, quorum domus destruitur, nomen supprimitur, familia exuitur nobilitate. Paribus autem poenis multantur quicumque fuerint participes perduellionis: quin immo novis constitutionibus Mediolanensis Senatus, ut refert *Cremanus* (*Jur. Crim. lib. 1. p. 3. c. 3. §. 72. not. a.*), cavetur eos quoque, qui cum scirent crimen non revelaverint (2), habendos puniendosque esse tamquam perduelles. Quam ob rem non mitigatus, sed potius exasperatus hodiernarum Gentium legibus moribusque rigor esse videtur Imperatoriarum sanctionum in puniendo crimine perduellionis.

XI.

Si Legislatores, si plerique rerum criminalium Scriptores *Modestino* gravissimo Jurisconsulto auscultassent, monenti crimen perduellionis non in occa-

(1) Constitutione *Caroli I.* Andegavensis Regis Neapolitani filiis, filiabusque proditorum interdicebatur sine Regis venia inire matrimonia. *Capit. Regn. satis constat.* Sed ejus successor *Carolus II.* filias illorum permisit nuptias contrahere posse, si paternam non imitentur nequitiam. *Cap. Item statuimus quod filiae. Alphan. de Jure Crim. Lib. II. hoc tit. §. XV.*

(2) *Thuanum*, etsi conjurationis expertem, apud Gallos morte multatum, quod dumtaxat notam sibi conjurationem non manifestaverit, neque detulerit narrat *Grammond. hist. Gall. lib.* 17.

occasionem soevitiae habendum esse ob principalis majestatis venerationem, sed in rei veritate (*Dig. lib.* 48. *tit.* 8. *leg.* 7.); non utique praescripsissent, tradidissentque licere Judicibus in illo cognoscendo transgredi jura, multaque singulariter (1) permisissent fieri, atque observari in peragenda perduellionis quaestione, quorum pleraque merent partim ut absurda reprehendi, partim vero ut iniqua improbari. Mitto hujusmodi crimen imperatoriis constitutionibus deferre posse famosos, qui alioquin jus accusandi non habent, milites, ipsasque mulieres (*Cod. lib.* 9. *tit. leg.* 3. *et* 8.): Praetereo audiri in judicio perduellionis etiam servos, et quidem contra dominos, libertos contra patronos, nullamque dignitatem a tormentis eximere, et si res id poscat, accusatorem quoque testesque torqueri. At vero hoc crimen per testes non idoneos posse probari, quemadmodum quampluribus placuit Doctoribus, id quidem nullo pacto ferendum est. Quam enim probationem facere possunt Testes, qui indole sua legumque censura impares sunt ad testificandum, nullamque fidem merentur? Nec fas erit uni tantum fidere testi, aut ex unius testimonio indicium educere ad torturam. Nemo siquidem non scit unicum testem audiendum non esse (Lib. III. Cap. XII. §. X.); ipsoque Jure Romano, quo receptus torturae usus, cautum tamen est ad indicium unius testis nullum reum tor-

(1) *Bajardus* in addition. ad *Clar. lib.* 5. *sentent.* §. *laesae majest.* refert, atque exponit triginta et unum specialia quae juxta vulgum Criminalium Scriptorum obtinent in cognitione hujusmodi criminis.

torquendum esse. Initium vero a tormentis fieri posse in hoc judicio ille solum probabit, qui *Phalaridi*, aut *Neroni* similis delectetur aliorum cruciatu, et quod justum aequumque est, parvipendendum existimet. Ceterum absentem damnandum non esse, nemini prohibendum, ut se ab impicto perduellionis crimine defendat (1), adeo manifestum est; ut heic non oporteat refellere auctoritatem Scriptorum (*Decian. Tract. Crim.* 7. *cap.* 37.), qui tam absurdas, crudelitatisque plenas doctrinas tradere non dubitarunt. Postremo animadvertere necesse est tunc solum permitti posse, ut sine strepitu, ac figura judicii in perduellionis reos procedatur, quando nimirum Princeps aut Respublica in extremo versetur discrimine. Tunc enim quoniam frustra legum expectaretur auxilium, res illico, vique adhibita est expedienda; ut saepe factum nos docent historiis tradita exempla, quorum pleraque etsi iniqua, quemadmodum gravissime concludit *Matthaeus*, ex parte esse videantur; utilitate tamen publica defenduntur.

CAPUT III.

De Collegiis Illicitis.

I. *Collegium quid? nominatim non permissum, censetur expresse prohibitum.*

II.

(1) Post *Matthaeum cit. loc.* adnotavit saepe laudatus *Cremanus Jur. Crim. Lib. I. part.* 3. *cap.* 3. §. 72. *not.* 1. ea fere omnia, quae veluti singularia contendunt Interpretes Juris Romani observanda in judicio peragendo perduellionis

II. *Cur non liceat Collegia sine publica auctoritate instituere?*

III. *Quaenam illorum poenae, qui in illicita Collegia convenerint?*

I. *Collegium quid? nominatim non permissum, censetur expresse prohibitum.*

1. Locus heic est disserendi de privatis conventionibus, Civiumque coitionibus. Quod enim ex his nascitur delictum, semper publicae tranquillitati adversatur, et aliquando etiam ad perduellionis crimen refertur. Hujusmodi autem conventus Collegii nomine veniunt (*Dig. lib.* 50. *tit. penult. Leg.* 85.). Est Collegium (1) plurium personarum ejusdem potestatis, et muneris, rerumque ad id pertinentium societas. Notant porro *Doctores* ad constituendum Collegium dualem numerum nequaquam sufficere (*Bartol. ad tit. Dig. de corpor. et Colleg.*); sed saltem tres requiri personas, quae simul coeant.

2. Jam vero fas non est sine publica auctoritate, Principisque venia instituere, atque habere Collegia. Ac jure quidem Romano regulariter

descendere ex Constitutione Henrici VII. Germanorum Imperatoris *collation. XI. tit. quomodo in laes. majest. crim. proced.* quae constitutio apud non subjectos Populos nullam vim potuit nancisci.

(1) Collegia an differant a corporibus laboriose quaerunt Scriptores, inter quos *Heineccius* vult eas voces pro synonimis adhiberi; contra *claris. Amadutius Leg. Novel. pag.* 285. contendit collegium fuisse honestiorum; corpus vero viliorum artificum. Id vero improbari debet, quod placuit *Accursio*, ea nimirum re differre collegium a corpore, quod collegae cohabitent, qui sunt ejusdem corporis separatim habitare possint. V. *Matth. ad lib.* 47. *Dig. tit.* 15. *cap.* 1. *num.* 2.

riter prohibita sunt, nisi quae nominatim permissa reperiantur (*Dig. lib.* 47. *tit.* 22. *leg.* 3.), veluti Collegia Jurisconsultorum, Medicorum, Artificum etc. Qui secus fecerint, crimine obstringuntur, reique etiam fiunt perduellionis, si Collegium tendat in perniciem Reipublicae, atque adversus Principem habeatur.

II. *Cur non liceat collegia sine publica auctoritate instituere.*

Quaenam sit caussa, cur in omni bene constituta Civitate nefas ducatur collegia instituere, habere absque Principis permissu; facile intelligitur. Nam res est plena periculi plures simul convenire arbitrio suo, ac privata auctoritate inter se coire (1). Ac primam quidem inhibendi arbitrarios hujusmodi coetus caussam olim Romae fuisse observavit *Cujacius* (*Lib. VII. observ. cap.* 30.) comessationum, et compotationum intemperantiam; ex qua deterrima quaeque, et nefandissima scelera nascuntur. Huic accessit metus factionum atque tumultuum, quos adversus Principem legesque, et ordinum civitatis concordiam, ac publicam disciplinam praetextu talium conventionum improbi Cives machinantur (*Bocer. disput. univ. par.* 1. *clas.* 4. *disp.* 9.). Ac re quidem vera constat vetus hoc esse malum civitatibus, ut omnes fere tumultus, ac seditiones originem ut plurimum trahant ex privatis

(1) *Plato lib.* 1. *de Legib.* hujus rei exemplo esse Milesios, et Boetios, et Thurios narrat. Romae autem memoriae proditum est a *Svetonio in vit. August.* nihil frequentius *Augusti* aevo fuisse, quam ut *plurimae factiones titulo collegii novi ad nullius non facinoris societatem coirent. Sed Augustus omnia, praeter antiqua, et legitima, dissolvit.*

hujusmodi coitionibus: Hinc hodie etiam ubique Collegia illicita, velut Reipublicae pestis, prohibita sunt; eaque constituere, cogere crimen non leve esse existimatur. Quippe satius videtur (*Duaren. ad tit. Dig. de colleg. et corpor. illic.*) delictis, quae illorum occasione nasci possunt, in tempore occurrere, quam post exitum vindicare.

III. *Quaenam illorum poenae, qui in illicita collegia convenerint?*

Si jus Romanum spectetur, cui hodierni mores ut plurimum conformantur, arbitraria eo poena coercendi sunt, qui sine Principis auctoritate Collegium inierint (1): sed aliquando praeter dissolutionem collegii nihil gravius collegae patiuntur (*Dig. lib.* 1. *tit.* 12. *Leg.* 1.); quo tamen casu iis permittitur pecunias communes, si quas forte habent, inter se dividere. At quando seditiosi homines simul coierint, ut novas res molirentur adversus tranquillitatem publicam; tunc ii tenentur ea poena, qua puniuntur qui hominibus armatis loca publica, vel templa occupasse judicati sint, id est poena legis Juliae de vi (*Dig. lib.* 47. *tit.* 22. *Leg.* 2.). Quod si aperte collegium tendat ad perniciem Reipublicae, et ad factiones ineundas contra Principem; tunc illud contrahentes incidunt procul dubio in legem Juliam majestatis, reique evadunt perduellionis. CA-

(1) Legibus XII. Tabularum severissime interdictae erant coitiones, quae praesertim noctu fierent, propter suspicionem metumque criminum, atque factionum. Nam iis cavebatur: *Si qui in urbe coetus nocturnos agitassit, capital esto.* V. *Gothofred. comment. ad leg. XII. Tab.*

CAPUT IV.

De vi Publica, et Privata.

I. *Cur vis publicae, et privatae crimen gravissimum sit?*
II. *Quid vis, et quaenam publica, quaenam vis privata dicatur?*
III. *Quae sint graviores, frequentioresque vis publicae species?*
IV. *De poenis.*
V. *Quando vis privata committatur?*
VI. *Quomodo Rei vis privatae coercendi?*

I. *Cur vis publicae, et privatae crimen gravissimum sit.*

SAepe animadversum est a Nobis (Lib. I. Cap. XV. §. VI.) idcirco potissimum homines convenisse in civilem societatem, ut tuti viverent ab alienis injuriis, nanciscerentur tranquillitatem, qua in naturali statu aut nunquam, aut raro frui poterant. Hinc apparet quam grave sit crimen illorum, qui audent aliis vim quomodocumque inferre. Eo ipso siquidem in praecipuum scopum impingunt civilis societatis, in qua nemini jus esse potest, nisi summae Potestati, publicas privatasque injurias compescendi. Ac certe, ut *Tullius* (*Lib.* 2. *de Invent.*) egregie observavit, *nihil est exitiosius Civitatibus, nihil tam contrarium juri, et legibus, nihil minus civile et humanum; quam composita, et constituta Republica quidquam agi per vim.*

II.

II. *Quid vis, et quaenam publica, quaenam vis privata dicatur?*

Est autem vis majoris rei impetus, qui repelli non potest (*Dig. lib.* 4. *tit.* 2. *Leg.* 1. *et* 2.), eaque dividitur in divinam, et humanam. Ad vim divinam, quam θεοῦ βίαν Graeci vocant, referuntur tempestas, fulmen, terraemotus, uredo, ceterique casus, qui majores dicuntur. Vis humana vel hostium est, vel civium (*Bynkerh. Obs. lib.* 5. *cap.* 2.) Porro quae a Civibus vis infertur, si jure fiat, justa habetur; injusta vero si contra jus fasque irrogetur. Haec, de qua nunc solum res est, in publicam distinguitur, et in privatam. Vis publica hodiernis Legibus moribusque non ex persona aestimatur, sed ab armis (1). Hinc definitur vis publica, quae armis fit; privata, quae infertur sine armis (*Gravin. Orig. Jur. Civ. lib.* 3. §. 91.). Quod tamen perpetuum non est: Quamvis enim vis irrogata armis semper ut publica habeatur, semperque vis privata sit inermis; nihilominus exempla non desunt vis publicae sine armis illatae, ut si quis stuprum inferat, vectigalia exigat, reum vinciat etc. Armorum porro appellatione (*Instit. de publ. Judic.* §. *Item L. Jul. de vi.*) non solum scuta, gladii, sicae, cultri, ignea instrumenta veniunt; sed

etiam

(1) Veteri Jure Romano aliter vis publica accipiebatur, aliter vis privata. Erat illa, quam contra jus fasque persona publica inferebat imperio praedita, atque potestate, nempe Magistratus; ista vero, quae a privatis irrogabatur, iis praesertim, qui opibus viribusque pollerent, ut doctissime suo more notavit magnus *Cujacius in paratitl. ad Pand. Lib.* 48. *tit.* 6. *et* 7.

etiam lapides, fustes, cetera omnia, quibus aliis noceri potest.

III. *Quae sint graviores, frequentioresque vis publicae species.*

Multa facinora sub violentiae nomine comprehendi manifestum est, pluresque sunt species quae ad vim publicam referuntur (*Cod. lib.* 9. *tit.* 16. *leg.* 6.). Scriptores rerum criminalium graviores frequentioresque exhibent, quorum licebit heic Nobis vestigia sequi. Ac primo quidem de vi publica tenentur qui domi suae; vel in agro arma (1) coegerint, nisi comparata sint in usum venationis, itineris, aut promercii; tum qui armis servos, aut liberos homines instruxerint, ut seditionem facerent, turbasque excitarent. Rei quoque vis publicae sunt expugnatores alienarum aedium, qui cum armis hominibusque armatis incendium fecerint, aliorum rapuerint bona, possessorem domo, agrove suo, aut nave dejecerint. Qui autem ausi fuerint Magistratus, personasque publicas violare (*Matth. ad lib.* 48. *Dig. tit.* 4. *cap.* 1. *num.* 3.), impedire quominus eae potestatem suam exerceant, judicia concionesque turbare, procul dubio incidunt in crimen vis publicae. Praeterea qui vim fecerint improbiorem atrocioremque, etsi arma non sumpserint; tamen vis

(1) Jure Justinianeo, cui hac in parte Leges moresque nostri adstipulantur, non solum cogere; sed etiam arma deferre prohibitum privatis; nec permissum commercium, nisi parvarum machaerarum aut cultrorum, quorum nullus est usus in bello. *Novel.* 85. *cap.* 4. De hujusmodi re heic quidquam dicere omittimus, quoniam de crimine delationis prohibitorum armorum jam a Nobis opportune actum est Lib. I. Cap. IV. §. VII.

vis publicae rei habentur. Veniunt in hanc classem qui foeminam per vim stupraverit, qui nuptam innuptamque rapuerit, qui convocatis hominibus quempiam verberaverit, incendium fecerit, vel quid abstulerit ex incendio, qui Legatos, Oratoresque, aut comites eorum pulsaverit, injuriave affecerit, qui prohibuerit ne fieret funus, aut cadaver sepeliretur, tandem qui vinxerit reum, prohibuerit adesse in judicio, Judicesque ipsos, ne facerent imperarent, impedierit.

IV. *De poenis*.

1. Si Jus Romanum antiquius spectetur, vis publicae poena erat interdictio aquae et ignis, quae celeberrima lege Julia (1) in ejus reos imposita habebatur (*Dig. lib.* 48. *tit. Leg.* 10.). Sed posteriori Jure in locum interdictionis deportatio successit; et extremum quoque supplicium, quando personarum qualitas, vel admissi atrocitas viderentur graviorem poenam mereri. Sic servus, qui fuerit ausus vim publicam facere, morte punitur; sic homini libero alterum rapienti, vel occidenti vita intercipitur (*Cod. lib.* 9. *tit.* 16. *Leg.* 8.). Praeterea exacerbatur poena in incendiarios, qui vivi jubentur exuri; nec non in eos, qui armati aedes alienas aut villas expu-

(1) Cum post civiles *Marii, Syllaeque* discordias graves, et frequentes in Urbe seditiones excitarentur, visum est oportere peculiaribus legibus cavere de vi. Primum de ea legem tulit an. U. C. 675. *Publius Plautius* Tribunus plebis, a quo lex Plautia dicta est. Promulgatae deinceps sunt duae Juliae leges de vi publica, et privata, quarum priorem scivit *Julius Caesar* Dictator, alteram *Augustus* ipse jam rerum potitus rogavit. Illius meminit *Tullius Philippic. I.*, alteram sequutus est *Tribonianus* in compilatione Juris Romani, deque ea edisserit §. 8. *Instit. de public. Judic.* V. *Sigon. de Judic.* 11. 33.

expugnaverint: nam capite, id est, ultimo supplicio multantur.

2. Sed juxta leges, moresque hodiernos qui vim publicam fecerint pro qualitate, et circumstantiis admissi extra ordinem puniri solent (*Clar.* §. *fin. quaest.* 83. *n.* 4.); et modo gravius, ut si quis in alienas aedes violenter irrumpens aut expulit dominum domo, aut male mulctavit, modo levius, ut si quis ab alio conviciis provocatus, aut caesus justo dolori moderari non potuerit, aggressoremque fugientem persecutus in aedes ejus violenter introierit. Huc pertinent ii, qui vulgo dicuntur facere *insultum*, quales sunt alios inopinate, atque ex improviso circumvallantes, et aggredientes (*De Angel. de delict. par.* 1. *cap.* 80.). Si enim tam proxime aggresso accesserint, ut potuerint eum laedere sive soli, sive coadunato coetu, sive cum armis, sive sine armis; de vi publica tenentur, poenisque afficiendi sunt huic crimini debitis.

V. *Quando vis privata committatur?*

Pertinent ad vim privatam, de qua modo dicere restat, omnes reliquae species violentiae, in quibus non intercessit usus armorum, et quae non adeo gravis momenti esse existimantur; quoniam quietem, ac tranquillitatem publicam non admodum perturbant (*Dig. lib.* 48. *tit.* 4. *Leg.* 1. 2. *et* 3.). Haec ejus communiora exempla possunt exhiberi: si convocatis hominibus vis facta sit, ut quis verberaretur, vel dejiceretur ex agro suo, atque domo, vel sua possessione spoliaretur: item si quis solus et sine armis id fecerit: si quis ex ruina incendio tumultu naufragio quid

dolo

dolo malo rapuerit: si praestitum fuerit impedimentum, quo minus quis in judicium produceretur (*Alphan. Jur. Crim. lib. II. tit.* 3. §. 3.): tandem si quis in alienam litem improbe cojerit, aut si debitori suo debitum per vim extorquere conatus fuerit (1).

VI. *Quomodo Rei vis privatae coercendi.*

Jure Romano poena vis privatae erat relegatio, et publicatio tertiae partis bonorum cum infamia (*Cod. lib.* 9. *tit.* 3. *Leg.* 2.); unde de vi privata damnatus et prohibebatur veteres honores retinere, et novos acquirere non poterat. Is vero, qui debitori vim fecisset debiti extorquendi caussa, jus etiam crediti amittebat; sicut et ipso jure dominium amittit qui rem, quam suam existimabat, invasit (2). Quod quidem ipso jure locum habet, quin opus sit Judicis sententia, nisi creditor impugnet vim a se factam esse (*Glos. in Leg.* 13. *Dig. q. met. caus.*). At vigentibus hodie moribus vis quoque privata extra ordinem coercetur, gravius modo, et modo levius juxta facti qualitatem.

CA-

(1) Eruditiores Romani Juris Interpretes, inter quos eminet magnus *Cujacius ad tit. Cod. ad L. Jul. de vi publ. et priv.* animadverterunt nonnullas ex relatis vis privatae speciebus utroque legis Juliae capite notari; ac propterea potuisse argui, atque accusari etiam veluti ad vim publicam spectantes, ut facilior ampliorque pateret aditus vim coercendi improbiorem.

(2) Plures alias huic similes species refert *Matthaeus ad l.* 48. *Dig. tit.* 4. *c.* 3. *num.* 3. quibus ex imperatoriis Constitutionibus in poenam qui vim facit jure privatur rei retinendae seu adipiscendae, seu recuperandae, quae ad eum alioqui pertineret.

CAPUT V.

De falsa Moneta

I. *Quomodo ex crimine falsae monetae tranquillitas perturbetur Reipublicae?*
II. *De cudentibus falsam Monetam.*
III. *Species referuntur pertinentes ad crimen falsae monetae.*
IV. *De corpore delicti.*
V. *Quae olim, quaenam nunc poenae eos maneant, qui de falsa Moneta damnantur.*

I. *Quomodo ex crimine falsae Monetae tranquillitas perturbetur Reipublicae?*

INterest Reipublicae, et quidem maximopere, nummorum pretia, ut ait *Leo Imperator*, esse indubitata (*Novel. II.*). Quippe si corrumpatur, si falsificetur moneta, non possunt non everti privatae Civium fortunae, et nequit totius Civitatis status non vehementer labefactari. Quis enim negotiari velit amplius, quis merces inutili nummo et inaequali commutare (*Petr. Aerod. rer. jud. Tom.* 1. *lib.* 7. *tit.* 8.)? Non alia autem haberi potest tutior, magisque obvia justi pretii tessera; quam Principis effigies, signumque publica auctoritate nummis impressum. Hinc ad fraudes evitandas, consulendumque celeritati commerciorum, quarum rerum cura, ut vigeat justitia, floreatque in Civitate rerum omnium copia, omnino incumbit in Principem; jus huic soli competat necesse est cudendae monetae (1);

(1) An, et quando fas sit Principi minuere vel augere pecuniae valorem, laboriose quaerunt non solum Jurispruden-

quod propterea inter propria majestatis jura enumeratur (*Heinec.J. N.et G.lib.* 11.). Porro hisce ex caussis fit, ut crimen falsae monetae locum praecipue sibi vindicet inter delicta, quibus perturbatur tranquillitas Reipublicae. Nam qui usurpant sibi potestatem cudendae monetae; Rei temeratae Principis majestatis merito esse existimantur; quique illam quavis ratione adulterant, corrumpunt, ii fidem publicam fallunt, communique tranquillitati vel maxime obsunt.

II. *De cudentibus falsam monetam*.

Multifariam delinqui potest circa monetam, quae, ut notavit *Corasius*, dicta est a monendo; quia monet sive ne quid fraudis fiat in ea, sive auctoris sui, atque aestimationis (*Lib. III. cap.* 13.). Ac primo quidem prohibitum est cuivis personae temere, ac privata autoritate nummos cudere (1), licet justi ponderis, et sincerae materiae. Cum enim non ad alium, quam ad solum Principem potestas competere possit fa-

tes, sed etiam civilium publicarumque rerum Tractatores. Certe J. C. *Modestinus in Leg.* 9. *Dig. de aur. et arg. legat.* haud dubitasse videtur, quin Principi libera sit, amplissimaque id faciendi potestas. Verumtamen assentiuntur graviores prudentioresque Auctores, nonnisi quam ex justis urgentissimis, necessariis, totique Reipublicae proficuis caussis quidquam esse circa monetae valorem a Principe immutandum. Nam, ut concludit *Bodinus Lib. VI. de Republ. cap.* 3. *mutata mensura pecuniae, vel turbata, omnia reliqua mutentur, et turbentur necesse est.*

(1) *Saturnum* Creta profugum in Italiam metu filii saevientis, et a *Jano* susceptum hospitio narrat *Caecilius* apud *Minut. Felic. in Octav.* docuisse primum signare nummos. Sed quando aes, deinde argentum, tandem aurum Romae antiquitus cudi coeperit *Rivallus* docte persequitur in *hist. Jur. Civil.*

bricandae monetae; idcirco ejus majestatem quodammodo violare videntur qui hujusmodi jus invadunt. Quod si Princeps viro alicui illustri monetam cudendi potestatem fecerit, cautum est Jure Romano (*Cod. lib.* 9. *tit.* 24. *leg.* 2.); ut non liceat ei domi suae, sed solum in publica officina monetaria (1), et quidem opera fiscalium monetariorum, nummos fabricare, ad quamlibet fraudis suspicionem removendam. Quando autem nummos quis suo ex arbitrio auserit cudere, et eos quidem, ut fieri solet, neque justi ponderis neque sincerae materiae; tunc crimen procul dubio gravius esse videbitur; praesertim ubi constet cudentem falsam monetam non tam (*Perez. ad Cod. tit. de veter. numism. potest. n.* 7.) lucrifaciendi, quam etiam animo Reipublicae statum labefactandi tantum maleficium committere aggressum fuisse; ut nullam scilicet fidem amplius Cives invenirent in commerciis cum aliis Gentibus exercendis. Hoc siquidem postremo casu qui falsam monetam fabricaverit (*Creman. de Jur. Crimin. lib.* 1. *part.* 3. *cap.* 3.), habendus omnino erit tamquam perduellis.

III. *Species referuntur pertinentes ad crimen falsae monetae*.

1. Persequamur nunc ceteras species, quibus delinquitur circa monetam. Ut pecunia est materia

(1) *Budeus de asse l.* 5. duas olim fuisse notat celebriores officinas cusorias, alteram Lugduni in Gallia, alteram Apolloniae in Epiro, quam Graeci *Argyrocopium* dixere. Nunc in omnibus fere Ditionibus plures etiam extant hujusmodi officinae; arsque cudendi monetam ad eam perducta est elegantiam; ut nihil prorsus hac in parte Antiquis minores esse videamur.

teria electa ad pretium repraesentandum omnium rerum (1); sic moneta est pecunia ipsa divisa in partes, quae certam pecuniae quantitatem, seu certum auri, et argenti pondus continent. Hinc fit, ut Rei evadant etiam qui probos nummos, justi nempe ponderis et sincerae materiae corrumpunt, radunt, excindunt (*Dig. lib.* 48. *tit.* 10. *leg* 8.); falsis notis signant (2) qui laverint aqua forti seu chrysulca ad tenuem aliquam auri partem detrahendam, qui nummos aereos auro, vel stanneos argento tinxerint, falsaque imitatione publicae formae adulteraverint. Praeterea Rei sunt, qui nummos falsos, peregrinos, vel reprobatos expendunt, vel expendere curant dolo malo: nam qui ignorantes id fecerint, nullo crimine obstringuntur. Qui vero decepti falsos nummos pro veris accipiunt, vel injusti ponderis pro justi, vix de delicto redarguendi videntur; si ut illos bona fide retulerunt ab aliis, sic in alios distrahant. Tenentur tandem criminis, qui monetam probam dissolvunt, et in rudem massam redigunt; quique nummos pro usu publico comparatos, ut sint commune rerum pretium, privata auctoritate emunt, venduntque, ac habent veluti mercem; nisi aliter

P 2 legi-

(1) J. C. *Paulus in Leg.* 1. *Dig. de contrahend. emption.* scitissime docet institutam fuisse monetam, ut ejus publica, et perpetua aestimatio difficultatibus permutationum aequalitate quantitatis subveniret.

(2) Ne fraus incautis facile obreperet, vetus fuit mos; ut nummis notae affigerentur, quibus eorum pondus aestimatioque colligeretur. Egregie de pondere, et valore monetarum apud Graecos, et Romanos scripserunt supra laudatus *Budeus* de ass. *Blondus Lib. V. Romae Triumphantis*.

legibus propter necessitatem commerciorum cautum sit (*Clar. prax. crimin. qu.* 85.).

2. Huc pertinent qui sive falsas publici alicujus Telonii syngraphas, quae vulgo *Cedole* inter nos appellantur, et alibi alio nomine veniunt, ex integro confinxerint, sive veras adulteraverint augendo literis notisque numericis superinductis quantitatem pecuniae, quae illis expressa est; nec non qui vel a se vel ab aliis confictas atque adulteratas syngraphas dolo malo expenderint, atque pro legitimis distraxerint. Cum enim inopia publica, et temporum infelicitate ubique hujusmodi syngraphae vicem obtineant pecuniae numeratae, nummosque, qui vel desunt vel latent, repraesentent; idcirco falsae monetae reus aeque esse videtur qui hujusmodi syngraphas ad lucrum captandum, aliosque decipiendos exarant aut corrumpunt, ac qui nummos ipsos cudunt falsos, vel probos adulterant (1).

IV. *De corpore delicti*.

Ex his, quae diximus, liquet quatuor praecipuos esse modos, quibus in crimen incurritur falsae monetae, si quis nimirum monetam temere cudat, si misceat heterogeneis metallis, si radat, si denique expendat. Et in prioribus quidem casibus de corpore delicti constabit ex reperitione, quae adstante Judice testibusque praesentibus expleta legitime fuerit in aliqua privata domo instrumentorum, quibus moneta flari cudi, vel tingi lavari corradi adulterarique potest, qua-

(1) Apud nos circa hujusmodi criminis reos, qui dicuntur Italice: *Cedolisti falsi* peculiare jus viget ex recentioribus Pontificiis Constitutionibus.

qualia sunt cunei, sigilla, vel forcipes, limae etc. una cum resegminibus nummorum. Praeterea qui inventi fuerint nummi sive cusi et expoliti, sive adhuc informes nondumque signati, fragmenta monetarum, reliqua ad nummos tondendos necessaria; ea, inquam, omnia publici Monetarii, vel si hi desint, Aurifices ad examen vocare debent, justis lancibus pendere, igne etiam admoto probare; ut ex hujusmodi experimentis, ipsorumque solemni testimonio certa habeatur probatio fabricationis falsae, vel tonsionis adulterationisque probae monetae. Tandem expensio probatur testibus, quibus falsi nummi soluti fuerint, vel qui viderint agnoverintque aliis solvi; accedente demum Peritorum judicio super falsitate, vel corruptione eorumdem nummorum (1).

V. *Quae olim, quaenam nunc poenae eos maneant, qui de falsa moneta damnantur.*

1. Quoniam conflatio falsae, adulteratioque probae monetae, et praesertim syngrapharum publici alicujus Telonii, quae inter nos fere solae in usu sunt loco nummorum, frequentissime fieri solent, non solum cum noxa privatorum civium, sed etiam cum publicae tranquillitatis dispendio; propterea et olim, et nunc quoque apud omnes fere Gentes gravissimae constitutae sunt poenae in hujusmodi criminis reos. Et initio quidem Romae ex secundo capite Legis Corneliae de falsis eadem falsi nummarii poena fuit, ac

(1) Qui plura cupit circa formas investigandi, recognoscendique corpus delicti in singulis expositis speciebus; is consulat *Franc. de Angelis de delict. part.* 1. *cap.* 46. *et* 47. ubi multa forensi usui opportunissima dilucide persequitur.

ae falsi testamentarii, nempe deportatio (*Dig. lib.* 48. *tit.* 20. *Leg.* 9.): Postea liberae conditionis Rei ad bestias dari coeperunt, servi autem ultimo supplicio affici: Tandem falsae monetae percussores, et adulteratores imperatoriis constitutionibus absumendos flammis esse imperatum est (*Cod. lib.* 9. *tit.* 24. *Leg.* 2.). Tanta autem acerbitate ii solum puniendi debent intelligi, qui falsa fusione nummos formaverint; non qui formatos tinxerint, raserint, vel expenderint, aut cum possent, minime id fieri prohibuerint. Nec qui paucos tantum falsos nummos flaverint, statim subjiciendi videntur ordinariis poenis; sed solum qui tantam pecuniam cuserint, unde ingens damnum commerciis obvenerit; quin immo flasse, ferisse non sufficiet, nisi falsae monetae percussores eam expenderint. Sic quoque gravius foret ordinaria poena illos afficere, qui non aureos nummos, quorum magna est aestimatio; sed argenteos aereosque raserint, tinxerint, corruperint; ex quorum adulteratione levis solum noxa proficiscitur. Ceterum non solum percussores falsae monetae exurendos jussit *Imperator Costantinus M.*, sed etiam publicationi obnoxiam voluit domum, ubi percussi essent falsi, atque adulterini nummi, si dominum praesumi posset scivisse quid in ea fieret, neque detulerit Magistratui.

2. Quamvis autem municipalibus diversarum Europae gentium legibus, et signanter apud Germanos jure Carolino, adscita generatim fuerit poena ignis contra falsos Monetarios (*Bohemer. El. Jur. Cr. sect.* 2. *c.* 22. §. 336.); jamdiu tamen huma-

manioribus moribus extinctae ubique sunt ferales pyrae, et capite solum multantur qui falsos nummos fabricaverint (1); ceteri tonsores, tinctores, adulteratores falsae monetae, quique dolo malo eam expenderint ex mitiori, aequiorique Doctorum sententia arbitrariis poenis extra ordinem coercentur, atque ut plurimum exilio, vel fustigatione (*Stryk. de temerat. rei monet. cap.* 3. §. 9.). Sed circa syngraphas publici alicujus telonii nostris peculiaribus legibus praescriptum est, ut non solum qui eas ex integro confinxerint ad furcam damnentur (*Amoen. de delict. tit.* 7.); sed etiam qui interliverint, quique loco interlito aliquid superinduxerint, quantitatem scilicet augendo pecuniae, cujus creditum syngrapha praesefert, una cum sociis, participibusque facinoris, nec non iis, qui dolo malo hujusmodi syngraphas pro pecunia aliis tradiderint, atque expenderint.

CAPUT VI.

De Peculatu

I. *Peculatus unde dictus, quidque sit.*
II. *Quinam Peculatores censendi?*

---

(1) Quaesitum est de iis, apud quos inventa sint instrumentas ad cudendam monetam apta, et quidem in loco suspecto, et occulto, an ordinariis Falsariorum poenis plecti debeant, ut nonnulli contendunt, et aliquando in Foro observatum est. Recte censet *clariss. Creman. de Jur. Crimin. Lib.* 1. *part.* 3. *cap.* 3. extra ordinem solum coercendos esse, si non constet re vera nummos ab iis percussos fuisse; ne species hujus criminis ultra quam exprimuntur legibus, pertrahantur.

III. *An ii, quorum periculo pecuniae publicae fuerunt, de peculatu teneantur?*

IV. *De Peculatorum poenis.*

I. *Peculatus unde dictus, quidque sit?*

AD Reipublicae tranquillitatem conservandam non solum necesse est, ut nihil falsi fiat in moneta; sed etiam oportet, ne pecunia publica furacibus, avidisque manibus intercipiatur. Est enim pecunia Reipublicae nervus, sine qua nec consuli potest domesticis necessitatibus, nec externis aggressionibus occurri. Et quoniam in pecore potissimum consistebant veterum opes, qui initio pecudibus, ut narrat *Gellius* (*Noct. Attic. lib. II. cap.* 1.), pro crimine multabantur, et vectigalia pendebant, hinc principium fraudis a pecore esse coepit, quod publicum erat, ejusque furtum vocatum est Peculatus (1). Quod nomen in usu quoque mansit post invectam, signatamque monetam; ita ut per antonomasiam (*Alphan. Jur. Cr. lib. II. tit.* 10. §. 1.) jure Romano, nostrisque etiam moribus Peculatus sit Furtum pecuniae publicae.

II. *Quinam Peculatores censendi.*

1. Videamus nunc, quinam rei peculatus habeantur. Ac primo quidem Peculatores sunt quicumque auferunt, inque suam utilitatem vertunt pecuniam publicam (2); quacumque ratione ejus

(1) *Plinio hist. natural. Lib.* 18. *cap.* 34. visum est peculatus nomen venisse a pecudibus, quarum effigiem Rex *Servius Tullius* aeri, atque argento primum pro moneta Romae percusso imprimendam jussit.

(2) In crimen peculatus incidebant non solum qui pecuniam furarentur, quae Quaestoribus adnumerata in aerarium

furtum committant (*Dig. lib.* 48. *tit.* 6. *Leg.* 1.). Ii quoque, qui faciunt, ut quis furetur, vel qui sinum praebent furanti, Peculatores censentur; tandem qui in aurum argentum aes publicum quid indit immiscet, unde deterius id fiat; quique cum in moneta publica operarentur, extrinsecus sibi signant monetam forma publica, aut signatam furantur.

2. Aliae praeterea adsunt species, quas veteres Romani Jurisconsulti retulerunt ad crimen peculatus, quibus publico emolumento fraus facta sit. Hinc Peculatores existimantur, qui aurum argentumque subripuerint ex metallis Caesarianis; qui tabulas publicas immutaverint, in quibus agrorum forma continetur caussa fortasse vectigalis fraudandi; qui minorem pecuniam in publicis tabulis scribunt, quam ex venditione vel locatione rerum publicarum exactum fuerit; qui simulans se creditorem Fisci, pecuniam exigit huic debitam; denique qui praedam ex hostibus captam, quaeque ad Fiscum pertinet, in totum vel ex parte subripiunt (1).

---

inferebatur; sed etiam quae more militiae Romanae inter milites dividebatur. Singuli enim milites in expeditionem proditur jurabant, ut testatur *Polyb. lib. X.* se nihil aversuros, vel celaturos quod dividi inter omnes ex praeda deberet.

(1) Veteri Jure Romano publica pecunia proprie erat illa Populi Romani; unde Peculatores habebantur solum qui illam intercepissent: reliquae enim civitates instar privatorum censebantur; unde si quid de earum pecunia subtractum esset, furti tantum actione agi poterat, ut innuit *Papinianus in leg.* 81. *Dig. de furt.* At Constitutionibus *Imperatorum Trajani, et Hadriani* ad pecunias quoque civitatum furto subreptas traducta est peculatus accusatio; ut facilius graviusque in delinquentes animadverti posset. *Leg.* 4. *Dig. ad Leg. Jul. pecul. V. Gothofred. ad Leg.* 1. *tit.* 28. *Lib.* 9. *Cod. Theodos.*

III. *An ii, quorum periculo pecuniae publicae fuerunt, de peculatu teneantur?*

1. Quod si pecuniam publicam interverterint ii, quorum periculo illa erat, locum non habet crimen peculatus. Ut enim bene notat *Matthaeus* statim ac periculum pecuniae suscipiunt (1), de accusatione peculatus quasi cum eis deciditur (*ad lib.* 48. *Dig. tit.* 10. *c.* 1. *num.* 7.). Hujusmodi sunt qui pecunias publicas trajiciendas acceperint, nec non aeditui, quibus illae traditae fuerint, suo periculo in sacra aede custodiendae. Propter periculum siquidem, quod in se susceperunt, habendi sunt tamquam privati Reipublicae debitores, non velut criminis rei, qui pecunias interverterint. Re enim vera, ut *Gravina* noster animadvertit (*de leg. et S. C. cap.* 105.), quid opus est aggredi lege illos, qui propria obligatione arguuntur, ac sua fide ad restituendum urgentur? At vero secundum Interpretes nonnullos sunt amoventes pecunias publicas rei residuarum; quod tamen non probatur doctissimo *Matthaeo*.

2. Ceterum cum iis, qui periculum pecuniae publicae in se susceperunt confundendi non sunt qui illas administrant, exactores, nempe, arcarii, aerario praefecti, Judices. Curant siquidem hi pecuniam publicam, non tamen suo periculo: quam ob rem non solum si quid ex illa (*Dig. lib.* 48. *tit.* 8. *Leg.* 9.) interceperint; sed etiam si

(1) Qui paulo supra laudatus est *Antonius Matthaeus* meminit *cit. loc.* veteris Romanorum moris, qui pecunias ex hostibus captas periculo conductorum transvehendas locabant; unde factum, ut ad eos non pertineret crimen peculatus.

si apud se retinuerint (1), si mutuo dederint; dubitandum non est, quin rei fiant peculatus.

IV. *De Peculatorum poenis*.

Antequam *Julius Caesar*, vel ut *Gyphanius* (*Ad tit. Inst. de publ. Jud.*) putat, *Augustus* legem tulisset, qua nominatim cavebatur de peculatu, de sacrilegio, et de residuis, crimen peculatus nulla certa lege Romae puniebatur; sed extra ordinem si quando commissum argueretur, ejus cognitio Praetoribus, vel Consulibus demandabatur. Hujusmodi enim crimen, ut frequens inter Graecos; sic contra rarum apud Romanos, qui vel sola jurisjurandi religione adstricti fidem servabant, manusque a publica sibi credita pecunia sancte abstinebant (2). Lege autem Julia Peculatoribus interdictum est aqua, et igne (*Dig. lib.* 48. *tit.* 8. *Leg.* 3.). Sed postea Principum constitutionibus extraordinariae poenae introductae sunt in interversores fiscalis pecuniae, iique in quadruplum condemnati, quod intra quinquennium exigeretur a Delinquente, intra annum vero ab ejus haeredibus. Quin immo longe severius visum est esse agendum cum iis, qui in ad-

(1) Hinc bene ait *Cicero* apud *Aerod. rer. judic. Lib.* 9. *tit.* 5. *cap.* 5. detentio pecuniae publicae quo alio nomine est appellanda, quam peculatus?

(2) Sed non viguit diu prisca haec Quiritum abstinentia: corruptis enim sensim Romanis moribus adeo frequens evasit peculatus, ut jam *Syllae* aevo oportuerit peculiarem constituere Praetorem, qui de crimine peculatus judicia exerceret, ut narrat *Sigonius de Judic. lib.* 2. *tit.* 28. Ac eo usque crevit peculatorum licentia atque impunitas, ut M. Cato vehementer quereretur, ut quando *fures privatorum furtorum in nervo, atque in compedibus aetatem agerent; fures publici in auro atque in purpura lautissime viverent*. V. A. *Gell. Noct. Attic. lib.* 11. *cap.* 18.

ministratione positi peculatum commiserunt, quam cum ceteris peculatoribus (*Inst. de publ. Jud.* §. 9.). Hi enim in insulam deportari, vel in metallum damnari jubentur; illi vero capite puniuntur. Ac re quidem vera si non capitali supplicio, quod in hoc casu *Leo Imperator* non dubitavit improbare (*Novel.* 105. *ubi Duaren.*); saltem severius prae reliquis peculatoribus nemo non intelligit coercendos esse illos, qui publicas pecunias, quas sui muneris ratione administrabant, subtraxerint. Aliter enim nunquam defuturae sunt hirudines, quae corpus reipublicae sanguine, et nervis destitutum relicturae sint. Quod obtinet quoque hodiernis moribus legibusque (*Sanz. de re crimin. contr.* 77. *num.* 8.), quibus longe durius cum publicis administratoribus (1) peculatus reis, quam cum reliquis peculatoribus agitur.

CAPUT VII.

De Crimine Repetundarum.

I. *Quinam repetundarum crimine teneantur?*
II. *An Magistratui in causa bona, aut titulo remunerationis aliquid accipere liceat?*
III. *Quid de Xeniis, atque muneribus censendum?*
IV. *Quibus poenis repetundarum damnati afficiantur.*

I. *Quinam repetundarum crimine teneantur?*

CRimen repetundarum dicitur a repetendo pecunias quoquo modo extortas per Magistra-

(1) *Salvianus lib. IV. de gubern. Dei.* „ Furtum in omni „ quidem est homine malum facinus; sed damnabilius abs- „ que dubio, si Senator furetur. „

tus, aut per eos, qui in publico officio fuerint (*Dig. lib.* 48. *tit. Leg.* 1.). Hujusmodi enim crimen toties habetur, quoties qui in Magistratu, potestate, curatione, legatione, vel quo alio officio munere, ministerioque publico quo magis, aut quo minus officium suum faciat, quid accipit, vel ea de caussa promissionem, pactionemque inierit (1). Turpiter enim agit, qui paciscitur de administranda justitia. Nec interest qui munere publico fungitur, utrum ob judicandum, vel quid aliud curandum, ipse per se illicite acceperit, an per ministros suos, famulos, satellites (*Authent. Cod. de poen. Jud. qui mal. jud.*). Nam sive tu sordide accipias, sive interposita tuorum familiarium opera te pecunia, donisque corrumpi sinas; par sane crimen esse videtur. Quin immo etsi Judices, Magistratus nullam turpis lucri societatem inierint cum ministris, comitibusque suis (2); tamen si non criminaliter,

---

(1) Usus inolevit in Foro hujusmodi crimen appellandi *Baratteria*, ducto nomine ab Italico verbo *barattare*, quod commutare significat, quasi justitiae cum pecunia turpiter commutatio fiat, eaque admissa censetur, quando Officiales publici pecuniam a privatis accipiunt, ut faciant omittenda, vel facienda omittant; quemadmodum fuse exponunt *Decian. Lib.* 8. *cap.* 33. *Tract. crim. Jul. Clar.* §. *fin. quaest.* 73.

(2) Quid si comites ministri famuli, aut qui se Judicum familiares fingunt fumum, ut saepe fit, vendant, id est accepta pecunia eventum sententiae polliceantur litigatoribus Magistratu, nedum corrupto, sed ne quidem tentato? Manifesta res est hoc casu Magistratum nullo crimine, neque ulla obligatione teneri; sed gravissime delinquere, et severe admodum puniendos esse fumi venditores. *Duaren. Disput. lib.* 1. *cap.* 25. De Imperatore *Alexandro* narratur, ejus jussu *Turinum* quemdam, improbissimum fumi venditorem, fumo suffocatum in Foro fuisse clamante Praecone: *fumo punitur, qui vendidit fumum. Lamprid. in Alexandr.*

procul dubio civiliter tenentur ex illorum delictis, atque depraedationibus (*Farinac. quaest.* 111. *n.* 148.). Alienam siquidem culpam is debet praestare, cujus est comites, ministrosque eligere fidos, observare suspectos, corruptosque coercere, quemadmodum *Tullius* (*Verrin. IV. cap.*) sapienter *Verri* objecit, atque exprobavit, qui per amicos clientesque suos Siciliam totam vexavit, ac depraedatus est.

II. *An Magistratui in caussa bona, aut titulo remunerationis aliquid accipere liceat?*

1. Tanta porro fide, ac religione jus suum cuique tribuere debent, qui in magistratu vel officio publico sunt; ut nefas eis esse ducamus non solum in mala, sed etiam in bona caussa (1) aliquid accipere (*Dig. lib.* 48. *tit. Leg.* 4.). Nam quod est iniquum, nulla unquam ex caussa facere possunt; quod vero est aequum, id sui muneris ratione semper debent, et gratuito omnibus praestare.

2. Quid autem si datum fuerit Judici remunerationis caussa, non ut faceret; sed postquam fecisset officium? Si Romanae leges prae oculis habeantur, juxta eas concludendum est ex plurium Interpretum sententia, nunquam licere Judici aliquid a litigatoribus capere (*Alciat. parerg.* 11. 49.), non solum ante, sed nec post latam sententiam. Jubent siquidem, ut qui munus aliquod

(1) Jure ac merito *Matthaeus loc. supr. cit.* redarguit *Menochium*, qui 2. *arbitr.* 342 *n.* 6. excusat a crimine Magistratum in causa civili pretio accepto bene judicantem, sed tantum ad dati restitutionem teneri. Recte olim Cato: *Magistratus non magis de iis orari debet, quae aequa sunt; quam exorari in ea, quae sunt iniqua.*

exercendum suscipiunt, jurare debeant se nihil accepturos tam manente, quam deposita administratione (*Cod. lib. 9. tit. Leg. penul.*). Quod caute admodum, prudenterque constitutum videri potest. Si enim permittatur Judicibus accipere post datam sententiam; non inepte metuendum foret, ne lucri spe illecti divitibus potius, quam pauperibus faverent, a quibus nihil emolumenti possent expectare. Contra *Bartolus*, quem sequuti sunt plures Doctores, et cujus doctrina usu magis, quam superior altera videtur esse comprobata (*in Leg. Aquilius Dig. de donation.*), existimavit nefas haud esse tum dare Magistratui, tum huic aliquid accipere remunerandi caussa; quoniam remuneratio proprie donatio non est ex mera liberalitate proveniens, quae solum nequit in Magistratum conferri.

III. *Quid de Xeniis, atque muneribus censendum?*

Ceterum qui in Magistratu, vel altero officio publico sunt, non solum nihil capere debent, ut suas partes aut exequantur, aut desinant adimplere; sed etiam generatim dona capere prohibentur, etsi nullam ob caussam, sed vi tantum obsequii eis oblata. Nec crimen effugient, si munera tegantur titulo donationis, aut emptionis, vel locationis specie exhibeantur, vel alterius cujuscumque contractus (*Cod. de contr. Jud. Leg. unic.*). Ac emptiones quidem ultra necessitatem factae, Praesidibus interdictae sunt, ne metu imperii, Provinciales vilius res suas addicere cogantur; eisque praeterea prohibitum est foenus in provincia exercere, ac vix permissum foenebrem sumere pecuniam ab eo, qui apud ipsum

ipsum non litiget. Verumtamen si munera intra anni spatium Magistratui missa, in unum collecta valorem non excedant centum aureorum; communior Interpretum sententia fert, sine crimine illa posse Magistratum accipere (*Decian. Tract. crim. Lib. VIII. cap.* 18.): in infinitum vero licet ei capere ab exceptis personis, velut sobrinis, iis qui propiore sunt gradu, multoque magis ab uxore: nam donant isti non ad captandam gratiam, sed ad mutuum fovendum amorem. Excipiuntur quoque Xenia (1), scilicet esculenta, et poculenta, quae intra proximos dies prodigi possunt, et hospitibus dantur hospitalitatis gratia (2). Haec dubio procul recipere Magistratibus licet (*Creman. Jur. Crim. lib.* 1. *par.* 3. *cap.* 4. §. 90.), dummodo eduliorum modum non superent, et in eis capiendis vetus illa observetur Graecorum sententia; ut nec omnia accipiant, nec passim, neque ab omnibus; *ουτε πάντχα ουτε πάντοτε ουτε πχρά πάντων*. Ut enim a nemine accipere incivile videretur esse, et quandoque superbum; sic passim vile foret, ab omnibus vero avarissimum.

IV.

---

(1) Praeter Xenia Jure Romano permissum erat annonas accipere, quas provinciae Praetori praestabant; et quas, si moderate fieret; in cellam etiam aestimare pretori licebat. *Leg. unic. Cod. de annon.* V. *Matth. cit. loc. num.* 10.

(2) Veteres hospitalitatem, tamquam sacram rem colebant; unde muneribus etiam, quae Xenia appellabantur, hospites prosequebantur. *Thomassin. de tesser. hospit.* Erudite de Xeniis, quae Rectores provinciarum, atque etiam Legati a provincialibus accipiebant, disserit *Jacob. Gothofred. ad tit.* 11. *Lib. XI. Cod. Theodos.*

IV. *Quibus poenis repetundarum damnati afficiantur* .

Nihil magis dedecet Magistratus, quam ob interponendam, vel non interponendam potestatem, atque ob judicandum pretium accipere: Et cum praeterea non possit non Reipublicae tranquillitas in discrimen adduci, ubi publica auctoritas in mercimonium vertatur; propterea omnium cultiorum Gentium legibus Magistratuum sordes gravissimis poenis eluendae jubentur. Apud Romanos quidem initio, ne opes provincialium paterent avaritiae Magistratuum, plures de pecuniis repetundis latae sunt leges, quibus ob ablatas, captas, conciliatas, aversas, pactasque pecunias (*Rosin. Antiq. Roman. cap.* 30.) severe coercebantur; unde merito appellatae leges sociales, quod sociorum per eas fortunis commodisque consuleretur. Inter eas celebrior fuit lex Julia repetundarum (1), a *C. Julio Caesare* rogata, cujus censura deinceps protracta est ad Magistratus urbanos, qui se a sordibus non abstinuissent. Constat autem repetundarum reos, et litis aestimatione, et exilio multatos (*Gravin. de Legib. cap.* 94.). Lis aestimabatur vel simpli, vel dupli, vel quadrupli, quod quadruplum integre Fisco addicitur, non ei qui pecuniam ultro dedit, ut Judicem corrumperet. Huic enim non solum

(1) Leges, quae Juliae legi praeiverunt, fuse enumerant illustrantque *Sigonius de Judic. Lib.* 2. *cap.* 27. *et Gravina cit. loc.* Omnia ferme illarum capita in istam transtulit *Julius Caesar*, qui primo consulatu de eadem rogationem tulit ad Populum, *Tribonianus* ceteris aboletis solam Juliam legem intexuit Codici Justinianeo. V. *Manutium de LL. cap.* 22. *et* 24.

actio non datur, sed ipse quoque incidit in legem Juliam repetundarum. Qui autem vi, aut metu spoliatus est, ille quadruplum repetere utique poterat; quod tamen postea dividi oportuit ex constitutione *Imperatorum Arcadii, et Honorii* (*Cod. tit. de assessor. Leg.* 3.) inter Fiscum, et actorem. Litis aestimationem consequebatur exilium, et praeter remotionem ab ordine, aliquando poena etiam gravior, velut verbera, relegatio (1), aquae, ignisque interdictio, deportatio, ipsa denique mors, praesertim si ob hominem necandum pecuniam Judex acceperit. Hinc recte conclusit *Matthaeus* (*Lib.* 48. *Dig. tit.* 8. *c.* 2.), quem sequuntur Scriptores omnes rerum criminalium, poenam hujus criminis arbitrariam esse, et pro delicti modo infligi; quod moribus nostris comprobatur. Ac nisi gravior aliqua intercedat circumstantia, testatur *Carpzovius* (*Qu. Crim. XCIII.*), nunc hujus criminis reos ut plurimum puniri remotione ab officio, atque relegatione.

CAPUT VIII.

De Annona Fraudata

I. *Proemium*.
II. *Quomodo fraudetur annona?*

III.

(1) Legimus apud *Tacitum Annal. III.* 66. 67. Sylanum repetundarum reum aquae, et ignis interdictione relegationeque punitum „ *Tum Lucium Pisonem sententiam rogat. Ille multum de clementia Principis praefatus; aqua et igne Sylano interdicendum censuit, ipsumque in Insulam Gyarum relegandum. Et Lib. IV.* 21. „ *At P. Suilium Quaestorem quondam Germanici, cum Italia arceretur, convictus pecuniam*

III. *De Dardanariis, iisque qui monopolia exercent.*
IV. *Quemadmodum coercendi qui annonam fraudaverint.*

I. *Proemium.*

Quemadmodum nulla re magis, quam vilitate, et copia rerum, quibus vita sustentatur, Populus pellicitur, et in obsequio jugiter continetur; ita nihil ei frequentiores feralioresque irarum caussas praebet annonae caritate. *Nec enim rationem patitur*, ut *Seneca* scribit, *nec aequitate mitigatur, nec ulla prece flectitur Populus esuriens. Quippe caret auribus venter, ac propterea perdifficile est hunc ratione persuadere.* Hinc inter delicta, quibus Reipublicae tranquillitas saepius vehementiusque perturbatur, locum sibi procul dubio vindicat crimen fraudatae annonae (*Petr. Aerod. rer. judic. Lib. 9. tit. 4. cap. 1.*), de quo heic tandem disserere oportet. Ac re quidem vera, et veterum, et recentiorum Gentium historiis constat populares tumultus, atque seditiones, quae aliquando in civilia bella creverunt, excitatas ut plurimum fuisse ob caritatem annonae, alimentorumque deficientiam (1): Propterea iis, qui praesunt Civitatibus nihil cordi magis esse debet (V. *Cassiodor. lib. 4. cap. 1.*), quam annonam curare, et abundantia rerum om-

Q 2 nium

ob rem judicatam coepisse, amovendum in Insulam censuit, tanta contentione animi; ut et jurejurando obstringeret e Republica id esse.

(1) Ita sane olim contigit Romae; ubi plerisque seditionibus occasionem dedit inopia, aut caritas rerum, quae ad victum necessariae sunt. V. *Sveton. in Claud. cap.* 18.

nium, quibus alitur vita (1), communi paci fovendae ac tutandae prospicere.

II. *Quomodo fraudetur annona.*

Annona, quae vox derivat ab anno, significat quidquid provisum est, atque inservit annuae alimoniae (2). Hinc ea generatim complectitur quodlibet alimentorum genus, nempe frumentum, vinum, oleum, panem, carnem, salem, laridum, et similia victus elementa.

2. Jam vero annonam publicam fraudare est id agere, ut tandem carius res victui necessariae vendantur ad privatam ejus, qui fraudat, utilitatem (*Glos. in Leg. vix certis* v. *annon. Dig. de Júdic.*): unde crimen contrahunt fraudatae annonae qui societatem ineunt, simulque conspirant, ut annona carior fiat, qui iter impediunt vectoribus, aut navem nautasque detinent, ne advehant frumentum. Ii quoque tenentur hoc crimine qui species coemptas supprimunt, ex raritate affectantes caritatem (*Dig. lib.* 77. *tit. Leg.* 2.); qui fructus praediorum suorum aequis

(1) Vigili studio, assiduaque sollicitudine, ne Populus Romanus annonae inopia premeretur, primum *Julius Caesar*, deinde *Augustus*, qui summam rerum ad se trahere cogitabant, popularem favorem potissimum adepti sunt. Sed nec ipsi mali Principes hanc saturandi populum curam a se unquam abjicerunt, inter quos *Nero*, licet saevitia immitis luxuque perditissimus, teste *Tacito Annal.* 1. 2. nec sollertiae nec sumptibus pepercit, ut Populus Romanus rerum ad victum necessariarum copia redundaret.

(2) Salaria annua illorum, qui munere aliquo publico fungerentur, annonae etiam dicebantur. Eae olim in speciebus oleo frumento vino praebebantur; vetitumque erat principalibus legibus, ne pro illis aurum exigeretur. *Cod. Leg. de annon. et tribut.* quae tamen prohibitio hodiernis moribus videtur ab usu recessisse.

pretiis vendere nolunt, qui messes fructusque nondum maturos colligunt metu caritatis, et generatim quicumque dolo malo victus elementorum inopiam inducunt, vel conantur inducere; ut ipsi ex publica egestate ditescant. Huc praeterea referuntur, qui ponderibus et mensuris adulterinis utuntur, nec non quicumque res annonarias vendendo definita legibus pretia excedunt. Quod si Magistratus, ad quorum officium pertinet annonam curare, fraudolenter se gesserint; procul dubio rei erunt hujusmodi criminis (*Dig. lib. 1. tit. de off. Pr. urb. Leg. 1.*); quemadmodum et minores illorum Officiales, qui vexant venditores victualium, ut marsupium faciant, aut species annonarias publico usui destinatas furantur (1), vel carius, quam annona exigit, Civibus vendunt.

III. *De Dardanariis, iisque qui monopolia exercent.*

1. Qui annonam attentant vexantque, fructus suos, vel coemptam annonam supprimendo, ii Dardanarii speciatim appellantur (*Dig. lib. 47. tit. de extr. crim. Leg. 6.*); quod nomen, ut innuit *Gravina*, a Dardano quodam forte hujus teterrimae artis

(1) Cum olim Imperatores non solum militibus, sed etiam inopibus Civibus annonam ex publicis horreis atque cellariis quotidie largirentur; multa praescripserunt circa hujusmodi annonarias largitiones, annonamque ipsam, cujus curam vel ipsis Praefectis Praetorio, vel Praefectis Urbis initio demandarunt; donec peculiaris institutus est Magistratus, nempe Praefectus annonae, qui in hujusmodi solum res administrandas incumberet. Consulendus *Claris. Creman. de Jur. Crim. Lib. I. par. 3. cap. 4. §. 139. not.* 1. qui docte illustrat quidquid pertinet ad Imperatorias annonarias largitiones, earumque usum.

artis principe profluxit; atque dicuntur etiam Pantopolae, Seplasarii, Pantometaboli, Sitocapeli, fraudatores vastatores flagellatores annonae. Illo autem nomine designantur etiam ceteri, qui quascumque alias, praeter annonam, coemptas merces supprimunt in communem perniciem (*Striik de Dardan. cap.* 2. *n.* 18.).

2. Parum aut nihil differunt a Dardanariis qui monopolia exercent (1), id est soli frumentum, puta, aut quamlibet aliam mercem colligunt emunt, ut soli vendant non aequo sed graviore arbitrario pretio. Quod si plures sint emptores, et simul paciscantur; ut annona aliaeque species carius veneant, omnes tenebuntur de monopolio; sicut et illi a quibus pactio initur (*Cod. Leg.* 1. *de monopol.*) non vendendi, nisi intra certum tempus, nec minori, quam inter ipsos convento pretio.

IV. *Quemadmodum coercendi qui annonam fraudaverint.*

Quandoquidem tantopere interest Reipublicae, ut rerum, quae ad victum necessariae sunt, inopia nunquam laboretur; propterea *Julius Caesar* publicae utilitati quondam Romae prospexit lege in eos lata, quorum dolo rarior, aut carior anno-

(1) Monopolia interdici atque sedulo severeque puniri debent in omni bene constituta Civitate. Quod olim Romae sapienter factum pluribus Senatusconsultis notavit *Cujacius ad tit. Cod. de monopol.* Quin immo Constitutione *Imperatoris Zenonis* cautum est, ut ne impetrato quidem Principis rescripto liceat monopolia exercere. Nequit tamen inficiari fas esse aliquando propter evidentem vel necessitatem vel utilitatem Reipublicae quarumdam rerum monopolia permitti, ut fieri non raro videmus, faciendumque probat *Lampred. Jur. publ. universal, Lib.* 2. *cap.* 3. §. 14.

annona redderetur (*Dig. lib. tit. ad Leg. Jul. de an. Leg.* 1. *et* 2.). Qui convicti forent de hujusmodi fraude viginti aureis damnantur, quae poena est oppido levis, si spectetur criminis improbitas, aut si negotiatores sint, negotiatione interdum prohibentur. Quin immo, prout circumstantiae et gravitas admissi videantur expostulare, possunt Rei extra ordinem puniri relegatione, vel opere publico (*Dig. lib. tit. de extr. crim. Leg.* 6.). Ubique fere municipalibus legibus peculiares poenae constitutae sunt in hujusmodi sycophantas, qui si diu, vel cum ingenti Civitatis pernicie annonam flagellaverint; dubitandum non est, quin pro communi exemplo debeant gravissimis poenis coerceri. Ii, qui stateras vel mensuras falsas adhibent, aut cariori, quam definitum est, pretio cibaria vendunt, praestare duplum coguntur, relegantur, et si vilioris sint conditionis, fustes, carcerem, aliasque similes poenas subibunt. Magistratus, ceterique annonae curatores, qui in suo munere defecerint, non solum eo privandi sunt et extra ordinem juxta admissi qualitatem multandi (*Cod. lib. tit. de condit. in publ. hor. lib.* 10.); sed si ex publicis horreis frumentum eripuerint jure Romano deportatione, et bonorum publicatione puniendi sunt. Tandem poena illorum, qui fecerint monopolium, est exilium, et publicatio bonorum.

PARS

PARS IV.

De Delictis, quibus singulorum civium securitas laeditur.

Quaecumque caussa fuerit, qua moti homines initio cojerunt in civilem societatem; dubitari profecto nequit, quin eo potissimum respexerint; ut scilicet simul juncti atque consociati facilius tutiusque securitatem sibi parare possent, seque ab alienis injuriis immunes praestare. Quamvis enim similitudo, et veluti cognatio quaedam inter universos homines intercedat, constituta ab ipsa Natura; unde sapienter monuit *J.C. Florentinus* (*Dig. lib.* 1.*tit.* 1. *Leg.* 4.) nefas esse eos sibi mutuo insidiari; nihilominus adeo ferox est genus humanum, ac nequitia infectum, ut homini hominem, quemadmodum *Seneca* scribit (*Epistol.* 103.), perdere libeat. Id porro omnis homo vehementissime cupit, vultque omnino; ut vitae, ad quam conservandam, et commode tranquilleque ducendam Naturae, velut impetu fertur, sibi securitas constet, nec non rerum suarum possessio certa, atque incolumis maneat, liceatque bona apud alios homines existimatione gaudere. Hinc in quavis Republica, et bene constituta Civitate (1) vim infer-

(1) Haec *Caesari Augusto*, postquam sibi in Republica principatum victoriis asseruit ac stabilivit, potissima fuit cura; ut scilicet, quemadmodum refert *Paterculus Hist.* II. 80. „ *data Legibus vi*, *Judiciis auctoritate*, *cultus agris*, *sacris honos*, securitas *hominibus*, *certa rerum suarum possessio cuique constaret* „.

inferre Civium personis, id est vitam eis adimere, aut laeso vel detracto membro sive corporis parte infeliciorem reddere; onerare alienam existimationem, insontiumque famae detrahere; bonis demum rebusque suis sive clam et ex insidiis, sive coram apertaque vi Cives spoliare, interdictum est legibus, semperque habitum pro ingenti gravissimoque facinore severioribus poenis compescendo, atque vindicando.

Restat igitur, ut ordini insistentes jampridem a Nobis delineato (Lib. I. Cap. XV. §. VI.) postrema hac parte delicta exponamus, quibus singulorum Civium securitas laeditur: Scilicet primo loco ea crimina persequemur, quae vim inferunt Civium personis; tum vero agemus de iis, quae onerant Civium aestimationem; et ultimo loco illa recensebimus atque declarabimus, quibus Cives bonis, rebusque suis spoliantur. Sic demum ad umbilicum adducentur nostra haec Elementa Juris Criminalis, plurium annorum multarumque vigiliarum Opus, quod in ipso coeptum flore juventae, nec unquam varios inter fortunae casus, et domesticarum forensiumque curarum fluctus intermissum, maturescente sensim aetate perfectum, atque opitulante Deo feliciter nunc absolutum est.

CAPUT I.

De Homicidio.

I. *Nullum est homicidio atrocius delictum;*
II. *Cujus definitio, variaeque species exhibentur.*
III. *De homicidio culpa commisso.*

que

que damnis familiae interempti illatis ab interfectore sarciendis.

XXI. *Quibus poenis sacri Canones animadvertant in Reos homicidii?*

I. *Nullum est homicidio atrocius delictum.*

SI quidquam grave scribenti de criminibus potest accidere, id est profecto, ut Nos experiundo cognovimus, ea delineanda suscipere atque exponenda facinora, quibus humanus spargitur sanguis, et mors insontibus crudelissime infertur. Refugit enim, horretque animus contemplari quantopere saevi sint homines, multisque etiam brutis animantibus immitiores. Nam similitudo naturae quamdam amicitiae speciem inter plerasque belluas conciliat; ita ut ferociores etiam videamus rabiem suam crudelitatemque non in proprium genus exacuere, sed in alterius generis animalia (1). At homines non solum ira, odio, zelotypia, invidia, dolore perciti, atque inflammati; sed etiam nulla intercedente simultate, ut suis satisfaciant cupiditatibus, in alios homines saeviunt, eisque mortem immanissime non verentur inferre (Lib. I. Cap. II. §. VII.). Profecto nullum atrocius scelus committi ab homine potest, quam vitam eripere alteri homini. Est vita divinum munus, cujus neque

(1) *Juvenal. Satyr. XV. v. 159. et seq.*

. . . . parcit
Cognatus maculis similis fera, quando leoni
Fortior eripuit vitam leo? quo nemore unquam
Expiravit Aper majoris dentibus Apri:
Indica Tigris agit rabida cum tigride pacem
Perpetuam: saevis inter se convenit Ursis.

que sibi, neque aliis adimendae potestatem ullus habet privatus homo. Qui enim vitam hominibus largitur conservatque Deus, ipse solus summo supra illam jure pollet. Hinc in Deum gravissime peccant qui ejus quodammodo invadentes dominium, suo nutu audent homines vita spoliare. Cum autem vita nihil charius sit hominibus; idcirco potissimum ii in civilem statum convenerunt, ut illam nimirum facilius validiusque possent ab alienis injuriis tueri, atque ab improborum hominum vi illaesam servare (Lib. I. Cap. XV. §. VI.). Quam ob rem omnes, qui injuste humanum sanguinem effundunt, non solum charitatem violant, qua invicem Natura ob similitudinem generis homines copulantur; sed etiam propositum iis praecipuum scopum evertunt in institutione civilis societatis. Ac re quidem vera, ut bene scribit *Cl. Cremanus* (*de Jur. Crim. lib.* 1. *par.* 3. *cit.* §. 181.), *quid profuisset moenia et Urbes excitare, Principem constituere, legere Magistratus, inter plures dividere Reipublicae munera, agricolturam, aliasque utilissimas artes promovere, atque omnibus comparare copiam rerum, quae ad vitae necessitates, et jucunditatem pertinent; si lateant insidiae, scelestique homines, ubi se occasio dederit, in Cives erumpant, eisque extremum fatum audeant properare?* „ Stare siquidem totum corpus civilis societatis non potest, nisi amore, et custodia partium; neque salvum esse, si singula membra non serventur illaesa. Quare nulla fuit unquam eritque Gens, nulla Civitas aut Respublica, ubi hominum vitae vim inferre, eosque injuste saeviterque letho dare non atrocissimum sum-

summumque habeatur ac reputetur facinus esse, atque homicidium non severissimis, maximisque poenis vindicetur.

II. *Cujus definitio, variaeque species exhibentur.*

1. Homicidium, ut vox ipsa sonat, est hominis caedes (1), seu, ut apte ille definit *Harprectus*, violenta vitae hominis ademptio (*In §. Item in L. Corn. num. 2. Instit. de publ. Jud.*). Adimi porro vita homini non una potest ratione. Nam quodcumque homicidium aut dolo committitur, aut contingit culpa, vel casu, aut fit necessitate, aut denique Legum imperio permissuque patratur. Hinc variae emergunt species homicidii, quae neque omnes, neque semper crimen praeseferunt, et pro delicto reputantur. Quod enim dolo committitur homicidium, proprie illud, et vere delictum est; quod autem culpa evenit, quasi dumtaxat, et quodammodo (*Dig. lib. 48. tit. 8. leg. 7.*). Id autem dici etiam debet si culpa aliqua in caede intercesserit, quae casu contigit, vel necessitate commissa est. Tandem delicto prorsus vacat caedes Legum imperio, permissuque patrata.

2. Sed age, primum de postremis hisce homicidii

(1) Prima aetate apud Romanos homicidium *parricidii* nomine designabatur: quasi paris hominis excidium: idque apparet ex verbis latae a *Romulo* vel a *Numa* legis, quae *Festus* conservavit: *Si quis hominem liberum dolo sciens morti duit, paricida esto*: nec non ex sequenti fragmento LL. XII. Tab. *Qui malum carmen excantassit, malum venenum fecerit duitque, parricida esto*. Postea usus restrinxit paricidii nomen ad solam caedem parentum, ut suo loco videbimus. Quamvis non raro apud Scriptores gravior caedes dicatur parricidium, et interfectores vocentur paricidae, quo probroso nomine dehonestati qui *Caesarem* interemerunt.

cidii speciebus ea referamus; quae heic omnino dicere oportet; tum vero toti versabimur in caede exponenda dolo commissa, qua proprie, et vere constat crimen homicidii.

III. *De homicidio culpa commisso*.

1. Jam vero culpa contrahitur homicidium (ab eo enim incipiam) cum quis non animo quemquam interficiendi, sed aliud agens non ea cavit, quae poterat debebatque cavere; unde mors hominis sequuta est. Hujus rei exempla innumera fere inter homines occurrere solent; sequentia autem J. C. *Paulo* mutabimur (*Dig. lib.* 48. *tit.* 8. *leg.* 7.). Si quis alto se praecipitaverit, et super alium venerit, eumque occiderit; aut putator ex arbore cum ramum dejiceret non proclamaverit, et praetereuntem oppresserit, culpa caedem admisisse videntur. Ea autem esse non debet extra omnem prorsus animadversionem. Quamvis enim nulla sit tanta culpa, quae possit dolo comparari; cum tamen magnopere intersit publicae privataeque salutis, ut homines caveant agendo, ne aliis sua oscitantia damnum morsque obveniant (Lib. I. Cap. VI. §. I.); propterea ob homicidium lata culpa commissum potest arbitrio Judicis poena aliqua irrogari (Lib. II. Cap. VI. §. IV.). Nam si levis dumtaxat culpa fuerit, eo casu notant *Doctores* (*Gail.* 2. *Observ.* 110.) nec de delicto quaerendum, nec poenam ullam dictandam esse.

2. Ignorantia quoque adscribitur culpae; unde si propter illam mors alicujus sequuta sit, de homicidio quaeri poterit, et in ejus auctorem animadverti. Sic neque insons, neque immunis a poe-

a poena erit Judex, qui per summam juris ignorantiam innocentem damnaverit: sic quoque imperitia artis suae pro culpa reputabitur coercitione digna in Medico (1), qui aegroto noxia medicamenta dederit, aut eum male secuerit; (*Clar.* §. *Homicid. n.* 17.) ita ut miser mortem hauserit, unde vitae suae tutamen referre sperabat.

IV. *Quid si casu hominis caedes evenerit?*

Evenit aliquando, ut casu caedes hominis fiat. Tunc distinguere oportet cuinam rei daret operam ille, qui casu alterum interemit. Nam si in illicita re versaretur qui casu alteri mortem attulit, is non erit ab omni prorsus crimine extorris. Etsi enim quis sedulo caveat agendo; tamen in re illicita versari, aut rei quidem licitae vacare, sed neque loco neque tempore opportuno, culpa non caret, casusque qui tunc contigit, merito ad culpam illam refertur (Lib. I. Cap. VI. §. VII.); ut exemplum occurrit in eo, qui canem ferocem joci etiam caussa concitavit in alium, vel taurum impulit ad arripiendam fugam; unde alicujus levissimae saltem animadversionis non immerens ille videbitur esse (*Dig. lib.* 48. *tit.* 19. *Leg.* 7.). Aliter vero sentiendum erit,

(1) Sed moribus non est receptum quaerere de Medico; ne artis suae fallacia, atque ambiguitas ei nocere videatur: De qua quidem re *Plinius Hist. Nat. Lib. XIX. cap.* 2. sic graviter lamentabatur. „ *Medici discunt periculis nostris, et experimenta per mortes agunt: Medicoque tantum hominem occidisse impunitas summa est.* „ Sed adversus illos, qui medicinam chirurgicam exercent solet nunc quoque criminaliter agi, quando imperite aegrotum secando extremum illi fatum properaverint. Nam eorum ars, non ut illa Medicorum in obscuritate naturae versatur; unde quis facile errare, et nulla sua culpa decipi potest.

erit, si dum rei licitae detur opera, aliquis casus sequatur. Cum enim nulla tunc culpa intercesserit occidentis; sequutum homicidium non pro noxa accipietur, sed fato imputabitur ac fortunae, cui nullus potest homo resistere, et nemo, ut dicebat *Plato* (*de Leg. Lib. IX.*), imperare Legislator. Sic venator, qui aprum insectans, socium interfecit in sylva latentem; et olim athletae in spectaculis, et postea Equites in torneamentis aemulum casu opprimentes, existimantur insontes, quod in licita re versarentur, nullaque eorum culpa argui possit, ne eventui (1) quidem praecedens (*Struv. Obser. Crimin. C. IX.*). Hinc fit, ut a quacumque animadversione abire omnino debeat immunis (2) occisor (Lib. II. Cap. V. §. IV.); et vix teneri videatur ad reficienda damna, et id quod interest praestandum (*Gomez* 111. *var.* 3.). Quamquam antiquarum Gentium institutis et pro casuali homicidio alicui animadversioni locus pateret. Certe leges fere omnium Graeciae Urbium exilio multabant eos (3), qui casu Civi vitam ademissent (*Demosth. Orat. contr. Timocr.*). Apud *Romanos* qui caedem imprudenter commisissent, quinquennio

(1) *Casus* scribit *Aristotel. Phisic. lib. VII.*, *est causa agens praeter intentionem.*

(2) Inter argumenta, quibus caedes potest in judicio a criminis nota liberari, istud in primis Rhetores enumerant, si ea fuerit casu commissa. V. *Cic. de Orat. Lib.* 3. *et in Topic. ad Trebat.* ubi sic commentatur *Boetius* „ *Si quis caedis accusetur, optima solet esse defensio fugisse manu telum, et magis quam voluisset, jecisse.*

(3) *Samuel Petit Jur. Attic. lib. VII. tit.* 1. hanc excripsit ex *Platone* et *Pausania* *legem: Qui alium casu fortuito necasset, extra fines patriae annum exul esto.*

nio exulare jubebantur, ut luculenter proditum est a *Quintiliano* (*Inst. Or. Lib. VII. cap.* 4.). Quin immo ipsae sacrae, et ecclesiasticae leges inter nos Christianos homicidium casu, et imprudenter commissum non sinunt abire impunitum; notumque est veteribus canonibus (*Ant. August. Epit. Jur. can. lib.* 33. *tit.* 1.) pro casuali homicidio quinquennalem poenitentiam irrogari.

V. *Quando necessitate homicidium patratum esse dicatur?*

1. Illud quoque homicidium, quod non voluntate commissum est, sed necessitate, criminis expers habetur, ut cum quis vitam suam, parentum, liberorum, Magistratuum, omniumque aliorum tuendi caussa injustum aggressorem interimit, vel ob sanitatis integritatisque corporis famae, pudicitiae (1), bonorumque (2) defensionem, quae quidem res ejusdem prope ac vita pretii esse existimantur, alienum sanguinem spargit. *Hoc enim*, ut elegantissime scribit *Tullius*

(1) Gravissimi *Auctores* censent pudicitiae tutandae caussa homicidium excusari non posse tanquam omnino necessarium; quia pudicitia, quae virtus animi est eripi aut vi extorqueri nemini possit. S. Augustinus *de lib. arb.* 1. 5. *Budaeus Theol. moral. par.* 2. *cap.* 3. *sect.* 3. Sed, ut scribit *Heineccius Elem. Jur. N. et G. Lib. I.* § 86. *not* 1. „ quamvis pudicitia mentis satis sit in tuto; attamen honestae virgini, ac matronae non atrocior ulla videri potest injuria, quam stuprum violentum maxime cum alteri prolem ex se excitare cogatur; et castitatis etiam externae jactura sit irreparabilis *Quintil. declam.* 349. *Puellam* inquit, *in eam traxisti injuriam, qua nihil gravius bella habent*. Quis ergo vitio vertat honestae foeminae si tam atrocem, et intolerabilem injuriam etiam cum Stupratoris interitu a se amoliri conetur? „

(2) *Stoboeus serm. pag. mih.* 89. Τ' ἀργύριόν ἐςιν αἷμα ψυχὴ βροτοῖς. *Argentum et anima, et sanguis est mortalibus.*

„ (*Orat. pro Milon.*) *et ratio doctis, et necessitas*
„ *barbaris, et mos Gentibus, et feris Natura ipsa*
„ *praescripsit; ut omnem semper vim quacumque*
„ *ope possent, a corpore, a capite, a vita sua*
„ *propulsarent: unde si vita nostra in aliquas in-*
„ *sidias, si in vim in tela aut latronum aut ini-*
„ *micorum incidissemus, omnis honesta ratio esset*
„ *expediendae salutis.* „ Atque hac de caussa bene apud *Sophoclem* (*Oedip. Colon.* v. 1032.) se *Oedipus* a patris caede purgavit.

2. Ceterum si moderamen, quod vocant, inculpatae tutelae excesserit interfector, culpae alicujus redarguetur, propter quam non omnem penitus (V. *Perez. ad tit.* 16. *lib. IX. Cod.*) animadversionem evadet. Sed vix levissime in eum erit animadvertendum, quod usu quoque confirmatur (*Gaill.* 2. *Obs.* 110. *n.* 18.). Difficile enim est moderari animo justa ab ira jam concitato; praesertim metu ingruente vitae suae, rerumque amittendi charissimarum, quo ad totum perturbandum hominem, mentemque sua sede veluti dimovendam nullus est vehementior affectus (Lib. II. Cap. V. §. V.).

VI. *De moderamine inculpate tutelae.*

1. Multa porro concurrere debent, ne videatur Occisor moderamen excessisse inculpatae tutelae, seu potius ut caedes hominis cum hujusmodi moderamine commissa dicatur, quae par est heic exponere et declarare. Atque in primis oportet, ut quis antea sit aggressus, quam ad caedem currat aggressoris; quo nomine omnes veniunt, a quibus sine nostra culpa in periculum adducti sumus, etiam furiosi, mentecapti,

ebrii,

ebrii, iique, qui alium invadere adorientes, nos per errorem invaserint. Sed qui imminentem jam sentit cuspidem adversarii, expectare non debet, ut ea confodiatur; quia satius est opportuno tempore occurrere periculo, quam spe repulsionis concidere. Tum vero incontinenti, non ex intervallo sternendus est hostis, dum scilicet pugna adhuc fervet; ne ulciscendi magis, quam se tuendi caussa caedes videatur patrata. Insontis enim defensionis tempus in civili statu finibus admodum angustis circumscribitur, incipitque cum periculo, nec durat diutius, quam ipsum periculum. Tandem non aliter fas est ad caedem convolare; quam si nullus alius pateat modus avertendi periculum, vitaeque suae consulendi (*Perez in Cod. tit. ad L. Corn. de Sicar. n.* 32. *Bajard. ad Clar. §. homicid. n.* 77.). Cum enim semper teneatur homo quod optimum est, id eligere; cumque optima ratio finem nostrum obtinendi sit illa, quae tutior, faciliorque apparet: hinc sane sequitur nos esse obligatos ad evitandam alterius caedem, quando valeamus aliquomodo periculum a nobis avertere, nostraeque saluti prospicere. Quare cum possis in terram projicere aemulum, et reddere inermem, illum haud debes occidere (*Seigneux Syst. de Jurispr. criminel. ch.* 33.). Quin immo fuga tibi, potius erit capienda (1); quam manus tuae sanguine aggressoris

(1) Hinc merito sunt improbati *Doctores* illi, quibus haec sententia displicuit: quia fuga et periculosa sit, et ignominiosa. Nam pii potius prudentisque viri laude is merebitur cumulari, qui furenti cessit ad tempus; maluitque fugere, quam se hominis caede polluere.

soris foedandae. Id humanitatis ratio, id pietas postulare videntur; idque a nobis christianis hominibus praestandum suadet sanctissima Religio qua jubemur, ne nostrae solum, sed etiam alienae salutis curam geramus; praesertim cum ab extrema vitae periodo aeterna pendeat vel beata, vel infelicissima hominum sors. Sed quoniam nemo tenetur alterum plusquam se ipsum diligere, si contingat, ut aut aggresso sit pereundum, aut aggressori; tunc illi profecto licebit hujus internecione vitam suam sartam tectamque servare (1). Ceterum necesse non est, ut qui in sui defensione versatur paribus armis descendat ad pugnam, et loci deserat opportunitatem, vel denique mali tantumdem aggressori rependat, quantum ab eo tulit, quemadmodum voluisse video plerosque rerum criminalium Scriptores (*Farinac. quaest.* 125. *n.* 139. *Clar.* §. *homicid.* *n.* 34.). Cui enim paria arma confestim erunt in promptu, aut quis sibi metuens faciliorem praebeat adversario laedendi aditum, aut in periculo manus contineat, ictusque metiatur?

2. Quod si quaestio de homicidio necessitate commisso in Foro instituatur, onus in interfectorem incumbet probandi se moderamen non excessisse inculpatae tutelae; sed omnes se defendendo adhibuisse cauthelas, quas recensuimus. Id porro potissimum probare occisor debebit, se

(1) Gravissime observavit *Grotius de Jur. Bel. et Pac. lib. II. Cap. I.* §. 3. quod jus defensionis heic non nascitur ex peccato, atque injustitia ejus, a quo intentatur periculum; sed a jure nostro periculum nobis intentatum propulsandi quovis modo, nec alterius vitam eo casu propriae saluti anteponendi.

nimirum prius a caeso aggressum fuisse, collocatumque in ancipiti aut vitam suam amittendi, aut illum interimendi discrimine (1). Quod opportune fiet per testes, qui fortasse pugnae interfuerint. At caede remotis arbitris peracta ad conjecturas confugiendum erit eductas ex contendentium conditione robore personis, ex loco et tempore pugnae, atque ex inflictis utrinque vulneribus. Demum jurejurando interfectori delato elidi poterunt, aut contra corroborari argumenta, unde de moderamine inculpatae tutelae servato nec ne non adeo timidum, nutansque possit proferri judicium.

VII. *De caede Legùm imperio, vel permissu facta.*

1. Quod spectat ad homicidia, quae Legum imperio fiunt, ea adeo a qualibet criminis nota videntur immunia; ut contra tamquam justa prorsus habeantur. Cum enim persuasum, receptumque sit potuisse Cives facultatem se ipsos occidendi, qua singuli tamen carere dicuntur, in publicam civilis societatis Potestatem pro communi omnium salute transferre (Lib. II, Cap. III. §. VI.); hinc sequitur, ut justissima esse existimetur caedes, quae ejusdem Potestatis auctoritate, et legum imperio sontibus infertur (*Crem. de Jur. Crim. lib.* 1. *p.* 8. *c.* 5. §. 186.). Itaque mors, qua Rei afficiuntur, non est adscribenda illis, qui criminali jurisdictioni in republica praesunt; sed legum imperio ferri debet accepta (2); mul-

(1) Tullius *apud* Quintilian. *Lib.* 5. *de Refec. Quis hoc statuit unquam, aut cui concedi sine summo omnium periculo potest; ut eum jure potuerit occidere, a quo metuisse se dicat; ne ipse prior occideretur.*

(2) Ad rem inquit D. *Augustinus Lib. quaest. sup. Levit*

toque minus Carnifici imputanda, qui jussui parens Magistratus sententiam mortis exequitur.

2. Sic quoque non ambigitur, quin illa homicidia, quae non tam imperio, quam legum permissu patrantur, et ipsa posita sint extra crimen. Quippe ex legum prohibitione, vel jussu proficiscuntur delicta; unde cetera omnia, quae legibus permittuntur delicti nota carent, et Civium arbitrio relicta censentur. Ad haec homicidia in primis pertinet caedes perduellium, non quidem omnium; sed illorum dumtaxat, qui hostili animo veniunt ad patriam delendam; nec non transfugarum, qui ad hostes deficiunt, militiaeque desertorum. Hae siquidem personae a quovis impune occiduntur; quoniam Reipublicae maximopere interest eas penitus exterminari, celerique vindicta e medio subtrahi; nam oppressurae sunt, nisi festine opprimantur. Quo sensu jam scripsit *Tertullianus* (*in Apolog.*) quod *in reos majestatis, et publicos hostes omnis homo miles est*. Par habetur ratio caedis nocturni populatoris agrorum, atque latronis; quos quidem Romanae leges, iisque consentanei mores hodiernarum fere omnium Europae gentium idcirco permisisse videntur occidere; quia alioqui adversus hujusmodi furfuris homines aut sero, aut frustra Magistratus imploraretur, atque expectaretur auxilium (*Cod. lib.* 3. *tit.* 27. *leg.* 1,). Quin immo cum latro, ac nocturnus depopulator agrorum bonis aeque, ac vitae insidientur; posset quoque propriae defensionis necessitas extorquere a

19. *quaest.* 1. „ *Cum homo juste occiditur. Lex eum occidit, non tu.*

patrefamilias, ut impendenti damno, ac periculo illorum internecione occurrat. Atque id de fure etiam tam nocturno, quam diurno cautum olim Romae fuerat LL. XII. Tabularum, quibus illum quidem omnino licebat occidere (1), hunc dumtaxat si se telo defenderet: nam tunc ex fure fit latro. Qui tamen unum, vel alterum necaret, debebat id clamore testificari. Sed posterioribus legibus sublato discrimine nocturnum inter diurnumque furem, permissum est occidere utrumque tantum cum se telo defenderint (*Cujac. XIV. Obs. cap.* 15.), parcique ipsis non possit sine periculo, id est quando homicidium evadit necessarium. Atque heic pie monent nonnulli rerum criminalium Scriptores non adeo debere christianum virum, quem a caducis bonis, levissimisque rebus animo esse oportet alienum *Can.* 1. *caus.* 23. *qu.* 3.), pro iis tuendis inflammari; ut malit humano se polluere sanguine, quam illarum patienter sustinere jacturam (2). Tandem qui interficiunt adulterum in turpitudine, raptorem in ipso raptu, violentum stuprato-

---

(1) Mosaicae leges hac in parte Decemviralibus legibus praeluxerunt. Iis enim cautum, ut si noctu deprehensus, in effusione, caesus esset, caedis reus ne fieret percussor; secus si orto sole caedes esset patrata. Exod. XXI. Si quaeras discriminis caussam inter diurnum ac nocturnum furem, ea est in promptu. Interdiu enim aliorum auxilium implorari potest, atque obtineri; tenebrae autem terrorem augent anxio patrifamilias, qui tunc animi pendet ad auferendumne, an et ad occidendum fur venerit. Enim vero ut plurimum:

Ut jugulent homines surgunt de nocte latrones.

(2) Damnata est a sanctae memoriae *Pontifice Innocentio XI.* sequens propositio. *Non solum licitum est defendere defensione occisiva, quae actu possidemus; sed etiam ea, ad quae jus inchoatum habemus, et quae nos possessuros speramus.*

tem in fervore libidinis deprehensum a crimine poenisque homicidii prorsus extorres habentur (*Coccejus ad Grot. de J. Bel. P. II.* 1. 7.). Injuria enim, quae ex illorum flagitiis proficiscitur, adeo gravis, et acerba est; ut nemo fere eam patienter ferat; plerique vehementissime agitati statim ad sui, suorumque ultionem quodammodo abripiantur. Tunc privata vindicta subrogata intelligitur publicae poenae, et qui laesi sunt vicem Magistratus adversus delinquentes supplere videntur (Lib. I. Cap. X. §. X.).

VIII. *Qui sint Proscripti seu Banniti? ubi de usu disseritur praemia illos occidentibus proponendi.*

1. Scriptores rerum criminalium superius enumeratis personis, quarum est legibus permissa caedes, illos praeterea aequandos esse affirmant, qui vulgo *Banniti* appellantur (*Clar. lib. V. sent. §. Homicid.*). Atque istos comparat *Matthaeus* personis, quae sacrae olim erant apud *Romanos*, quarumque homicidium impunitum abibat (1). Ex quo fit, ut Banniti non solum tecto, ope, aut consilio juvari a nemine possint; sed etiam videantur omnium injuriis, atque libidini esse expositi. Neque tamen licebit praeter vitam, eorum quoque invadere bona; nisi nominatim in lege lata de banno singulis sit ejusmodi impartita potestas. Quis enim *Farinaccio* assentietur (*quaest.*

(1) Proscripti, seu sacri Latine recte dicentur, qui vulgo Banniti appellantur a germana voce *Bannum* significante modo multam, modo edictum. Sacer autem, ut scripsit *Festus* erat homo, quem Populus judicaverat ob maleficium, et quem fas non erat immolare: sed qui eum occideret, parricidii poena non tenebatur; ut lege cautum erat, qua Tribuni plebis facti sunt sacrosancti. V. *Dionis. Lib. VI.*

(*quaest.* 103. *n.* 5.), a quo traditum est privilegia, id est leges in Bannitos rogatas propter publicum bonum interpretatione porrigendas potius, quam restringendas esse? Quin si quando in similem incurras personam, meminisse debes quod, ut *Seneca* inquit,

Res est sacra miser, noli mea tangere fata;
Sacrilegae bustis abstinuere manus.

2. Sed age non solum impunitas semper manet proscriptorum interfectores; sed praemium etiam aliquando publicis edictis a Magistratu proponitur occidenti contumacem aliquem Reum, atque Bannitum. Profecto hujusmodi consuetudo immitior est ac feralior, quam ut communis utilitatis ratione defendi possit. Quid ne, spe etiam praemiorum Cives in Cives armabimus; et Magistratus ipsi, quorum praesertim curae commissum Civium animos simul conjungere, manusque ab humano sanguine puras praestare, eos ad mutua odia, et caedes impellent? At sontes sunt Cives illi, quos interest quoquo modo devovere communi securitati, Quid ergo? Non ne idcirco armati sunt Magistratus, ut vi adhibita sedulo quaesitos, tandemque inventos Reos prehendere faciant, et necessariis sumptibus erogatis sibi exhiberi ab apparitoribus, aliisque Justitiae ministris? Porro vix erit ferendum, ut proscripti homines impune permittantur occidi; nunquam vero fas erit in eos propositis praemiis Cives incitare (1). Si enim res est gravis, exitiosa, et

(1) *Auct.* dei Delit. e del. Pen. §. *XXXVII.* „Questi sono „ gli espedienti delle Nazioni deboli, le Leggi delle quali „ non sono, che istantanee riparazioni d'un' edificio rovino„ so, che crolla da ogni parte. „

periculi plena, privatis ferrum porrigere, quod vel a nemine, vel solum a Magistratu distringendum est; profecto ex iniquo aliquid habet pacificos, et incruentos Cives ad alienam caedem publica auctoritate invitare, praemiisque allicere.

IX. *Homicidium, quod dolo patratur, multifariam dividitur.*

At caedes, quae dolo committitur, ut jam de ista dicamus, ea proprie et vere homicidii crimen continet, atque praesefert. Leges enim omnium gentium, ut olim Romae celeberrima lex Cornelia de sicariis, unice dolum respiciunt, atque ulcisciscuntur. Homicidium autem dolo committi non uno modo potest. Hinc si non eleganter, saltem commode et apte a *Bohemero* distinguitur (*Elem.Jur.Crim. sect.2.cap. 16. §. 200.*) in simplex, et in qualificatum: Ad hoc refertur homicidium ex insidiis commissum, homicidium proditorium, latrocinium, assassinium, veneficium: Secus simplex erit homicidium. Neque modum dumtaxat, quo committitur homicidium; sed etiam par est spectare personas, quae letho dantur. Ex quo alia proficiscitur homicidii divisio, in homicidium scilicet in extraneorum personas commissum, in personas sanguine junctas, sive Parricidium (*Ursay. Instit. Crim. tit. de homicid.*), et in propriam personam (1), quod Autochiria, seu Suicidium vocatur.

X. *Quomodo, et quando contrahitur simplex homicidium, seu non qualificatum.*

1. Simplex homicidium, seu non qualificatum,

(1) Quoniam de Suicidio jam alio loco a Nobis actum est (Lib. I. Cap. X. §. VII. et VIII.); proinde omittimus heic rursus de eo sermonem instituere.

de quo heic ex professo tractare instituimus; de aliis enim homicidii speciebus postea distinctis Capitibus sigillatim disseremus, ut contrahatur nihil interest tu ne occideris, an alterius manu, vel opera usus fueris in interimendo inimico. Tam enim tenetur qui manum praebuit, quam qui mandatum, jussumque, aut consilium dedit interficiendi; cum uterque homicidii caussa dolo fuerit (Lib. I. Cap. IX. §. II.). Nec interest utrum integer homo, an mutilus sit interfectus (*Dig. lib.* 48. *tit.* 1. *Leg.* 12.); quoniam qui membro aliquo caret; animam tamen habet, unde homo: Item liber ne, an servus (1) fuerit occisus, civis, an peregrinus, adultus, an infans. Leges enim, quibus homicidium interdicitur, non de certo hominum genere loquuntur, sed universos homines (2) spectant, quos indiscriminatim nefas esse injuste necare recta ratio monet, et naturalis pietas suadet. Hinc iisdem legibus non distinguitur sive telo, an aliis armis, pugno, voce, aut qua alia demum ratione vita sit homini erepta, id est non fit discrimen inter eum, qui mortem, et qui mortis caussam atque occasionem attulerit. Unde Judex sive Magistratus, qui innocentem dolo malo condem-

---

(1) Quamvis Jure Romano servi pro re, immo pro nullis haberentur: Natura tamen liberis et servis communis est, ut non minus pie, quam eleganter scripsit J. C. *Venulbius in Leg.* 12. *§. ult. Dig. de accusat.*

(2) Hominis appellatione foeminam quoque heic venire nemo non intelligit. At magnus *Cujacius Observ. VI.* 21. scripsit sub hominis nomine foeminam non comprehendi notissima lege Cornelia, quae de Sicariis Romae lata erat, sed juris tantum interpretatione; cujus erroris merito notatur a *Gothofredo Leg.* 1. *§. sed et illud Cod. Theod. Lib. IX. tit.* 14.

naverit, quive curaverit condemnari edito falso testimonio ad innocentem perdendum; qui naufragos suppresserit, quique hominem sic incluserit, et abjecerit, ut fama periret; hi omnes rei erunt homicidii.

2. Jure autem Romano, quod apud nos, cultioresque Europae gentes magna ex parte adhuc observatur, multae aliae species ad legem Juliam de vi spectantes per Senatus Consulta ad legem Corneliam porrecta sunt, qua de Sicariis caedeque hominum (*Dig. lib.* 48. *tit. Leg.* 1. *et* 3.) agebatur. Quamvis igitur is, cujus familia sciente eo adipiscendae vel recuperandae possessionis caussa venerit ad arma, et qui seditionis fuerit auctor neminem occiderint; tamen juris interpretatione pro Sicariis habentur, reisque homicidii. Quod et de illis cautum qui castraverint, quique se passi fuerint castrari, aut non Judaeum circumciserint. Quippe mors ut plurimum sequitur castrationem (3); et innumeros Cives quodammodo occidunt qui adversus Naturam ingrati vim procreandi sibi, aut aliis auferunt, sive promercii caussa id faciant, sive libidinis: Circumcisio quidem ad caedem non spectat, sed magis respicit munditiem. At praeter Judaeos, quibus circumcidere filios concessum existimatur suae religionis caussa (*Matth. ad lib.* 48. *Dig. tit.* 5. *cap.* 1. *n.* 3.); reliquos placuit legi Corneliae subjicere; ut pervicax superstitio acri remedio retunderetur.

(1) *Imperat. Justinianus in Novel.* 142. evenisse testatur, ut ex nonaginta exsectis, vix tres servarentur: Jure autem dixit *Martialis Epigr. VI.* 3. *Domitianum* succurrisse Populis futuris, dum mares vetuit castrari.

XI. *An, et quatenus conantes interficere de homicidio teneantur?*

Si veterum Populorum mores legesque consulantur, ex iis liquebit illum quoque habendum esse, puniendumque ut homicidam, qui hominem necare tentaverit, necandique caussa cum telo ambulaverit. Apud Graecos homicida erat qui vel animo solum caedem intenderet (*Guavin. Orig. Sur. Lib. II.* §. 103.) Quid Romae cautum esset lege Cornelia de Sicariis jam supra monuimus. Scilicet ea lege dolus pro ipso facto accipitur, id est solum caedis consilium, quamvis caruerit effectu, venit pro caede: propterea conatus caedis quicumque Jure Romano reputatur tamquam crimen homicidii perfectum ac absolutum, atque punitur vi legis Corneliae; quia, ut *Imperator Hadrianus* rescripsit, voluntas spectatur, non exitus (*Dig. lib.* 48. *tit. Leg.* 14.). Quod cum gravius aliquanto, atque asperius, quam res ipsa postulet, videatur; praesertim si conatus non pervenerit, ut ajunt, ad actum proximum; recessit jamdudum ab usu, et Fori consuetudine in tota ferme Europa est immutatum (1), ut rerum criminalium Scriptores certatim adnotarunt (*Clar.* §. *homicid. n.* 74.). Itaque nunc crimen contractum non dicitur simplicis homicidii, quando conatui non respondit effectus, seu mors sequuta non est.

(1) *Quid ne* sapienter suo more heic animadvertit *Matthaeus ad Lib.* 48. *Dig. tit.* 5. *cap.* 3. *n.* 11. *divinam non reverebimur sapientiam, quae cum vulnerantis conatur potenter obstiterit; utriusque vitae tam vulnerantis, quam vulnerati consulere voluisse videtur.* Confer locum gravissimum *Platonis Lib.* 9. *de LL.* jam à Nobis relatum *Lib. I. Cap. IV.* §. *XIII. not.* 2.

XII. *Quid si caesus non incontinenti fuerit exanimatus; qua occasione agitur de vulnere lethali, vel non lethali.*

1. Ceterum ad incurrendum crimen poenasque homicidii subeundas nihil interest, utrum caesus in continenti efflaverit animam, an puta post diem ex accepto vulnere obierit. Etenim sive statim, sive elapso jam aliquo temporis spatio caesus moriatur; semper caedens extitit caussa mortis (*Gaill. 2. Observ. III. n.* 3.).

2. Sed quoniam quando caesus non in continenti exanimatus est quaeri solet, an ex relato vulnere postea obierit, seu alia potius ex caussa; tunc idcirco spectandum vulnus, deque ejus indole judicium ferendum (*Hebenstr. Antropol. legal. sect.* 2. *memb.* 2. *cap.* 2. *art.* 2.). Vulnera, sub quo generali nomine veniunt mutilatio, percussio, sectio, plaga, fractio, distorsio, luxatio, sunt violationes seu laesiones corporis extrinsecus factae, quibus continuitas partium solvitur. Ea distinguuntur in *mortalia*, seu *lethalia*, quae illico, vel intra modicum temporis spatium mortem necessario secumferunt; in *periculosa*, ex quibus licet sequi possit mors vulnerati, sperari tamen potest profuturam illi fore Medicorum industriam; et demum in non *lethalia*, seu *non periculosa*, unde non est fere vulnerato metuendum moriendi periculum; ita ut si pereat non ex vulnere, sed vel sua, vel Medici Chirurgi, vel etiam fati culpa eum periisse debeat existimari. Porro num vulnera sint lethalia, et utrum ea, non aliae caussae mortem adduxerint, definire non ad Jurisconsultos, sed ad Medicos spectat (*Deichmeyer.*

yer. Inst. med. legal. cap. 22. et 23.), qui vulnerum natura, loco, circumstantiis sedulo examinatis quid sentiunt (1) jurisjurandi interposita religione debent renunciare. Injuriatis enim non facile habenda fides, sicut nec uni, nisi fortasse plures haberi non possint; quo casu unius judicio standum necessario erit. Sed ne disputatio circa vulnerum qualitatem perpetua esset, non immerito Fori usu invaluit, quemadmodum post *Matthaeum* plures observarunt *Scriptores* (*Creman. de Jur. Crim. lib. 1. p. 3. cap. 5. art. 5. §. 244.*) ut dierum XL. praescriptione ea penitus perimatur (2). Quando igitur vulneratus quadragesimum diem jam attigerit, si postea occubuerit, non ex vulnere, sed fato, aliaque ex caussa objisse existimatur.

XIII. *De eo, qui habuerit animum vulnerandi non occidendi, et de Mandante illi vulnus inferri quem Mandatarius occiserit; ubi disseritur etiam de revocante mandatum.*

1. Si quis autem dixerit, indicaveritque vulnerandi dumtaxat animum se habuisse non occidendi; et tamen vel illico, vel postea ex accepto vulnere caesus objerit; hujusmodi excusatione nequaquam juvabitur a declinando crimine homicidii. Nemo enim non intelligit nihil

(1) Non desunt *Doctores*, qui censent posse eum qui vulneravit legitimis probationibus demonstrare non esse lethale vulnus, quod pro lethali fuerit judicialiter renunciatum. V. *Trichmeyer loc. cit.* Sic quoque Judici permittendum, ut eligat peritiores, si aliqua adversus Peritos ratio urgere videatur.

(2) Hoc casu nonnulli exigunt, ut vulneratus prodierit in publicum, inhaerendo juri Mosaico, quo spectari dumtaxat jubetur utrum percussus surrexerit, et scipioni innixus domo exierit, nec ne. *Exod. XXI. v. 18.*

facilius posse evenire, quam ut occumbat ille qui vulneratur. Nequeunt siquidem sic ictus metiri, ut omnino vulneretur solum, non etiam transfodiatur aggressus (*Matth. ad lib.* 48. *tit.* 5. *Dig.cap.* 3. *n.* 16.).

2. Atque ex his, quae adnotavimus statim colligitur quid de eo sentiendum sit, qui cum aliquem vulnerari mandaverit, occidi vero vetuerit, contigit ut Mandatarius fines excedens mandati interfecerit. Etenim cogitare Mandans debebat quam periculi plena res sit alienas manus in alterius perniciem armare; nec esse in potestate gladium stringentis sic illum moderari, ut leve solum, non etiam lethale vulnus infligat (1). Quod si vitae ejus parci voluit, quem vulnerari jussit; cur non mandavit potius, ut alio contumeliae genere vexaretur? Profecto statim ac de inferendo vulnere mandatum dedit, sanguinem adversarii sitiisse intelligitur. Quare sequutum homicidium non solum Mandatario, a quo peractum est; sed etiam Mandanti jure ac merito imputabitur, qui caussam praebuit internecioni (Lib. I. Cap. VII. §. II.).

3. Ceterum si revocato penitus mandato non se abstinuerit Mandatarius a caede; pertinacia istius, atque ferocia oberit ne Mandanti? Recte mihi

(1) *Everardus Otto Inst. Lib. IV. Cap.* 18. §. 5. *n.* 3. sic scribit: *habentem animum vulnerandi, et tamen, occidentem poenae capitalis esse reum; quod sufficiat mortis caussam praebuisse*. Sed quod potissimum pertinet ad Mandantem, qui vulnus non mortem inferri voluerit; eum *Voet ad Pand. tit. ad L. Cornel. de sic et Fachin. controv. Jur. Lib.* 1. *cap.* 36. ab homicidio contrahendo eximunt speciosis magis, quam solidis argumentis.

mihi distinguere videntur *Doctores*, utrum tempore habili mandatum revocaverit Mandans, an quando ad Mandatarium nec commode, nec opportune revocationis notitia poterat pervenire. Hoc enim postremo casu sibi imputare Mandans debet, si sero, si frustra eum poenituerit (*Gonzalez ad lib. 5. Decretal. tit. de hom. cap. 17. n. 2.*) deque commisso homicidio ipse quoque tenebitur, qui illius caussa initio fuit. Debebat enim non mandare caedem, poterat illico mandatum revocare, vel quando poenitentia utilis futura erat et sibi, et Mandatario, et occiso. At facta revocatione mandati tempore habili, etsi qui illud dedit nec insons, neque ab animadversione sit habendus extorris, perniciosi enim exempli res est alienam caedem mandare; tamen de homicidio solus pene tenebitur Mandatarius, qui suo ingenio stragis cupido indulsit, nec emendatae obsequutus est voluntati Mandantis.

XIV. *Quid si quis per errorem unum pro alio, aut adstantem, praetereuntem, interfecerit?*

1. Postremo non est ambigendum, quin de crimine homicidii ille teneatur, qui cum Cajum occidere vellet, Titium per errorem interfecit. Nam habuit animum occidendi, occidit etiam, etsi non eum quem destinaverat. Cum ergo non solum in ipso dolus adfuerit, sed factum quoque criminosum intercesserit, nempe caedes, homicidii reus omnino est reputandus. Non ne ridicula prorsus foret Sempronii, puta, defensio, si idcirco poenam furti sibi remittendam contenderet, quod per errorem Damonis caprum exceperit, cum Damoetae vellet; aut si Clodius

adulterii poenam deprecaretur, quia cum Pompejam cuperet, Lepidam adulteraverit, aut Fulviam? Sic quoque in caede, inepta prorsus atque injusta ejus excusatio esse videtur, ut scite observat *Matthaeus* (*loc. sup. cit. n.* 12. *et* 13.), qui praeter mentem atque expectationem Titium occidisse dicat, cum vellet Cajum interficere.

2. Id autem locum habet et in illo qui adversarium interimere volens, alterum forte adstantem, praetereuntem occidit, vel etiam intercedentem oppressit; nisi in justa et necessaria sui defensione versaretur (1). Nam si cum vellet ferire aggressorem, ut eumdem in se irruentem anteverteret, imperite ictum torsit in adstantem, vel intervenientem, de caede non tenebitur (*Farinac. quaest.* 125. *n.* 139.). Nam tunc ille rei licitae dabat operam, adeoque dolo carebat; unde caedes per errorem sequuta fato imputabitur, non adscribetur delicto.

XV. *An homicidii teneatur qui monstrum occidit?*

Quaesitum est, an homicidii teneatur qui monstrum occidit, et non teneri rectissime jam olim responsum est a Romanis Jurisconsultis (*Dig. lib.* 50. *tit. penult. Leg.* 435.), et unanimi consensu rerum Criminalium Scriptores postea tradiderunt. Leges enim solum de hominis nece caverunt, nec monstri caedes ad eas pertinet. Est autem monstrum ex Jurisprudentium sententia, cujus for-

(1) Si culpa aliqua se defendentis in altero occidendo intercesserit, ille immunis quidem habebitur a contrahendo delicto; sed tamen Jure Romano aequissime ad damna tenebitur erga occisi familiam praestanda. *Leg.* 45. *§. qui cum aliter Dig. ad Leg. Aquil.*

forma sic prodigiosa apparet; ut non humani (1), sed alterius magis generis vel animalis esse videatur (2). Monstrum proinde Romae usque ab initio licuit letho dare; idque Decemviri diserte permiserunt LL. XII. Tabul. edicentes *monstrosos partus sine fraude* (3) *caedunto* (*Gothofr. in not. ad Leg.* 135. *Dig. de V. S.*). Quod tunc fieri dumtaxat posse intelligendum est, cum partus non solum figura sit monstrosa; sed etiam impetu belluino feratur. At si in monstro rationis appareant indicia, illud occidi non sine piaculo poterit. Bene monuit *Groenevvegius* (*ad Leg.* 14. *Dig. de stat. hom.*) hujuscemodi factum ut hodie sit a quavis reprehensione poenaque immune, Magistratus consensum requiri.

XVI. *De probando crimine homicidii.*

1. Ceterum nemo tenebitur de homicidio, nisi qui hujus criminis reus in judicio probetur. Reum aliquem esse homicidii probabitur primo indiciis et conjecturis. Indicia autem juxta diversum numerum, variumque nexum, nec non propriam cujusque indolem, atque peculiares facti circumstantias gravius modo, modo levius urgent adversus illum, qui de caede accusatur (Lib. III.

(1) Monstrum erit si mulier, exempli gratia, contra formam generis humani vitulum enixa sit, de quo partu loquitur *J. C. in Leg. Non sunt liberi* 11. *Dig. de stat. hom.*

(2) A Monstro differt Ostentum, in quo scilicet servata humana figura officia membrorum ampliavit Natura, ut si trimanus, vel sedigitus partus edatur. *V. Leg.* 38. *Dig. de V. S.* Atque istud quidem ultro assentimur *Gomesio* 3. *resol.* 3. *n.* 1. impune occidi non posse, ejusque caedem esse criminosam.

(3) Huic decemvirali legi allusit *Tibullus Lib. II. Eleg.* 2. canens: *Prodigia indomitis merge sub aequoribus.*

§. XIV.). Ea inter solent frequentius occurrere, et singulariter eminere mala, ut ajunt, qualitas accusati, velut si alias occiderit: tùm capitales inimicitiae, quae accusato intercesserint cum caeso; tandem minae, quibus occisum lacessiverit accusatus; item fuga vix sequuta illius caede (*Caball. de omn. gen. homic. n.* 291.) ab isto arrepta (Lib. III. Cap. XIV. §. VI. VIII.). Testes praeterea evincent quempiam reum esse homicidii, quorum duo saltem fide digni, nullique exceptioni obnoxii, et secum mutuo adamussim consentientes in id requiruntur (Lib. III. Cap. XII. §. X.). Hi autem caedi interfuerint oportet, viderintque ipsi accusatum caedentem; coram quo praeterea testimonium suum debent ratihabere. Postremo propria confessione quis jure, ac merito arguetur de crimine homicidii, si aliunde tamen constet de corpore, ut ajunt, delicti, istudque vicissim cum confessione conveniat (Lib. III. Cap. X. §. V.). Pertinent haec omnia ad probationem in specie homicidii.

2. At probatio, ut loquuntur in Foro, hujus delicti in genere, sine qua probatio in specie parum aut nihil valebit (Lib. III. Cap. VIII. §. IV.), coalescit ex cadavere occisi, quod Magistratus auctoritate, atque interventu fuerit a testibus inspectum, atque a Medicis exploratum (*Caravit. Inst. Crim. lib.* 1. *§.* 3. *cap.* 35.). Et in testes quidem erunt compellandi qui caesum bene noverint, ut referentibus ipsis nomen cognomenque illius, legitime constet de identitate personae interemptae. Quod si ignotus homo interfectus sit, sufficiat necesse est Medicorum inspe-

spe-

spectio (1). Porro Medici vulnera observabunt, genus indicabunt armorum, quibus illa reentur irrogata, caussasque mortis sigillatim enarrabunt: Et si forte aqua submersus, igne combustus, vel alia quavis ratione homo appareat interemptus, cadaver, cineresque (*De Luc. prax. crim. c.* 4.) sedulo a Medicis spectandae erunt, suumque de hujusmodi caede judicium ferendum.

XVII. *Quaenam poenae antiquarum, recentiorumque Gentium legibus in homicidas indictae?*

Restat, ut qui probatus est auctor homicidii, meritas damnetur luere poenas. Prima, et vetustissima aetate non eadem fuit apud homines ratio puniendi homicidas. Nam memoriae proditum est plurium antiquarum Gentium moribus legibusque non homicidium homicidio expiatum, sed alio potius poenae genere (2) coercitum (*Grot. de J. Bel. et Pac. lib. I.*) fuisse. Sed tamen populi non defuerunt, qui statim ac in aliquam civilis societatis formam coaluerunt, non aliter quam

(1) Quando ignotus homo est interfectus, solet ejus cadaver diligentissime describi, et per Urbis frequentiora loca inspiciendum exponi, ut si forte aliquis transeuntium in illud incidat qui caesum noverit, personae occisae notitia possit haberi; quod evenisse heic Romae sua aetate narrat *Ursaya Instit. Crim. tit. de homicid.* Neapoli quoque cadaver exhibetur praetereuntibus in columna ante aedes M. C. V. erecta referente *Caravita loc. sup. cit.*

(2) Plura antiquiorum Populorum monumenta ad rem hanc illustrandam collegit *Grotius loc. cit.* Celebres sunt *Euripidis* versus *in El. I.* 5.

Quam bene parentum provida aetas statuerat,
Ut cogeretur de via decedere,
Hominumque visu, caede patrata nocens,
Fugaque lueret triste, non letho scelus.

Plato quoque priscos Graecorum mores sequutus mortis poenam exulare voluit sua e Republica *de LL. Lib. II.*

reorum morte vindicandas caedes esse edixerint. Quod potissimum obtinuit inter Hebraeos, quorum legislatio divino nutu praescripta, et aequissima, et gentis illius necessitatibus, utilitatique convenientissima erat (*Exod. cap.* 21. *ubi V. com. Cornel. a lap.*). Postea sive aucta legislatorum severitate, sive latius gliscente caedendi ferocia inter omnes fere nationes invaluit; ut ad mortem subeundam damnaretur quicumque ausus foret alteri, sibique innocuo homini necem inferre. Sic factum est Graecis in civitatibus, ubi paulatim mors successit exilio, quo olim perpetuo homicidae multabantur. Sic quoque contigit Romae, qua in urbe primum incolumi vita animadvertebatur in reos homicidii. Certe lege Cornelia (1) non alia in sicarios omnes sancita legitur poena, quam interdictio aquae et ignis (*Gravin. Orig. Jur. Lib. II.*). Sed cum paulatim obsolevisset haec poena, sequentibus temporibus honestiores deportari coeperunt, humiliores capite plecti; donec quovis sublato conditionum discrimine ad omnes homicidii reos protensa est (2) capitis poena (*Instit.* §. *Item Lex Corn. de*

(1) Haec est celeberrima Lex Cornelia, quam anno U. C. 661. tulit *L. Corn. Sylla Dictator* tribus distinctam capitibus, quorum primo de Sicariis agebatur, altero de Veneficis, tertio denique de Incendiariis. Placuit vero legem de Sicariis appellare, quia etsi aliis armorum generibus vitae hominum appetantur; tamen sicae usus commodior erat, et tunc Romae usitatior: unde homicidae omnes indiscriminatim Sicarii dicti sunt, tam qui sicas gestant, quam qui alio teli genere utuntur. *Leg.* 235. *Dig. de V. S.* Porro sica parvus ensis est ac retortus, qui sub vestibus facile latet, unde a *Cedreno* definitur ensis falcatus, et ab *Athenaeo Lib.* 18. *Cap.* 1. aprorum dentibus comparatur.

(2) Omnis ista poenarum varietas, quae sequentibus temporibus accessit Legi Corneliae; ei uni adscribitur ab *Imp.*

pub. jud.). Postquam vero Romanorum imperio deleto Boreales nationes, alios in Europa nostra mores, novasque leges induxerunt, una cum reliquis delictis, homicidii quoque poenae pecuniariae evaserunt; adeo ut vita homini crudeliter adempta parvo aere redimeretur. Sed vix ac rursus Romani juris doctrina a tenebris emersit, quibus diu obruta jacuerat; illico agnitum est nihil publicae saluti exitialius esse, quam homicidia, et reliqua graviora delicta pecuniaria mulcta coercere (Lib. II. Cap. XI. §. II.). Itaque denuo peculiaribus omnium Europae gentium legibus, capitalis poena in homicidas praescripta est. Profecto aut nullum oportet delictum vitam Delinquenti auferendo punire; aut si aliquod est facinus Rei morte expiandum, certe non aliud magis homicidio crimen meret tanto supplicio vindicari. Nam ut cecinit *Ille*:

Quae fecit si quisque ferat jus fiet, et aequum.

Verumtamen nihil inter homines firmum est, atque stabile; ipsaeque criminum poenae obnoxiae sunt variationi (Lib. II. Cap. II. §. VIII.). Nostra hac siquidem aetate alibi ab usu remotam, alibi penitus quoque sublatam scimus etiam pro crimine homicidii mortis poenam. Visum enim est hodie hominem judiciali forma, solemnique apparatu pro publica vindicta mactatum nihil Societati prodesse; nisi fugaci, ac inutili fere supplicii sui exemplo, quo vel vix tristi illo temporis momento, vel ne vix quidem, alieni animi commoveri solent, atque terrefieri, quemad-

Justiniano §. *Item Lex Corn. Inst. de publ. Jud.*, ut discentium commodo consuleret.

admodum jugi tot saeculorum experimento compertum est. Hinc nonnullis in Europae regionibus extremi supplicii loco perpetuae aliae poenae, infamiae aerumnarumque plenae, sunt subrogatae, quae perenni, et salubri alieno documento diutius vehementiusque inserviant. Porro quid magis expediat publicae, et privatae saluti, atque incolumitati, utrum nova haec scilicet criminalis disciplina, an vetera illa Majorum instituta, experientia rerum magistra homines docebit.

XVIII. *Quando locus sit poenis in occidentes temperandis?*

1. Sed non omnes qui occiderint paribus poenis erunt afficiendi. Nam primo aequus humanusque Judex ignoscet penitus, vel leviter animadvertet in illos, de quibus existimari potest non tam dolo occidisse, quam praeter mentem, atque expectationem. In hunc referendi censum Magister, qui discipulum castigaturus, athleta qui victurus adversarium, eos graviori inflicta plaga interemerint (*Gail.* 2. *Observ.* 110. *n.* 4.). Sed quoniam in dubio caedes, sicut quaevis injuria, dolo malo facta praesumitur; propterea in Reum onus incumbet legitimam hanc elidendi praesumptionem contrariis argumentis, vel a sua, vel a caesi persona eductis, vel a genere instrumenti in caedendo adhibiti; quibus argumentis colligatur praeter mentem suam, atque expectationem sequutam fuisse caedem.

2. Ac quamvis dolo non careat, qui vehementi aliquo affectu abreptus caedem patravit (Lib. I. Cap. V. §. V.); cum eo tamen lenius erit agendum

dum (V. *Clar. §. homic. in princ.*), praesertim si justus dolor impetum concitaverit, qualis est viri qui uxorem occidit adulteram (1). Sic quoque misereri oportet ebrii, qui inter pocula, et cyathos repente inflammatus combibonem occidit, non animadvertens quid ageret; nisi res sit de homine, qui improbe soleat ebriositati indulgere (Lib. II. Cap. V. §. VI.). Ratio item habenda erit illius, qui in continenti orta rixa injuriis ab Adversario provocatus descendit ad pugnam, et tandem ira excandescens eum interfecit (2). Eis autem minuere poenas videretur ineptum, qui sine justa caussa vela dant irae, et ex levissima quavis occasione stringunt arma, ac sanguinem spargunt.

XIX. *Quid si plures in rixa occiderint, aut unus vulneraverit, alter interfecerit statuendum?*

1. Quod si plures in rixa occiderint; tunc quoque locus erit poenarum severitatem erga omnes aliquanto remittendi, qui solum extra ordinem punientur. Cum enim rixa duorum vel plurium contentio sit, quae oritur ex improviso; patet in ea pleraque casu committi, pauca consilio (*Matth. ad lib. 48. Dig. tit. 5. cap. 3. n. 15.*). Quare magnopere incertum distinguere, quinam caruerint animo occidendi, et quinam ea mente in cae-

(1) Rhetores haec loca copiosius exponunt, quam Jurisconsulti. Itaque ubi res postulat, ab illorum fontibus aquam attinget diligens reorum Patronus. Interea consuli poterunt, quae Nos scripsimus Lib. III. Cap. XVI. §. V. VI.

(2) Huc facit, quod scitissime scriptum est a *Polybio IX. Histor.*: *In rebus humanis ita comparatum esse, ut damna, et reliqua maleficia iis potissimum imputemus, a quibus initium injuriae profectum est.*

caesum irruerint, ut vita vellent omnino multare. Neque vero quidquam hoc casu curandum de rixae auctore (1). Rixa siquidem non tam dolo concitatur, quam temeritate.

2. Aliquando autem contingit, ut collatis antea consiliis multi rixam excitare fuerint machinati; ut aliquis hujusmodi astu circumventus facile opprimatur, an hoc quoque casu mitius erit cum universis agendum? Minime gentium; sed etsi unus vulneraverit, alter occiderit (V. *Creman. de Jur. Cr. lib.* 1. *par.* 3. *cap.* 5. §. 195.), omnes aeque legitimis poenis subjiciendi erunt, quod caedis caussam conjunctim fuisse videantur.

XX. *De auferenda Sicario occisi haereditate, deque damnis familiae interempti illatis ab interfectore sarciendis.*

1. Pertinet ad poenam homicidii, ut caedens compendio privetur universae sive testatae sive intestatae successionis illius, quem interfecit. Et jure quidem Romano is non ut incapax removetur a successione; sed ad succedendum vocatur quidem, sed ipsi deinceps haereditatem occisi, tamquam ab indigno fiscus aufert (*Cod. tit. de his quib. ut indi. n. Leg.* 10.). Si enim indignus haereditate existimatur ille, cujus culpa et negligentia obiit Testator, vel qui non vindicata nece defuncti haereditatem adiit; quanto magis id censendum erit de occisore? Quod locum habere constitutum est non solu n de quae-

(1) Secus statuendum est de auctore seditionis, quam inter et rixam magnum intercedit discrimen, ut ait *Labeo apud* J. C. *Ulpianum in Leg.* 4. *Dig. de vi bon. rapt.* Nam per se capitale crimen est seditionem turbasque in Republica suscitare. *Leg.* 3. *Dig. ad Leg. Corn. de Sic.*

sita, sed etiam de quaerenda haereditate, sive careat prole sicarius, sive liberos habeat superstites (1).

2. Praeterea si alias omnes poenas fortasse caedens evaserit; certe non poterit ille obligationem declinare damna reparandi, quae caesi liberis familiaeque istius nece irrogavit. Proficiscitur haec obligatio ex ipso naturali jure; eaque citra civiles sanctiones tenetur quisquis alteri injuria nocuit (Lib. I. Cap. XII. §. IV.). Damna autem aestimanda sunt arbitrio prudentis viri juxta casus circumstantias, conditionemque personarum.

XXI. *Quibus poenis sacri Canones animadvertant in Reos homicidii*.

Restat, ut dicamus quibusnam poenis Sacri Canones animadvertant in Reos homicidii. Nam qui alteri mortem inferunt non solum quam maxime delinquunt laedentes securitatem Civium; sed etiam in DEUM gravissime peccant, cujus supremum super hominum vitam dominium audent sibi asserere: Propterea antiquis Ecclesiae regulis, quae tamen jamdiu obsoleverunt, homicidae usque ad mortem anathemate implicabantur (*Can. si quis dist.* 50.). Clerici vero si sint, qui humanum sparserint sanguinem, recentiori Jure Canonico deponi debent (*Cap. tuae de poen.*), atque in Monasterium detrudi ad perpetuam poenitentiam agendam. Aevo *Farinaccii* Clerici inter-

(1) Sicarius non solum aliena privatur haereditate, sed etiam suis destituitur bonis, quae plerisque Italiae nostrae municipalibus legibus publicari jubentur, quemadmodum et apud nos Edictis perpetuis diserte cautum est.

terfectores damnabantur ad triremes (*Quaest.* 119. *insp.* 3. *n.* 49.), qui nunc convenientius inter nos mittuntur ad Ergastulum. Clerici praeterea fiunt irregulares non solum si dolo occiderint, sed etiam ob caedem culpa patratam. Quod locum habet etsi homicidium non fuerit in Foro productum probatumque, sed lateat occultum: et tam qui initiati jam fuerint in clericali militia, quam laici ex nuperrima S. Synodi Tridentinae censura (*de reform. sess.* 14. *cap.* 7.) incapaces perpetuo (1) evadunt consequendi ecclesiastica beneficia, et sacros ordines suscipiendi.

CAPUT II.

De Homicidio ex insidiis commisso, et de Homicidio Proditorio.

I. *Quando homicidium ex insidiis commissum dicatur?*

II. *Quid requiritur, ut homicidium sit proditorium?*

III. *Qui post initam reconciliationem occidit inimicum, quique orta rixa amicum interficit, an proditores ambo dicendi?*

IV. *Utrum debeat reputari proditorium quod ex insidiis commissum est homicidium?*

V. *Nonnulla adnotantur de ratione probandi insidias, atque proditionem in homicidiis.*

VI.

(1) At aliquando constat a Romano Pontifice, summo ecclesiasticae disciplinae Moderatore, concessam esse dispensationem irregularitatis ob homicidium contractae. Propterea Id perpetuo difficultatem maximam praeseferre interpretatur *Barbosa de Offic. et potest. Episc. Alleg.* 39. *n.* 63.

VI. *De poenis illorum, qui vel ex insidiis, vel prodendo alterum occiderint.*

I. *Quando homicidium ex insidiis commissum dicatur?*

1. SAtis multa de simplici homicidio: ad qualificatum veniamus. Huic propter modum, quo mors homini irrogatur, refero imprimis homicidium ex insidiis commissum, et homicidium proditorium. De ambabus hisce homicidii qualificati speciebus praestat conjunctim heic agere, quoniam par fere utriusque ratio debet haberi.

2. Toties ex insidiis committi dicitur homicidium, quoties aggrediuntur homines nihil tale caventes et suspicantes, lethoque dantur ex improviso (*Clar. prax. §. homicid. n. 7.*). Itaque inimicum suum adoriens a tergo, vel personatus in eum incurrens, aut abdito in loco illum expectans; ut non visus occidat, denique qui fallaci sermone, subdolisque consiliis hominem imprudentem ad incidendum in paratos mortiferos laqueos, quique fraudolentis quibusvis artibus incautum, nec se defendendo parem, in necis periculum inducunt; ex insidiis interfecisse dicuntur (1). Sic quoque mors alicui igneis armis illata, videtur esse insidiosa (*Farinac. de homicid. qu. 7.*). Quis enim ab eorum ictu se potest tueri, quando tam vehemens est vis igneorum armorum, tamque cito operatur (2); ut illa

(1) „ *Insidiae duobus modis parari possunt*, scribit *Ursaya Instit. Crim. Lib. 2. cap. 5. n. 335. facto, et dicto, puta falsum dicendo, ex quo alius deceptus fuit, vel etiam cum mutatione vestimentorum, et similibus artificiis.*

(2) Si ferus, et vere ferreus fuit ille, qui primus horren-

perculsi homines fere semper illico vitam amittant? Quare si quis in rixa igneis armis adversarium occiderit, non simplicis homicidii reus erit; sed propter genus armorum (*Sarn. prax. crim. cap.* 5.), quibus ad interficiendum usus est, de insidioso homicidio tenebitur.

II. *Quid requiritur, ut homicidium sit proditorium?*

Quamvis homicidium proditorium ut plurimum insidias habeat adjunctas; quandoque tamen vi aperta committitur, manibusque consertis. Tunc autem proditorium est homicidium, cum fides violatur alteri diserte vel tacite data, isque incautus ac praeter expectationem ab amico interficitur, vel ab inimico sub amici persona. Scilicet tam proditor est amicus caedens amicum, quam inimicus qui amicitiam simulans aliquem sibi alioqui exosum, sed nihil tale timentem aut expectantem, interficit (*De Angel. de delict. par.* 1. *cap.* 66.). Neque vero is solum proditor est qui fidem rumpit alteri expresse promissam; sed etiam qui violat implicite, ac tacite datam. Porro fidem suam alteri tacite videtur spondere qui se in alicujus amicitiam adjungit, omnia sive re sive verbis officia ei praestat amici, fit socius itineris, mensae, venationis etc. (1), quique etiam ab aliquo

dos protulit enses; ut cecinit *Tibullus Lib. I. Eleg. I.*, quid dicendum de eo, a quo ignea arma inventa, et primum constructa fuerunt! Nonne innumera sunt, quae possunt homini eripere vitam; quin opus fuerit novam crudelissimamque excogitare occidendi rationem ictu igneorum armorum. Non liquet cuinam hujus inventi infamia sit adscribenda, inurendaque nota hostis humani generis. Alii saeculo XIV. arma ignea invenisse narrant Monachum quemdam Germanum, alii Medicum, alii obscuri nominis Alchimistam. *Vid. Balthas. Bonif. hist. ludric. lib.* 4, *cap.* 3.

(1) Si quis ergo, ut moris esse solet inter amicos, cum

recipitur in domum, in familiam, numerumque servorum. Nam qui se addicit alieno servitio; eum intelligitur illi fidem obsequiumque suum polliceri, a quo mercede conductus est. Hinc Doctores omnes unanimi consensu tradunt homicidii proditorii reos esse servos, qui dominos suos interficiunt, eosque necant, quibus operas suas peculiatiter locaverint (*Amoen. de del. et poen. tit.* 7. §. 7.). Expresse autem dant fidem qui exempli gratia interpositis amicorum officiis se reconciliant cum inimico; quique Magistratus auctoritate solemniter promittunt, jurantque haud unquam in posterum se futuros adversario suo molestos; quae res in Foro vocatur cautionem dare de non offendendo.

III. *Qui post initam reconciliationem occidit inimicum, quique orta rixa amicum interficit, an proditores ambo dicendi?*

1. Saepe quaeri contingit in Foro, utrum debeat proditorium reputari homicidium, cum alter alterum interficit post initam reconciliationem, datamque fidem non amplius laedendi. Sed ambigi nequit, quin proditorium censendum sit homicidium, quando veteres simultates videantur reconciliatione abolitae, et rursus instaurata amicitia, aut saltem per interjectam non laedendi cautionem deposita iracundia, animusque nocendi (*Creman. de Jur. Crim. lib.* 1, *par.* 3. *cap.* 5. §. 207.). Quod si renovata inimicitia adversa-

altero sermocinetur, eique se comitem adjungat in via; a tergo deinde transfigat, laesit procul dubio fidem, quam implicite visus est dedisse amicitiae: unde tenebitur de homicidio proditorio; quemadmodum recte innuitur *Bannimentis generalibus Urb.*

rius caesus sit, proditorium ne erit homicidium? Non auserim id affirmare; quia novis injuriis non solum rursus inflammantur, sedetiam odia recrudescunt antiqua (1). At quando siluit dumtaxat inimicus, desiitque adversario suo esse molestus, nec properavit vindictam sumere; tunc caedes, quae extemplo inferatur ab illo, proditoria nequit existimari. Quippe homines comprimunt aliquando iram, ut opportuna deinde arrepta occasione illam tutius, vel vehementius effundant. Locus vix aliquis dubitandi patebit quoties inimicus inimicum salutando, aliisque prosequendo sedati animi indiciis iram deposuisse videretur, injuriasque dedisse oblivioni, ut eum vafre induceret in fiduciam. Sed hoc quoque casu difficile est admodum certi aliquid definire; cum res tota pendeat ex peculiaribus facti circumstantiis.

2. Quod pertinet ad eum, qui orta rixa manus conferens cum amico eum transfodit; res est manifestissima commissum homicidium tamquam proditorium reputari non posse. Quandoquidem non per simulationem amicitiae tunc est facta caedes; sed ira extemplo erumpens abripuit interfectorem ad sanguinem amici effundendum.

IV. *Utrum debeat reputari proditorium quod ex insidiis commissum est homicidium?*

Utrum quod ex insidiis commissum est homici-

(1) Curanda non est nova inimicitiae caussa, quam Reus fortasse adduxerit ad proditionis notam delendam; nisi eam ipse legitime probaverit; quod a *mox cit. nostr. Bannim. general. Urb.* opportune declaratur.

micidium, debeat etiam proditorium reputari, rerum criminalium Scriptores inter se certant (*Caravit. Inst. Crim. lib. IV. §. 1. cap. 55. n. 25.*). Quorum quidem pugnantes sententiae possunt facile simul componi, si duplex distinguatur species proditionis. Quid quid clam, et fraudolenter fit in alterius perniciem, quodammodo proditionem sapere generatim videtur. At speciatim proditionis nomine intelligitur fidei violatio diserte, vel tacite alteri data. Qui ergo affirmant homicidium ex insidiis commissum videri proditorium; ii proditionem accipiunt in priori illa generali significatione (1): Qui vero id inficiantur, de proditione intelligendi sunt altero peculiari sensu spectata. Profecto solet ut plurimum usuvenire, ut proditio per insidias paretur in alienam perniciem. Tunc proditoria procul dubio existimabitur nex adhibitis insidiis ei illata, cui interfector fidei vel diserte vel tacite datae nexu obstringebatur. At si insidiose interemptus sit homo, quem inter et occidentem nulla intercedebat domestica consuetudo, aut amicitia, nec amicitiae species; homicidium non reputabitur proditorium. Ac re quidem vera quaestionem hanc, utrum homicidium ex insidiis commissum debeat proditorium quoque existimari, a rerum criminalium Scriptoribus potissimum agitur circa ecclesiasticam immunitatem (*Carpzov. prax. crimin. quaest. 5. n. 16.*), seu jus asyli in Ecclesia, quo plures contendunt insi-

 diosum

(1) Hoc sensu intelligendus est *Laurentius Mattheu Sanz de re crimin controv.* 31. ubi probare suscepit homicidium igneis armis commissum, esse proditorium.

diosum homicidam veluti proditorem frui non posse.

V. *Nonnulla adnotantur de ratione probandi insidias, atque proditionem in homicidiis.*

1. Quandoquidem insidiae clam, et remotis arbitris ut plurimum parantur; earum proinde ardua, et obscura solet esse probatio. At vero non semper alienos oculos effugere possunt, aut sibi omnino cavere qui struunt insidias. Si ergo testes poterint haberi, qui viderint Reum insidias parantem, et alterum ex insidiis occidentem, illorum testimonio de hujusmodi qualificato homicidio Judici apte constabit. Quando autem ictu igneorum armorum homo occisus est, cadaver praeterea inspici debet, atque describi vulnera, ipsique plumbei globuli ex vulneribus educti rursus in ea inferentur (*Alphan. Jur. Crim. lib. II. tit.* 5. §. 2.); ut hac ratione numeris omnibus absoluta habeatur probatio de corpore, ut ajunt, delicti.

2. Quod spectat ad homicidium proditorium, ejus probatio pendet a probatione amicitiae, quae intercesserit occisum inter et occidentem. Neque enim sufficit demonstrare eos nullas invicem inimicitias exercuisse. Anxie hoc loco quaerunt Doctores (*Amoen. de del. et poen. tit.* 7. §. 712. 20.), quibus indiciis atque argumentis colligi amicitia possit. Res haec magis communi hominum usu atque opinione aestimari potest, quam disputando definiri. Cumque proditio toties adsit; quoties alteri vel diserte vel tacite data fides violatur; jam procul dubio homicidium semper erit proditorium, quando probetur homicidam fidem

suam

suam vel diserte, vel tacite interfecto dedisse.

VI. *De poenis illorum, qui vel ex insidiis, vel prodendo alterum occiderint.*

1. Nemo est qui non intelligat rem esse gravissimam hominem incautum, nec se defendentem, insidiis circumvenire, et ex improviso mactare; praesertim si igneis armis mors inferatur, quorum ictum neque cavere neque effugere possit aggressus. Itaque Jure Romano, cui hac in parte leges moresque totius fere Europae conformes sunt, reus capitis poenam sustinebit (1) sine spe veniae (*Dig. lib.* 48. *tit.* 20. *leg.* 9.), eique tamquam indigno bona auferet Fiscus, quae forte ex occiso ad ipsum pervenerint.

2. Quod si quis sacra amicitiae jura resolvens non dubitaverit eum occidere, cui fidem suam expresso vel tacite dederit; non ne tam indignum, ac detestabile facinus severissime meret puniri? Proditores sane amicorum, famuli, qui manus injiciunt in dominos suos, ceterique hujus furfuris vilissimi ac nefarii homines ubique morte puniuntur exquisitiori aliquo illata supplicio (*Clar.* §. *homicid. n.* 22.). Istic proditorii homicidii damnati transversis equis discerpuntur membratim; illic rotae superimpositi crurifragio torquentur ad mortem usque; alibi alio saeviori mortis genere afficiuntur. Apud nos, quibus majorum nostrorum in sumendis poenis lenitatem sequi par esset (2), reo cervix malleo percuti-

T 2 tur,

(1) Consonat Jus Mosaicum, quo mors praescribitur in homicidas insidiosos. *Deut. cap.* 19. *vers.* 11.

(2) Livius *Hist. Rom. Lib. I. Gloriari licet Romanis, nulli gentium mitiores placuisse poenas.*

tur, jugulatur ipse deinde, ejusque cadaveris scissi pede, manusque, et amputatum caput patibulo affiguntur: Cumque et re ipsa atrox, et exemplo valde sit perniciosum hujusmodi crimen; recte peculiaribus nostris legibus sancitum est, ut ad illius subeundas poenas aeque teneantur quicumque conati fuerint amicum, vel dominum suum prodere, atque interficere; quamvis citra vitae periculum percusserint, et iniquo conatui non responderit effectus. Quin immo eisdem legibus nostris proditores manet poena confiscationis omnium bonorum, eorumque nomen infamia perpetua oneratur (1). Certe proditores apud omnes gentes habiti sunt infames, dignique communi execratione. Hac de caussa rerum criminalium Scriptores tradiderunt viros nobiles, qui propter cetera delicta morte luenda, capite multantur; si de proditione damnati sint, instar reliquae turbae vilium reorum vulgari supplicio afficiendos esse. Quin immo scitum est sacris legibus caveri (*Thesaur. de poen. eccl. part. 2. cap. 1.*), ne proditores ecclesiastica immunitate frui debeant seu jure asyli in Ecclesia, si forte ad eam confugerint: Sic quoque digni nequeunt reputari Principis indulgentia in abolitione delictorum (*De Franch. decis. 713.*). Tanti Reipublicae interest Cives avertere a fide violanda sibi invi-

(1) Praeter has omnes poenas tradunt insuper Interpretes Juris Romani proditorem amittere jus condendi testamentum, neque de proditione damnato posse reservari testamenti factionem; et praeteritum a patre nequire paternum testamentum rumpere querela inofficiosi. *Bald. in Leg. et militib. Cod. de milit. test. Gigas tit. de prodit. quaest. 3.*

invicem diserte, vel tacite data, atque ab infami proditionis crimine deterrere!

CAPUT III.

De Assassinio

I. *Origo, ususque nominis Assassinii.*
II. *Quid sit Assassinium, quive de eo teneantur?*
III. *De poenis Assassinorum.*
IV. *An, et quatenus in crimine assassinii debeat conatus puniri?*

I. *Origo, ususque nominis Assassinii.*

Etsi antiquis etiam temporibus nequam homines non defuerint, qui promisso pretio alienas manus conducerent, et qui conventa mercede operas suas locarent pro caede patranda; recentiori tamen aevo coepit utrorumque crimen Assassinii (1) nomine peculiariter designari. Quod quidem nomen originem habuisse ab *Assassinis* Asiae populo *Mahumedis* superstitione vehementer imbuto omnes rerum criminalium Scriptores adnotarunt (*Decian. Tract. crim. par.* 2. *lib.* 9. *cap.* 30.). Ii enim propter dissimilitudinem religionis tanto in Christianos odio flagrabant; ut nihil haberent antiquius, quam eos letho dare.

(1) Certe Assassinii nomen nullibi occurrit in Jure Romano, ut notavit *Carolus Dufresne in Gloss. med. aev. verb. Assas.* res vero ipsa non item. Legibus siquidem Romanis saepe cavetur mandatarium teneri ad poenas subeundas commissi criminis; et J. C. *Triphonius in Leg. Cicero* 39. *Dig. de poen.* expresse meminit de mandato, et pretio pro alterius nece hinc dato, illinc accepto.

re. Quod ut commodius tutiusque facere possent, se Christianos esse simulabant, ne quis ab ipsorum insidiis caveret. Ac quo tempore recuperandae Palestinae caussa (1) bella in Asia fervebant, Assassini montes Phoeniciae incolentes praesto erant iis inter Christianos, qui evangelici mutuae dilectionis praecepti immemores, illorum conducta opera utebantur ad fratres suos interimendos (*Paul. Aemil. de reb. gest. Franc. lib.* 5. *De Vitriac. histor. Hyeros. cap.* 14.): Hinc paulatim usus obtinuit, ut Assassinium toties diceretur commissum, quoties pretio interveniente hinc conductae, illinc locatae operae forent ad alienam patrandam internecionem.

II. *Quid requiritur, ut homicidium sit proditorium?*

1. Jam vero ex iis, quae mox, diximus liquido apparet quid Assassinii nomine intelligi soleat: Scilicet Assassinium est caedes, quam lucri captandi caussa quis alieno mandato peregit (2). Id ergo proprium est hujus delicti, ut

---

(1) Assassinorum metus pluribus Christianis impedimento erat, ne inter *Crucesignatos* nomen darent, atque ex Europa in Asiam migrarent: Hinc Pontifex *Innocentius IV.* ut sacrum hoc iter suscepturi quamlibet timendi caussam deponerent, gravissimas in illos poenas indixit contentas *in Cap.* 1. *de homicid. in* 6.

(2) Solent plerique Doctores assassinii crimen ad christiani dumtaxat hominis caedem contrahere, atque docere assassinum non esse, qui interveniente pretio exequitur alienum mandatum de interficiendo homine pagano. Quos jure ac merito vapulat *Antonius Matthaeus ad Lib.* 48. *Dig. tit.* 5. *cap.* 1. *n.* 5. Nam Leges naturam humanam tueri debent, quae eadem est in homine sive Pagano sive Christiano. Quin immo „ eo gravius videri debet paganum occidi a christiano; ut bene prosequitur laudatus Auctor, quo id magis pugnat cum nostra professione; quove latius infami scelere apud infideles religio deturpatur atque traducitur. „

nempe lucrifaciendi caussa fiat (*Alphan. Jur. Crim. Lib. II. tit.* 5. *pag.* 462.). Nihil autem interest, utrum caedis merces pecunia constet, an aliquo alio commodo, et emolumento. Sic quoque non refert fuerit ne pretium generatim, aut speciatim oblatum; promissum ne dumtaxat, vel actu traditum. Quod si promissam mercedem post commissum homicidium nec solverit mandans, nec mandatarius receperit; nihilominus ambo *tamquam* assassinii rei erunt habendi. Tandem non spectatur quantitas mercedis, aut rei sive promissae sive traditae. Etenim vel magno vel exiguo praemio illectus occiderit mandatarius, semper tenebitur de assassinio. Contra vero pro assassino nequit haberi qui nullo intercedente pretio, vel mercedis promissione; sed spe solum sibi proposita praemium sive gratiam ab aliquo referendi, ad occidendum venit.

2. Sed non solum lucri captandi caussa, sed etiam alieno mandato facta sit caedes oportet, ut Assassinii crimen locum habeat. Quoties ergo praecedens jussus, vel mandatum deficit; toties illud deesse intelligitur (*Bohemer. Elem. Jurisp. Crim. sect.* 2. *cap.* 18. §. 230.). Hinc si quis caedem ratihabuerit a sicario suo nomine factam, nec de caede, multoque minus de assassinio poterit ipse accusari.

III. *De Poenis Assassinorum*.

Cur Assassinium inter qualificata homicidia referatur cuique in oculos velut incurrit. Quid enim fieri potest turpius, atque improbius, quam si lucrifaciendi gratia vitam ei quis eripiat, a quo nulla sibi profecta est injuria? Neque vero

non

non gravissima res est, ac magnopere iniqua alteri caedem mandare adversarii, et insolentem fortasse maleficii animum corrumpere, propositoque premio ad humanum sanguinem effundendum allicere. Itaque pari crimine obstringuntur tam qui promisso vel soluto pretio mandavit, quam qui conventa vel accepta mercede peregit homicidium (1); atque eaedem poenae debent utrosque manere. Communi quidem Europae gentium consuetudine Assassini morte puniuntur, exquisitiori ut plurimum supplicio irroganda. In Germania referente *Bohemero* (*loc. cit.* §. 231.) rota contunduntur. Constitutionibus Ditionis Mediolanensis, ut refert *Cremanus*, igne comburendi sunt (*de Jur. Crim. lib.* 1. *par.* 1. *cap.* 5. §. 110.). Neapoli raptantur caudis alligati equorum vel bobum usque ad locum supplicii, quo irrogato cadavera dilaniantur, et volucribus voranda objiciuntur. Quod si ab universo populo Assassini habeantur tamquam diffidati, quemadmodum habendos veteres Asiae Assassinos canonico Jure (*Cap.* 1. *de homicid. in* 6.) declaratur; eo casu scribit *Capycius* transfugarum exemplo impune a quolibet occidi posse (*Decision.* 155.). Sed quidquid de hujusmodi re dici debeat; certum est Pontificiis legibus assassinos jure privari ecclesiasticae immunitatis (*De Ros. prax. cap.* 6.), et si fortasse clerici sint, fori privilegio prorsus destitui.

(1) Non desunt qui assassinium simplex vocent homicidium, quod alter mandavit, alter peregit non interveniente mercede, sed gratis. Quippe non oportet hanc aliam homicidii speciem comminisci, quae bene comprehenditur sub simplici homicidio, quemadmodum actum a Nobis est supra Cap. I. §.

IV. *An, et quatenus in crimine Assassinii debeat conatus puniri?*

Quod si tentaverit quidem sicarius, sed tamen nequiverit caedere, an tam ipse, quam mandans mitius puniendi erunt? Communis Doctorum schola docet in crimine assassinii pari poena afficiendos esse Reos, sive caedes sequuta sit, sive non (*Matth. ad lib.* 48. *Dig. tit.* 5. *cap.* 1. *n.* 3.). Nam propter facinoris improbitatem conatus habendus est, puniendusque pro assassinio perfecto, atque absoluto. Id autem non sic indefinite accipiendum nonnulli inter eosdem Doctores tradunt, ut quicumque nisus sit occidere, legitimis debeat assassinii poenis coerceri. Quippe si sicarius vix fuerit adversarium aggressus, sed ne percusserit quidem, aut vulneraverit (1); hoc casu censent eum castigandum esse extra ordinem. Poenas vero assassinii toties esse irrogandas volunt (*De Marin. resolut. lib.* 1. *cap.* 40.); quoties conatus proximus interfuit; id est non solum sicarius mandantis aemulum adortus sit, sed etiam eum vulneribus affecerit.

CA-

(1) Quid si armis igneis tentaverit sicarius occidere, sed eum fefellerit manus, vel aggressus fortuna ictum evaserit? Hoc casu mihi dubitandum non esse videtur, quin etsi nullum fuerit vulnus illatum; tamen facta armorum igneorum explosio instar conatus proximi debeat haberi, ac puniri. Etenim quidquid censendum sit in simplici homicidio ex rationibus jam supra suo loco adductis (Cap. I. §.); profecto locatio et conductio operarum in alienam necem, quae concurrit in crimine assassinii, tantam iniquitatis et mali exempli speciem praesefert; ut explosio igneorum armorum facta a sicario mereat severissime castigari.

CAPUT IV.

De Veneficio.

I. *Quid venenum, et quotuplex?*
II. *Quale, et quantum crimen sit Veneficium?*
III. *Quibus poenis in ejús Reos animadvertatur?*
IV. *Quinam in eas incurrant?*
V. *De iis, qui nocentia pocula, praesertim amatoria praebuerint.*
VI. *An conatus in veneficio aequ puniendus, ac crimen ipsum perfectum, et absolutum?*
VII. *De probationibus.*

I. *Quid venenum, et quotuplex?*

1. Quoniam non alia ratione facilius feraliusque homines letho dantur, quam veneno; propterea caedes, quae illo propinato infertur, ipsa quoque jure ac merito recensetur inter qualificata homicidia. Ac de ea quidem hoc Capite Nos agere oportet: Sed primum quid sit venenum, et quotuplex exponamus.

2. Venenum est, ut inquit *J. C. Cajus*, quod adhibitum naturam ejus, cui adhibitum est, mutat (*Dig. lib.* 50. *tit.* 16. *leg.* 6.). Quidquid ergo medendi, vel nocendi vim habet, veneni nomine venit. Quod autem nocet venenum, ut ab altero distinguatur quod prodest, dicitur venenum malum, de quo tantum hoc loco disserendum. Ac sub eo quidem Medici id omne docent comprehendi, quod in corpus nostrum impingens potis est modo repente, modo breviori interjecto

cto vel longiori temporis spatio, sed semper clam et vehementer, aut mortem inferre, aut sanitatem laedere, gravissimosque morbos adducere (*Hoffman. Dissert. de err. circ. venen.*).

3. Quod pertinet ad species veneni mali, liquet ex superiori descriptione venena mortifera esse alia, alia non mortifera: quae sine mora occidunt venena, acuta vocantur, chronica vero, quae mortem pedetentim, seroque pariunt. Rursus quaedam arte componuntur, fiuntque venena, quae magis silentio praeterire praestat, quam imprudenter narrare; quaedam indole, et natura sua sunt nocentia (1). Ceterum venena omnia, ut hoc etiam adjiciamus, ex triplici illo eruuntur metallico nempe seu minerali, vegetabili, atque animali naturae regno (*Teichmeyer Inst. medicin. legal. cap.* 20.), quod Philosophi scriptis, Alchimistae laboribus suis perscrutati sunt, ac tantopere illustrarunt. Venena parata e metallis, referta sunt salibus corrosivis, quae vix ac penetrant in ventriculum, inflammant viscera, suis aculeis vellicant nervos, mixtaque nerveo succo diffunduntur in reliquum corpus,

(1) Non potest hoc loco praeteriri divisio illa generalissima venenorum in ingenita, in acquisita, et in propinata sive ore assumantur remedii potus cibique specie; sive alia ratione ingerantur in corpus, puta suffumigiis, odoribus, attritu. Quae enumerantur species veneni mali, eae pertinent ad propinata solum venena, de quibus dumtaxat res est in crimine veneficii. At nosse etiam oportet venena esse ingenita, quae in corpore ipso humano nascuntur ex universali humorum corruptione, et vi alicujus gravissimi morbi. Acquisita venena sunt illa, quibus quis inficitur morsu viperae; puta, rabidi canis, haustu perniciosorum halituum. Quantopere necessaria sit notitia istius venenorum divisionis paullo infra patebit.

et convulsionibus spasmoque excitatis universam ejus aeconomiam perturbant. Ex hoc genere sunt mercurius sublimatus, praecipitatus, mercurius dulcis, sed non rite paratus, vel large praebitus, vitrum, floresque antimonii, crocus metallorum, arsenicum, et cobalthus: Item venena chimice composita; cosmetica etiam, quibus nigrescunt dentes, putrescunt gengivae, laeditur visio, tabesque paulatim inducitur. Quae a vegetabili regno venena hauriuntur, ea partim corrosiva sunt, partim vaporosa, atque narcotica, quibus nempe comprimuntur cerebri vasa, cursusque fluidorum in cerebro sistitur; unde vomitus excitantur, bilis, torpedo, somnusque lethalis. Huc pertinent in primis cicuta, quam bibere Rei olim cogebantur Athenis, et aconita chara novercis (1); nec non venena emmenagoga, seu foetum menstruaque pellentia, quibus pocula componuntur abortus. Postremo ab animali regno prodeuntia venena salibus abundant virulentis, volatilibus, atque extraneis, quae in-

(1) Inter hujus classis venena non postremum tenent locum boleta, quae helluones tam avide appetunt; ut non vereantur illa edendo vitam suam in discrimen adducere. Paucis abhinc annis Romae pene tota deleta est pluribus personis referta familia, quae imprudenter boletis venenosis usa est pro optimo ferculo. Hinc oporteret, ut boleta sine praevio examine in foro venalia non sinerentur exponi, ne similes lugendi casus evenirent. Notum est *Neronem* boletos appellasse *cibum Deorum*, quod illi homines mitterent ad Deos id est interimerent, alludens boleto, cui *Agrippina* adjunxerat venenum immedicabile; ut cum eo *Claudius* mortem voraret praesentem, filioque sineret occupandum imperium. *Dio. Cas. Lib. IX.* Nullum nunc quoque foret aptius nomen ad designandos boletos; nisi cautissime apparentur, et longo tutissimoque prius habito experimento, in ventrem inferantur.

gesta in corpus humanum sanguinis motum perturbant, vitales absumunt humores, putredinem, ac mortiferam demum gignunt inflammationem (V. *Matthiol. in Dioscorid. de venen.*). Inter venenosa animalia araneae praesertim enum erantur, bufones, viperae, serpentes, salamandrae, scorpiones, atque cantharides.

II. *Quale, et quantum crimen sit Veneficium?*

Improbi ergo, ac perfidiosi, qui perinde mares, ac foeminae semper fuerunt eruntque quamplures, quos timent aperte adoriri, vel vi nequeunt occidere; propinato veneno eos letho dare festinant. Iniquissima hac arte potissimum infames sunt foeminae, quarum imbellis sexus ad rabiem pronissimus, et viribus exutus et libertate, se fraudibus armat, atque pro gladiis utitur saepe venenis: unde etiam praebendi venenum inventrices mulieres (1) fuisse feruntur (*Diodor. Lib. 5. antiq. gestor.*). Quamvis autem veneficorum nomine veniant Jure Romano etiam qui magicas artes exercent (2); ii tamen proprie venefici sunt, qui propinando venenum vitae hominum insidias struunt; homicidiumque ab ipsis tentatum; atque perfectum dicitur veneficium (*Bohemer. Elem. jurispr. Crim. sect. II. cap. 20.*). Quod quidem delictum atrox, ac pessimi exempli jure, ac merito esse existimatur. Nam insidiose, id est clam paratur, propinaturque venenum. Quin immo eo graviores in veneficio latent insidiae, quo diffi-

(1) Hinc scripsit: *Quintilianus Declamat. X.* „*latrocinium in viro praesumi, in foemina veneficium.*„

(2) De iis, qui magicas artes exercent, quique Venefici Jure Romano dicuntur; jam peculiariter actum a Nobis est supra *Part. I. Cap. V.* ubi de Sortilegio, et Magia disseruimus.

cilius possunt vitari. Profecto facilius mucrones effugeris, quam te veneno subtraxeris. Quid est porro tam miserum, quam ut homines tot aliis maximis circumfusi periculis, anxii debeant ancipitesque pendere; ne esu potuque, unde sustinendae vitae praesidia quaerunt, mortem hauriant imprudentes? Hinc non dubitavit *Imperator Antoninus* (*Cod. Lib.* 9. *tit.* 18. *Leg.* 1.) affirmare „ plus esse hominem veneno extinguere, quam occidere gladio. „ Saepe autem proditio conjungitur cum veneficio. Nam solent ut plurimum propinare venenum qui fidei vinculis obstringuntur ei diserte, vel tacite datae, quem student vita privare.

III. *Quibus poenis in ejus Reos animadvertatur?*

1. Itaque omnium fere Gentium legibus veneficium habitum est tamquam crimen atrox, et severissime puniendum. Apud *Hebraeos* capitale erat hujusmodi delictum (*Joseph. antiq. Jud. Lib. IV. cap.* 8.). *Persae* sic animadvertebant in veneficos: Caput Rei lapidi superimpositum alterius saxi ictu contundebatur (*Plutarch. in vit. Artaxer.*). Sed tantum facinus, prisca morum sanctitate peregrinis vitiis nondum corrupta, diu Romae ignotum est (1); unde nullae in veneficos poenae praescriptae ante annum ab U. C. 446., quo anno patefacta est nequitia complurium mulie-

(1) Quousque prisca morum severitas Romae viguit, nihil Quiritibus visum est indignius, quam vilibus subdolisque artibus hostes e medio tollere. Cum *Pyrri* Medicus se promptum obtulisset C. *Fabricio* ad illum Romani nominis acerrimum hostem veneno occidendum, Consul proditorium facinus execratus est, Regique litteras dedit, quibus monebatur; ut a veneno caveret. *Liv.* Lib. IX. dec. 4.

rum, quae viros suos veneno clam intercipiebant. Cujus inauditi sceleris unius ancillae indicio non solum vulgares foeminae, sed etiam matronae ipsae participes fuerunt inventae, de quibus habita quaestione centum et septuaginta damnatae sunt (*Valer. Max. rer. mem. Lib.* 1. *cap.* 1.). *Sylla* vero *Dictator* legi Corneliae caput intexuit de veneficis, quo eamdem in eos, ac in sicarios poenam praescripsit, interdictionem nempe aquae, et ignis. Sed postea venefici in insulam deportati sunt, donec constitutionibus imperatoriis quemadmodum caedis, sic etiam, ut *Justinianus* docet, veneficii poena esse coepit ultimum supplicium (*Instit. de publ. Jud.* §. *Item Lex Cornel.*).

2. Atque capitalem poenam adversus veneficos retinuerunt, immo vero, exasperarunt qui leges dixerunt recentioribus Europae populis. Sane inter Gallos tradit *Paponus* (*Lib.* 22. 33. *Arrest.* 1.) flammis veneficos imponi solere. In Germania jure hodierno mares rotae contusione, foeminae immersione puniuntur (*Constit. Crimin. Carol. art.* 130.); nam antea ibi quoque venefici vivi exurebantur. Hispanicis quoque legibus, qui damnati sunt de veneficio mala morte multantur. Generatim nunc in Italia veneficii rei furcae laqueo suspenduntur; quod supplicium nobilibus commune esse cum plebeis in hujusmodi crimine nostrates fere omnes monent rerum criminalium Scriptores (*Cabal. de homic. n.* 610.); a quibus praeterea traditur mortem exquisitioni supplicio veneficis inferendam esse, quoties illorum cri-

crimen circumstantia aliqua (1) magnopere ingravescat (2). Quod apud nos cautum est edictalibus legibus Praefecti Urbi (*Band. general. di Rom.* §. 8.) adversus veneficos omnes, quorum praeterea bona Fisco addicenda sunt.

IV. *Quinam in eas incurrant?*

Ceterum non solum puniuntur, qui venenum praebuerint; sed etiam qui dolo venenum confecerint, retinuerint, vendiderint, emerint, attulerint, quique opem parando, vel propinando veneno praestiterint, sive auctores fuerint veneficii, sive quomodocumque participes atque adjutores. Quod rectissime olim Romae cautum eo capite legis Corneliae de Sicariis, quo Venefici comprehendebantur (*Dig. lib.* 48. *tit.* 8. *Leg.* 1. *et* 3.). Sic quoque ex eadem lege puniendi erunt, qui mala medicamenta in publicum vendiderint, vel hominis necandi caussa habuerint. Nam licet Medicis imputari non debeat mortalitatis eventus; tamen si puniuntur per summam imperitiam noxia medicamenta praebentes; multo magis debent ipsi puniri, quando id egerint dolo malo; quod aliquando contigisse narrant historiae.

2. Plura autem Senatus Consulta laudant Interpretes Juris Romani, quae sententiam legis Cor-

(1) Refert *Bernardus Diaz. prax. crim. rub.* 89. *de Venefic* sua aetate contigisse, ut nefario ausu veneno quis infecerit hostiam a Sacerdote consecrandam; ut mors corporis oriretur unde animi vita proficiscitur. Sane meret haec, aut similis alia circumstantia, ut exemplarius animadvertatur in delinquentem.

(2) *Galba Imperator* tutorem, quod pupillum suum, cui substitutus erat, veneno necasset; quamvis civem Romanum, cruce servorum instar puniendum mandavit. *Sveton. in Galb. cap.* 9.

Corneliae aliquando latentem ad species non expressas produxerunt. Ad rem praesentem illud in primis pertinet S. C., quo declaratur ejusdem legis nomine accusari posse Pharmacopolas, Pigmentarios, qui quamvis venena retinere, vendere non omnino prohibeantur; delinquunt tamen si ea alicui temere vendiderint, quem aut intelligerent nullam habere justam emendi caussam, aut suspicari possent iis male esse usurum (1). Sic quoque ipsos legis Corneliae poena teneri eodem S. C. praescriptum est (V. *Cujac. Observ. XV.* 17.), si eluendi purgandique corporis caussa noxias herbas dederint, aliasque res, quibus viscera vitiantur, veluti cantharides, quae cum urinae suppressione vesicam exedunt.

V. *De iis, qui nocentia pocula, praesertim amatoria praebuerint.*

Qui nocentia pocula praebuerint, etsi dolo non faciant; tamen quia mali exempli res est, non solum Jure Romano (*Dig. lib.* 48. *tit.* 5. *leg.* 8.); sed etiam hodiernis Europae gentium moribus legibusque non leviter puniuntur. Hujusmodi generis sunt pocula sterilitatis, abortionis, conceptionis, quaeque ad segnes maritos ad venerem percellendos, vel ad sanitatem aegris restituendam dantur (V. *Tholosan. Syntagm. jur. part.* 3. *lib.* 34. *cap.* 12.). Et quidem si quis data opera, ma-

(1) Sedulo ergo animadvertant oportet Pharmacopolae, cuinam hujusmodi noxias res vendunt; ne incidant in suspicionem se criminis conscios vel participes fuisse. In Regno Neapolis regiis pragmaticis providissime sub gravibus poenis interdictum est Pharmacopolis sine chirographo Medici venena, aliaque hujusmodi medicamenta postulantibus praebere. V. *Caravit. Inst. Crim. Lib.* 4. §. 1. *cap.* 55. *n.* 8. *et* 9.

loque consilio mulieri poculum propinaverit, ut sterilis fieret, aut praegnanti abortivum dederit (1), nemo non intelligit eum gravi crimine irretiri severissime puniendo. Nam hostis quodammodo est generis humani qui mulieres ineptas reddit ad concipiendum, nihilque fere differt ab homicida, qui futurum hominem suo velut ipso in exordio interimit (2). Erant autem olim Romae summopere in usu medicamenta conceptum adjuvantia, eaque mulieres sumebant; ut partu edito possent retinere maritos, qui ob sterilitatem ab uxoribus frequentissime divertebant (*Juvenal. Satyr.* 2. *vers.* 142.). Sic olim viguit, et nunc quoque serpit praejudicata inter homines opinio, quod scilicet praeparatis potionibus, superstitiosisque medicamentis tum possint mares robore augeri, quo carent natura, ad

(1) Si foetus sit animatus, qui propinato abortivo eum in matris utero interemit, tamquam homicida, habetur et punitur. Sed quando nondum foetui anima est infusa, solet Judicis arbitrio Reus noc ordinaria homicidii, sed mitiori aliquanto poena coerceri. *Henric. Bocer. de omn. gener. homicid. Lib. I. cap.* 1. *n.* 7. Hujusmodi distinctio videtur recepta exemplo Juris Mosaici, quo cautum, ut „ *si quis percusserit mulierem in utero habentem, et abortionem fecerit, si formatum fuerit, det animam pro anima; si autem informatum fuerit, multetur pecunia.* „ *Exod. cap.* 21. *versic.* 22. Ceterum qui procuraverint abortum, ac etiam qui consuluerint excommunicatione irretiuntur ex constitutione *Xisti* PP. V., de qua *Barbos. in collectan. cap.* 5. *de homicid.* Quo autem tempore foetui indita dici debeat anima, nostrum non est, heic quaerere et definire, sed ad Theologos atque Medicos spectat.

(2) *Lucretium* philosophum, poetamque insignem obiisse sumpto amatorio poculo, quod zelotypa uxor ei propinaverat, memoriae proditum est: Imperator vero *Caligula* in mentis furorem incidit, postquam a *Caesonia* uxore philtrum accepit, ut in ejus vita narrat *Svetonius*.

venercam exercendam palaestram, tum morbi a corporibus infirmis depelli.

2. Sed vulgo notissima sunt pocula, quae amatoria appellantur. Veneficae vetulae ea ut plurimum parant succo fortium herbarum, hyppomane, et viru amantis equae, credulisque vendunt amasiis, vel uxoribus zelotypia furentibus (*Fabrot. exercit. 6. de phil. et poc. amat. Tom. 3. Thesaur. Everad. Othon.*). Verumtamen non prosunt pallentia philtra data puellis, nec propinata pocula viros accendunt amore, qui forma solum conciliatur, et similitudine morum. Contra corporibus ea, animisque vehementer nocent; unde oritur furor, graves inducuntur morbi, ipsaque mors saepe infertur. Et quamvis pocula amatoria praebentes, si dolo caruerint, Jure Romano legis Corneliae rei nequaquam fierent; nihilominus propter periculum occidendi, quod imprudenter adierunt, quasi contra eam legem fecerint honestiores quidem bonorum parte multati in insulam deportabantur, humiliores vero damnabantur in metallum (*Dig. lib.* 48. *tit.* 18. *leg.* 38.); quod si mulier aut homo perierit, summo supplicio afficiuntur (1). Quae quidem Romani juris censura municipalibus legibus ubique fere comprobata deinde fuit; et praesertim heic in Urbe, cujus Praefecti perpetuis edictis morte

 pu-

(1) Immitior, quam oportet, fortasse videtur hoc casu esse censura Legum Romanarum. Enimvero vehementia impotentis amoris, qua ad amatorium poculum propinandum quis fuerit impulsus, ab *Areopagitis*, severissimis illis criminum censoribus, habita est pro idonea caussa commiserendi ejus, qui hujusmodi culpam admiserit, teste *Aristotele Lib. I. moral. cap.* 16.

puniendos diserte praescribitur eos, qui propinato amatorio poculo extremum ei fatum properaverint, quam misere deperibant.

VI. *An conatus in veneficio aeque puniendus, ac crimen ipsum perfectum, et absolutum?*

Jure Romano non ambigitur, quin criminis veneficii aeque reûs sit habendus, parique poena plectendus qui scelus perfecit, ac qui ejus effectu potitus non est. Lege enim Cornelia de sicariis non solum tenentur propinantes venenum, unde homo periit; sed etiam qui hominis necandi caussa illud habuerint, emerint, paraverint (*Dig. lib.* 48. *tit.* 9. *Leg.* 3.). Sed quoniam ex generali consuetudine invaluit, ut conatus criminis ordinaria poena multetur in atrocissimis dumtaxat delictis; hinc quaeri solet a rerum criminalium Scriptoribus, an in hujusmodi delictorum censum referendum sit Veneficium. Certe nemo ibit inficias valde atrox facinus esse aliquem veneno interimere. Nam nihil est tam difficile, quam sibi praecavere a veneno, cujus insidiae quo magis latent, eo minus timentur. Insidiae autem, et quidem quae venenatis ferculis poculisque struuntur, longe improbiores sunt vi aperta. Etenim vim vi repellere possumus; insidias autem, nisi praemoniti, vitare nequimus. Quin immo etsi praemoniti simus, semper inimicus insidiari potest, nos non semper cavere (*Matth. ad lib.* 48. *Dig. tit.* 5. *cap.* 7.). Quare non immerito plures Criminales Auctores in eam iverunt sententiam, quae vult conatum veneficii simili supplicio compescendum, ac punitur crimen ipsum perfectum atque absolutum. Id tamen

men intelligendum, sequendumque est; si venenum non solum emptum, aut paratum, sed praestitum quoque fuerit, improbamque voluntatem destituerit eventus; vel si non adsint circumstantiae, quae criminis magnitudinem summopere augeant, ut si filius venenum emerit, patrique paraverit.

VII. *De probationibus*.

1. Reliquum nunc est, ut ea persequamur, quae Veneficii probationes respiciunt. Ac primo quidem ut constet de corpore delicti cadaver inspiciendum est ejus, qui dicitur veneno interemptus: quae inspectio a Medicis ea de caussa accitis fieri coram Judice diligentissime debet (*Alphan. Jur. Crim. lib.* 2. *tit.* 5. *pag.* 489. *et seq.*). Nam Medicorum est nosse, num signa, quae tam in externis partibus, quam in visceribus cadaveris apparent, veneni sint, ac definire an mors ex veneno contigerit. Sed quoniam, ut jam supra (§. I. not. I.) notavimus, venenum aliud est ingenitum, acquisitum aliud, aliud propinatum, quae omnia fere eadem signa in humano corpore gignunt; idcirco periculosae plenum aleae est opus dijudicare propinatum ne, an vero ingenitum, vel acquisitum venenum caussa mortis fuerit. Hujusmodi enim signa vel expertissimos fallere possunt (1), ita ut nulla esse videatur ambigua

(1) Certa sunt signa veneni, sed, ut diximus, non certe ex iis colligi potest, utrum propinatum, an ingenitum, vel acquisitum sit venenum, cujus signa in homine, vel in cadavere apparent; nisi alia indicia, atque argumenta intercedant propinati veneni. Multa autem et diversa esse possunt hujusmodi signa, quaeque tam in vivo, quam in mortuo homine deprehendi solent juxta variam venenorum indolem, et

bigua magis, errorique obnoxia probatio, quam quae ex signis educitur in cadavere extantibus, et ex illius inspectione (1) anatomeque Medicorum judicio conficitur (*Sorg. prax. crim. Jurisp. forens. Tom. IX. cap.* 30. *Brogian. de venen. anim. natur. et adquis*). Consentiunt de hac re prudentiores, qui de criminalibus, medicisque rebus scripserunt.

2. Quae cum ita se habeant danda sedulo est opera, ut si pars aliqua fortasse superfuerit ci-

---

qualitatem. Nam si quis venenum acre seu corrosivum sumpserit, ei venter inflatur, pallent, tument, frigescunt extremae corporis partes, solvitur alvus, urentes dolores, sitis inestinguibilis, convulsiones, spasimi, animi deliquia mortem et praenunciant, et afferunt. Ea sequuta in cadavere apparent inflammatio, ulceratio, gangraena oris, faucium, oesophaghi, ventriculi, intestinorum, sanguisque diffluens ex corde, arteriis, venisque. Ostruentis veneni signa sunt macies, atrophia, abdominis tumor, nausea, obstructiones, virium prostratio, febris lenta, hydrops: asthma, pthisis: Secto cadavere inveniuntur obstructa viscera abdominis, aut pectoris, glandularum tumores, sanguis in corde vasisque coaetus. Temulentiam, lethargiam, inertiam, paralysim, apoplexiam, saepe etiam vomitum inferunt stupefacientia venena, seu narcotica, quae nullum ut plurimum sui vestigium in cadavere relinquunt, praeter vasa meningum et cerebri sanguine turgidiora, aut serum in cerebro effusum. Sed haec, aliaque hujusmodi signa fuse descripta, accurateque explicata poterunt legi apud *Zacchiam quaest. medic. legal. lib.* 2. *tit.* 2. *quaest.* 1. *Teychmeyer Instit. medic. legal. cap.* 20. *Hebenstreit Antropolog. forens. sect.* 2. *cap.* 2.

(1) Antiquis persuasum veneno interemptum esse hominem, cujus cor igni admotum, maneret illaesum. Sic *Vitellium* probasse narratur *Germanicum* a *Pisone* de veneficio in judicium vocato, sublatum fuisse veneno: quod nimirum illius cor ignis nequaquam absumpserit. Hujusmodi experimentum saepe legimus superiori etiam aevo institutum pro probando veneficio. Sed haec superstitiosa, nallique fundamento innixa probatio jure, ac merito rejecta est, atque a recentioribus rerum criminalium Scriptoriptoribus irrisa.

bi potusque veneno infecti, experimentum de ea instituatur. Si enim hausta a bruto animali, istud pereat, inferri recte poterit veneno illo vitam homini esse ereptam, ingensque pondus superaccedet probationi in genere veneficii, eductae ex signis in cadavere inspectis. Quin immo tunc facilius intelligi poterit, atque deprehendi quisnam fuerit auctor sceleris; ut probatio in specie habeatur. Etenim grave adversus eum urget indicium, apud quem pars veneni latens reperta sit; praesertim si vel manifestas, vel occultas cum mortuo exercuerit simultates, atque commodum aliquod, et emolumentum isto sublato se relaturum fore speraverit. Quando autem Reus fassus est crimen, diligenter cavendum; ut omnes circumstantiae, quas confitendo expressit, a Fisco comprobentur, puta, unde habuerit venenum, a quo emerit, qua ratione paraverit, quando propinaverit. Si enim id nequaquam fiat, parum aut nihil momenti inerit confessioni.

CAPUT V.

De Parricidio.

I. *Quam detestabile Parricidium, impiumque sit scelus exponitur:*
II. *A quibus illud, et contra quos committatur.*
III. *Quinam de parricidio teneantur?*
IV. *De poenis parricidarum:*
V. *Ex quibus caussis eae mitigandae sint.*
VI. *Nonnulla recensentur, quae singularia sunt in quaestione de parricidio.*

I.

I. *Quam detestabile Parricidium, impiumque sit scelus exponitur.*

SOlon, sapientissimus ille *Atheniensium* legislator, nullam de parricidio (1) legem tulit; ne tam prohibere impium detestabilissimumque scelus, quam admonere videretur aliquando inveniri homines pravos adeo, atque crudeles, qui non vereantur iis nefario ausu mortem inferre, a quibus vitam acceperint, aut quos genuerint letho crudeliter dare. Nam et ante tempora Solonis edita sunt in Graecia nefandae hujus rei tragica exempla ab *Oreste*, cujus manus materno cruore maduerunt, atque a *Theseo*, qui persequens filium *Hyppolitum* in caussa fuit, ut miser ille ab equis discerperetur. Sic quoque *Romulum* nihil prudenter sanxisse de hujusmodi crimine *Cicero* (*Orat. pro Sex. Rosc. Am.*) testatur; ne vindicando ostenderet tale quid fieri posse (2).

---

(1) Parricidii vox prima aetate apud Romanos quamcumque hominis caedem significabat: unde appellati Quaestores parricidii, qui rebus praeerant capitalibus *Gothofred. font. Jur. Civ. in LL. XII. Tab.* Postea retenta est haec vox a Latinis Scriptoribus ad designandam solum caedem atrociorem, Principis, puta: sic legimus *Caesaris* interfectores parricidarum nomine fuisse dehonestatos Sed apud Jurisconsultos caepit parricidium in propria significatione adhiberi ad denotandam parentum caedem, haud ita tamen stricte; ut non etiam sub eo nomine comprehenderit necem certis definitisque personis illatam arctiori cognationis, vel affinitatis vinculo interfectori conjunctis. *Matth. ad Lib. 48. Dig. tis. 6. cap.* 1. *n.* 1.

(2) Diu Romae tantum scelus ignotum, et inauditum. Neque enim quisquam annis sexcentis impias manus in parentes injecit; post siquidem *Hannibalis* bellum, *Lucius Hostius* fertur primus patrem occidisse. *Plutarch. in vit. Romul.* Sed corruptione morum sic deinde Quirites hujusmodi flagitio in-

Ac re quidem vera portentum, atque monstrum videri debet aliquem esse humana specie et figura, qui tantum immanitate bestias vicerit; ut propter quos hanc suavissimam lucem aspexerit, aut quibus tribuerit vitam, eos indignissime luce vitaque audeat privare. Hinc apposite sciscitatur *Seneca Tragicus* (*In Oedip. vers.* 18.), *est majus aliud patre mactato nefas*? Profecto nullum est parricidio atrocius crimen, et a quo magis natura hominum abhorreat. Nam ipsius Naturae instinctu feruntur homines ad eos vehementer amandos quos procreaverint, vel a quibus una cum vita liberalem educationem, civilem statum, fortunasque suas acceperunt. Quin immo ut liberi instar depositi a Deo parentibus traditi esse videntur, quos proinde charos habere, tueri, fortunare debent; sic parentes divini Numinis simulacra quodammodo referunt, qui diligendi propterea a liberis sunt, colendi, omnique ope juvandi.

II. *A quibus illud, et contra quos committatur.*

1. Quamvis parricidae proprie sint qui parentes occidunt; legum tamen censura eo sub nomine comprehenduntur non solum qui ascendentes et descendentes, vel alios in linea recta necant; sed etiam qui interficiunt collaterales, atque affines ad quartum usque gradum (*Dig. lib.* 48. *tit. Leg.* 1.). Porro nihil refert cujusnam con-

---

fames evaserunt; ut *Claudius Imperator* ex *Senecae* testimonio *de clement. lib.* 1. *cap.* 23. plures intra quinquennium culleo insui mandaverit, quam omnibus ante saeculis; eoque tempore cullei frequentius adhibiti, quam cruces, quibus nullum Romae, praesertim in servos viliorisque conditionis homines, usitatius supplicium.

ditionis parentes sint, liberi nempe an servi, nec utrum filii, ac descendentes sint legitimi; an naturales solum, seu ex incesto, aliove damnato coitu procreati. Nam quoties natura et sanguis spectatur, quemadmodum fit in crimine parricidii; toties filiis legitimis naturales sequantur; et pater tam est homo liber, quam qui servituti obnoxius prolem suscepit. Contra vero censendum de adoptivis (1): Etsi enim eorum caedes gravius debeat vindicari; nequit tamen instar parricidii haberi atque puniri; quoniam ficta solum et civilis, non naturalis et vera necessitudo intercedit inter adoptivos (*Dig. lib.* 50. *tit. ult. Leg.* 35.).

2. Quod autem pertinet ad eos qui ex latere conjuncti sunt, quamvis minus proprie; generaliter nihilominus parricidae reputantur tam qui germanos fratres sororesque occiderint (2), quam qui consanguineos necaverint, uterinos, vel etiam

(1) Suo nimium ingenio indulsisse videtur *Antonius Matthaeus*, coryphoeus ille ultiorum criminalium Scriptorum, dum contendit Jure Romano adoptivorum necem omnino comprehendi sub crimine parricidii. Nam praeter ceteras rationes, hanc gravissimam affert *Cremanus de Jur. Crim. Lib. I. part.* 3. *cap.* 5. § 220. *n.* 1. quod scilicet duas inter et viginti personas, Jure Romano expresse nominatas, utpote quae fieri possunt parricidii reae, nec pater adoptans, nec filius adoptatus recensentur.

(2) Nihil est frequentius, quam inter fratres raram esse concordiam; immo vero nihil antiquius fratrum dissidiis, odiis, internecionibus; ut vel in ipsa generis humani infantia visus sit *Cain* innocentis fr. *Abel*, sanguine manus suas foedare. *Joseph* fratr. simultate subiit amittendae vitae periculum, et pro servo alienigenis venditus fuit. Fratrem suum *Ammonem Absalon* interfecit; et *Romuli* invidia fratri *Remo* fuit exitio; unde nascentis Romae *fraterno primi maduerunt sanguine muri*.

consobrinos. Eadem siquidem, aut par fere in his omnibus sanguinis ratio habetur naturalisque charitatis, qua ii se mutuo prosequi ac diligere debent. Quod dicendum est quoque de patruo, avunculo, amita, matertera, patruoque magno, nec non de fratrum sororumque liberis. Et illi quidem loco parentum habendi, hi autem pro filiis reputandi; quorum proinde caedes non immerito sub crimine parricidii generatim comprehenditur.

3. Caedes quoque, quam vir uxori, aut haec illi non dubitaverit inferre, venit sub generali nomine parricidii. Nam ut bene innuit *J. C. Modestinus* (*Dig. lib.* 46. *tit.* 6. *Leg.* 1.), *et hi sibi arctissimi amoris et necessitudinis vinculo copulantur, divini et humani juris, sacrorum etiam, atque fortunarum omnium socii esse dicuntur*. Postremo qui generi, nurus, soceri, socri, vitrici, novercae, privigni etc. fata properaverint, tamquam parricidae possunt considerari (V. *Alphan. Jur. Crim. lib.* 3. *tit.* 6. §. 21.); quia non minor fere hujusmodi inter affines personas, quam inter consanguineos pietas debet vigere, ac mutua affectio.

III. *Quinam de parricidio teneantur?*

Ceterum facinoris atrocitas in caussa est, ut non solum qui re ipsa occiderint; sed etiam, qui occidere conati fuerint parricidii aeque rei habeantur, ac simili omnes supplicio (1) multentur (*Decian. Tract. crim.* 9. *cap.* 9. *n.* 12.). Itaque

(1) Sic visum quoque *Platoni*, qui cum vulnerantem animo occidendi declarasset non esse morte puniendum; excepit tamen filium, servum, fratrem, conjugem, quos ob solum conatum capite plectendos edixit, *de Legibus Lib. IX*.

qui emit, puta, venenum ut patri daret, quamvis dare non potuerit, tamquam parricida reputandus est, atque puniendus. Ac assentior doctissimo *Antonio Matthaeo*, qui recte docuit distinguendum non esse, utrum ad actum proximum, an ad remotum perventum fuerit (*ad lib.* 48. *Dig. tit.* 6. *cap.* 1. *num.* 7.), exempli gratia, emptum dumtaxat venenum animo patri illud praebendi, an praeterea propinatum; etsi filius immanis sceleris effectu potiri nequiverit. Nam adeo nefarium detestabileque crimen est parricidium; ut dolus in eo debeat omnino accipi pro facto, sufficiatque illud ausisse mente revolvere, et vel aliquantisper tentare (1). Quin immo propter eamdem criminis enormitatem conscii quoque tenentur, quique aliquommodo suppetias tulerint delinquenti, sive ex eadem sint domo et familia, sive extranei. Hinc qui scelesti consilii participes fuerint, non abibunt a crimine poenaque immunes. Quod si cognitas insidias reticuerint non dicam extranei, de quibus posset disceptari; sed qui sunt de domo, et familia, non ambigerem eos crimine teneri, si insidias non detexerint.

IV.

(1) Extra caedem, si vis fiat parentibus, culleo locus quidem, ceterisque parricidii poenis non patebit; sed filiorum protervia, impiaque audacia erit severissima animadversione a Magistratu compescenda. Jure Justinianeo cavetur, ut quoniam res haec indignissima ad publicam pietatem pertinet; vindicetur a Praefecto Urbis pro modo admissi. *Leg.* 1. *§. si filius Dig. de obseq. par. et patr. pot.* Contra vero si pater filium male praeter pietatem afficiat, ex constitutione *Imperat. Trajani* invitus eum emancipare cogitur. Potestas enim patria in pietate, non in atrocitate consistere debet. *Leg. ult. Dig. si a pat. quis eman. sit.*

IV. *De poenis parricidarum*.

1. Sed tempus jam est, ut poenas recenseamus parricidii. Omnes gentes, quae non prorsus humanitatem exuerint (1), tantum horrentes, indignataeque facinus nullo non dignos acerbissimo exquisitoque supplicio parricidas existimarunt. Ac veteres quidem Romani, quorum instituta legesque nos cominus spectant, more majorum parricidii reos virgis sanguineis caesos insutos culleo cum cane, gallo gallinaceo, vipera, et simia (2) in proximum flumen, aut in mare projiciebant (*Dig. lib.* 48. *tit.* 9. *Leg.* 9.). Quod sive *Tarquinii* Regis lege, sive post *Hannibalis* bellum, cum primus L. *Hostius* patrem interfecisset; neque enim de tempore convenit inter Scriptores, singulari sapientia Romae invectum *Tullius* commemorat (*Orat. pro S. Rosc. Amer.*). Decere enim visum est, ut qui eum necasset, unde

---

(1) Nonnullae inter Gentes adeo rectae rationis lumen, naturalisque pietatis sensum a se abjecerunt; ut parentes senectute confectos male habere, atque occidere etiam, nullum existimarent esse piaculum. Quod de Messagetis, Indis, Caspiis veteres prodiderunt historiae; quem impium crudelemque morem vigere adhuc plures inter Africae, et Americae sylvestres Populos referunt recentiores Scriptores *de l'histoire generale des Voyages* V. *Robertson Hist. de l'Amerique*.

(2) Interpretes Juris Romani se mirifice torquent in exponendis rationibus, cur placuerit animalia haec culleo insui cum parricida, quos non immerito ridet *Ludovic. ad artic. CXXXI. apud Bohemer. Elem. Jurispr. Crimin. sect.* 2. *cap.* 21. §. 248. *in not.* Porro non longe a vero fortasse aberraret, qui cum laudato *Matthaeo* rereretur viperam adhibitam idcirco, quia produnt rerum naturalium Scriptores, quod ea nascendo matrem, coeundo marem enecet; Simiam vero, quod foetum arctiore complexu exanimet. Canes quoque, et Galli hujusmodi sunt animalia, quae proprio generi non parcant.

unde ipse natus esset, repente coelo, sole, terra, aqua careret, ex quibus omnia nata esse dicuntur. Cum autem hujusmodi poena circa *Hadriani* tempora obsolevisset, cujus loco subrogatum vivicomburium, aut damnatio ad bestias, tandem *Constantinus M.* eam denuo in usum revocavit (*Cod. lib. 9. tit. 17. Leg. unic.*); ut terrifici supplicii exemplo nefarii homines facilius averterentur a tanto scelere audendo.

2. Posteriori aevo feralis haec poena rursus in usu esse desiit. Quandoquidem, ut notavit saepe laudatus *Matthaeus* (*ad lib. 48. Dig. tit. 6. cap. 2. n. 17.*) *tacitis moribus abrogata est, sicut passim in Belgio, Gallia, Germania, Italia; et sola fere Hispania culleo utitur, in quem tamen, Gomesio teste, non nisi necatus ante parricida insuitur: reliquis gentibus ultimum supplicium satis est; sed plerumque gravius, quam sicariis irrogatur; adeo ut nonnullae tota reorum membra comminuant, aut candente forcipe dilacerent*. Sed hujusmodi exasperatio supplicii tunc solum adhibetur; cum agitur de parricidio proprie dicto, de caede illorum nempe, qui sunt in linea recta, ut fere omnes rerum criminalium Scriptores unanimi consensu tradunt (*Pereir. de parric. lib. 2.*). Parricidium enim minus proprie dictum poena tantum legis Corneliae de sicariis vindicatur Jure Romano, cui nostri mores adhaerent; ita tamen, ut quo proximior est gradus cognationis inter occisorem, et occisum (*Perez. ad lib. 9. tit. 17. Cod. n. 9.*), eo etiam aliquanto asperiori ratione mors delinquenti inferatur.

V.

V. *Ex quibus caussis eae mitigandae sint.*

1. Nullum adeo nefarium est facinus, cujus poenae mitigari, atque etiam indulgeri non debeant, si justae legitimaeque caussae intercedant eas temperandi, atque remittendi (Lib. II. Cap. V. §. I.). Videamus nunc ergo, quando recte locus esse possit legum poenalium severitati relaxandae adversus parricidas.

2. Justus, vehemensque dolor semper excusat a poena homicidii: hinc patri quoque ignoscendum justi doloris vi victo filium perimenti, veluti si filius novercam adulterans a patre interficiatur in ipso flagranti flagitio (1) deprehensus (*Dig. lib.* 48. *tit.* 9. *Leg.* 5.). Re enim vera quaedam sunt adeo atroces injuriae, ut nemo fere, licet mitissimi ingenii, soleat eas patienter fortiterque tollerare, seque cohibere; quin statim ad ultionem progrediatur (2). Sic justissimus dolor fecit, ut *Proconsul Dolabella* nihil statuerit adversus Smyrnaeam matremfamilias viri filiique interfectricem, quorum insidiis occisum ipsa compererat egregiae indolis juvenem ex priore con-

(1) Sed refert J. C. *Marcianus in Leg.* 5. *Dig. ad Leg. Pomp. de parricid. ab Hadriano Imperatore* in insulam fuisse deportatum patrem; qui filium novercam adulterantem in venatione occiderat; quia latronis magis, quam patris jure de eo ultionem, poenasque sumpserat.

(2) Stupri metus probis viris aeque gravis solet esse, ac timor amittendae vitae. Propterea recte censent non pauci rerum criminalium Scriptores legitimam indulgendae veniae caussam praebere si ex. gr. pater filium filiamve, ne stuprum pateretur, occiderit. V. *Decian. Tract. crim. Lib.* 15. *cap.* 36. Sic legimus *Virginio*, cum videret *Decemvirum Appium* filiae suae illudere velle, sine fraude fuisse, eam pudicitiae districto ferro litasse. Neque enim alia occurrebat ratio filiam eripiendi tanto periculo. *Liv.* 3. *cap.* 48.

jugio susceptum; sed ejus causam detulit Areopagitis cognoscendam, qui sapienti consilio et accusatorem, et ream post centum annos adesse jusserunt (*Valer. Max. Lib. VIII. cap.* 1.); ne damnare justo impulsam dolore, aut absolvere duabus caedibus contaminatam cogerentur.

3. Quid vero dicendum erit de filio violentas manus patri suo inferenti, an justi doloris excusatione tuebitur is a poena parricidii, si ex. gr. pater nurum corruperit, si falsam accusationem intenderit filio, si vitam ejus occultis insidiis, vel aperta vi in discrimen adduxerit, aut quid tale fecerit, unde totus hominis animus aestuat, perturbatur, in transversum abripitur? Tanta est pietas, quae parentibus debetur, ut eam vultu solo laedi Sapientes dixerint (1). Hinc visum nonnullis nefas esse filio, etsi a patre gravissimis injuriis provocato, et affecto, ei resistere extremum quoque fatum intentanti; multoque minus se paterna nece ulcisci, ac ne quidem adversus ipsum tueri. Quae quanquam pie sciteque domesticos inter parietes, umbramque scholarum affirmentur; tamen nimis severe in foro, subselliisque Judicium praedicarentur (*Matth. loc.*

(1) Quanquam aeque sint rei, qui in parentes, aut in liberos impias manus injecerint; tamen longe atrocius quam illorum videtur esse facinus horum; si ausi fuerint se parentum sanguine cruentare. Nam omnia majora parentibus debentur a liberis, quam contra liberis a parentibus. Liberis amor debetur, non reverentia; parentibus, et amor, et reverentia: Illi post Deum vitam debent parentibus, non contra parentes liberis. Quam ob caussam *Plato de Leg. Lib. IX.* patri, si filium iracundia victus, interfecisset, poenam capitis remitti voluit; non voluit remitti filio, si iratus, et excandescens interfecisset patrem.

loc. cit. num. 12.). Nam qui se ira gesserit cum filio, patrem patrisque nomen exuisse videtur; itaut nefas filio non sit injustam vim propulsare illatam a patre, qui arctissimam inter utrumque necessitudinem natura constitutam aggressus est violare. Itaque ille, qui eum peremit, a quo lucem acceperat, habebitur quidem pro parricida; sed propter gravissimum dolorem, cujus vi parricidium commisit, severiores tristissimae rei poenas evadet.

4. Eadem ac de parentibus liberisque habenda ratio est de viro, et uxore. Nam si alter alterum deprehenderit fidem matrimonii prodentem, vitae suae, seu clam, seu palam insidiantem, non ne ignoscendum ei, qui justissimo vehementique dolore percitus se continere non potuit, quin vim vi repelleret, thorique sui injuriam ulcisceretur? Quod multo magis locum habere debet circa fratres, reliquosque cognatos. Quo siquidem laxior est horum, quam parentum, conjugumque necessitudo; eo pronius indulgentia cum iis est adhibenda, si justo abrepti dolore fratrum, vel cognatorum sanguine se cruentaverint.

5. Utrum vero satis apta caussa poenas hisce omnibus remittendi personis esse possit, quod patrem puta, filium, fratrem, virum occiderint patriae proditores, quique ad eam delendam hostili animo venerint; in utramque partem a gravissimis Auctoribus disputatur. Certe *J. C. Marcellus* (*Dig. lib.* 11. *tit.* 7. *Leg.* 35.) respondit non solum sine scelere id fieri, sed etiam laude prae-

mioque dignum esse. Scriptum enim est a *Cicerone*, filium debere patriae salutem anteponere saluti parentis. Quod si praesertim res sit de filio patris occisore, non ita facile videbitur ab eo esse approbandum, qui animadverterit parentes semper venerandos a liberis, quamvis vim faciant. Itaque etiamsi hostes sint, non desinunt tamen esse parentes (*Bodin. lib.* 1. *de Rep. cap.* 4.), quorum vitam nullo unquam casu fas est filiis salva pietate violare. Idque multo magis dicendum de patre proscripto, cui nunquam licebit filio sine piaculo extremum fatum properare.

VI. *Nonnulla recensentur quae singularia sunt in quaestione de parricidio*.

1. Singulare hoc esse in crimine parricidii, (scriptum reliquit magnus Cujacius), ut ejus gravissima poena Jure Romano non exerceatur in convictum, sed dumtaxat in confessum (*ad lib.* 9. *tit.* 17. *Cod.*). Hinc laudatam legimus *Augusti* summam, non modo diligentiam, sed et lenitatem in jure dicundo: manifesti siquidem parricidii reum, ne culleo insueretur, quod nisi confessi afficeretur hac poena, ita fertur interrogasse: certe patrem tuum non occidisti (*Sveton. in Aug.*)? Quae quidem res ideo usu recepta videtur, quia horrendum parricidii facinus Veteres vix inducebantur ut crederent commissum; nisi parricida se ipsum suo indicio proderet, judicioque damnaret (*Petr. Aerod. rer. jud.* VIII. 6. 10.). Sed quidquid observaverit antiquitas, nunc certe hoc jure vivimus; ut parricidae tum confessi, cum etiam convicti tantum legitimis poenis in-

incunctanter afficiantur (*Caravit. Inst. Crim. lib.* 4. §. 1. *cap.* 16. *n.* 21.). Illud quoque singulare obtinet in accusatione hujus criminis, ut dolus non facile arguatur, quemadmodum argui solet in ceteris delictis. Nam arctissima necessitudo, et ingenitus natura ipsa amor qui inter sanguine conjunctas personas intercedit, in primis inter parentes, et liberos, doli suspicionem, aut magnopere debilitat, aut prorsus tollit (1). Itaque voluerunt multi rerum criminalium Scriptores ab accusatore, seu a Fisci patrono probandum dolo parricidum esse commissum (*Carrer. prax. crim. tract.* 3. *de homicid.* §. 9. *n.* 43.). Nisi enim qui in crimen vocatur, singulari audacia, feris moribus; flagitiosissima vivendi ratione praeditum esse ostendatur, nisi multa, et manifesta sceleris vestigia sint, res tam scelesta tam atrox credi non potest: magna quippe vis est humanitatis, multum valet communio sanguinis, reclamitat istiusmodi suspicionibus ipsa natura. Hinc recte Interpretes tradidisse scripsit *Matthaeus* (*ab lib.* 48. *Dig. tit.* 6. *c.* 1. *n.* 6.), si filius exanimis in lecto patris reperiatur, non dolo, sed culpa patris oppressum praesumi; si vero mortuus pater in eodem cubiculo, in quo filii quiescebant, non esse praesumendum vim factam a filiis (2); ac

 ne

(1) Mirifice hoc argumento usus est Romanae pater eloquentiae *Tullius*, ut parricidii suspicionem a S. *Roscio* removeret, cujus elegantissimam Orationem meret iis praesertim ante oculos jugiter obversari, qui criminalibus caussis defendendis industrem operam dare velint.

(2) Cum *Cloelii* fratres parricidii accusarentur, a Judicibus absoluti sunt; quod fuerit ab istis compertum illos aperto ostio inventos esse dormientes quo tempore pater cubans

ne quidem ab uxore, quae pudice, et sine mendacio vixerit cum marito. Nam si extraneis dedita, et implicita amoribus, adultera sit, in ipsam suspicio criminis recidit; quoniam, ut *Cato* olim dixit, nulla est adultera, quae non et eadem sit venefica.

CAPUT VI.

De Infanticidio, et Infantium expositione.

I. *Quando parentes de infantium nece teneantur?*
II. *Quae probanda in crimine infanticidii.*
III. *De crimine expositionis infantium.*
IV. *Poenae infantes occidentium, atque exponentium.*

I. *Quando parentes de infantium nece teneantur?*

SOlet aliquando contingere, ut qui liberos procreaverint, omnem erga eos a se abjiciant sensum amoris, atque humanitatis. Itaque sive metu dedecoris, quod manat ex manifesto fructu furtivi, impermissique amoris, sive fastidio molestiarum, quas sobolis enutritio, atque educatio secumfert; filios recens natos, vel vita crudeliter orbant, vel dure praetereuntium misericordiae exponunt; feris ipsis ii quidem multo immaniores, quae ad suorum foetuum curam naturali instinctu feruntur: Si primum fiat, habe-

in altero lecto jacebat interemptus. Putarunt enim fieri nequaquam potuisse, ut paterno cruore madentes liberi somno tranquillo indulgerent prope illius exanime corpus. *Val. rer. mem. lib. 8. cap.* 1. Cic. Orat. *pro S. Rosc.*

bitur crimen infanticidii; si vero alterum, crimen infantis expositi. Utrumque, ut recte innuit *Cremanus* (*de Jur. Crim. lib.* 1. *par.* 3. *c.* 5. *§.* 225.), pertinet ad parricidium, moribus signanter institutisque nostris, quibus patria potestas non in atrocitate, ut olim, sed in pietate consistit. Atque de duabus hisce parricidii speciebus nunc operae pretium est, ut peculiariter disseramus: nonnulla siquidem in eis occurrunt, quae singulari notatione persequi oportet.

2. Principio igitur de crimine infanticidii parentes tenentur quacumque ratione infanti (1) vita sit dolo ab eis erepta. Neque enim necesse est vim esse puerulo manu illatam, sed si parentes eum suffocaverint, si funiculum umbilicalem aut perperam, aut nequaquam adstrinxerint, si nihil innocenti vagitu commota noluerit mater ubera infanti praebere, aut pater omiserit illius sustentandae vitae aliter prospicere (*Seigneux Syst. de Jurispr. Crim. cap.* 32.); hujus criminis rei jure, ac merito habendi erunt. Quando autem casu, negligentia, inscitia infans oppressus est, vel aliter extinctus; tunc vix quidquam caussae erit, ut possint parentes in Foro de infanticidio

(1) Infantes generatim dicuntur, qui intra vel post novem a conceptione menses in lucem editi sunt: eum vero, qui ante illud tempus prodiit ex alvo materno, tamquam abortum censendum esse inquit *Jacobus Gothofredus* ad Leg. 1. Cod. Theodos. tit. *ad Leg. Corn. de sic.* qui bene notavit aliquid humani magnum quoque *Cujacium Observ. VI.* 21. passum fuisse scribentem tum infantem nondum hominem esse, tum dubitatum, an qui infantem interemerit habendus foret reus homicidii. Ceterum experientia docet eos etiam, qui post septem aut octo a conceptione menses nascuntur adolescere, atque ut alios perfectos homines, ad extremam senectutem pervenire.

teneri (1); nisi lata, et manifesta eorum culpa tristis eventus sequutus sit. Tunc enim digni videntur, qui extraordinaria aliqua animadversione Judicis arbitrio coerceantur (*Cabal. de homicid. n.* 198.); veluti si infantulum suffocaverint, quem in eodem secum lecto cubantem retinuerint.

II. *Quae probanda in crimine Infanticidii.*

Ut autem legitime constet de Infanticidio, duo probanda sunt nimirum, et foetum in lucem vivum prodiisse, et vitam ei esse ademptam. Instituenda ergo in primis est inspectio cadaveris, unde coalescit corpus delicti. Ac medicae quidem, et chirurgicae artis Periti referent, utrum vi, cujus in cadavere extent indicia, caedes illata sit infanti, vulneribus, puta, strangulatione, projectione in latrinam, in flumen, contusione; an vero qua alia ratione vita ei erepta, ex. gr. suffocatione, inedia. Tum vero probandum matrem edidisse partum vivum, atque vitalem; quae probatio rite explenda est ab accusatore, seu a Fisci patronis (*Fab. Cod. lib.* 9. *tit.* 11. *def.* 2.); ut juxta forensem praxim, communemque doctrinam locus esse possit ordinariae poenae irrogandae. Parentes quippe non adeo praesumuntur immites, ut nec innocentis filii vitae pepercerint.

(1) Quamvis parentes, qui infantem suffocaverint in eodem lecto dormientem, civilem inquisitionem animadversionemque soleant evadere; non effugient tamen latrantes conscientiae stimulos, et canonicas poenitentias, quibus noxam suam apud Deum valeant expiare, ut cavetur *Cap.* 1. *et ult. de iis qu. fil. occid.* Et recte invaluit, ut Episcopi sub poena excommunicationis sibi reservatae in synodalibus constitutionibus interdicant parentibus, ne infantes secum habeant dormientes, nisi attingerint decimum sextum aetatis mensem. V. *Farinac. quaest.* 120.

Hujusmodi autem probatio potissimum ex fide dignis testibus eruetur, qui affirment se vidisse foetum vivere, postquam exiit ex utero matris. Neque enim fidendum vulgaribus iis experimentis (*Teycmeyr. Inst. medic. legal. c.* 24.), quae quod criminales Scriptores leguntur adhibita ad comperiendum, utrum vitalis natus sit infans; an mortuus fuerit in utero matris; et praesertim experimento pulmonum, quae ab illius cadavere educta, aquae injiciuntur; ut si fundum petant, objisse in alvo materno, si vero aquae supernatent, vivum infantem in lucem venisse arguatur (1). Hujusmodi siquidem experimenta adeo fallacia sunt (*Hebenstreit Anthropolog. forens. sect.* 2. *membr.* 2. *artic.* 2.), omnique probabili ratione destituta; ut eorum usus non aliunde originem suam trahere potuerit, quam ex vulgi inscitia, praejudicatisque hominum opinionibus.

III. *De crimine infantium expositionis*.

Constat nihil interesse occidat quis, an caussam morti praebeat (Lib. I. Cap. IX. §. II.). Hinc aeque parricidae sunt parentes, tam qui liberos recens natos occiderint; quam qui eos exposuerint in deserto loco, et ab hominum frequentia remoto; ut ibi aut inedia perirent, aut bestiarum laniatu discerperentur. Apposite siquidem scriptum est a *J. C. Paulo* „ (*Dig. lib.* 25. *tit.* 3. *Leg.* 4.) necare videtur qui abjicit, et ali-

(1) De fallacia hujus experimenti constat inter solertiores anatomes peritos. Observarunt enim pulmonem infantis quoque, quem vita praeditum enixa sit mater, aliquando haerere sub aqua, si nempe sanguis ex aliqua caussa ejus circuitum per pulmones impediente sic congeratur; ut pulmo sanguine repletus specifico aquae volumine gravior evadat.

menta negat. „ Quod si aliena misericordia consultum sit vitae expositi infantis, non tamen parentes ab omni criminis nota immunes abibunt. Quamvis enim, ut contendunt doctissimi Interpretes (*Noodot. in Jul. Paul. Bynkershoek de jur. occid. Lib. I. cap.* 10.), Jure Romano permissum olim foret Quiritibus monstrosos foetus, susceptam ex prohibita venere sobolem, tenellosque liberos exponere (1); postea tamen visum est ab humanitate abhorrere, ut patria potestate parentes in exitium abuterentur innocentium filiorum. Hinc placuit expositionem infantium in censum referre criminum extraordinariorum (*Cod. lib.* 2. *tit.* 52. *Leg.* 2.); etsi non perierit altellus, inventusque fuerit, qui misericordia ductus eum susceperit, atque enutriverit. Quod deinde receptum moribus cultiorum Europae Gentium, apud quas tanto minus merent a crimine excusari parentes liberos exponentes; quanto plura ubique fere occurrunt Berotrophia et Orphanotrophia, hanc ob caussam pie saluberrimeque instituta;

(1) Qui infantem expositum susceperit olim quidem ex *Constantini M.* lege patriam potestatem acquirebat, quemadmodum et emptor filii sanguinolenti a parentibus urgente necessitate venditi. *Jacob. Gothofred. ad Cod. Theodos. de infant. expos.* Quae res invecta est, ut facilius inveniretur tum collector tum emptor, ac ne fame moreretur recens natus. Sed deinceps aliter cautum est recentioribus legibus, juxta quas nec susceptor nec educator jus ullum parentis aut domini acquirere poterant. Nam patria potestas pretio est inaestimabilis, quemadmodum et libertas, quae non amittitur ob alimenta humanitatis caussa praestita. Ut vero colligens a nemine posset insimulari plagii, vel furti; debebat id convocatis testibus in contestationem redigere, eamque offerre Episcopo, et Ecclesiae subscribendam. *Leg.* 2. *Cod. Theodos. tit. de exposit.*

ut scilicet delati ad ea infantes, quos nequiverint, aut noluerint apud se parentes alere, ibi educentur.

IV. *Poenae occidentium, atque exponentium infantes.*

Si parentes obliti naturalis pietatis ipsi filiis suis infantibus vim fecerint, eosque immanissime vita privaverint; ambigendum non est, quin parricidarum poenis pro tanto facinore debeant subesse. Quod tunc quoque tenendum, cum infantes expositi sint a parentibus in loco deserto (1), ubi fame moriantur, aut ferarum laniatu pereant (*Matth. ad Lib.* 48. *Dig. tit.* 16. *cap. n.* 2.). Quando autem eos in publico alienae misericordiae exposuerint, mihi quidem videtur diversos casus, qui contingere possunt, distinguendos esse. Nam aut infans inventus est mortuus, aut vitam adhuc agens: priori casu exponentes puniuntur, ut rei necis infantis, cui caussam praebuerunt; altero casu extra ordinem in eos animadvertendum erit. Neque enim ullam, arbitror, satis idoneam afferri posse rationem, cur unquam debeant a quavis poena immunes dimitti parentes, qui altellos suos in publico expositos reliquerint. Commemoravimus supra (§. II.) tantopere pietatem, humanitatemque erga miseros nunc florere inter cultiores Gentes; ut nullibi fere loca non extent, in quibus expositi

(1) Celebris erat inter Graecos lex quaedam Thebanorum, qua ut refert *Aelianus var. histor. II.* 7. cavebatur ne civi Thebano liceret infantem exponere, neque in solitudinem abjicere capitis constituta poena. Quod si pater extrema egestate laboraret; statim partus cum fasciis deferendus erat Magistratui, ut eo auctore veniret.

infantes recipiantur atque alantur. Quod si haec desint, sacri tamen in tenuioribus etiam pagis adsunt Ecclesiae antistites (V. *Mornac. in leg. 19 Cod. de episc. aud.*). Magistratus adsunt, quorum experi potest opis et auctoritas; ut conservando, alendoque infanti publicis etiam sumptibus prospiciatur (1). Hinc paupertate, licet extrema, nequaquam hodie excusantur parentes, si filios sanguinolentos adhuc exponant; cum aut commode eos ad Berotrophia deferre possint, aut certe curare, ut alieno auxilio ad illa deferantur. Quod in caussa est, ne venia dignae debeant existimari etiam mulieres, si postquam furtivis amoribus obsequutae sunt, infamiae metu partum exponant. Est quidem metus infamiae adeo gravis, ut cadat etiam in costantes viros, nedum in imbecilles puellas. Sed quando praesto est ratio famae suae, et partus vitae consulendi, quis parcet puellae, quae satis habuit ingenii, ut clandestinum foveret expleretque amorem; inepta autem evasit ad vitalem illius fructum tuendum, atque conservandum? Quare assentior praestantissimo viro *Aloysio Cremano* (*de Jur. Crim. lib. p. 3. cap 5. §. 228.*), qui vult infamiae metum vix quidquam prodesse mulieribus,

(1) Tradunt unanimi consensu *Doctores* aequum esse, ut communi incolarum loci, ubi infans natus est vel repertus, expensa ejus nutritioni prospiciatur, si Berotrophia ibi vel in Provincia desint, aut lex vel consuetudo non adsit; ut dominus loci, aut alius quivis idipsum favore pauperum praestet. *Perez ad tit. Cod. de infant. expos.* Laudanda, et sequenda pietas *M. Costantini*, qui ad tollendas frequentes suo aevo filiorum expositiones praescripsit; ut eorum parentibus, qui egeni essent, de publico alimenta petentibus darentur. *Leg 1. Cod. Theodos. de alim. quae inop. parent. de publ. peten. deb.*

quae illo se inductas dixerint ad exponendum partum. Nam si periit infans immaniter in loco deserto expositus, mater punienda velut rea parricidii; si expositio in publico facta est absque nece alcelli; hoc etiam casu extra ordinem animadvertendum in matrem, quae cavere debebat atque curare; ut infans ad berotrophium, aliumve idoneum locum deferretur.

CAPUT VII.

DE RAPTU.

I. *Quando crimen Raptus committatur.*

1. Vis Civium personis non solum irrogatur caedendo, vulnerando, percutiendo; sed etiam abducendo, atque supprimendo. Abducuntur mulieres libidinis explendae caussa; homines liberi, servique alieni supprimuntur. Si primum contingat, habetur crimen Raptus; si fiat alterum, Plagii delictum oritur. Oportet nunc dis-

serere.

serere de utroque hujusmodi facinore; ut juxta initio propositam partitionem crimina exhauriamus, quibus vis infertur Civium personis.

12. Age ergo, exordiamur a Raptu, quem committit quicumque honestam foeminam (1) de loco in locum deducit, ex ejus, puta, domo in domum propriam, ut ea fruatur (*Alphan. de Jur. crim. Lib. II. loc. cit.* §. 1.). Hinc liquet quae omnino requirantur ad conficiendum hujusmodi crimen. Ac primo quidem necesse est, ut intercedat abductio mulieris, non quidem ex aperto, exempli gratia, cubiculo in interius opportuniusque venereo flagitio ejusdem domus conclave; sed in aliam domum, et dissitum sejunctumque ab ejus aedibus locum (*Clar. lib. V. sent.* §. *Rapt. n.* 2.). Tum vero quae abducitur foemina esse debet honesta, nimirum quae meretriciam vitam non profiteatur. Nec refert, utrum sit soluta an nupta, vidua an virgo, nobilis an plebejae conditionis (*Cod. lib.* 9. *tit.* 13. *Leg. un.*). Tandem mulieris abductio facta sit oportet ad explendam cum ea libidinem, non alia ex caussa. Nec refert consenserit ne mulier, an contra voluntatem abducta sit. Crimen enim Raptus semper aeque committitur, sive voluerint mulieres sive noluerint sequi raptorem.

(1) Legislatores raptum severissime interdicentes prospicere voluerunt virginitati, et castitati mulierum; quae semel corrupta in pristinum restitui nequit. Quod ergo ad tuendas a vi atque injuria pudicas ab illis praescriptum est, trahi nequit ad impudicas, quae jam pudoris sui jacturam fecerunt. Quid ne ergo impune vis fiet meretrici? Nequaquam, sed si ea rapiatur, aut cogatur ad sui copiam faciendam, in raptorem atque cogentem animadvertetur veluti vis publicae reum. *Farinac. quaest.* 145. *num.* 155.

3. Quamvis autem leges spectantes quod solet ut plurimum evenire, peculiariter respexerint viros amoris ac libidinis aestu abreptos ad mulieres rapiendas; recte tamen usu fori, et interpretatione Prudentum obtinuit (*Matth. ad lib.* 48. *Dig tit.* 4. *cap.* 2. *n.* 2.); ut illarum sententia ad alios quoque porrigeretur similes casus, qui aliquando possunt contingere. Itaque si vir puerum abducat nefandae libidinis caussa, atrox hujusmodi factum referendum erit ad crimen Raptus. Quod locum sibi aeque vindicabit, ubi contingat mulierem a muliere eamdem ob causam rapi. Et quoniam nec desunt exempla mulierum virilis audaciae, et effroenatae libidinis mares abducentium, ut eorum amplexibus potirentur (*Thesaur. decis.* 217.); idcirco si quae forsan inveniantur tantum, tamque rarum facinus ausae, Raptus reae erunt (1) dijudicandae.

II. *Raptus est species vis publicae, differtque a plagio, et stupro violento.*

1. Quoniam personae honestae abductio non aliter fieri solet, quam vi interveniente; unusquisque jam intelligit cur Raptus species sit vis publicae; quae toties intercedit, quoties Civium securitas in discrimen adducitur, ac labefactatur (*Dig. lib.* 48. *tit. Leg.* 5.). Profecto quid potest committi Civium securitati infestius, quam si honesta persona contra ejus voluntatem, vel saltem illorum, quorum potestati subest, abducatur libidinis explendae caussa? Neque vero refert armis ne facta fuerit abductio, convocata

(1) Legitur apud *Matthaeum loc. cit.* Florentinos, referente *Angelo*, meretricem igne absumendam damnasse, quae adolescentem egregia forma spectatum rapuerat.

turba atque excitato tumultu; an clam, absque strepitu, et sine armis. Nam vis publicae rei fiunt non solum qui armati veniunt ad delinquendum; sed etiam qui sine armis fecerint vim atrociorem improbioremque, exempli gratia, rapiendo honestam personam.

2. Atque hinc patet differre Raptum a Stupro violento; quod tamen mordicus inficiatur splendidissimum criminalis Jurisprudentiae sydus *Antonius* (1) *Matthaeus* (*ad lib.* 48. *Dig. tit.* 4. *cap.* 2. *num.* 7.). Raptus siquidem crimen incurritur; etiamsi veneris neque aggressum, neque perfectum sit opus, in quo delictum stupri consistit; estque praeterea in illo necessaria abductio personae de loco in locum, quae non requiritur in stupro violento. Et quoniam libidinis explendae animus in Rapiente adsit oportet; propterea Raptus a Plagio distinguitur, cui patrando facinori caussam libido minime praebet.

III. *Jure ac merito Raptus recensetur inter atrociora delicta.*

Ceterum jure ac merito Raptus inter atrociora crimina recensetur. Etenim vis, quae rapiendo adhibetur, vel ipsa sola ingens facinus est, quod a bene constitutis civitatibus debet omnino exulare; ut unusquisque civis securitate potiatur. Quid ergo dicendum cum multa alia intercedant, quae hujusmodi crimen maximopere augent? Augetur enim stupri, vel adulterii

(1) Multa in medium adducit doctissimus *Matthaeus cit. loc.*, ut probet Raptum nequaquam differre a Stupro violento; sed praecipue innititur vi, quae in utroque crimine intercedit. Verumtamen hanc ejus singularem sententiam nemo fere sequutus est ex Scriptoribus rerum criminalium.

turpitudine, cujus caussa Raptus fit. Neque vero facit ad rem, quod forte non stupri, sed matrimonii caussa sit rapta puella. Quippe Stupri labem crimenque contrahit quicumque non ex voluntate parentum aut propinquorum, vel saltem sine legitimorum Praesidum auctoritate virginem sibi in thalami sociam adjungit. Cumque raptores dolos omnes, artes, blandicias adhibeant; ut virgines sive rapiendas deliniant; sive jam raptas sibi concilient; non potest morum, et domesticae disciplinae integritas, atque castimonia non ingenti vulnere affici ex illorum flagitio (1). Quid quod, non ne armati Raptores, coactisque hominibus, qui sibi opitulentur, vadunt ad praedam eo animo; ut resistentes eorum audaciae opprimant, frangant, caedent? Quare *Imperator Justinianus* (*Cod. lib.* 9. *tit.* 13. *Leg. unic.*) Raptum, in quo tot alia insunt gravissima crimina, pessimum, atrocissimum, detestabile scelus esse rectissime dixit, atque insaniam, furoremque opportune vocavit.

IV. *Raptoribus, ceterisque criminis quomodocumque consortibus poenae narrantur Jure Romano indictae.*

1. Multa olim Jure Romano severe praescri-

---

(1) Quae mox persequuti sumus de gravitate criminis Raptus, eadem fere jam adnotaverat saepe a Nobis laudatus *Antonius Matthaeus ad Lib.* 48. *Dig. tit.* 4. *cap.* 2. *n.* 5. ubi multa erudite congessit de prisco Lacaedemonum, Quiritium, nonnullarumque aliarum Gentium more puellas non tam ducendi in uxores, quam rapiendi. Non enim verus is Raptus, sed simulatus fuit, idcirco usurpatus, quod iisdem Gentibus videretur honestius virgines non tam sponte convenire in manus viri, quam veluti invitas adduci ad nuptias, thorumque conjugale.

pta non solum adversus Rapientes, sed etiam in illorum socios, atque auxiliatores. Communior opinio fert poenam ignis, vel damnationis ad bestias illos omnes mansisse ex constitutione *Constantini M.*, cujus rigorem *Constans* (1) ejusdem Imperatoris filius, et successor aliquantisper temperavit (*Jac. Gothofr. ad Leg.* 2. *Cod. Theod. de rap. Virg.*). Constantiniana autem lex crimen poenamque porrexit ad nutrices, ancillasque flagitii internuncias, ad puellas, quae raptoribus non obstitissent, ad parentes ipsos raptarum virginum, si dolorem suum cohibuerint, injuriamque remiserint. Ac nutricibus quidem, quas in harum rerum conciliatrices ut plurimum adhiberi et vetus et nova Comoedia nos docet, haec indicta poena; ut meatus oris et faucium, quibus nefaria hortamenta protulerunt, liquentis plumbi ingestione clauderentur. At puellae, quamvis invitae sint raptae; tamen nisi reluctaverint, aut saltem quiritando et vociferando vim a se amoliri curaverint, suamque pudicitiam tueri, parentum, a quorum domo abductae essent, successione privabantur. Tandem deportandi erant parentes, qui patientiam praebuerint, quique injuriam remiserint sibi, et puellae illatam.

2. Imperator quoque *Justinianus* legislatricis suae providentiae non ultimam partem esse duxit nova sanctione Raptus coercere licentiam. Itaque gladio feriendos omnino esse praescripsit

(1) *Constans* Imperator poenas a patre praescriptas in Raptus reos coercuit ad poenam gladii hanc ob caussam *ne sub specie atrocioris judicii aliqua in ulciscendo crimine dilatio interponeretur. Leg. 2. cit. tit. Cod. Theodos. ibique Gothofred. in comment.*

tam Raptores, quam quoscumque sceleris ministros, participes, adjutores (*Cod. lib.* 9. *tit.* 13. *Leg. un.*) sive mares sive foeminas, denegata cunctis facultate appellandi, et praeterea bonorum omnium jactura multandos, si rapta mulier sit ingenuae conditionis; quae bona cedunt Monasterio abducta sanctimoniali, addicuntur ingenuae mulieri contra voluntatem raptae, dantur ejusdem parentibus, Rapta sine illorum consensu nuptias ineunte cum Raptore, fisco denique adscribuntur parentibus nuptias hasce ratihabitione, silentio, patientia comprobantibus. Nam adeo visae sunt Justiniano nuptiae cum Raptore improbandae, ut facultatem Raptae ademerit illum exposcendi in maritum. Ac ut metu instantis supplicii audacia Rapientium validius comprimeretur, facta est ab Imperatore parentibus, consanguineis, tutoribus, curatoribus, dominis, maritis mulierum potestas inventos in ipsa rapina et adhuc flagranti crimine comprehensos, eisque invasionis tempore auxilium praebentes interficiendi (1).

V. *An, et quando mitius agi possit cum Reis hujusce flagitii?*

1. Poena capitalis Romano Jure imposita Raptus auctoribus, ceterisque hujus flagitii consciis, ac ministris, ubique nunc etiam usu recepta est. Sed an ullae sint caussae, cur ea minui aliquando raptoribus possit, non una est Doctorum cri-

(1) Qui nuptas mulieres ausi sunt rapere, quia duplici tenentur crimine, tam adulterii scilicet, quam rapinae; eos idcirco diserte declaravit *Justinianus* sua lege acerbius esse puniendos.

minalium sententia. Frequentius traditum ab eis (*Decian. Tract. Cr. VIII.* 7. 34.) invenio temperandum esse poenalis sanctionis rigorem erga illum qui cum posset, sive ductus poenitentia, sive animo matrimonium antea contrahendi, raptam non vitiavit; nisi agatur de ascetriis, quas vel appellare, seu sollicitare matrimonii caussa capitale est jure Romano (*Cod. lib.* 1. *tit.* 3. *Leg.* 5.). Sed facile intelligitur hujusmodi doctrinam non esse sequendam. Quamvis enim raptor praedam suam reliquerit intactam a labe, menti tamen, ac providentiae legum adversaretur eum subtrahere legitimae poenae, ac publico exemplo. Quippe crimen raptus abductione dumtaxat constat honestae personae e loco in locum facta libidinis explendae caussa (§. I.). Hujusmodi sane rapina summopere laeditur civium securitas, ac vel sola idcirco interdicenda est, atque severe castiganda (*Caravit. Inst. crim. lib.* 4. §. 1. *cap.* 67. *n.* 43.). Quod si effectu sceleris raptor potitus sit, tunc crimini, raptui nempe, stuprum, vel adulterium superaccessit, illiusque gravior evasit improbitas.

2. Quando autem nulla vis facta est mulieri, sed ipsa libere consensit, quin immo raptorem sollicitavit, erit ne indulgentiae locus? Fateor equidem recte sensisse *Matthaeum* (*loc. cit. n.* 19.) contra communem Interpretum opinionem rapienti nihil id posse prodesse (1): Nam si adultero, scribit, non est parcendum dicenti „ ultro

(1) Plura, quibus confirmatur ignosci minime posse raptori, quod sese abstinuerit a rapta vitianda, lector, si cupiat, inveniet apud *Matthaeum loc. cit.* qui erudito gravique commentario illustravit censuram *Leg. unic. Cod. de rapt. virgin.*

ventum est ad me „ cur ignoscetur raptori affirmanti, ultro rapta ad me venit abduci flagitans? „ Turpes enim improbasque res nemo unquam, ne provocatus quidem, impulsusque agere debet (*Menoch. cas.* 291. *n.* 16.). Ac nisi insidiosis artibus, subdolisque illecebris circumventa atque delinita antea mulier fuerit a raptore, ita ut huic vere possit objicere,

Rapuisti volentem, at fecisti ut vellem; sed ipsa sponte, ac liberrime se obtulerit amasio abducendam (1); quis erit tam durus, atque immitis ingenii, qui non illius duxerit miserendum cedentis muliebribus blandimentis? Nemo siquidem fere ignorat amor, occasio, mulier, procax, et formosa quid possint.

3. Quod si quis sponsam suam abducat, nihilominus Romano Jure habendus, puniendusque edicitur veluti raptor. Nemo enim debet hostili more matrimonia sibi comparare in republica bene ordinata; ne civium odiis, familiarumque dissensionibus aditus aperiatur. Verumtamen si vis amoris, si morae impatientia vicerit amantes, et sponsa sponsum coegerit, ut eam praepropere traduceret in domum suam, utique videtur hoc casu (*Creman. de Jur. Crim. lib.* 1. *par.* 3.

 cap.

(1) Vinnius *Com. in Instit. Lib. IV. tit. ult.* §, *Item lex Julia 6. verb. raptor. Lex unic. Cod. de rapt. virgin. non de simplici, et spontanea voluntate aut assensu mulieris accipienda est; sed ubi de dolo malo, et blandis verbis, muneribus, promissionibus, aliisque malis artibus persuasa consenserit; quo casu etiam volenti mulieri injuria et vis fieri intelligitur, quum dolosa persuasio non minus malum sit, quam violenta coactio per Leg.* 3. §. *si volentem Dig. de liber. hom. exhib.*

cap. 6. §. 289.) locum non esse rigori legum, qui exercebitur solum cum reluctans sponsa rapiatur.

VI. *Quid Jure Canonico, nostrisque moribus observetur.*

1. Verum enim vero alia Canonicis legibus obtinet jurisprudentia, omnium fere Europae gentium moribus institutisque recepta, quae temperavit severitatem juris Romani, ut locus daretur suo rapientibus expiando flagitio, labique abstergendae raptis illatae permisso inter eos matrimonio (*Gudelin. de Jur. novis. Lib. V. cap.* 18. *n.* 68.). Nuptiae siquidem, quas vidimus Romano jure omnino interdici, atque infirmari, consistunt juxta sacros Canones inter raptam, atque raptorem; quoties illa extra hujus potestatem collocata sponte consenserit legitimo ineundo conjugio (*Cap. ult. de Raptor.*). Hoc casu antecedens rapinae vitium subsequenti puellae consensu satis purgari videtur; ita ut nulla amplius civilium legum poenarumque ratio habeatur adversus raptorem. Quod multo magis locum sibi vindicat in sponso sponsam suam abducente, cui jus Pontificium expresse parcit (*Cap. penult. de Raptor.*). Sed si non in solo raptu res steterit, sed aliae circumstantiae intervenerint, quibus fa-

(1) Nonnulli Interpretes non adeo recte tradiderunt raptoribus non esse inhibendas nuptias cum raptis puellis, ut matrimonio laesa resarciatur eorum existimatio; at indulto raptoribus conjugio, nihilominus putarunt legitimas de ipsis poenas esse sumendas ad satisfactionem publicae delicti ultionis *Zeigler. ad Leg. unic. Cod de rapt. virg. Papon. Lib. XXII. Arrest. cit. IV. Christin. Vol. I. dec* 334. *n.* 14. Sed singularis isthaec dectrina fini quodammodo adversatur legum Canonicarum, quae eo potissimum respexisse videntur; ut nempe facilius sacramento matrimonii omnis praecedens peccati macula abstergeretur.

ctum solemne atroxque evaserit, veluti si adhibita sit vis armata, concitata turba, commissa caedes; utique per subsequens matrimonium publica vindicta nequaquam abolenda videtur. (*Clar. §. Raptus num.*8.)

2. Quod si nostris moribus licet raptae injuriam dissimulare, et subsequenti consensu vitium antecedens purgare; multo magis licebit parentibus pactione, aut dissimulatione injuriam sibi irrogatam remittere; quin ullam poenam, turpemque notam incurrant. Fas vero eis amplius esse non debet raptorem in flagranti crimine deprehensum occidere. Praeter enim quam quod periculose ferrum privatis porrigitur, quod a Magistratu distringendum est; spe matrimonii, quod legitime potest iniri raptam inter atque raptorem, tollitur magna ex parte nota, atque infamia ex raptu proficiscens in puellam, ejusque consanguineos, atque parentes. Postremo vix est, ut moribus nostris bona raptoris possint raptae addici. Quandoquidem, ut scribit *Matthaeus* (*ad lib.* 48. *Dig. tit.* 4. *cap.* 4. *n.* 9), generaliter placuit neminem ex caussa perpatrati criminis simul et bona, et vitam amittere, excepto crimine majestatis. Non tamen deneganda raptae, vel vi stupratae actio civilis adversus raptorem in id quod interest, quoniam difficilius maritum invenire potest, quemadmodum fori usu observatur.

CAPUT VIII.

DE PLAGIO

I. *Quid Plagium? Qui Plagiarii?*

II. *Quomodo Plagium differat a furto, atque raptu?*
III. *Quaenam Plagiariorum poenae?*
IV. *De Plagiis litterariis.*

I. *Quid Plagium? Qui Plagiarii.*

1. Sequitur nunc, ut de plagii crimine videamus, quo etiam vis infertur civium personis. Plagium est enim fraudolenta suppressio liberi hominis, vel servi alieni, ducto nomine a graeco verbo *ἀπὸ τοῦ πλαγίου* vel *πλάγιον* (*Alciat. I. parerg.* 47.), quod non solum transverse seu oblique, sed et fraudolenter significat. Dolo siquidem et per fraudem si liberi homines, si alieni servi abducantur, celentur, supprimantur, tunc plagii crimen habebitur (*Dig. lib.* 48. *tit.* 11. *Leg.* 1. *et* 6.).

2. Hinc plagiarius erit quicumque dolo malo hominem liberum celaverit invitum, aut vinctum retinuerit, emerit, vendiderit, aut hujusce fraudolentis improbaeque rei particeps consciusque dolose fuerit: Sic quoque pro Plagiario (1) reputabitur qui alienos servos induxerit, ac sollicitaverit ad fugam, qui eos dominis nescientibus celaverit, in vinculis habuerit (*Cod. lib.* 9. *tit. Leg.* 2. *et* 9.), qui emerit vendideritque, et qui demum conscius fuerit harumce rerum. Tandem recte nonnulli tradiderunt Doctores quasi plagii

(1) Notavit *Cujacius in paratitl. Cod.* Plagiarios a Veteribus *Lavernas* etiam appellatos. Quod si verum est, ut bene animadversum est a *Matthaeo ad Lib.* 48. *tit.* 12. *Dig. cap.* 1. *n.* 2. dicere oportet hujusmodi nomen esse et generis et speciei. Nam fures omnes generatim dictos fuisse *Laverniones Festus de verb. signif.* diserte tradit, quod sub tutela degerent Deae *Lavernae*, cujus in abdito luco praedam dividebant.

teneri, qui exigua pecunia, subdolis illecebris, falsisque promissionibus incautos adolescentes alliciunt, ut innumeros se referant, et militari sacramento adstringant (*Amendol. de del. et poen. tit.* 3. §. 6. *num.* 36.).

II. *Quomodo Plagium differat a Furto, atque Raptu.*

Quaeri potest quemadmodum a Furto, atque Raptu differat Plagium. Commune porro id habent, Plagium ac Furtum ut utrumque crimen clam fiat, et absque vi (1); sed Furtum lucrifaciendi animo committitur, Plagium vero celandi hominis, aut supprimendae libertatis caussa perpatratur; ex quo quidem plane diverso delinquendi scopo potissima oritur differentia, quae inter haec duo crimina intercedit. Ac certe si quis servum celet, aut rapiat ad captandum lucrum, is non plagiarius, sed fur dijudicandus erit (*Voet. in Pandect. tit. de plag.*). Sed Jure Romano res aliter se habet circa liberos homines, qui si supprimantur, semper plagii crimen locum habet, praesertim post ablatam parentibus potestatem filios ex arbitrio vendendi, nisi constet sive mares sive foeminas libidinis explendae caussa abductas fuisse. Nam hoc casu non quaeritur de plagio, sed dumtaxat admissum dicitur crimen Raptus (*Dig. lib.* 48. *tit.* 11. *Leg.* 6.), de quo paulo ante (*Cap. super.*) egimus. Finis siquidem quem sibi propositum habent qui ra-

(1) Quid si non fraudolenter, ac per cuniculos, sed vi liber homo supprimatur, surripiaturque servus alienus? Tunc habebitur plagium violentum, quod juxta Jus Romanum Lege Julia de vi gravius vindicandum esse liquet *ex Leg.* 1. *Cod. ad Leg. Fab. de plagiar.*

piunt sive mares sive foeminas, ut eis scilicet libidinose fruantur, Plagium a Raptu distinguit.

III. *Quaenam plagiariorum poenae?*

1. Homines liberos supprimere invitos, alienos servos domino imprudente celare jure ac merito visum est semper grave facinus, et non levi poena coercendum. Hinc recte in usu Romae olim esse desit poena pecuniaria, quae lege Fabia erat Plagiariis indicta (*Gravin. Orig. Jur. de leg. et S. C. n.* 107.) coepitque sequentibus temporibus extra ordinem durius cum eis agi, atque ut plurimum damnatione in metallum (*Dig. lib.* 48. *tit.* 11. *Leg. ult.*). Tandem imperatoriis constitutionibus ad extremum usque supplicium protensa est poena plagiariorum, exemplo fortasse ducto ex Mosaicis (1), atque Atticis legibus, quae hujusmodi sycophantas omnino morte afficiendos praescripserant. Enimvero, ut inquit *Imperator Costantinus M.* (*Cod. lib.* 9. *tit. leg. ult.*), si flagitiosi homines viventium filiorum miserandas parentibus intulerint orbitates; meret profecto illorum scelus gravissime puniri. Sic quoque severiori animadversione digni esse videntur qui homines sive servos sive liberos suppressos procul a patria amandaverint, aut alteri vendiderint, a quo in longinquas regiones transferrentur.

2. Hodie quoniam aliquando non desunt qui plagium committant, pro modo admissi, solet hujusmodi crimen Judicis arbitrio coerceri; prae-

---

(1) *Si deprehensus fuerit homo sollicitans fratrem suum de filiis Israel, et vendito eo acceperit praetium, interficietur ut auferas malum de medio tui. Deuteron. Cap. XXIV.* Ad hanc Mosaicam sanctionem se refert jus Canonicum *in Cap.* 1. *de Furt.*

sertim si pueri supprimantur e parentum suorum sinu fraudolenter (1) abstracti (*Mysing. ad lib.* 4. *tit. ult. Inst.* §. 4.). Severissime autem animadvertitur in eos, qui cujuscumque aetatis, et conditionis homines inscio loci domino, nec auctorante Magistratu, aut vi, aut fraude collegerint, celaverint, atque in alienum territorium transmiserint; ut in militares manipulos relati signa sequi cogantur extranei Principis. Quod fit etiam (*Caravit. Instit. Crimin. lib.* 4. §. 1. *cap.* 70. *num.* 24.) adversus nautas, qui liberos homines suis navibus malis artibus impositos trajecerint in longinquas regiones, ut eos pro mancipiis vendant.

IV. *De Plagiis litterariis*.

1. Nihil est, quod frequentius audias non solum mediocribus, sed etiam primae notae Scriptoribus vulgo objici, quam eos aliena scrinia expilasse, scriptaque subripuisse, atque in sua opera sive clam sive palam transtulisse; quin immo non raro legas Auctores, qui hujusmodi accusationem sibi invicem intentare haud quaquam vereantur (*Mencken. de charlatan. Eruditor.*). Non erit igitur inopportunum heic appendicis loco aliquid breviter dicere de Plagio litterario quod commune litteratorum virorum crimen, vitiumque esse censetur.

2. Duplex distingui debet genus Plagii litte-

(1) Memorandum de improbissimo Plagiario sumptum capitale supplicium commemorat *Albin. chron. Misnen. p.* 1. cap. 21. apud *Mencken. Script. rer. Germ. Tom.* II. *pag.* 47. *et Bohemerus* refert *Elem. Jur. Crim. sect.* 2. *cap.* 15. *post* §. 198. *se nuper una cum aliis Judicibus fustigationem dictasse mulieri quae infantem, ut alios mendicando ad misericordiam flectere eo facilius posset, dolo malo surripuerat.*

rarii, ut quod necessarium sua natura est, innocuum, laudabile, ab altero probe secernatur, cujus turpitudo ac nequitia semper est vituperanda, aliquando etiam poenis foret afficienda. Cum tot ab orbe condito ad nostram usque aetatem effluxerint saecula, quibus jamdiu ubique fere terrarum, atque apud universas pene Gentes proditae, auctae, exercitae, illustratae Artes omnes, Scientiae, atque Disciplinae; mirum videri non debet, si quidquid poterat circa illas vi et acie humani ingenii depromi, fierique, id multo abhinc tempore late abundeque praestitum fuerit, atque perfectum. Certe a Veteribus quaesita sunt omnia, tentata, invecta, quae nosse, adsequi, facere hominibus licuit; ita ut eorum cura, diligentia ac labore Recentiorum studia prorsus sint praeoccupata (*De Januar. Resp. J. C. pag. m* 254.). Ac in immenso pene numero Auctorum cujuscumque aetatis, ordinis, nationis qui singulas Scientiarum, Artiumque partes sollertissime investigarunt, excoluerunt, illustrarunt; in tanta copia librorum, quibus universa humanae sapientiae suppellex collecta, disposita, exornata; quid, quaeso, restat ulterius comminiscendum dicendumque, aut quis tam stulte superbus sibi blandiatur novi aliquid se posse in medium proferre? Apposite, sciteque ait *Terentius* (*Eunuch. in prolog.*).

Nullum est jam dictum, quod non sit dictum prius.

Itaque nihil Scriptoribus nunc reliquum est, quam ut a veteribus fontibus novos quodammodo rivos deducant, nempe ab Auctorum, qui

eos

eos anteierunt, scriptis excerpant quae in suorum operum usum derivanda esse arbitrantur. Nemo igitur jure potest succensere iis, qui scribendi edendique libros provinciam suscipientes laboris et periculi plenam, coguntur praecedentium Scriptorum vestigiis insistere, jampridem ab aliis cogitata, inventa, tradita hinc inde arripere, et sua in scripta tranferre; si id agant apte, opportune, prudenter, ac propter indolem rei, de qua ipsi quoque disserere instituunt. Hoc enim pacto aliena quodammodo sua facere idcirco nequit de plagii crimine accusari (*Jacob. Thomas. de plag. litter.*), quia nimirum necessario id facimus quicumque scribimus libros:

Floriferis ut apes in saltibus omnia libant,
Sic omnia nos.

3. Ceterum sine modo expilare aliena scripta, ex iis indiscriminatim, praeter necessitatem, non apposite excerpere, exemplare et quod facit ad rem et quod non facit, atque ita tamquam ex diversis simul contextis versicoloribus lapillis musivum inelegans opus; sic alienis sententiis verbisque male consutum librum conficere, quemadmodum fieri non raro videmus, id certe nequit a plagii nota excusari (*Duan. epist. de Plagiar. ad Balduin.*). Quid vero dicendum de iis Scriptoribus, qui supprimunt opera, tacent nomina Auctorum, a quibus hauserunt quae velut a se primum animadversa, prodita, enucleata in medium proferunt? Quemadmodum *benignum est, et plenum ingenui pudoris*, ut monet *Plinius* (*in Praef. hist. nat.*), *fateri per quos profeceris; sic contra obnoxii est animi deprehendi in furto malle,*

le, quam furtum reddere. Quod si quis adeo fuerit impudens, ut aliena opera tamquam sua aut perfidiose venditare, aut audacter in lucem emittere non vereatur, et aliorum labores sibi falso adscribere; plagii crimine, quo se hujusmodi furfuris homines turpissime obstringunt, non solum summa dignum est vituperatione (*Gregor. Syntagm. jur. lib. 36. cap. ult.*); sed etiam deberet iis flagitio paribus poenis coerceri, quibus posset haec pestis a Litteraria Republica feliciter tandem aliquando depelli.

CAPUT IX.

De Injuriis.

I. *Quid Injuria, et quotuplex.*

1. Injuria, ut a nominis significatione exprimenda disserendi capiam exordium, id omne generatim dicitur, quod non jure fit (*Dig. lib. 47. tit. 4. leg. 1.*). Sed peculiari sensu injuriae vox

vox accepta delictum illud praesefert, quod committit quicumque dolo malo alterum immerito laedit. Laedi autem alter ab altero potest vel re, vel verbis, vel litteris. Hinc quaelibet injuria commode distinguitur in realem, in verbalem, et in scriptam (*Caravit. Instit. Crim. lib. I. §. 3. cap. 21. n. 2.*). Quae enim gestu obscaeno, vel per picturam alicui fit injuria, ea bene ad realem injuriam refertur. Hoc quidem Capite de injuriis dumtaxat tractabo realibus, atque verbalibus: injuriae vero litteris mandatae, eaque ratione proditae in vulgus mihi sequentis Capitis argumentum erunt; quoniam ex iis peculiare crimen oritur famosi libelli.

2. Ceterum omnis injuria vel gravis est, vel levis (*Harprect. ad tit. Inst. de Injur. §. atrox.*). Facti indoles, loci temporisque circumstantiae, qualitas personarum (1) injuriam exaggerare possunt, et reddere atrocem. Ita si quis fustibus caesus sit, aut vulnere affectus, si in Theatro, si in Foro, si cum sacra in Templo solemniter celebrarentur alicui sit injuria irrogata; merito

(1) *Antonius Matthaeus*, quem semper honoris caussa nomino, non docte solum suo more; sed etiam diligentissime persequutus est quidquid ad hujusmodi de injuriis argumentum pertinere posse videtur. *Comment. ad tit. IV. Lib. 48. Dig.* Ac ut bene ipse animadvertit, non solum ex relatis circumstantiis injuria atrox evadit; sed etiam gravior videri debet quae a juvene fit seni, aut a viro mulieri infertur. Senibus enim summa reverentia praestanda est a junioribus; nec decet viros animi corporisque insigni robore praeditos in imbelles foeminas saevire. Hinc contra levius videri debet si senes molesti sint adolescentibus, immo ferendi patienter si lingua moneant acerbius, aut manu percutiant; despiciendaeque a viro prudenti prorsus sunt muliebres injuriae. Quippe invalidum omne natura querulum, quique manu nequit, linguae intemperantia ulcisci se solet.

ea gravis existimatur. Atrocior quoque est injuria, quam civis Magistratui, plebejus Senatori, Episcopis sacrisque Ecclesiae Ministris prophani homines, parentibus liberi intulerint. Locus etiam vulneris atrocem injuriam facit, ut si in oculo quis percussus sit (*Dig. lib.* 47. *tit.* 4. *Leg. I.*). Tandem atrox quoque habetur injuria, qua pudicitia attentatur, quaeque ad publicam contumeliam spectat.

II. *Quando re fiat injuria.*

1. Age porro; injuria re fit, quando quis in aliquem inferens manus eum verberibus afficit, baculo pulsat, pugnis calcibusque conscindit, depalmat, vel quasi vapulaturus clamore, et minis insequitur, aut fimo corrupto perfundit, coeno lutoque oblinit; Tum injuria realis est prohibere quemquam re sua uti, fruique publico jure (*Voet. ad Pandect. tit. de Injur. in princ.*). Facit quoque realem injuriam qui alienas aedes vi ingreditur. Nam debet sua cuique domus tutissimum esse perfugium. Praeterea injuria re fit, quoties non debitoris quasi debitoris bona infamandi caussa occupantur, aut ad alicujus invidiam contemptumque vestis mutatur. Quod si virgini, aut matronae abducatur comes, si honestae mulieris pudicitia sive furtim attrectando, sive palam oscula rapiendo attentetur; tunc quoque realis injuria commissa videbitur (*Dig. lib.* 47. *tit.* 4. *Leg.* 15.).

2. Ad hoc injuriarum genus pertinent, quae gestu fiunt injuriae, ut si quis protenso digito medio, quem Graeci ακτα'πυγον, Latini impudicum, et infamem vocarunt, hominem denotet cinae-

cinaedum; aut si quis stricto pugno duobus tantum digitis instar cornuum extensis virum designet ad uxoris adulteria conniventem. Aliquando autem contingit, ut monstruosa, vel infami pictura (1) quis alicui vel ludibrium, vel dedecus creare velit (*Matth. ad lib.* 47. *tit.* 4. *Dig. cap.* 1. *num.* 1.). Quae hoc pacto irrogatur injuria in censum refertur earum, quae re fiunt.

III. *De injuriis verbalibus.*

1. Quandoquidem vehementer proni ingenio sunt homines ad mutuas contentiones, litesque; hinc est ut frequentissime alter alterum injuriosis verbis prosequatur, nec ulla fere dies abeat, quin non aliqui injuriarum in Judicio postulentur. Quid enim communius, quid facilius, quam pervicacem hominem verbis injuriam alicui inferre? Infertur autem verbis injuria, tum quando in coetu, vel cum vociferatione (2) aliquid dicitur ad alicujus opprobrium, invidiam, pudoremque pertinens (*Dig. lib.* 47. *tit.* 4. *Leg.* 15.); tum etiam quando extra coetum et sine vociferatione id objicitur, quod legibus moribusque Civitatis turpe est, atque probrosum. Injuria in praesentem prolata, vocatur contumelia, in absentem proprie diffamatio nuncupatur.

(1) *Auctor Rhetor. ad Heren. Lib. IV.* scripsit picturam tacitum esse poema; unde nonnulli picturam ad aliquem irridendum comparatam contenderunt comprehendendam esse sub famoso libello, quod muta imago non minus, ac injuriosa carmina, loquatur. Sed bene laudatus *Matthaeus cit. loc.* observavit ea ratione injuriam, quae manu telove fit, tamquam scriptam censeri posse. Quid enim tam luculenter loquitur, quam madens sanguine vulnus, aut vulnere obducto superstes in fronte cicatrix?

(2) *Convicium* peculiariter appellatur, quae cum vocifera-

2. Quod si crimen alicui sive absenti, sive praesenti objiciatur, poterit ne ipse injuriarum agere adversus objicentem? Scissae sunt hac super re Doctorum opiniones. Nonnullis enim visum est non solum teneri injuriarum, qui crimen falsum objecit, sed etiam qui (2) verum (*Argentr. ad cons. Brit. art. 627. n. 1.*). Quippe patere dicunt unicuique justam accusationem, facultatemque denunciandi delicta Magistratibus, ut eorum auctores legitime innotescant, atque puniantur; nec proinde fas esse, praetermissa forma exequendarum legum aliquem criminis redarguere. Contra contendunt alii permittendum, ut homines per rixam incalescentes delicta detegant (*Jul. Clar. §. Injuria n. 15.*). Sic enim manifesti fiunt flagitiosi, qui alioqui laterent. Nec si notum jam sit objectum crimen, verendum, ne bono nomini detrahatur illius, qui delinquendo famosus eo ipso evasit, opprobriique plenus. Fuerunt etiam quibus placuit distinguere an crimen, quod objectum est, detegi intersit Reipublicae, velut conjuratio, caedes, latrocinium, an ad Rempublicam non attineat, ut concubinatus, ebrietas etc., quae potius vitia sunt, quam delicta. Ac priori casu locum non esse censent istituendo injuriarum judicio (*Farinac. quaest.* 105.

---

tione fit injuria, pluribus vocibus in unum collatis, quasi convocium. V. *Dolet. Coment. Ling. lat. v. Convicium*.

(1) Quamquam *Costantini M.* constitutione relata *in Leg. 1. Cod. Theodos. de famos. libel.* quicumque alienam laeserit famam teneretur objecta crimina comprobare, nec tamen poenam effugeret si vera demonstrasset; tamen abrogata illa esse videtur ab *Imperatore Justiniano*, qui *in Leg. un. sui Codicis eod. tit.* probantem delicta alteri objecta non poena, sed immo laude praemioque dignum esse declaravit.

part. 5.); posteriori vero bene de injuria agi posse. Mihi quidem opinio illorum magis arridet, qui negant facinus verum notumque objicientem injuriarum postulari posse, quae opinio congruentior est cum Romana Jurisprudentia.

3. Quoties vero naturae, vel fortunae vitium objicitur, paupertas, exempli gratia, caecitas; toties diffitendum non est, quin adversus objicientem injuriarum agi possit. Neque enim quibus divino beneficio quis caret malis, atque incommodis, eadem impune licitum ei esse debet aliis exprobare. Profecto nihil ut plurimum hujusmodi exprobationibus aegrius homines ferro solent; quin immo saepe eis adeo accenduntur ad iram, ut omni ope sese ulcisci nitantur.

4. Ceterum conviciis non solum maledictisque, sed etiam alio modo verbis injuria committitur; velut si turpia, ac obscaena verba dicantur puero, vel foeminae honestae; etsi alterutriusque pudicitia non attentetur. Castae enim aures vehementer offenduntur impuris sermonibus, qui imbecilles, atque insolentes flagitii animos facile possunt corrumpere. Hinc summa hujusmodi personis debetur reverentia, nec permittendum, quemadmodum Sapiens ille dicebat, ut quidquam dictu visuque foedum in eas penetret aedes, intra quas puer educatur, aut virgo custoditur.

IV. *Quibus personis illatae injuriae ad nos pertineant?*

1. Injuriis porro non solum ipsi possumus lacessiri sive absentes, sive praesentes (§ III.); sed etiam affici per personas, quae nostrae sub-

sunt potestati, vel erga quas perpetuus vehemensque noster esse solet affectus. Primi generis personae sunt servi, adversus quos si quid atrocius admissum sit, quod aperte cedat in domini contumeliam, poterit iste injuriae auctorem in judicium vocare: (*Instit. tit. de Injur. §. patitur*): quod dicendum est quoque de liberis hominibus, qui mercede conducti nobis serviunt: Est siquidem in hos quoque nonnullum nobis imperium. Ad alterum genus personarum in primis pertinent liberi sive adhuc positi sub patria potestate, sive emancipati (1). Per illos enim pater injuriam patitur, habetque jus ob eam agendi contra injuriantem; levis licet sit contumelia liberis irrogata. Sponsa quoque, et uxor merito numerantur inter personas, quas arctiori affectu prosequimur; unde in sponsum, in virum redit injuria uxori, sponsaeve illata: utrique propterea datur eo nomine judicium injuriarum (*Dig. lib.* 47. *tit.* 4. *Leg.* 15.).

2. Quin immo nobis per mortuos etiam fieri potest injuria (Lib. I. Cap. X. §. XI.). Nam si

(1) Emancipatio jus quiritarium patriae potestatis e medio tollit; at naturalis affectus eandem semper in patre vim habet, sive emancipatus sit filius, sive subsit adhuc patriae potestati. Hinc non bene Jus Romanum ut patri fiat per filios injuria requirit, quod hi in illius potestate sint. *Inst. §. patitur de injur.* Nec melius Interpretes tradiderunt per omnes domesticos injuriam fieri patri familias, per cognatum toti cognationi. *Menoch. de arbitr. cas.* 262. Nam si, ut *Ulpianus Leg.* 1. *§. Item aut Dig. de Injur.* rectissime docet, potestatem et affectum duas esse caussas, ob quas videatur facta nobis injuria; nequit profecto ad domesticos cognatosque res porrigi, qui non omnes potestati subsunt patrifamilias, nec tam vehementer, quam liberi, sponsa, uxor ut plurimum diliguntur.

cadaver defuncti afficiatur injuria, aut si ejus fama lacessatur; ad haeredis bonorumve possessoris existimationem id pertinet. Item si statua patris caesa sit saxis, si defuncti ossa sine venia fuerint effosa (*Dig. cit. loc. Leg.* 1. *et* 27.), qui utrumque fecerit Jure Romano filiis haeredibusque injuriarum tenetur.

V. *Injuria evanescit deficiente animo injuriandi.*

1. Sed sive per nos ipsos, sive per alios queramur injurias nobis esse illatas; certum est earum nomine incassum agi; si ille, a quo sunt profectae, non habuerit animum infamandi. Hac de caussa injuriarum non tenentur qui castigandi vel reprehendendi gratia aliquid grave alteri faciunt vel dicunt, veluti praeceptores, qui discipulos verberaverint corripuerint (*Caravit. Inst. crimin. Lib. IV.* §. 5. 1. *cap.* 24. *n.* 10.). Sic quoque necessitas elevandi alienum testimonium ab injuriarum judicio eum eximit, qui testi crimen objicit, in primis si possit illud probare; quemadmodum sui commodi ratio liberat objicientem ei, qui petit haereditatem, quod legitimus non sit. Item excusatur qui alium dum certat, aut per jocum sive re, sive verbis imprudens laesit (*Dig. lib.* 47. *tit.* 4. *Leg.* 4.). At secus censendum erit de eo, qui emissa protestatione convicium alteri dicit, exempli gratia *salvo honore, tuo, salva reverentia,* aut *quod pace tua liceat dicere, fur es.* Ut enim scitissime notavit communis schola Doctorum (V. *Alciat. ad Leg.* 40. *Dig. de V. S. n.* 20.), vana est, nihilque prorsus valet protestatio factis dictisque contraria. Quid vero sta-

tuere oporteat quando actor affirmat reum animo infamandi injuriam sibi irrogasse; iste vero inficiatur se dolo egisse, facile intelligitur. Quandoquidem in dubio casu injuriandi animo facta praesumi debent quae natura sua sunt probrosa; unde unanimi consensu tradunt Romani Juris Interpretes onus probandi contrarium in reum incumbere.

2. Tandem excusari et ille debet, qui convicium convicio ultus est. Nam qui provocavit primus, caussam alteri praebuit conviciandi. Est quidem cuique in promptu legitima ratio calumniantium injurias repellendi implorata Magistratus auctoritate (*Gaill. lib. II. Observ.* 100.); sed pauci solent tam frigido esse animo, ut non statim justo abrepti dolore par referant provocanti, eumque vicissim injuriis obruant (1). Hinc aequissime receptum nec provocantem, nec provocatum audiendos esse, mutuasque injurias compensatione tolli.

VI. *Quaenam injurias inferentium poenae; ubi de actione ad palinodiam.*

1. Compertum est homines potissimum convenisse in hunc, in quo vivimus, civilem statum, ut ab alienis quisque tutus foret injuriis. Hinc videmus apud omnes fere Gentes praescriptas legibus poenas ad compescendam illorum audaciam, qui non verentur aliis esse molesti, et sibi innocuos injuriis lacessere. Apud Hebraeos convicia, si atrocius dicta ducerentur,

(1) Haec ratio videtur constitisse *Vespasiano Imperatori*, qui de jurgio quodam Senatoris, Equitisque Romani ita pronunciavit „ Non oportere maledici Senatoribus, remaledici „ civile, fasque esse. „

ab ipso summo gentis Magistratu cognoscebantur atque puniebantur (*Matth. V*, 22.). Varia autem erat aestimatio injuriarum realium, et mutilatione sequuta talioni erat locus. Talio quoque propter membra rupta, id est tumore vel livore decolorata, primum obtinuit Romae ex legibus XII. Tabularum; pro reliquis injuriis poena praescripta fuit viginti quinque assium (V. *Ever. Otton. ad lib.* 4. *cap.* 4. *Instit.*). Sed utraque hujusmodi poena cito exolevit, aliaque a Praetoribus introducta est, qua permittebatur injuriam passo eam aestimare, et vel tanti, vel etiam minoris condemnabatur reus (1); quae quidem honoraria poena locum habebat si civiliter ageretur. Nam invaluit, ut criminaliter quoque agi posset ad injurias extra ordinem vindicandas. Ac quemadmodum olim Romae (2), sic nunc quoque injuriae si leves levius, gravius vero si graves puniuntur, atque ut plurimum Judicis arbitrio, qui illas aestimare debet ex facti circumstantiis, ex tempore loco et qualitate tam patientis injuriam, quam inferentis; nisi

(1) Cur cito exoleverint hujusmodi poenae facile intelliget quicumque recolat, quae de poena talionis fuse diximus Lib. II. Cap. IV. §. XVI. ac de poena decemvirali 25. assium adnotavimus eodem Cap. §. II; Quae idcirco heic rursus meminisse non oportet, ne coctam jam crambem recoquamus

(2) *P. Cornelius Sylla* legem tulit Corneliam nuncupatam, qua agebatur de injuriis, eademque lege praescriptae erant poenae adversus eos, qui alterum pulsassent aut verberassent, quique in alienam domum vi introissent, sive per fraudem ex tegulis, aliove modo se direxissent; unde appellati *Directarii*. Non apparet quaenam eae fuerint poenae, sed conjectari licet fuisse pecuniariae. *Everard. Otto Instit. Lib.* 4. *cap.* 4. 8. *Gravin. Orig. Jur. Civ. Lib. III.*

res sit de levioribus adeo injuriis, quas queri magis quam exequi possumus, ut puta hominem callidum appellando vulpeculam, voracem lupum; quasque propterea leges nulla dignas vindicta existimarunt. Jure quidem Romano severius agitur cum servis, qui flagellis caesi dominis restituuntur; liberi autem humilioris conditionis subjiciuntur fustibus (*Dig. lib.* 47. *tit.* 4. *Leg. ult.*), ceteri tandem vel exilio temporario, vel interdictione certae rei coercentur. Neque vero diffitendum est posse Jusdicentem aliquando severissimas poenas Reis irrogare, si injuria atrocissima sit indole sua, vel talis propter circumstantias debeat reputari. Sic eodem jure Romano gravissime animadvertitur in Judicem, qui Decurionem alterius criminis gratia, quam laesae majestatis torserit, nec non in eum qui ausus fuerit Principi convicium dicere, aut Magistratui injuriam facere (*Cod. lib.* 9. *tit.* 7. *leg. un.*).

2. Verum enim vero hodiernis moribus frequentissime usurpatur actio ad palinodiam, qua actor petit; ut reus recantet injuriam verbis irrogatam (V. *Matth. loc. cit. cap.* 3.): nam quae re facta est, non aliter sarciri posse videtur, quam damni, si quod illatum sit, reparatione. Quae quidem injuriae recantatio (1), ad quam

(1) Actio ad palinodiam non jure Romano invecta, sed usu Fori apud nos introducta est. Ejus tamen originem non male quis repeteret a moribus veterum Romanorum. Et leviores quidem injurias ii purgabant emissa declaratione, *nollem dictum*, *nollem factum*. In gravioribus vero injuriis interponebatur sive in judicio sive extra judicium jusjurandum, hac formula espressum: *juro te esse hac injuria indignum*. Huic mori allusit *Sannio* apud *Terent. Adelph. act.* 2. *scen.* 1.

Judex reum cogere potest, satis acerbum poenae sensum habet. Cum enim fiat ut plurimum in loco publico, non levem contrariis verbis injuriam verbis factam retractanti ignominiam irrogat.

VII. *Quoto tempore agi possit pro injuriis, et quando earum remissioni locus factus esse videatur.*

Sed non semper, nec quocumque tempore fas est persequi injurias, earumque a Reis poenas reposcere. Jure enim Romano, cui hodierni quoque mores adhaerent, anni spatio (1) circumscribitur tempus (*Cod. lib. 9. tit.* 35. *Leg.* 5.), quo potest qui passus fuit injuriam agere adversus injuriantem. Quod cautum prudenter est; ne semina discordiarum inter cives diu vigerent, atque ut modus imponeretur odiis jurgiisque privatis. Certe qui per annum destitit queri de sibi illata injuria, ejusque satisfactionem expostulare; eo ipso satis ostendisse videtur se vel pie fortiterque remisisse laedenti injuriam, vel injuriae vindictam nihil curasse. Quin immo adeo in hac parte connivent leges omittendae injuriarum animadversioni; ut sola dissimulatio satis esse existimetur ad abolendam injuriam; si

Novi vestra haec. Nollem factum:
Dabitur jusjurandum, esse te indignum injuria hac.
V. An. Robert. rer. judic. Lib. 4. pag. mih. 107.

(1) Annus, quo praescribitur Jure Romano, actio injuriarum, continuus ne, an utilis intelligendus sit, magnopere disputant eruditiores ejusdem Juris Interpretes. Communior veriorque opinio, quam amplectitur quoque supra laudatus *Matthaeus*, fert intelligendum esse utilem annum; quod veteres Jurisconsulti fere semper utilem interpretati sint annum, de quo Praetor loquutus sit in suo Edicto.

lacessitus non desierit congressu et consuetudine laedentis uti; et si quae inter homines ex more regionis recepta sunt symbola mutui animi perseverantisque amicitiae praestare non praeterierit (*Guilielm. Grot. de princ. Jur. Nat. cap.* 14. *num.* 15.), inde validissima prodeunt argumenta dissimulatae injuriae, ultionisque remissae. Tandem pacto quoque, transactione, jurejurando aboletur injuria; si nempe laesus juraverit se remittere actionem, aut pretio oblato remiserit, aut precibus victus promiserit injuriarum se minime acturum. Dandus enim est veniae locus, ultroque sinendum; ut pax inter laesum, laedentemque redintegretur. Quod jus antiquissimum est inter Populos humanitate, moribusque civilibus praeditos. Leges enim Decemvirales pacisci Quiritibus de injuria jam olim permiserunt, quarum hoc *Gellius* fragmentum nobis conservavit (*Noct. Attic. Lib. XX. cap.* 4.): *Si membrum rupit, ni cum eo pacit, talio esto.*

CAPUT X.

De Libellis famosis.

I. *Quando locum habet crimen famosi libelli.*
II. *Quae poenae Jure Romano praescriptae adversus ejus criminis Reos.*
III. *An recte cogatur Reus ad palinodiam?*

I. *Quando locum habet crimen famosi libeli.*

Reliquum est, ut, quemadmodum supra (Cap. IX. §. I.) proposuimus, de injuriis disseramus, quae literis fiunt. Si quis non ad-

modum gravi injuria alterum scripto afficiat, objiciatque aliquid, unde is illudi vel contemni possit, si in epistola familiari quis hominem acerbius perstringat; postulari poterit injuriarum, nec impunitus dimittetur (*Christin. Decis. Belg.* 202. *n.* 13.). At quando ad alicujus infamiam liber editur, vel carmen, vel historia, vel ἐπίγραμμα seu inscriptio, ubi peculiare et non leve facinus ei objiciatur; tunc res gravior evadit, crimenque habetur famosi libelli (*Cod. lib.* 9. *tit. Leg. unic.*). Hujus autem criminis reus aeque existimatur qui libellum composuerit, ac qui inventum vulgaverit, non illico corruperit, vel exusserit. Nec interest utrum auctor nullo nomine, an proprio libellum in vulgus emiserit, vel fictum nomen sibi adsciverit; utrum expresse nominaverit quem dedecore obruere aggressus est, an ita descripserit, ut nosci ab omnibus facile posset (*Dig. lib.* 47. *tit.* 4. *Leg.* 5. *et* 15.). Nefas enim est sive palam, sive clam alterius famam adoriri; nullaque fieri cuiquam potest acerbior injuria, quam si famosa ei crimina non tam voce, quam scripto objiciantur (1). Verba siquidem cito labuntur, celerrime volant; at scripta propagantur facillime, et perpetuo manent.

II. *Quae*

(1) Aliquando quis ut suam, vel clientis caussam tueatur, poterit adversario, vel testibus ab isto productis absque ullo criminis metu ea objicere delicta, quibus illi justa creetur invidia, horum vero fides merito in discrimen adducatur. Tunc enim non id fit dolo malo, sed jure aequae ac necessariae defensionis. Bene autem monet *Reg. Sanfel. decis.* 374 *num.* 7. *Advocato non licere objicere convicia in alteram partem, nisi quantum poscit utilitas caussae, et non ultra.*

II. *Quae poenae Jure Romano praescriptae adversus ejus criminis Reos*.

Nulla Romanis gens fuit, cui magis curae, ne proborum civium fama, bonumque nomen impune posset a quoquam scripto carpi, ludibrioque haberi. Nam Graeci parum aut nihil curabant quid alii de aliis obloquerentur, scriberentque; eorumque moribus proceres ipsi patebant Poetarum, praesertim Comicorum licentiae. Sed statim Romae voluerunt Decemviri (1) poenam mali carminis, seu libelli famosi capitalem esse (*Cic. de Rep. ap. S. Aug. de Civit. Dei Lib. II.*). Progressu temporis fustibus (2) coercita audacia illorum, qui stylo cruento alios lacessere non vererentur, factique praeterea intestabiles. Quod cum levius videretur, quam exposceret criminis gravitas, coeperunt auctores famosi libelli in insulam deportari. Tandem novissima *Imperatorum Valentiani*, *et Valentis* constitutione (*Cod. lib. 9. tit. Leg. un.*) poena ultimi supplicii praescripta est adversus illos, qui libellum famosum scripserint, ediderint, vulgaverint, aut dolo malo id fieri curaverint. Sed hanc capitis poenam recte cohibuisse videntur Interpretes Romani Juris ad ejusmodi libellum, quo

---

(1) Verba legum Decemviralium, quae refert *Gothofredus*, haec erant. *Si quis carmen ducentasset, quod alteri flagitium faxsit, capital esto*.

(2) *Augustum* legem scivisse, qua fustibus praescriptum Poetas plectendos esse, qui satyras scriberent, dubitare non sinunt sequentes *Horatii* versus *in Epist.* 1. ad eumdem.

. . . . *Quin etiam lex*
Poenaque lata malo, quae nollet carmine quemquam
Describi: Vertere modum formidine fustis
Ad bene dicendum, delectandumque reducti.

gravia et capitalia crimina alicui ab eo objiciuntur (*Matth. ad lib. 47. Dig. tit. 4. cap. 2. n. 5.*), qui saevitiae Judicum, aut Principis adrepere satagit: valde enim absurdum foret ob quamcumque contumeliam scripto factam reo capitis poenam imminere. Ac re quidem vera si famam solum et existimationem, non vitam salutemque alterius quis famoso libello appetierit; juxta modum injuriae, et diversam personarum qualitatem extra ordinem Judicis arbitrio puniendus erit (*De Angel. de delict. 1. p. c. 79.*). Quod si capitalia sint alteri libello famoso objecta delicta, eaque auctor vera esse probaverit; hoc casu legitimas iste poenas non immerito evadet. Non est enim bonum et aequum condemnari eum, ut inquit *J. C. Paulus* (*Dig. lib. 47. tit. 4. Leg. 18.*), qui nocentem infamavit; cum expediat peccata nocentium nota esse.

III. *An recte cogatur Reus ad palinodiam?*

Utrum vero si literis facta sit injuria, famosoque libello alicujus existimatio onerata, agi possit ad palinodiam quaesitum est diligenter suo more a saepe laudato *Matthaeo* (*ad Lib. 48. Dig. tit. 4. n. 2.*). Non desunt qui censent locum non esse palinodiae pro injuriis scripto objectis, atque evulgatis; quoniam injuria quae fit famoso libello gravior est, quam ut palinodia reus defungi possit. Ac jure quidem Romano publicum judicium pro illa vindicanda instituitur, quod elidi nequit privata actione palinodiae. Verumtamen si spectetur parum, aut nihil interesse inter injuriam ore prolatam, et scriptam injuriam; illorum videbitur potius opinio sequenda,

da, qui tradunt indiscriminatim pro utraque ad palinodiam agi posse. Quippe carmen tam imbuit animum cum legitur, quam aures cum recitatur. Nec certe ulla opportunior occurrit ratio redintegrandae famae illius, qui famoso libello laesus est; quam si auctor cogatur palinodiam scribere, eaque crimini bene respondens esse poena videtur; ut scripto solemniter carmen recantet, qui literis injuriam intulit, et in vulgus propagavit. At quoties capitalia, et falsa crimina fuerint objecta, non erit incongruum; ut reus et recantare malum carmen debeat, et impudentiae suae atque temeritatis alias etiam sustinere poenas, quemadmodum *Matthaeus* opinatur.

CAPUT XI.

De Furtis

I. *Furti etymon, atque definitio.*
II. *Quaeritur an Jure Naturali prohibitum sit furari?*
III. *Quid interveniat oportet, ut Furtum dicatur commissum; ubi agitur de eo, qui vi necessitatis cogente furatus est.*
IV. *Quarum rerum furtum fit?*
V. *Quinam de Furto teneantur?*
VI. *Variae exhibentur divisiones furtorum.*
VII. *De furto simplici, ejusque poenis.*
VIII. *An Fures ultimo supplicio puniendi?*
IX. *De furtis qualificatis.*
X. *De Sacrilegio.*

XI. *De*

I. *Furti etymon*, *atque definitio*.

1. QUae mox persequuti fuimus crimina, iis existimatio aliorum impetitur, bonumque nomen oneratur. Tempus nunc est, ut de delictis disseramus, quibus Cives bonis suis rebusque spoliantur. Ac nulla quidem istis crimina frequentius committi solent, praesertim in Civitatibus incolarum, divitiarumque copia refertis (1); adeo ut in eis quotidie fere aliquis queratur se jacturam fecisse bonorum suorum, resque suas sibi detractas fuisse, quod fit potissimum Furtis.

2. Furtum unde sit dictum non una fuit veterum Jurisprudentium, Grammaticorumque opinio. *Sabinus* hoc nomen a fraude deductum existimavit, *Labeo*, atque *Varro* a *furvo*, quod clam et obscure fiat, ac ut plurimum noctu (*Gel. Noct. At. Lib. I. c.* 18.). Quamvis hujusmodi notationes ad rem eleganter alludant; vult tamen, et recte quidem *Matthaeus*, furtum a ferendo vel auferendo provenire, quod Graeci φῶρας dixerunt.

3. Pertinent haec ad Furti etymon; quod autem

(1) Quaenam sint ut plurimum caussae, cur tam frequenter delinquere homines videamus, et praesertim furta committere, Nos jampridem indicavimus *Lib.* 11. *Cap.* XIV. hujus nostri Operis, ubi persequuti fuimus rationes criminia, quo fieri magis in ista humanarum civiliumque rerum conditione potest, antevertendi. Ne igitur actum rursus agere aggrediamur eo Lectores nostros ablegamus.

tem ad rem ipsam attinet, Furtum est, ut scitissime illud definiit *Cremanus* (*Jur. Crim. Lib. I. par.* 3. *cap.* 7. §. 298.), *ablatio fraudolosa rei alienae mobilis facta invito domino, et animo lucrifaciendi*. Non enim juxta vigentes leges, receptosque hodie mores sola rei alienae contrectatio furtum facit; sed requiritur, ut ea sit ablata, et ab uno loco in alium amota; neque ut olim veteri jure Romano (*Dig. lib.* 47. *tit.* 1. *leg.* 1.), ita nunc quoque usus, et possessionis alienae rei furtum spectatur (2). Cumque fures clam quidem ut plurimum, et sine strepitu armorum res auferant alienas; sed tamen aliquando non desint audaciores, qui vi adhibita, atque etiam districtis armis furentur, idcirco primo casu furtum dumtaxat habetur, altero casu dicitur commissa Rapina, de qua, quoniam peculiarem ea gravioremque furti speciem praesefert, distinctim sequenti Capite tractabimus.

II. *Quaeritur an Jure Naturali prohibitum sit furari?*

Instituentibus vero Nobis hoc Capite de Furto disserere, primo loco quaestio illa proponenda videtur, quam Scriptores pene omnes rerum criminalium attingunt, utrum scilicet furari jure naturali, an civili tantum prohibitum sit. Quam quidem quaestionem non arbitror otiosam esse, ut doctissimus *Antonius Matthaeus* existimavit

(2) Hinc jure Romano furti tenebatur creditor utens re sibi in pignus tradita, commodatarius, qui aliter quam concessum erat, usus esset re commodata etc. §. *Furtum autem* 6. *Instit. de furt.* quod nunc amplius non obtinet. Quomodo vero agi hodie possit adversus eosdem ob hujusmodi caussas tradunt *Voet. ad Pand. tit. de furt. num.* 1. *Covarruvias var. resoult. lib.* 3. *cap.* 15 *n.* 8.

(*ad Lib.* 48. *Dig. tit.* 1. *cap.* 1. *num.* 9.), ratus nihil interesse quoniam jure crimina interdicantur. Quae enim Natura ipsa sunt probra, ea semper admittere nefas est, at quae ab humana lege, et conventione pendent, obnoxia esse possunt mutationi, et aliquando pati exceptionem (*Gregor. Synt. Jur. univ.* 37. *cap.* 1. *n.* 3.). Jam vero constat natura omnia esse inter homines communia, nec meum tuumque distingui. Sed non licuit hominibus diu naturali frui aequalitate et universali rerum communione uti. Necessitate enim incommodis occurrendi, quae gravissima manabant ex hominum nequitia, et aviditate, nata est discretio mei atque tui, dominiaque distincta sunt (*Dig. lib.* 1. *tit.* 1. *Leg.* 1.). Non ergo furtum Natura prohibitum est, sed ejus interdictio jure Gentium introducta videtur (1), quo rerum proprietas invecta, et singulis personis adserta est. Quoniam vero jus istud Gentium, quod primarium vocant, non adversatur, immo consentaneum est naturali rationi, idcirco et ipsum appellatur jus naturale *Dig. lib.* 47. *tit.* 2. *Leg.* 2.). Quo sensu *J. C. Paulus* affirmavit furtum admittere lege naturali prohiberi, et a *Ulpiano* altero magni nominis Jurisperito scriptum est, furtum natura probrum esse. Porro furari non licet sine cri-

(1) Gentes olim non defuerunt, quarum moribus institutisque furari extra crimen erat. *Aegyptii*, *Lacaedemones* furta, *Germani* latrocinia, *Graeci* piraticam non damnarunt. Sed singularis haec jurisprudentia, quae cum singularibus illarum gentium moribus consentiebat, trahi nequit ad exemplum; immo meret improbari. Repugnat enim furti licentia a rectae, et aequae Civilis societatis institutione; quam naturalis ratio jubet esse sedulo conservandam.

crimine (1), quoniam nemo debet alienum jus intercipere potiundi rebus suis, invectum pro communi bono humanae societatis. Neque vero civilis status aliter consistere potest, atque incolumis perseverare; quam si sancta sit, atque intacta suorum cujusque bonorum proprietas, cujus ab alienis furtis rapinisque custodia fuit una ex praecipuis caussis (*Puffendorf. jur. Nat. et Gent. Lib. I. Cap. III.*) cur segreges liberaeque familiae se simul conjunxerint, atque in civitates coiverint.

III. *Quid interveniat oportet, ut Furtum dicatur commissum; ubi agitur de eo, qui vi necessitatis cogente furatus est.*

1. Dicamus nunc de ipso furto, quod ut committatur duo haec necesse est simul interveniant nimirum quod et dolo malo fiat, et invito domino. Nam si domino volente quis contrectet, jam contrectatio nequit furtiva videri, qualis reputatur solum, quae fit contra domini voluntatem (2). Sic quoque sine dolo furtum fieri non dicitur

(1) Cessat furtum, quoties Deo auctore alienae res contrectatae sint. Deus enim supremus est dominus rerum, quo jubente vel permittente res possunt alienae tolli, earumque dominium juste ac legitime ab unis in alios transfertur. Hac de caussa docent Theologi omnes furti Hebraeos expertes fuisse qua nocte Dei jussu Aegyptios spoliarunt: *S. Augustinus de doctrin. christian. num. 60. vers. Sicut enim Aegyptii etc.*

(2) Aliquando etsi ex voluntate domini quis capiat, furti tamen tenetur, ut si quis dominum decipiat simulato nomine alterius et persona: quod *J. C. Ulpianus in Leg.* 7. §. *apud Labeonem Dig. de furt.* eleganter hoc illustrat exemplo a *Matthaeo* etiam relato *loc. supr. cit. Dixeram Siliginario, ut quisquis nomine meo siliginem petiisset, ei daret. Quidam ex transeuntibus cum audisset, petiit meo nomine, et accepit. Furti actio adversus eum competit siliginario, non mihi.*

dicitur, etsi fiat domino invito. Nullum siquidem crimen absque dolo contrahitur (Lib. I. Cap. V. §. III.); nec propterea furtum censetur esse commissum sine consilio, atque affectu furandi (*Instit. de furt. §. placuit*). Hinc primo intelligitur furtum non cadere in res, quas sponte a se quis abjecerit, vel quae domino carent, suntque nullius. In hunc censum potissimum referuntur ferae, bestiae, alites, pisces, fruges, gramina, herbae, quae in locis publicis, in agris, in sylvis inveniuntur. Haec, et hisce similia sine fraude a quocumque occupantur, nisi roborariis, forestis, piscinis inclusa, Principis, vel privati alicujus civis usui legitime reservata sint. Contra vero a furto non est immunis qui sustulit quod alteri casu ceciderit, vel humi jacens invenerit, ut id sibi habeat. Non enim dominium rei a se abdicavit, qui eam fortuito amisit; ac proinde nequit inventor sine fraude ullum super illa jus sibi vindicare (1). Praeterea furtum non esse liquet aliquid per jocum alteri auferre, ut fieri aliquando videmus in hilariori convivio, familiarique conventu. Quippe tunc deest animus dominum re sua privandi. Neque vero facile praesumendum furari voluisse amicum qui quidquam ei tollit; sed existimandum non

(1) In more positum est, ut qui velint omni suspicione carere, libello publice proposito testentur se invenisse, et quod invenerint domino reddituros, qui certa dederit rei ad se spectantis indicia. Quod si appareat dominus, rem ei suam restituere debet inventor, nec citra pactionem potest quidquam efflagitare pro praemio inventionis. Ut enim sapienter notavit *Matthaeus ad Lib. 47. tit. 1. Dig. cap. 1. n. 10.* improbus est, qui gratis probus esse non vult.

tam dolo intercepisse, quam jure amicitiae, quae postulat, ut omnia communia sint inter amicos; nisi aliunde constet evidentissime amicum dolo malo, atque ob fraudandum esse furatum (*De Angel. de delict. part. 1. cap. 58.*). Quod multo magis censeri debet de socio, qui rei communis partem aliquam tollit. Credendum enim potius suo jure esse usum, quam furandi consilium iniisse (*Dig. lib. 17. tit. 2. Leg. 51.*).

2. Sunt haec, quae de hujusmodi personis innuimus, extra dubitationis aleam posita apud omnes rerum criminalium Scriptores. At plures ex eis vehementer ambigunt, an furti crimen admittere dicendus sit ille, qui urgente necessitate aliquid alteri subripit, esculenta exempli gratia, aut poculenta. Ego vero humanius, et verius arbitror sensisse Doctores, qui tradiderunt furtum non facere eum, qui stimulante fame cibum alteri aufert. Etenim non fraude, non dolo furatur, sed necessitatis vi coactus, qua nulla potentior vis est (Lib. II. Cap. V. §. V.); nec lucrifaciendi animo, sed ut stomachum expleat latrantem (*Creman. de Jur. Crim. lib. 1. par. 3. cap. 7. §. 300.*). Hujusmodi autem in casu nemo inficiabitur reviviscere primaevam rerum communionem, suoque uti jure, qui tollit quod sibi necessarium est ad producendam vitam. Nam ita oportet intelligere introducta et distincta esse jure Gentium dominia, ut tamen nulli homini ea de caussa fame sit pereundum.

IV. *Quarum rerum furtum fit?*

1. Quoniam vero non agit animo lucrifaciendi qui quod suum est aliis aufert, propterea furtum

tum committere dici nequit. Furtum enim fit solum auferendo res alienas. Sed si res propriae ab aliorum manibus vi adhibita eripiantur, si creditor rem sibi debitam nutu suo tollat; id utique non erit extra poenam (*Voet ad Pandect. tit. de furt. n.* 2.); cum nemo jus sibi dicere debeat in bene instituta civitate, sed Magistratuum legumque uti praesidio, auctoritatemque implorare. Neque vero in alienis, sed etiam in mobilibus dumtaxat rebus furtum cadit. Mobiles enim res proprie quidem auferri, immobiles invadi dicuntur (1). Porro sub mobilibus comprehenduntur res omnes se moventes, jumenta, ceteraque animalia, et juxta Romanum jus servi quoque, et liberi homines in potestate domini, vel patris constituti (*Instit. de Furt.* §. *interdum*.

2. Nihil autem refert, utrum res magni, an parvi pretii ablata sit. Furtum siquidem non ex pretio pendet sublatarum rerum, sed ab animo lucrifaciendi aestimatur illius (*Dig. lib.* 47. *tit.* 2. *Leg.* 26. *et* 37.), qui furatus est. Itaque etiamsi tollatur res minimi pretii, furtum commissum videbitur; ut de aqua hausta ex alterius cisterna invito domino, de aliena gallina sublata exempla prostant in jure Romano (*Instit. lib.* 2. *tit.* 1. §. 16.).

(1) Sed quibusdam placuit Veteribus etiam rerum immobilium fieri furtum, velut fundi locive, nec deest apud *Gellium Lib. II. cap.* 18. exemplum coloni, qui furti condemnatus est, quod fundo, quem conduxerat, vendito, ejus possessione dominum intervertisset. V. *Matth. loc. cit. num.* 8. Sed quoniam furtum cadit solum in rebus, quae efferri etiam possunt; idcirco illorum opinio merito abolita est. *Instit. de usu. cap.* §. *quod autem*.

3. Quod si quis ex acervo frumenti modium, ex armario, penu, involucro res aliquas, non omnes abstulerit; erit ne velut totius fur habendus, an ejus tantum quod sustulit? Sic responsum est a quibusdam Romanis Jurisconsultis (*Dig. lib.* 47. *tit.* 2. *Leg.* 21. *et* 22.), quorum sententiam tamquam severiorem alii merito respuerunt. Durum enim, immo vero et iniquum foret teneri quem earum rerum nomine, quas minime abstulit. Nec magni interesse arbitror potuerit ne tollere totum qui partem abstulit, an nequiverit, quia pondus fuerit impedimento. In delictis enim non animus solum, affectusque delinquentis spectandus; sed ratio quoque simul habenda rei ipsius, facti nempe criminosi (Lib. I. Cap. III. §. IV.). Celebris etiam fuit non solum inter veteres Jurisconsultos, sed et apud Rhetores (*Quintil. Inst. Orat. Lib. VII. cap.* 4.) altera quaestio de duobus, aut pluribus, qui eamdem rem, exempli gratia trabem furati sint, utrum universi, an singuli furti teneantur? Multa quidem super hujuscemodi quaestione disputata sunt, quae heic non vacat referre (1). Certe nemo proprie totius fur est, quia nemo solus abstulit totum; nec pro parte singuli furtum fecerunt; quod agatur de re integra, atque indivisa, veluti est trabs. Hinc tot existimandum erit facta esse furta (*Bynkersh. Observ. lib.* 5. *cap.* 8.), quot fue-

(1) *Hottomannus* pertractat subtiliter hanc quaestionem inter *Quaest. illustr. quaest.* 32. *et* 33. sciteque distinguit totum *continuum*, ut trabs, tignum; et *concretum*, quod partibus cohaerentibus constat, veluti navis, aedificium, et *disjunctum*, ut grex etc.

fuerunt personae, quae rem abstulerint; ita ut omnes de furto teneantur.

V. *Quinam de Furto teneantur?*

1. Saepe contingit, ut qui nec expers doli, nec vacuus animo lucrifaciendi aliquid invito domino surripuerit; furti tamen non teneatur. Quaedam enim sunt personae, adversus quas de furto non agitur jure Romano, cui communes mores hac praesertim in parte multum adhaerent. Si igitur maritus rem uxoris, vel contra uxor mariti intervertat; omnia quidem concurrunt, quibus furtum constat; cessat tamen famosa actio furti, ejusque loco datur actio non famosa de rebus amotis sequuto divortio (*Dig. lib.* 47. *tit.* 2. *Leg.* 52.); quod invectum propter honorem connubii, mutuamque conjugum necessitudinem. Constante autem matrimonio nec actio datur rerum amotarum, sed jure gentium res condicuntur ab iis, qui non justa caussa possident; tantum abest ut conjugi conjugem permittatur extra ordinem (*Dig. lib.* 25. *tit.* 2. *Leg.* 1.) accusare de furto. Quod facere multo magis filio non licet, si aliquid ex ejus peculio castrensi pater auferat. Tanta enim reverentia a filiis prosequendi sunt parentes, ut ne queri quidem ii debeant imprudenter, atque nimis aspere de furto ab his commisso (*Dig. lib.* 37. *tit.* 15. *Leg.* 1. *et* 2.). Porro ob eamdem rationem turpis actio furti non datur adversus matrem, avumque tam paternum, quam maternum. Sic quoque pietas non sinit, ut parentes criminaliter liberos persequantur ex caussa furti (1). Huc accedit quod pater neces-

(1) Alia enim de caussa Jure Romano nulla prodita est, actio patri contra filium, qui aliquid ei furatus sit; quia ni-

se non habet cum filio litigare, sed ipse potest suo jure statuere in furem, et domesticae disciplinae vim experiri; nisi atrocitas, aut frequentia rei exigat, ut Magistratus efflagitetur auctoritas non tam ad poenam delicti furi irrogandam, quam ad pravum filii ingenium opportuna aliqua ratione compescendum, veluti est relegatio in aliqua arce. Tandem furti nomine accusandi nequaquam videntur ii, quibuscum arcta sanguinis conjunctio intercedit, ut frater, soror, patruelis, avunculus, nepos. Quamvis enim non sit assentiendum Doctoribus (*Matth. loc. cit. num.* 12.), qui propinquos ad quartum usque gradum pro furto persequendos criminali Judicio non esse tradiderunt; tamen proximiorum affinium famae parcendum omnino esse videtur.

2. Contra vero non infrequenter evenit, ut qui rem alienam non contrectarunt; furti nihilominus teneantur, ut sunt illi, quorum ope et consilio furtum factum est. Consilium dat qui persuadet, impellit, instruit; fert opem qui quomodocumque furantes adjuvat (*Instit. de furt.* §. *Interdum*). Idem dicendum de eo, qui furem recipit, qui res celat furatas, qui denique eas scienter emit; quae quidem scientia arguitur in emptore ex emptione clam peracta (*De Angel. de delict.* c. 60.), ex tenui pretio, ex persona venditoris, aliisque similibus circumstantiis.

VI. *Variae exhibentur divisiones furtorum*.

Plures sunt Furti divisiones, quas *Harprhectus* singulari diligentia enumerat, atque expo-

mirum eo Jure filii vivo quoque parente domini censentur, participesque bonorum paternorum. *Leg.* 11. *Dig. de liber. et post*.

nit (*Instit. lib.* 4. *tit. de oblig. quae ex del.*). Porro operae pretium est earum praecipuas heic referre. Ac primo Furtum distinguitur in manifestum, et nec manifestum. Quoties fur in ipso actu furandi, vel rem furtivam secum, quo destinaverat, perferens deprehenditur sive ab ejus domino, sive a vicino, sive ab alio quolibet transeunte; toties furtum est manifestum. Quando autem fur neque deprehensus, neque conspectus est cum re furtiva; tunc non manifestum vocatur furtum (*Dig. lib.* 47. *tit.* 2. *L.* 7.). Praeterea furtum simplex aliud, aliud qualificatum esse perhibetur. Simplex appellatur furtum, cui adamussim convenit definitio superius allata, quodque nullis ingravescit circumstantiis (*Bohemer. Elem. jur. crim. sect.* 2. *cap.* 13. §. 159.). Contra vero furtum dicitur qualificatum, quando scilicet tales intercedunt circumstantiae, quibus non parum ejus gravitas augetur. Jure Romano (1) invecta est prior allata furti divisio, at sequens ex usu fori descendit. Haec autem prae illa meret sedulo retineri; quoniam receptissima est, magnamque habet opportunitatem.

VII. *De Furto simplici, ejusque poenis.*

1. Age nunc; simplex furtum, quod scilicet

(1) Antiquiori Romano Jure furta in quatuor quoque genera, nempe conceptum per lancem et licium, oblatum., prohibitum, ac non exhibitum distinguebantur, seu potius quatuor erant species actionum, quibus ex caussa furti agebatur. Late de iis tractant eruditiores Interpretes, ac signanter *Alciatus parerg. jur. V.* 8. 4. et *Gravina noster Orig. Jur. Lib. I. cap.* 49., qui ingenue fatetur conjectari quidem posse, certo autem sciri non posse, quinam modus ilie erat investigandi et concipiendi furta *per lancem et licium* constitutus Legibus XII. Tabularum.

nulla interveniens peculiaris circumstantia exagerat ex quantitate vel valore rei, super qua cecidit, vel parvum est, vel magnum. Si res minimi, vel modici valoris ablata sit, furtum erit parvum; contra vero magnum existimatur esse furtum, quod superat certum rei pretium, peculiaribus moribus legibusque cujusvis Nationis definitum. Tum vero *primum* dicitur furtum quod quis prima voce commisit, *reiteratum* appellatur, si diverso tempore res diversas furetur (*Banniz. delin. Jur. Crim. par.* 1. *lib.* 2. *cap.* 39. §.728.). Ac nemo non intelligit furtum magnum parvo gravius censeri; quemadmodum reputatur improbior, qui non semel, sed bis, sed saepe furatus est.

2. Si Jus Romanum spectetur circa poenas simplicis furti, aliter legibus XII. Tabularum cautum initio fuerat de fure diurno, aliter de nocturno (*Gell. Noct. attic. lib.* 11. *cap. ult.*). Iis enim permissum noctu furantes impune a quocumque occidi, quod inter tenebras noctis graviori homines metu comprehendantur, atque impendente vitae rebusque periculo omnis honesta sit ratio expediendae salutis. Idque fas erat quoque adversus fures diurnos, si se telo defendissent (1);

(1) Permissio quoque occidendi furem sive diurnum sive nocturnum deinceps cohibita est, licuitque interficere solum si se telo defenderet, parcique ei sine periculo non posset. *Leg.* 9. *Dig. ad Leg. Cornel. de Sicar.* Si enim alia occurrat ratio sibi rebusque suis consulendi, exempli gratia claudendo januas, seras iis admovendo, aliorum implorando auxilium; tunc nefas est, et quidem homini christiano, furem hac mortali, et simul felici aeterni aevi vita privare. Unde mirandum non defuisse qui scripserint nunc quoque permissum esse ad nocturni furis caedem illico convolare.

dummodo interempturus imploraret prius fidem Quiritium, quo clamore testificaretur furem a se deprehensum esse (*Dig. lib.* 47. *tit.* 2. *Leg.* 54.). Qui vero manifesti fures interdiu furtum facerent, nec se telo defenderent; eos Decemviri si liberae conditionis, verberatos addixerunt illi, qui furtum passus erat, si servilis sortis jusserunt virgis caedi, et de saxo praecipitari. At pro furtis non manifestis non alia, quam dupli poena decemviralibus legibus imposita fuit (1). Postea a jure decemvirali discessum est (*Bynkersh. Obs. Lib. III. cap.* 16.), atque ex edicto Praetoris poena furti manifesti fuit quadruplum mere poenale. Tandem coepit in fures extra ordinem criminaliter agi apud eum, qui praeerat criminali jurisdictioni (*Dig. lib.* 47. *tit.* 1. *Leg. ult.*), quique pro qualitate admissi poenas suo arbitrio dictabat. Sed pleraeque Septemptrionales Gentes, a quibus Romanum Imperium deletum est, non alias ut plurimum poenas adversus fures noverunt, quam pecuniarias (*Heinec. Jur. Germ. Lib. II. tit.* 19.).

3. Legibus autem, moribusque hodiernis variae ubique fere pro furtis constitutae sunt poenae, quae ita locum habent; ut simul teneatur Judex curare, ut fur inhaerentem sibi impleat obligationem res ablatas domino restituendi, cujus juri ob passum furtum nihil detractum est. Si

(1) *Cujac. Obs. lib.* 19. *cap.* 12. bene notavit, cur Praetor majorem mulctam indixerit furi manifesto, quam esset illa a non manifesto fure rependenda; nimirum ut plus consequatur qui diligentius custodit res suas, fuitque promptior ad persequendum, deprehendendumque furem.

Si parva sint furta, modice delinquentes coercentur, carcere, puta, fustigatione, exilio (*De Ang. de del. p. 1. cap. 59.*). At pro magnis furtis, proque furtis reiteratis ubique gravius animadvertitur in delinquentes; et alicubi poenae adeo exasperantur, ut qui rem certi pretii, vel definitam pecuniae quantitatem abstulerit, quique ter furatus sit, licet parvi momenti res, aut exiguum aeris pondus, extremo supplicio crimen suum luere cogatur. Quod quidem utrum stare possit, si ad recti aequique trutinam exigatur, operae pretium esse videtur nunc sigillatim diligenterque investigare.

VIII. *An Fures ultimo supplicio puniendi?*

1. Si poenales leges spectentur, quibus pleraeque hodie utuntur Europae Gentes, nemo sapiens non poterit miseram dolere nostrorum hominum vicem, eisque cum *Tragico Seneca* (*Her. fur. vers. 741.*) oggerere,

..... *Scelera taxantur modo majore vestra.*

Ac re quidem vera iisdem legibus fere semper occurrunt delictis propositae poenae, quae vel a vero aberrant suo fine, verguntque etiam in publicam privatamque perniciem; vel longe sunt acerbiores, quam natura ferat cujusque admissi. Quod potissimum deprehenditur circa furti poenas. Quis enim non horreat videns eum, qui pluries abstulit tenues vilesque res, aut semel certam quamdam pecuniae quantitatem furatus est, hodiernis legibus laqueo puniri (1)? An ulla est pro-

(1) Nemo adeo ferreus erit, opinor, qui non tam atramento quam sanguine scriptam non existimabit notissimam constitutionem *Imperatoris Friderici* 1. 2. *Feud.* 27. v. 8.

proportio inter centum, puta, aureos, inter equum, bovem, suppellectilem, et vitam spiritumque hominis? Res ablata, utcumque pretiosa sit, aestimari pensarique potest, alter reddi equus, eadem rependi quantitas pecuniae (*Creman. Jur. crim. Lib. I. p.* 3. *c.* 7. §. 304.): at liber homo nullam recipit aestimationem, estque vita summum inter humana bona, cui par nihil habetur. Cur igitur qui nummos abstulit vitam ammittet; id quod restitui nequit adimetur illi, qui restituere potest quidquid furatus est? Recta autem ratio vult, exigit justitia distributiva, ipsa ratio publici boni, cujus praesertim caussa animadvertendum in crimina, postulat; ut aequae delictis poe-

qua poenam laquei generatim indixit adversus eos, qui furati essent quinque solidos. Quid ne quinque solidi pluris faciendi, quam hominis vita? Digna tyranno, non aequo Principe constitutio, digna feroci omnisque civilis cultus experte saeculo, quo Fridericus imperavit. Neque ab inhumanitatis nota eum bene vindicarunt nonnulli Interpretes, quos inter a nobis saepe laudatus *Matthaeus cit. loc.* exponentes Fridericianam constitutionem de furto cum *pacis publicae violatione conjuncto*. Quippe id fundamento carere luculentissime demonstravit *Schulterus Ex. LXIX. th.* VII. et quamvis verum esset; tamen Fridericus reprehensionem non effugeret nimiae severitatis. Non ii nos sumus, qui non censeamus poenas esse exasperandas, si furum copia Civitas redundet, si suppetat improbis major grassandi licentia; si denique circumstantiis furtum magnopere ingravescat, quemadmodum narrat *Justinus Lib. II.* apud Scythas nullum furto gravius scelus habitum, severiusque punitum: nam sine tecto vagantibus, et armenta ac pecora habentibus sine munimento, quid salvum esse poterat, si fures leviter plecterentur? At pro furto quantumvis gravi furem morte plectendum; id aequum non esse, ac longe rigidius videtur, quam admissi qualitas postulet; praesertim cum indictione publicarum operarum fures, et opportunius, et utilius puniri possint.

poenae imponantur, nec admissum scutica dignum horribili flagello puniatur (Lib. II. Cap. IV. §. VII.). Quare merito displicuit cordatioribus nonnullis rerum criminalium Scriptoribus (*Matth. ad lib.* 47. *Dig. tit.* 2. *cap.* 2. *n.* 6.) nimia ista hodiernarum Europae legum durities in puniendis furtis. Alia fuit veterum Nationum, quae aequitatis civilisque cultus laude floruerunt, jurisprudentia. Constat enim apud Hebraeos, quorum forenses leges Deum ipsum habent auctorem, fures aere, non capite multatos esse (*Exod.* 22. *vers.* 1.). Scimus sapientiores ex Graecis Legislatoribus non vita, sed alia ratione crimen furti luendum edixisse. Sic quoque visum priscis Romanis, quorum antiquiori jure pecunia, non vita multabantur furantes, quorum crimen privata inter delicta recensebatur (*Instit. de furt.* §. 15.). Quid quod? nonne ipsi Septentrionales Populi, quorum mores legesque tantopere distabant a Romanorum, quos tandem armis subjugarunt, sapientia atque humanitate, ut cetera crimina, sic quoque furta pecuniariis tantum poenis persequuti sunt?

2. Certe non est inficiandum oportere in fures severe admodum animadvertere, praesertim si eorum ingens creverit copia, si audacissime inhient rebus alienis, si gravior aliqua circumstantia furtum comitetur. Nam nisi sancta sit inter Cives rerum proprietas, nisi coerceatur furandi licentia, nisi sua cuique domus tutissimum praebeat perfugium; jam nec privata consistere poterit securitas, nec publica salus haberi. Quid prodest tecto defendi adversus frigora, pluviam, alias-

aliasque coeli injurias; quando metuendum, ne fures se intromittant in aedes; et quando non liceat sine periculo crumenae Urbe vagari quid juvat moenibus cingi, et Magistratuum legumque praesidio tegi? Communis quidem utilitas postulat, ut diligenter perquirantur fures, ut non evadant impunes, ut augeantur in eos poenae, qui improbius, quique frequentius furati sunt. Sed quemquam pro furtis in crucem tollere, vitaque privare; id est profecto quod fieri non debet, quia aequo rigidior videtur esse poena. Itaque aliter, quam adempta delinquentibus vita, poenae in furta taxandae (1). Carcer, multae, infamia, flagella, virgae, opera potissimum publica sive ad tempus, sive in perpetuum etiam indictae; hae porro sunt poenae, quas legibus decet juxta diversas rerum personarumque circumstantias adversus fures praescribi absque ulla saevitiae nota, et ingenti cum fructu. Nam non alii solent ad furta et latrocinia manum extendere, quam qui propter desidiam inopia premuntur, maluntque furando, quam honesto labore, se familiamque sustentare. Optima igitur et saluberrima ratio nequam hujusmodi inertesque homines castigandi, et pravum corrigendi eorumdem ingenium, exactio est in ergastulis diurnarum nocturnarumque operarum (Lib. II. Cap.

(1) Est heic a Nobis singulari cum laude commemorandus eruditissimus J. C. *Albertus De Simoni*, qui praeter alia in lucem edita ingenii sui doctrinaeque monumenta egregium Opus italico sermone publici juris fecit *del Furto, e sua pena*, ubi ea omnia sedulo eleganter docteque persequutus est, quae ad hujusmodi argumentum poterant pertinere; praesertim vero ad probandam poenae capitalis in fures injustitiam.

Cap. XIV. §. V.), quibus perenne praebeant sui similibus exemplum, reique publicae non tam oneri sint, quam emolumento. Quo respexisse videtur *Imperator Justinianus* (*Novel.* 134. *cap. ult.*), qui sanxit ut fures non violenti non solum vitae dispendium nequaquam subirent; sed etiam vetuit eos membro aliquo mutilare; ne impares redderentur ad se ipsos alendos, operasque subeundas, quae corpus integrum aptumque ad laborem requirunt.

IX. *De Furtis qualificatis*.

1. Sed tempus jam est disserendi de furtis qualificatis, quorum *clariss. Cremanus* duplex genus constituit (*Jur. Crim.lib.* 1. *par.* 3. *cap.* 7. §. 313.), *nominata* scilicet alia, alia *innominata*. Illa connexa sunt cum aliqua circumstantia, propter quam nova singularisque furti species efficitur; ista vero conjunguntur cum circumstantia, qua augetur quidem facti atrocitas, sed furti nomen nequaquam mutatur. Plures porro sunt circumstantiae, quarum aliqua intercedente furtum fit qualificatum sive isto, sive alio nomine designetur. Et in universum grave furtum, seu qualificatum existimantur haec facere, persona, res, locus, tempus, modus, atque qualitas (*Clar.* §. *furtum num.* 22.).

2. Ac furti quidem manet nomen, sed gravius illorum crimen reputatur, qui furandi caussa fores pertentant, effringunt aedes, muros perfodiunt hamis uncinis vectibus; unde non solum effractores, sed etiam vecticularii appellantur, quique expugnatis domibus horreis tabernis expilant omnia, secumque abducunt, expilatores idcir-

idcirco vocati (*Dig. lib.* 47. *tit.* 18. *Leg.* 1. *et* 2.). His succedunt qui schalas apponunt alienis aedibus, ut per fenestras ingredi ad furandum possint. Ii quoque furti qualificati tenentur, a quibus nulla vi adhibita, sed adulterinis clavibus, aliisque in hunc usum comparatis instrumentis aperiuntur claustra, vel arte ac sollertia singulari ratio invenitur sese intromittendi in interiora cubicula. Directarii hi dicuntur, quod in aliena coenacula se dirigunt animo furandi; illos recte nuncupaveris Apertularios, et confectores cardinum, quibus nihil est tam clausum obsignatumque, quod non aperiant. Idem dicendum est de Saeculariis, qui in turba, et circulis hominum incautorum loculos secant (*Cujac. Observ. lib.* 10. *cap.* 27.); nec non de iis, qui more latronis in via publica obvios spoliant. Tandem rei sunt furti qualificati, qui armis instructi veniunt ad furandum, ut, si casus ferat, possint se vi adhibita defendere, et necem obsistentibus intentare (*Cocch. Inst. Jur. Crim. lib.* 2. *cap.* 1. §. 188.).

3. Ceterum personae, quas hactenus enumeravimus, idcirco furti qualificati tenentur, vel quia fere impossibile est sibi cavere ab eorum versutia, atque rapacitate; vel quia vim adhibentes potius videntur raptoribus adnumerandi, quam furibus. Oportet igitur in hujusmodi fures exasperare poenas et severissime compescere furandi audaciam, atque licentiam ea ratione, quam paullo supra innuimus (1). Sed ve-

(1) Quae singulariter in Foro observantur circa furta qualificata, ea nostrum non est heic persequi, qui non praxim delineamus, sed Elementa exhibemus Juris Criminalis. Ju-

niamus ad graviores species breviter referendas furti qualificati, quae proprium nomen habent.

X. *De Sacrilegio*.

Inter furta qualificata, quae in graviorem criminis speciem transeunt, et proprio peculiari nomine denotantur, *Sacrilegium* principem locum obtinet. Jure Romano sacrilegii crimen contrahunt, qui res sacras furantur e loco sacro (*Dig. lib.* 47 *tit.* 2. *leg.* 9.). Ac si quid quid ad privatos spectat fraudolenter auferre non licet, quia jus proprietatis exigente rerum humanarum conditione introductum debet sartum tectumque servari; quanto magis nefas erit, quod summo omnium rerum hominumque Domino consecratum est subripere, et locorum, ubi Deus publico singularique obsequio colitur a mortalibus, sanctitatem furando violare. Quin immo veteribus placuit, ut sacrilegii tenerentur ii etiam, qui non sacrum de sacro, vel sacrum de non sacro (1) abstulerint (*Gravin. Orig. Jur. Lib. II. cap.* 95.). Sed temporis progressu definitum est furti, non sacrilegii actionem dari, si res privatorum ex ae-

---

vabit tamen breviter monere, nihil in furtis qualificatis interesse, utrum magna, an parva sint; restitutio rei ablatae intercesserit nec ne; num pars laesa damnum sibi irrogatum remiserit: quaecumque enim solent spectari in furto simplici ad leniendam criminis poenam, locum non videntur habere pro minuenda furti qualificati coercitione. Consulatur. *Bannin. Delineat. Jur. Crim. part.* 1. *lib.* 2. *cap.* 39. §. 777.

(1) *Spolater in Declam.* gravius esse contendit auferre res privatorum e loco sacro, quam res sacras. Etenim est in Deum injurius qui rem sacram furatur in loco sacro: at qui privatorum res aufert ibi collocatas, in Deum peccat, cujus contemnit majestatem, et in homines, quos suis rebus spoliat. Quod visum est quoque *Matthaeo ad Lib.* 48. *Dig. tit.* 10. *cap.* 3. ubi Sopatri sententiam eleganter illustrat.

de sacra subreptae sint. Canonicae autem sanctiones rursus praescripserunt, quod prius obtinebat. Iis enim cavetur sacrilegium aeque esse rem sacram e loco sacro, ac a sacro loco rem non sacram, et contra auferre (*Can.* 21. *Caus.* 17. *Quaest.* 7.).

2. Quod pertinet ad poenas sacrilegii, antiquitus sacrilegi Romanis legibus puniebantur interdictione aquae, et ignis: Deinceps coeperunt ii diversimode extra ordinem coerceri juxta qualitatem admissi, et personarum (*Dig. lib.* 48. *tit.* 13. *leg.* 5. *et* 9.). Aliquando enim damnabantur ad bestias, non raro igne absumebantur, saepius furcae haerebant suspensi. Quod si modicum interdiu de templo abstulissent, viliores damnati in metallum, honestiores in insulam deportati crimen luebant. Ac in foro quidem invaluit, ut ad irrogandam reis capitalem, vel extraordinariam poenam quantitas spectetur (*Alphan. Jur. Crim. II. tit.* 14.), et qualitas rei sacrae sacro e loco amotae; ita ut illa infligatur pro re magni pretii, pro hostiis consecratis cum pyxide, vel extra eam ablatis, haec vero irrogetur pro re tenuis valoris, pro donariis, suppellectile, vasisque subreptis cultui divino destinatis.

XI. *De Incendio*, *Ruina*, *Naufragio*.

Quemadmodum propter loci circumstantiam summopere ingravescit furtum, quod factum est in loco sacro, ita tempus valde auget gravitatem furti tempore incendii, ruinae, naufragiique perpetrati. Itaque in eos omnes, qui occasione hujusmodi calamitatum non erubuerint furtum facere, debent omnino poenae exasperari (*Matth.*

ad lib. 47. *Dig. tit.* 2. *cap.* 3. *n.* 8.). Praeter enim quam quod fervente tumultu, qui tunc necessario oritur, facillimus patet improbis hominibus furandi aditus; quidnam fieri potest indignius, atque inhumanius, quam gravissimo infortunio jam perculsos reddere miseriores, reliquiis fortunarum eisdem inique sublatis, unde solamen aliquod possent sperare? Ex incendio rapi dicitur, quod propter incendium rapitur, nempe occasione tumultus, qui tunc oritur (*Alphan. Jur. Crim. loc. supr. cit.*), aut trepidationis, quae nascitur, sive ex igne quid auferatur, sive ex loco, ipso, ubi saeviunt flammae (1), sive ex adjacenti loco. Fit ex ruina furtum, quando ruinae tempore auferuntur non solum quae ruerunt; sed etiam quae collapsis rebus adjacebant (*Bynkersh. Obs. lib.* 9. *cap.*). Quod tandem tempore et loco, ubi contigit naufragium fieri; aut in litore jacens post naufragium est sublatum; id ex naufra-

(1) Non raro evenit, ut incendii auctores sint, qui quaerunt praedam igne excitato convasare. Tunc non tam ut fures coercendi, quam puniendi ut incendiarii, adversus quos legibus Romanis graviter admodum animadvertebatur. Nam decemviri edixerant, ut qui aedes, acervumque frumenti incendissent, verberati igne necarentur, *Gothofred. Com. ad LL. XII. Tab.* Jure Justinianeo qui dolo malo in Civitate magnum excitaverit incendium, si vilis sortis bestiis exponitur, aut comburitur, si honestae conditionis capite plectitur; propter incendium parvum extremo supplicio ille afficitur, iste in insulam deportatur. Incendio autem excitato in villis, sub quo nomine veniunt etiam aedificia ruri facta colligendorum fructuum caussa, Incendiarii humiliores deportantur, relegantur honestiores levi orto damno; at ob grave damnum primis capitale supplicium, postremis deportatio irrogatur. *Leg.* 28. *§. incendiarii Dig. de poen. Leg.* 12. *Dig. de incend. ruin. naufrag.*

fragio ereptum dicitur (1). Hoc nomine tenetur etiam qui in ipso quasi praelio, et pugna adversus navem vel ratem aliquid aufert, sive expugnet ipse, sive praedonibus expugnantibus rapiat. Duo autem in reposcendis poenis ab illis, qui tempore incendii ruinae naufragii furati sunt, solent spectari, utrum quis perituras res collegerit, an quae servari poterant sustulerit, ingens ne praeda vi facta sit, an res sublatae levis momenti. Hoc enim casu minus dure, altero severius animadvertendum in fures: De primis statuere oportet aliquid levius, quam de alteris. Sic jure Romano propter tenue furtum liberi fustibus, servi flagellis caesi coercentur (*Dig. lib.* 47. *tit.* 6. *Leg.* 4.), ob grave honestiores fustigati per triennium relegantur, sordidiores simili temporis spatio ad opus publicum damnantur.

XII. *De Furtis domesticis*.

Quae furta vulgo solent domestica appellari, ea personae, a quibus committuntur, gravia faciunt, et qualificata; cujusmodi sunt furta servorum adversus dominos suos, eorumque omnium, quorum operas, famulatum, obsequia paterfamilias mercede conduxit. Qua in re hodierni Europae mores, legesque ab institutis veterum Romanorum vel maxime discesserunt. Quippe Romani furta domestica levioribus adnumerabant; quae quoniam poterant privatos intra parietes

 coer-

(1) Edicto *Imperatoris Hadriani* cautum erat, ut raptarum ex naufragio rerum tenerentur non solum qui abstulerint; sed etiam qui praedia possiderent juxta litus, cui proxime naufragium factum est; ut hac severitate nimirum perculsi possessores indicarent naufragia, curarentque ne invaderentur res naufragorum. *Leg.* 7. *Dig. de incend. ruin. naufr.*

coercere (1), domo efferenda non essent (*Dig. lib. 47. tit. 2. leg. 36. et 52.*). At vigentium municipalium legum conditoribus adeo gravia improbaque visa sunt domestica furta; ut pro iis non dubitaverint poenas ad mortem usque porrigere. Profecto inficiari nequit severius coercenda esse domestica furta, et longe gravius domesticos furando delinquere, quam extraneos. Fur enim de trivio non obligatur nobis, nisi ex communi illa ratione, quod nefas sit hominem homini rebusque ejus insidiari, nec non proprietatis jus intevertere, cui superstructa est civilis societas, ita ut sua potius cuique egestas sit fortiter toleranda, quam ex alienis spoliis ditescendum (*Matth. ad lib. 47. Dig. cit. loc.*). Qui autem servitio nostro interveniente mercede addicti sunt, quibuscum tectum, focum, penum communicamus, nonne eos nobis arctius obstringit domestica necessitudo, qua fit ut res nostras curare debeant, ac tamquam proprias fideliter custodire? Quod si furentur et fidem nobis fallunt, et jura hospitii perfidiose violant, quae sancte servanda sunt

---

(1) Patrifamilias summa erat Quiritium moribus institutisque potestas super universa familia sua; et non alii domestica ministeria exercebant quam servi, in quos dominis liberum inerat imperium. Hinc in promptu illis ratio erat componendi suorum mores, coercendi servorum flagitia, domesticamque adhibendi disciplinam pro regenda domo. Nunc autem abolita servitute, patrisfamilias potestate coercita inter angustissimos limites, extraneorum operae stipendio conducuntur, qui domesticae societati non alio vinculo obstringuntur, quam servilis mercedis. Quare necesse in tanta morum juriumque dissimilitudine istorum rapaces ut plurimum manus a dominorum fortunis evertendis cohibere metu acrium poenarum.

sunt (1). Hinc domestica tranquillitas, privataque securitas exigit omnino; ut domestici fures, quorum tam grave constat esse peccatum, longe quam ceteri asperius puniantur (*Creman. de jur. crim. lib.* 1. *par.* 3. *c.* 7. §. 304.). Quid quod? quo facilior famulis, ceterisque domesticis personis est copia spoliandi patremfamilias; eo etiam oportet gravioribus praescriptis poenis illos in fide continere, atque a furando deterrere. Sed quousque hujusmodi poenae porrigendae sint, unusquisque colligere poterit ex iis, quae generatim paullo ante innuimus de furti cujuscumque poenis (2).

XIII. *De Abigeatu*.

1. Furtum, quod committunt, qui pecora ex pascuis vel ex armentis subtrahunt, et quodammodo depraedantur, aut equos de gregibus vel boves subducunt, rei sublatae caussa qualificatum evadit, et peculiari nomine *Abigeatus* vocatur (*Dig. lib.* 47. *tit.* 14. *leg.* 2.). Hujus criminis tenentur qui dolo malo equum unum (3), aut

---

(1) Hospitii jura omnes Gentes sacrosancta semper existimarunt, et gravissimi sceleris reum hospitem habuerunt, qui hospitis arcas compilaret. Unde Jovem antiqui *hospitalem* dixerunt, vindicem eorum, qui hospites fefellissent.

(2) Meminisse oportet hoc loco Epistolae *sur la peine de mort prononcée contre le vol domestique*, quam praeclarissimus *Burdigalensis Senatus Praeses Dupaty* evulgavit *dans le Journal Enciclopedique Tom. VII. Par. II. année* 1784. In ea siquidem doctissimus vir solidae humanaeque Criminalis Jurisprudentiae semina sparsit, quae ampliori, quod moliebatur, Opere latius exporrecta, uberrimum fuissent fructum procul dubio latura.

(3) Quaesitum est de asinis atque mulis minoribus ne, an majoribus animalibus sint accensendi? Cum haec animalia magnitudine quidem superent equos, sed sint infra sues, non male collocanda erunt media inter eos; ita ut muli duo,

bovem sustulerint, porcos quinque vel quatuor, oves vero decem: nam si intra hunc numerum constiterint, fures magis sunt quam Abigei. Porro necesse non est, ut quis eodem temporis momento constitutum numerum abegerit. Etenim ille etiam, qui saepius abegit, etsi modo unum, modo alterum pecus; tamen est abigeus (*Perez. ad Cod. tit. de Abig. num.* 1.). Contra vero requiritur, ut de grege, armento, aut e stabulo vel pascuis abactum sit pecus: nam qui boves aberrantes, vel equos in silva vel per prata vagantes abegerint, non abactores, sed fures habentur.

2. Jure Romano severissime puniuntur Abigei. Qui enim cum gladio abigunt; damnantur ad gladium: latrones siquidem sunt magis, quam fures. Sed tanta poena non imminet nisi iis, qui majora animalia abegerint, equos vel boves. Tum vero capite multantur in locis, ubi frequentia sunt furta animalium ad retundendam abigeorum audaciam (1). Praeter hos casus, ceteri Abigei non tam aspere coercentur: nam qui sunt ex vul-

asini tres studiose abacti requirantur ad constituendum crimen abigeatus. *Matth. ad lib.* 47. *Dig. tit.* 8. *cap.* 1. *n* 4.

(1) *Cujacius* notavit veteres Hispanos magnos fuisse abactores. Nec parum hujus generis furibus olim vexatam fuisse Italiam nostram liquet ex Constitutionibus Imperatoriis, praesertim *Valentiniani*, qui relicto usu equorum Senatoribus, Honoratis, Provinciarum Rectoribus, Veteranis, Decurionibus, quos a suspicione criminis dignitas eximit, coactus est illorum usum latrociniis, animalibusque subducendis aptissimum, interdicere possessoribus, et colonis suburbicariarum regionum. *Gothofr. ad Leg.* 1. *Cod. Theodos. quib. equor. us. concess. etc.* Unde bene concludit Clariss. *Creman. loc. cit.* quod mirum videri non debet, si graves admodum poenae Romanorum Principum Legibus olim praescriptae fuerint in abactores.

vulgo in opus publicum ad tempus ut plurimum damnantur, honestiores relegantur, aut ordine moventur. Acerrime autem inter se digladiantur eruditiores legum Romanarum Interpretes (*Cujac. Observ. lib. 6. cap.* 8.), leniusne coercendi sint qui abigunt e stabulo domitum pecus, an qui ex pascuis, aut sylva. Mihi quidem iis adhaerendum videtur, qui acrius puniri volunt e pascuis, quam e stabulo abigentes. Nam pecora et armenta in agris spatiantur, et facillime patent cuicumque raptori: unde opus est abigendi facilitatem graviori poena intercipere; at in stabulis greges custodiuntur diligentius, nec tanta tunc abactoribus est copia eorum minuendi numerum, furtumque patrandi. Juxta hodiernos mores Abigeorum omnium poenae Judicis arbitrio relictae videntur (*Caball. cas.* 167. *n.* 7.). Alicubi qui studium et quasi artem abigendi exercent, in furcam aguntur propter saepe abacta animalia; quod fieri adhuc in tanta luce Philosophiae, morumque lenitate non erit qui non vehementer miretur.

XIV. *Quomodo Furta generatim probanda?*

1. Restat, ut quomodo furta generatim probanda sint, breviter adnotetur. Ac sive ad partis laesae quaerelam, sive ex denunciatione Curiosorum, Irenarcharum Judices de commisso furto inquirant, primo loco constare debet extitisse rem, quae dicitur sublata, et quidem in designato loco; nempe constare primum et certo debet, ut ajunt in Foro, de existentia antecedenti, tum de sequenti deficientia rei; quod domesticis, aliisque bene consciis testibus probabitur (*Ulpin. ad Farinac. par.* 2. *de furt. n.* 176.).

Cujus

Cujus vero pretii aut valoris sit res furata, dominus, si aliter fieri non poterit, juramento suo declarabit. Quod si commissi furti vestigia supersint, exempli gratia, muri perfossio, januarum disruptae serae, scriniorum effractio; statim ea debent judicialiter adhibitisque testibus perlustrari, eorumque descriptio, et facta a peritis viris experimenta in acta a Notario referri (*Alphan. Jur. Crim. lib.* 2. *de prob. furt.* §. 3.). At quando nulla manent furti signa, testes interrogandi erunt super querimoniis illius, qui furtum passus est, super ejus probitate, fideque necnon possessione, dominio, existentia rei furatae, praesertim si de pecunia, aut chirographis syngraphisque pecuniariis agatur. Postquam vero inventae fuerint res furtivae, oportet ut testes, ut dominus suas agnoscat inter plures, quo fieri magis potest, inter se similes.

2. Cum constiterit de commisso furto, seu ut ajunt de corpore delicti, jam ex indiciis quisnam fur fuerit colligi poterit. Ac plura quidem generatim sunt furti indicia, tum unaquaeque furtorum species peculiaribus indiciis suspicionem non injustam neque improbabilem praebet auctoris delicti (1). Heic sat erit meminisse magnum indicium esse, si quis de furto suspectus antea, aut alias damnatus sit. Qui res furtivas possidet, celat, quique possessionis suae auctorem titulum caussamque nescit, nec potest indi-

(1) Lata de furtorum indiciis suppellex prostat apud Pragmaticos Scriptores, qui sigillatim hujuscemodi res persequuntur. Diligentissimus prae ceteris est *De Angel. de delict. part.* 1 *cap.* 59. *num.* 4. *et seq.*, qui juxta casuum opportunitatem consulendus erit.

care; vehementissimam ingerit sui suspicionem. Quid vero dicendum erit de illo, apud quem instrumenta inveniantur idonea ad furandum, ut claves adulterinae, cardines, schalae etc.? Non alii ut plurimum hujusmodi generis res penes se habent, nisi qui iis ad furta commodius tutiusque committenda utuntur.

CAPUT XII.

De Rapina

I. *Quid sit Rapina?*
II. *An Raptor habendus, qui metum dumtaxat infert, quique non utitur armis?*
III. *Quae Raptorum poenae?*
IV. *De Latronibus, atque Grassatoribus.*

I. *Quid sit Rapina?*

Plato graviter, elegantissimeque suo more scripsit: κλοπή μὲν χρημάτων, ἀνελεύθερον ἁρπαγή δὲ ἀναίχυντον *pecuniae furtum illiberale quidem est, rapina vero turpissimum*. Nam fures latebras quaerunt, clam subripiunt, eoque ipso quasi videntur dominum revereri, et quodammodo sui flagitii dedecus sentire, atque metuere. At qui rapinam committunt, ii vim inferunt domino, quem aperta fronte non verentur aggredi, rebusque suis spoliare; unde ingens audaciae et nequitiae specimen exhibent. Est enim Rapina, de qua hoc Capite restat dicendum, ablatio rei mobilis (1) facta per vim al-

(1) Quemadmodum furtum, sic rapina, quae species est gravissima furti non fit nisi rei mobilis. Res enim immobi-

teri illatam animo lucrifaciendi (*Bohem. Element. Jur. Crim. sect.* 2. *cap.* 12. §. 158.). Hinc peculiarem ea constituit gravissimamque furti speciem; Raptoresque ceteris furibus improbiores esse existimantur, quod non solum alienas res auferendo illegitimum captant lucrum, sed etiam vim adhibendo privatam securitatem laedunt, communemque tranquillitatem perturbant.

II. *An raptor habendus, qui metum dumtaxat infert, quique non utitur armis?*

1. Raptores generatim sunt omnes, qui vi rem auferunt; etiamsi aedes non effringant, non grassentur ruri, neque maria classe infestent. Est vis, ut scribit *Paulus J. C.*, majoris rei impetus, qui repelli nequit (*Dig. lib.* 4. *tit.* 2. *Leg.* 2.), fierique potest non solum hominibus coactis, sed et sine turba. Nihil autem interest ubi sit commissa rapina sive in via publica, sive in privata domo, sive in agro, sive intra moenia Civitatis; nec refert rem mobilem magni aut exigui pretii quis rapiat, utrum armis, an sine armis (1) vim inferat: viris enim valentioribus pugni pro armis sunt; unde tam Reus erit qui alterum spoliaverit armatus, quam qui inermis, nihilominus res vi rapuerit.

---

les ferri, seu auferri nequeunt, sed solum possunt invadi ut cum quis aliquem de possessione fundi vi dejicit; quo nomine Jure Romano datur Judicium publicum Legis Juliae. *Leg.* 1. *Dig. de vi et vi armor.*

(1) Jure Justinianeo vis dividitur in publicam, quae armis, et in privatam, quae sine armis exercetur; *Instit. de publ. Indic.* §. 8. licet id quoque perpetuum non sit. Diversas vis species, quas distinxerunt interpretes, dilucide breviterque persequitur saepe laudatus *Cremanus de jur. Crim. Lib. I. part.* 3. *cap.* 7. §. 315. *not.* 2.

2. Sed ut Raptor quis dicatur necesse ne erit, ut vim re ipsa adhibuerit rapiendo, an metum dumtaxat eum intulisse sufficiet? Placuit olim Romanis Jurisconsultis (*Dig. cit. loc. Leg.* 14.) vi bonorum raptorum illum non teneri, cui dominus metu coactus rem suam tradidit; unde hoc casu solum actioni quod metus caussa locum esse praescripserunt. Quod quidem multi deinde docuerunt Interpretes Juris Romani (V. *Matth. ad lib.* 48. *Dig. tit.* 2. *cap.* 3. *n.* 3.); sed non arrisit plerisque nostrarum municipalium legum conditoribus, qui reos aeque habendos esse jusserunt metum ut raperent inferentes, et vim adhibentes rapiendo. Quid enim interest, utrum vi rem auferas, aut minis metuque injecto dominum cogaris (1), ut eam tibi tradat?

III. *Quae raptorum poenae?*

Sed quamvis qui rapinam fecerint multo magis, quam reliqui fures, obsint securitati privatae, publicaeque tranquillitati; constat tamen apud Hebraeos ut hos, sic etiam illos pecuniaria solum poena coercitos fuisse (*Exod. XII. v.* 1.). Quod initio visum quoque Romanis, quorum jure Rapina pro privato delicto habebatur quadruplo luendum. At dubitari nequit, quin postea potuerint Raptores extra ordinem accusari, et Judicis arbitrio puniri, modo gravius, modo

(1) Notissima sunt, et ab aliis etiam relata Scriptoribus sequentia *Martialis* carmina, quae heic non omittenda videntur:

Quid si me tonsor, cum stricta novacula supra est,
Tunc libertatem, divitiasque roget?
Promittam: nec enim rogat illo tempore tonsor,
Latro rogat: res est imperiosa timor.

do levius juxta qualitatem rei atque personae (*Instit. lib.* 4. *tit.* 2. §. 1.). Hodie autem legibus atque statutis locorum Rapina spectatur veluti publicum crimen, quod alicubi ultimo etiam supplicio vindicatur (1). Ut plurimum Raptores ad opus publicum, aut ad remos damnantur vel ad tempus, vel in perpetuum (*Raynald. Obser. crim. cap.* 14. *n.* 63.); ad tempus quidem si semel, in perpetuum vero si saepe hujusmodi crimen admiserint.

IV. *De Latronibus, atque Grassatoribus.*

Ceterum ipsae Romanae leges a reliqua turba raptorum Latrones secreverunt. Sunt latrones, qui factionem habent, non tantum spoliare, sed et jugulare soliti. Hos inter atque Praedones, qui praedas agunt, hujusmodi magnus *Cujacius* discrimen vult intercedere (*Obser.* XV. *cap.* 31.), quod insidientur latrones, vi aperta praedones adoriantur; impetum in istis, fraudem in illis esse. A latronibus non disjunguntur Grassatores, quibus est etiam in more positum cum ferro aggredi, et spoliare: Et domi quidem aliquando, ut plurimum tamen in publicis itineribus latrones grassantur; unde etiam vocati obsessores viarum. Porro hos omnes capite puniendos

(1) Non est diffitendum mereri Raptores, ut severiores de eis poenae sumantur; idque in primis agendum adversus illos, qui pila in os ingesta auferunt spoliatis quiritandi facultatem, quique sub vesperam vel noctu obviis pallium detexunt, aut pileum eripiunt, vulgo dicti: *Capeggiatori*. Nam difficilius rapaces eorum, quam ceterorum furum, manus possunt effugi: at ultimum supplicium acerbius esse, quam indoles criminis patiatur, jampridem ab aliis adnotatum est. V. *De Simon. laudat. Op. del Furt. e sua pen. loc. cit.* Sublatum pileum inter vitamque hominis est; ne apta comparatio, et aequa proportio?

edixerunt leges Romanae (*Dig. lib.* 48. *tit.* 19. *Leg.* 28.), si saepius, et in publicis viis latrocinati sint; ceteri dabantur in metallum, vel in insulam relegabantur. Famosi autem latrones, quales dicuntur, qui plura commiserint latrocinia, Jure Romano furca figi debent iis in locis, ubi grassati sunt; ut documento sint ceteris, et solatio cognatis affinibusque interemptorum (1). Capitalem poenam Romanis moribus mansisse quoque Piratas, qui nempe mari grassantur *Julii Caesaris* nos docet exemplum (*Vellejus Lib. II. histor.*), qui a piratis captus, eos omnes, lytro tamen ante persoluto, cruci suffigendos jussit. Verum enim vero hodiernis legibus nulla fit distinctio inter hujusmodi flagitiosissimos homines (*Caravit. Inst. Crim. lib.* 4. §. 1. *cap.* 24. *n.* 41. *et seq.*), qui indiscriminatim, si vel semel latrocinium patraverint, morte multantur, et quidem exquisitiori aliquo supplicio irrogata. Apud nos latrones percussi malleo scinduntur in frusta; in Gallia, in Germania eorum corpora affiguntur rotae, eademque ratione animadvertitur in auxiliatores, quorum dispares vires, sed par in com-

(1) At diu, et apud non paucas Gentes diversa prorsus atque a recti regula abnormis jurisprudentia obtinuit. Nam latrocinia non solum impunita, sed etiam quodammodo communi usu ita recepta; ut latro non improbus, sed strenuus fortisque vir videretur. De Germanis sane testatur *Pomponius Mela de sit. orb. lib.* 3. omne jus in armis habuisse positum; nec eos puduisse latrocinium ceteri autem Boreales Populi Salii, Franchi, Alamanni, Burgundi, Wisigothi, adeo parvi momenti duxerunt rapinas, ac latrocinia, ut in auctores aut nihil, aut levem multam suis legibus irrogaverint, eosque ad compositionem admiserint. V. *Heinec.* Jur. Germ. *Tom. II. Lib.* 2. § 65.

committendo facinore conatus fuit atque nequitia. Piratis caput obtruncatur (*Stympan. de jur. mar. par.* 4. *cap.* 18. *n.* 88.), quod deinde palo infixum in litore exponitur.

CAPUT XIII.

De Crimine Falsi.

I. *Crimen Falsi explicatur.*
II. *Quot Falsi genera sint?*
III. *Quando Falsum facto constat.*
IV. *Quomodo verbis Falsum committitur.*
V. *De poenis Falsariorum.*
VI. *Quid peculiariter observandum circa crimen, poenasque Falsi.*

I. *Crimen Falsi explicatur.*

QUi dolo supprimunt verum; qui mendaciis, fraudolentibus commentis, falsisque artibus utuntur ad alienam perniciem; ii nihil oppido a furibus, latronibusque differre videntur. Etenim seu clam, seu palam ab his Cives rebus suis spoliantur; illi vero per cuniculos aliorum bonis inhiant, eaque dominis eripere student. Quam ob rem rectissime scripsit *Guilielmus Grotius* (*de princip. Jur. Nat.* 14. *n.* 2.) falsi crimen humanae societati vel maxime adversari, quo illius vincula omnia aut corrumpuntur, aut convelluntur.

2. Difficile porro est quid falsum sit apposite definire. *Paulus J. C.* falsum esse inquit (*V. sent. tit.* 25. §. 3.), quidquid in veritate non est, sed pro

pro vero adseveratur. Sed latius, atque ad usum opportunius Criminales Scriptores Falsum definiverunt dolosam veritatis imitationem, vel suppressionem in fraudem alterius factam (1). Ac infinitae propemodum sunt falsi species, quae tamen non omnes delicti nomen poenasque subeunt. Nam leves, quae in quotidiano vitae commercio fere semper occurrunt, habentur infra Legum animadversionem (*Conrad. prax. crim. tit. de fals. n.* 24.). Graviores autem, si generatim aut speciatim legibus designatae sint, sub crimine falsi comprehenduntur; si neque clare neque nominatim iis denotentur, Stellionatus nomine veniunt. Exponamus heic ergo primum species, quae ad falsi crimen pertinent; acturi tandem sequenti Capite de Stellionatu.

II. *Quot falsi genera sint.*

1. *Lucius Cornelius Sylla* Dictator anno Urbis 673. lege ad Populum lata crimen falsi persequutus est, qua de falso egit, quod circa testamenta, atque monetas (2) committitur (*Gravin. orig. Jur. lib.* 2.). Hinc obtinuit, ut non solum Interpretes Juris Romani, sed etiam omnes rerum criminalium Scriptores falsum ad duo summa capita retulerint, nempe ad falsum testamentarium, et ad falsum nummarium, de quo postremo nihil heic dicere restat; quoniam supra (Par. III. Cap. V.) ejus tractationem peregimus

(1) Hodiernis moribus parum re ipsa differre crimen Falsi a crimine Stellionatus scribit *Bohemerus Elem. Jurispr. Crim. sect. 2. cap.* 31. §. 323. qui tamen notat hanc diversam denominationem Jurisconsultis, et Judicibus adhuc esse familiarem.

(2) Hinc *Cicero Orat. III. Ver.* hujusmodi Legem Corneliam appellavit nummariam.

disserentes de falsa moneta. Cumque progressu temporis poena legis Corneliae diversis Senatus consultis, imperatoriisque constitutionibus producta sit ad alia instrumenta, ad literas, nomen, testimonia, pondera, mensuras etc., nata est apud eosdem Auctores distinctio illa criminis in falsum, et quasi falsum (*Caravit. Inst. crim. lib.* 1. §. 3. *cap.* 42.). Descendit illud ex ipsa lege Cornelia; istud vero ex Senatusconsultis, et Principum constitutionibus.

2. Ego vero arbitror nullam concinniorem, aptioremque falsi divisionem a Nobis posse adhiberi prae illa, qua falsum aut facto committi dicitur, aut verbis; licet singularis species occurrat, quae sub hujusmodi divisione comprehendi proprie non posset, testis scilicet pecunia corrupti, qui renuit factum narrare (*Dig. lib.* 48. *tit.* 10. *Leg.* 1.). Hic enim etsi nihil agat, nihil dicat; lege tamen Cornelia tamquam falsi reus accusatur.

III. *Quando falsum facto constat.*

1. Ac primo quidem falsum facto constat, si quis testamentum verum amoverit, celaverit, eripuerit, deleverit, interliverit, subjecerit, resignaverit, sive aperuerit vivo testatore (*Cod. lib.* 9. *tit.* 22. *Leg.* 14.); aut si quis falsum scripserit, signaverit, recitaverit dolo malo, cujusve dolo malo id factum erit. Is quoque ex S. C. Liboniano et Claudiano falsi tenetur, qui aliquid sibi liberis servisque suis in testamento, vel codicillis adscripserit, dictante licet ac jubente testatore. Quod tamen non obtinebat, si testator ipse subscriptione sua declarasset voluisse scri-

benti

benti adjectum testamento emolumentum conferre (*Dig. lib.* 47. *tit.* 10. *Leg.* 6.). Ac iis, qui testatoris subsunt potestati, vel necessitudine cum eo conjunguntur, prodest aliquando generalis subscriptio; extraneis autem non suffragatur, nisi subscriptio specialis.

2. Facto praeterea falsum committunt qui instrumenta tabulas literas sive publicas, sive privatas (1) quovis modo vitiant (*Dig. lib.* 48. *tit.* 19. *Leg.* 38.), subripiunt, subjiciunt, resignant, aut ne verum appareat celant, ac demum qui apud se depositas insigni malae fidei exemplo prodiderint (2). Item falsi delicto obstringuntur imitantes, fingentes Principis, Magistratuum, alterius cujusque subscriptionem; nec non reddentes falsas litteras alteri nomine Praetoris, edictumque non verum proponentes. His proxime accedunt qui ut familiae alienam inserant familiam, falsum partum supponunt; vel ut ipsi irrepant in familiam non suam alterius familiae gentilitium stemma atque cognomen fraudolenter usurpant (*Perez. in Cod. tit. ad L. Corn. de fals.*),

 aut

(1) Nihil frequentius nunc contingit, quam ut falsae nummariae tesserae vulgo *lettere di cambio* a veteratoribus cudantur; quae res maxime nocet exercendo inter Gentes commercio; unde innumera commoda proficiscuntur tam privatis civibus, quam universae Reipublicae. Recte igitur monet saepe laudatus *Creman. de Jur. Crim. Lib. I. par.* 3. *cap.* 7. §. 347. *not.* 6. a Principibus sedulo cavendum esse; ne hujusmodi fraudes fiant, factae tollantur, ac severe puniantur.

(2) Quid si quis alienas epistolas aperuerit, an falsi tenebitur? Si id fecerit ut secreta scribentis proderet Adversariis, non est ambigendum, quin haberi debeat velut falsarius ex lege Cornelia puniendus: at qui curiositatis vitio alienam epistolam resignaverit, legerit, extra ordinem coercebitur. *Farinac. quaest.* 110. *n.* 126.

aut dolo malo nomen suum mutant, vel sibi alienum nomen imponunt. Signa quoque adulterina facere, sculpere, vera amovere, terminos agrorum auferre confundere, terrae culturam immutare in fraudem alterius; haec omnia, hisque similia ad falsi crimen pertinent.

3. Postremo falsarii sunt rem eamdem vendentes duobus diversis emptoribus, nec non quicumque emendo vendendo mensuras, pondera publica auctoritate probata vitiant, lucrique faciendi caussa adulterant (*Cod. lib.* 1. *tit.* 20. *Leg.* 1.); quique cujusvis generis merces corrumpunt, exempli gratia, farinae arenam, vino calcem miscent; qui pannis vilioribus sigilla falsa appendunt, qui summa parte sacci, vel calathi poma decumana collocant, ima condunt putria, et austera, vel hujus generis alia comminiscuntur ad decipiendos alios, turpemque quaestum faciendum.

IV. *Quomodo verbis falsum committitur*.

1. Quod spectat ad falsum, quod verbis committitur, plures sane ejus species occurrunt, quae non comprehensae quidem initio fuerunt lege Cornelia; sed diverso deinde tempore Senatus consultis eidem legi adjectae sunt. Hujusmodi species versantur potissimum circa judicia, atque testimonia. Judex enim, qui contra leges, aut jus publicum, quod apud se recitatum est, pronuntiaverit, falsi tenetur (*Dig. lib.* 48. *tit.* 20. *Leg.* 1. *et* 2.); sic quoque qui Judicem corruperit. Qui autem ad falsas testationes faciendas, et falsa testimonia dicenda dolo malo coiverint; ii poenae legis Corneliae subjiciuntur ex S. C. quod prodiit Licinio, et Tauro Coss. Quod si

quis

quis ob renunciandum remittendumve, dicendum vel non dicendum testimonium pecuniam acceperit, tamquam falsarius habendus, puniendusque erit. Porro multo magis id locum habebit in illos, qui dolo malo adversus innocentem conspiraverint (*Cod. lib.* 9. *tit.* 24. *Leg.* 4. *et* 10.), qui testes falsos cogerint, adhibuerint, vel ipsi falsum dixerint testimonium; ut eum opprimerent, atque in judicio damnandum obtinerent.

2. Ceterum non poterit videri immunis a falso, qui dixerit contra tabulas, seu scriptum testimonium, quod signo suo confirmaverit (1). Itaque comprehenditur diserte lege Cornelia de falsis. Neque vero ambigendum est, quin ejusdem Legis Corneliae reus sit tam qui falsum perhibuerit testimonium, quam qui verum reticuerit, sive gratis id fecerit, sive recepto pretio. Generatim namque falsi crimen est fraudolenter tam imitari, quam supprimere verum in alterius praejudicium. Enim vero ut cecinit Ille (*Plaut. in Penul.*)

Pejerat saepe qui tacet:
Tantum est enim verum tacere,
Quantum et falsum dicere.

V. *De poenis Falsariorum.*

1. Sed jam properemus poenas referre, quae manent falsi reos. Ac si consulamus leges Romanas, generatim iisdem praescribitur falsum in liberis hominibus puniri deportatione, et publi-

(1) Duplex olim erat apud Romanos testimoniorum ratio, aut per tabulas, aut a praesentibus dicebantur. Tabulae porro a praesentibus, nec non ab amicis obsignabantur. *Quintilian.* 5. *Instit.* 7.

catione bonorum; in servis autem ultimo (1) supplicio (*Dig. lib.* 48. *tit.* 20. *Leg.* 1.). Ceterum speciatim juxta diversos casus et circumstantias modo gravius, modo remissius animadvertendum in delinquentes. Ii, qui falsum testimonium dixerint, ut innocens capitali supplicio opprimeretur, ultimo supplicio afficiuntur Jure Romano (*Dig. lib.* 48. *tit. Leg.* 1.); similiter et ii, qui accepta pecunia idem fecerint. Contra mitius agitur cum illis, qui falsum instrumentum recitaverint, qui Judicem corruperint, qui pondera aut mensuras falsaverint: etenim relegantur.

2. Jure municipali plerarumque Europae gentium falsarii rarius morte multandi edicuntur, frequentius amputatione manus (*Alphan. Jur. Crim. lib.* 2. *tit.* 7.); ut ejus membri jacturam faciant, quo peccarunt. Haec poena potissimum imminet Tabellionibus, qui instrumenta falsa confecerint, quique graviter publicam fidem in exercendis sui muneris partibus violaverint (*Clar.* §. *falsum n.* 22.). At videmus hanc etiam poenam abscissionis manus in desuetudinem abiisse; adeo ut si testes ad opprimendum Reum falsum testantes in criminali Judicio excipiantur; nunc adversus falsarios quoscumque agitur extra ordinem damnatione ad triremes, relegatione, exilio sive ad tempus, sive in perpetuum juxta facti circumstantias irrogato.

VI.

---

(1) Prisco legum Decemviralium jure falsi testes dejiciendi erant e saxo Tarpejo, ut habetur ex A. *Gellio Noct. Attic. XX.* 1. Sed aequius longe opportuniusque Mosaicum Jus talione luere debebat crimen suum qui falsum testatus adversus alterum esset. *Deuteron. XIX.*

VI. *Quid peculiariter observandum circa crimen, poenasque falsi.*

1. Antequam manum e tabula moveamus supersunt nonnulla dicenda, quae peculiariter observari solent in crimine poenisque falsi. Et quod pertinet ad crimen, exempti ab eo sunt qui non dolo, sed errore verum non dixerint (*Cod. lib. 9. tit. 24. Leg. 20.*); quod facillime contingere potest in tanta humani ingenii imbecillitate, totque errandi caussis cuilibet jugiter obviis. Poenae autem praescriptae legibus in falsarios tunc solum infligendae erunt, cum crimen perfectum sit, non tentatum dumtaxat vel inchoatum. Sed ut perfectum videatur esse falsi crimen, minime requiritur, ut fructu sceleris reus potiatur, veluti haereditatem auferat, innocentem opprimat (*Dig. lib. 48. tit. 20. Leg. 19.*). Nam constat, absolviturque delictum facto ex. grat. testamento falso; quamvis fraude detecta reus nullum ex suo facinore compendium referre potuerit.

2. Circa ceteros falsarios oportet animadvertere adversus eos et civiliter, et criminaliter agi posse. Sed electa via civili nequit criminalis inchoari, nisi antea reus victus sit in civili Judicio (*Cod. lib. 9. tit. 24. Leg. penult.*). Sed qui falsi damnatus est criminali judicio, non eximitur ob poenam a resarciendo damno, quod suo crimine laesis intulit. In poenis vero irrogandis falsario potissimum spectatur, num ex falso damnum alicui revera obvenerit (*Bohemer. Elem. Jurisp. Cr. p. 2. §. 325.*): nam si inferri quidem potuerit, illatum tamen non sit; poenae ordinariae infligendae locus esse non solet.

CA-

CAPUT XIV.

De Stellionatu

I. *De ratione nominis Stellionatus, et quid sub ejus crimine comprehendatur?*
II. *Quinam accusari possunt de Stellionatu.*
III. *De Poenis.*

I. *De ratione nominis Stellionatus, et quid sub ejus crimine comprehendatur?*

1. Postulat humanae, civilisque societatis tutela atque custodia; ne sibi invicem homines fraudem faciant, neve astu dolisque alii alios decipiant, atque damnificent. Hinc non erunt a crimine exsortes habendi, qui malis artibus callidisque commentis suum commodum quaerunt, damnum alienum parant. Sed fieri omnino nequit, ut peculiaribus denotentur nominibus singuli fere innumeri modi, quos nequam hominum vafrities invenire potest, soletque adhibere ad ludificandos alios, noxaque afficiendos. Recte igitur veteres Romanae leges si quid male callideque factum esset in alterius fraudem damnumque, quod peculiari denominatione careret, neque clare et expresse comprehenderetur sub lege Cornelia de falsis, generali Stellionatus nomine (1) venire voluerunt; Jure enim Romano Stellionatus accusantur (*Dig. lib.* 47. *tit.* 20. *Leg.* 1.), qui improbius fraudaverint, si crimen aliud non sit, quod objiciatur.

(1) *Plinius* scribit *Hist. nat. xxx.* 10. Stellionem genus esse lacertae versutissimum, quo nullum animal fraudolentius homini invidet. A Stellione vox derivat Stellionatus, quam J. C. Romani traduxerunt ad crimen eorum significandum, qui Stellionis instar aliis fraudolenter noxam inferre non dubitant, si desit alterius delicti appellatio. *Alciatus I. par erg. Jur.* 46.

2. *Cujacius* Stellionatum esse scripsit (*Observ. lib.* 20. *cap.* 26.) imposturam, et dolum omnem, qui peculiari suo nomine vacat. Juxta leges Romanas quod in privatis Judiciis praestat actio de dolo, id in criminali persequutione praesefert Stellionatus accusatio. Et quamvis non desierit apud Scriptores veterum Latinarum vocum tenaces adhiberi nomen Stellionatus; tamen vernaculo nostro sermone (*Creman. de J. Cr. lib.* 1. *p.* 3. *c.* 7. §. 349.), frequentiorique usu Fori *Truffa* dicitur crimen, quod legibus Romanis Stellionatus appellatur.

II. *Quinam accusari possunt de Stellionatu.*

Quot sunt improbiores fraudes, quibus potest aliquis ludibrio haberi damnoque affici; tot etiam species esse videntur, quae ad crimen Stellionatus referri possunt. Juvabit tamen graviores frequentioresque species heic recensere, quarum mentio facta occurrit legibus Romanis. Jam vero Stellionatus tenetur qui aes pro auro oppignoravit, vel rem alienam permutavit, vendidit, aut dedit in solutum nesciente domino (*Dig. lib.* 47. *tit.* 20. *Leg.* 3.), eoque etiam inscio, qui rem ipsam accepit: Qui rem uni obligatam dissimulata obligatione alteri vendiderit, vel permutaverit, vel in solutum dederit, stellio est: Item si quis merces supposuerit, vel obligatas averterit, vel corruperit (*Cod. lib.* 9. *tit.* 34. *Leg.* 3.): Accusariis quoque potest de Stellionatu, qui re deposita, aut alio modo initio tradita a domino abutitur, eamque in alium, quam in definitum usum convertit; ac generatim quicumque imposturam fecerit vel collusionem in perniciem alterius, cujus haec potissimum exempla Interpretes (*Menoch.*

noch. de arb. Jud. cas. 381. *et seq.*) adducunt (1): Si vendituro majus pretium offeras, non quia tu emere velis; sed ut alium rei cupidum ad eam quanti pluris emendam allicias; si divitem te simules, ut facilius invenias qui pecunias resque suas tibi credant: si domino praedii adventare hostem nuncies, ut illud distrahat viliori pretio: si rem venalem exponas fucatam, ut emptor ornamentis perculsus insaniat.

III. *De Poenis*.

Si Jus Romanum spectetur poena stellionatus in plebeis excedere non debet opus metalli; qui in honore aliquo censentur, ad tempus relegantur, aut ab ordine moventur. (*Dig. lib.* 47. *tit.* 20. *Leg.* 3.). Sed num infames quoque fiant qui de hoc crimine damnantur, ambiguum est. Qui improbius fraudaverunt, siquidem re ipsa parum aut nihil a furibus differunt, non possunt non contrahere infamiam. Hodie autem poenae stellionum pendent ab arbitrio et prudentia Judicum (*Cabal. cas.* 269. *n.* 6.), qui pro modo nequitiae et admissi delinquentes extra ordinem coercebunt. Sed iis cavendum est, ne dolum improbum cum non improba calliditate confundant. Haec extra legum censuram est, nec potest crimini verti; praesertim si arte et ingenio secum invicem certaverint et qui fraudem fecisse, et qui subiisse dicuntur.

LIBER IV. EXPLICIT.

---

(1) Singularem, ac improbissimum imposturae seu stellionatus casum narrat *Bohemer. Tom. II. Consil. MCVII.* Aliae vero species Stellionatus seu Truffae late prosequitur *De Angel.* de *delict. part.* 1. *cap.* 127. qui etiam ibi rationem exponit probandi hujusmodi crimen.

INDEX

RERUM PRAECIPUARUM,

QUAE IN HOC QUARTO VOLUMINE CONTINENTUR.

A

B

C

D

E

F

G

H

I

L

M

FINIS.

